NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXIII. évf. 1979 2. szám

TARTALOM

Tanulmányok

LÁNG GUSZTÁV: A Nyugat és az avantgarde 131
HAJÓS JÓZSEF: Lessingiana 137
FARKAS CS. MAGDA: Három nyelvi performancia szociolingvisztikai megközelítése 153
TIBÁD LEVENTE: A Nyikó mente víznevei: tipológiai rendszerezés . 167

Kisebb közlemények

KÖLLŐ KÁROLY: Móricz Zsigmond útja a román olvasóhoz . . . 179
BERNÁD ÁGOSTON: Elkötelezettség és esztétikum 187
ELENA STAN: A román—magyar irodalmi kapcsolatok történetéből . 195
MURÁDIN LÁSZLÓ: A *kerítés* és fajtáinak megnevezései az erdélyi magyar nyelvjárásokban 199

Adattár

SZABÓ ZSOLT: A kolozsvári *Vasárnap* és *Vasárnapi Újság* repertóriuma 211
BINDER PÁL: XVI. századi levelek a Brassói Állami Levéltárból . . 218
TAMÁS IRÉN: Magyarszovát helynevei 220
BERDE MÁRIA: Sepsikőröspatak és Fotosmartonos helynevei . . 225

Szemle

Bori Imre: Krúdy Gyula *(Kozma Dezső)* 229
• • • Dicţionar cronologic — Literatura română *(Mózes Huba)* . . 230
Dávid András: Délszláv epikus énekek — magyar történeti hősök *(Köllő Károly)* 231
Ion Gheţie: Istoria limbii române literare *(Kelemen Béla)* 233
Zsemlyei János: A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai *(Szász Lőrinc)* 235
• • • Current Trends in Romanian Linguistics *(Paul Schveiger)* . . 237
Fábián Pál: Helyesírásunk *(Gálffy Mózes)* 239

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJÁNAK KIADÓJA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI DE ISTORIE LITERARĂ

Anul XXIII. 1979 Nr. 1.

SUMAR

Studii

GUSZTÁV LÁNG, Revista „Nyugat" şi avangarda literar-artistică . 131
JÓZSEF HAJÓS, Lessingiana 137
MAGDA FARKAS CS., Abordarea sociolingvistică a performanţei realizate prin intermediul a trei limbi 153
LEVENTE TIBÁD, Hidronimele din valea Pîrîului Alb: sistematizare tipologică 167

Articole

KÁROLY KÖLLŐ, Zsigmond Móricz la români 179
ÁGOSTON BERNÁD, Sub semnul angajării şi al esteticului . . . 187
ELENA STAN, Din istoricul raporturilor literare româno-maghiare . 195
LÁSZLÓ MURÁDIN, Termenii pentru noţiunea de „gard" în graiurile maghiare din R. S. România 199

Materiale şi documente

ZSOLT SZABÓ, Repertoriul revistelor clujene „Vasárnap" şi „Vasárnapi Újság" 211
PÁL BINDER, Scrisori din secolul al XVI-lea în Arhivele Statului din Braşov 218
IRÉN TAMÁS, Toponime din Suat (jud. Cluj) 220
MÁRIA BERDE, Toponime din Valea Crişului şi Fotoş (jud. Covasna) 225

Dări de seamă şi recenzii

Bori Imre: Krúdy Gyula *(Dezső Kozma)* 229
• • • Dicţionar cronologic — Literatura română *(Huba Mózes)* . . 230
Dávid András: Délszláv epikus énekek — magyar történeti hősök *(Károly Kőllő)* 231
Ion Gheţie: Istoria limbii române literare *(Béla Kelemen)* 233
Zsemlyei János: A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai *(Lőrinc Szász)* 235
• • • Current Trends in Romanian Linguistics *(Paul Schveiger)* . . 237
Fábián Pál: Helyesírásunk *(Mózes Gálffy)* 239

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

TANULMÁNYOK

A NYUGAT ÉS AZ AVANTGARDE

1. A téma — ezzel, gondolom, valamennyi szakember egyetért — oly igényes, hogy e rövidre szabott felszólalás[1] körvonalazására sem lehet elég. Olyan kritikatörténeti, stílustörténeti, irodalomszociológiai és irodalomelméleti részkérdésekre bontható — és bontandó —, amelyek külön-külön is tüzetes vizsgálódást követelnek, és amelyek legtöbbjére máig is adósak a válasszal a szakdiszciplinák. Megvitatása azonban sürgetően időszerű. Az utóbbi évtized irodalomtudománya, kilábolván a dogmatikus elmarasztalások és a tagolatlanul dogmaellenes apológiák gyermekbetegségeiből, épp a Nyugat egésze és az egyes nyugatos életművek áramlattörténeti besorolásában mutatkozik tétovázónak és következetlennek, s ahogy ilyenkor lenni szokott, e tétovaság az egymással meredeken vitázó vélemények szülője is. Ady vagy Kassák, Babits vagy Kassák, Nyugat vagy Tett — a kutatók egy része ilyen sarkítással keresi azt az archimédeszi pontot, ahonnan a magyar irodalom a „modernség", a „XX. századiság" európai erőterébe emelhető. S a kevésbé vagy egyáltalán nem sarkító véleményekkel sincs sokkal több szerencsénk; mi más például a szimbolizmus meghaladásáról szóló megannyi különféle elmélet, mint a feladat — az áramlattörténeti folyamatok pontos leírása — megkerülése?

A kérdés ugyanakkor nem pusztán irodalomtörténeti. Kínos bizonytalanság feszeng mögötte, az a kisebbrendűségi komplexus, amely már Bessenyeit, Kármánt önostorozó igékre, Kazinczyt a nyelvújítás donquijotésan gyönyörű munkájára, Kölcseyt nemzethalál-jóslatra késztette — az időben elmaradás, a történelemben megrekedés szorongása. Akik Ady és ifjabb nemzedéktársai szimbolizmusát megkérdőjelezik vagy tagadják, esztétikai megfontolásokon túl — s néha talán öntudatlanul — a XIX. századiság szégyenbélyegétől féltik századunk magyar nagyjait. Attól a lenéző elismeréstől, amelyet egy francia nyelvű egyetemes irodalomtörténet így fogalmazott meg: Ady a magyar Baudelaire. Akik pedig nem hajlandók átsiklani stílussajátságok fölött, s a Nyugat mozgalmát a magyar szimbolizmussal azonosítják, egyúttal XIX. századi európai áramlatok megkésett utójátékának kénytelenek tekinteni; épp ezért az avantgarde-ba vetik reményüket, annak „rangemelésével" vágják az asztalra az európai ütőkártyát. Fájdalmas csonkításba törődve bele, hiszen a naptári évszázad nagy művészeit zárják ki így a szellemi időszámításból.

---

[1] Elhangzott a budapesti „Nyugat"-értekezleten, 1978 szeptemberében.

A Nyugat és az avantgarde viszonyának kérdése tehát így is feltehető (s gyakran csakugyan így tevődik fel): modern, XX. századi áramlat-e a Nyugat? Vele kezdődik-e a modern magyar irodalom, vagy annak csak közvetlen előzménye? E vázlatosra méretezett dolgozat nyilván nem próbálja eldönteni ezt a vitát; még csak új irányba sem terelheti. Szerzője inkább azért kockáztat meg egy-két feltevést, hogy — a jelenlevőkkel folytatandó eszmecserében bízva — maga kapjon választ munkája során felmerült kételyeire.

2. Előljáróban két megszorítást. 1. Megjegyzéseim kizárólag a Nyugat és az avantgarde lírájára vonatkoznak, mivel a két áramlat áttörésekor mindkettőnek ez a reprezentatív műneme. 2. Időben a Nyugat első nagy — 1919-ig terjedő — korszakára szorítkozom[2], annak ellenére, hogy az avantgarde törekvésekkel kimutatható bensőségesebb kapcsolatra a folyóirat későbbi története szolgáltathat bőségesebb példatárat. Egy ilyen összehasonlításnak ugyanis nem egy folyóirat és bizonyos áramlati törekvések viszonyát kell vizsgálnia elsősorban, hanem két áramlatét, s a Nyugat mellett és mögött álló írói mozgalom viszonylag egységes áramlatnak az említett korszakban tekinthető. Az időhatárt az is indokolja, hogy eddigre áramlattá terebélyesedik a magyar avantgarde; konfliktus és fegyverbarátság közte és a Nyugat között egymást meghatározó, alakító módon csakis ebben az időszakban lehetett.[3]

A század eleji szimbólizmus kritikájának és ars poeticáinak központi értékfogalma az **ú j** és az **ú j í t á s**. Talán megkockáztatható az az állítás, hogy a nyugat-európai szimbolizmusban ez a két ikerfogalom nem játszik olyan meghatározó szerepet, mint a magyarban, vagy ha játszik, nem úgy játszik. (Talán az egy Rimbaud kivétel.) A nyugateurópai, avantgarde előtti modernség iskolák és törekvések egymást követő, egymást felváltó epizódjainak láncolata, amelyek nemcsak az általános ér-

---

[2] Valójában ez a szakasz két periódusra oszlik: az 1912 előttire és utánira. Természetesen a Nyugaton nemcsak folyóiratot, hanem áramlatot is értve, hiszen kezdete a század első éveire, a nyugatos költők fellépésének és önálló költészettanuk megfogalmazásának idejére tehető, tehát három-négy évvel korábbra, mint a folyóirat megindult volna. (Ezzel kapcsolatos érveimet l. *A XX. század magyar irodalomtörténetének korszakai*. Korunk 1971/12.)

[3] Elébe vágva ezután következő gondolatmenetemnek, itt jegyzem meg, hogy a Nyugat kritikairásának esztétikai érdeklődése jóval szélesebb, semhogy a nyugat-európai értelemben vett szimbolizmus elvrendszerébe lenne skatulyázható. Különösen szembetűnő ez a folyóirat műbírálatában, mely nemcsak tudomást vesz olyen jelenségekről, mint a „vadak", mint Picasso fellépése, a „nyolcak" csoportosulása, a kubizmus jelentkezése, hanem következetesen az impresszionizmus meghaladását tudják be érdemükül; e műbírálat „irányzatos elkötelezettsége" körülbelül a konstruktivizmus vonzáskörében jelölhető ki. De ugyanez az esztétikai-kritikai szabadelvűség akadályozta meg a Nyugatot abban is, hogy kezdettől élesen szembeforduljon az irodalmi avantgarde-dal. Babits Mihály sokat idézett cikke (*Futurizmus*, Ny. 1910, I. k. 487—8). sem a futurizmus újdonságait tagadja, hanem ellenkezőleg: látszat-újításait. „Amit az olasz... most próbálgat, nálunk már túlhaladott dolog, s mi azokban nem modernséget, hanem a modernség paródiáját látjuk." Ennek ellenére elismeri az irányzat kezdeményező szerepét; a szüntelen újításra törekvés szempontjából „mi is futuristák vagyunk", zárja cikkét Babits. A kritikusabb hangú *Ma, holnap és irodalom* című esszéjében (Ny. 1916, II. k. 328—40) korában kivételes érzékenységgel jellemzi Kassákék aktivizmusát; jellemző, hogy fő kifogása éppen az újítás, a formaforradalom meghatározott programhoz kötése ellen irányul — „minden program szabadságellenes". Másrészt a hagyománytaga-

telemben vett régit, az akadémikus klasszicizmust, illetve a klasszicizmusnak álcázott utóromantikát tagadják, hanem részben vagy egészben egymást is. Újítóak ezek az irányzatok is, de újító programjukban a pontosan minősíthető m á s r a esik a hangsúly. Ars poeticájuk ezért jellemezhető e m á s t minősítő kulcsszavakkal: Baudelaire s a rá hivatkozó szimbolizmus a korrespondencia elvével; a l'art pour l'art az abszolút szépet célzó műgond tanával; a parnasszizmus a szenvtelenséggel; az impresszionizmus a zeneiségre törekvéssel stb. A magyar századelő újítóinak nincs ilyen ars poeticát meghatározó kulcsszavuk: az ő eszményük általában az új. Némi poentírozással elmondható, hogy a francia költő azért újít, hogy szimbolista legyen, magyar követője pedig azért szimbolista, hogy újítson. A magyar lírában épp ezért valamennyi századvégi nyugat-európai stílustörekvés alkalmas volt az akadémizmussá merevedett népiesség elleni fellépésre, legfeljebb azt kellett a költőknek eldönteniük, hogy melyik alkalmasabb, ezért a magyar szimbolizmust a nyugati példák eklektikusnak tűnő követése jellemzi; a különböző, egymással eredetileg szembenálló irányok szimultán jelentkezése. Nemcsak úgy, hogy ezek az irányok „megárulnak egy gyékényen" a Nyugat költészetében, hanem hogy egyazon művön belül is együtt jelentkezhetnek. A *Párisban járt az Ősz* elemezhető a mitizálva megszemélyesített és nagybetűs Ősz baudelaire-i szimbolikája alapján is, de ugyanígy megtaláljuk benne a dekadens halálérzékenységet vagy a felfokozott érzékelés-tartalmú pillanat impresszionista élményét. „A művésznek mindent szabad, csak tudja megcsinálni" — hirdette Ignotus, s ez a liberalizmus, esztétikai tolerancia nemcsak „megideologizálja" a fent vázolt költői gyakorlatot, hanem hangsúlyozza az irányzat teljes dogmamentességét, az esztétikai értékrend és értékelés maximális nyitottságát az új értékekre. Valójában persze az eredetileg különböző stílustörténeti eredetű stílusjegyek meghatározott rendszert alkotnak egy adott versmodellben, amelynek kohéziót biztosító, strukturáló elve a szimbolizmus. Egyszereűen azért — s az adott terjedelemben bizonyítás nélkül kell beérnünk ezzel a megállapítással —, mert az említett irányzatok közül a szimbolizmusnak volt a legátfogóbb, az új magyar irodalom céljaihoz leginkább idomítható ismeretelmélete. A magyar szimbolista vers tehát olyan stílusirány-értelemben többrétű struktúra, amelyben a nem-szim-

---

dás ellen tiltakozó Babits már az irodalomnak azt az erkölcsi megítélését előlegezi, amelyet majd *A veszedelmes világnézet*ben fejt ki, valamint az *Egy filozófus halálára* című költeményében (mindkettő 1917-ből). Babits állásfoglalásait azért idéztem első helyen, mert ha árnyalatnyi engedményekkel is, de ez az álláspont határozta meg a következő két évtizedben a Nyugat viszonyulását az avantgardehoz. Mellette azonban számos Szabó Dezső-cikk tört lándzsát elsősorban az expresszionista törekvések mellett; Kassák *Ének Wagner maszkjában* című kötetéről Kosztolányi írt elismerően, épp a korhoz kötött újat fedezve fel benne („a versek végtelen, forradalmas, káotikusan vajudó, tűzben és füstben tekergő sorai a mai lelket zengetik meg, és a szavak, amelyeket mintha felrobbantott volna a világkatasztrófája, új pályákon keringenek" — Ny. 1915, I. k. 626). Jóval korábban pedig Bresztovszky Ernő közöl egész cikksorozatot a modern gépi civilizáció művészet-megújító szerepéről, néha egészen a futuristák program-irataira emlékeztető modorban, illetve a proletárművészet igényével. A Nyugat mozgalma tehát úgy volt szimbolista, hogy kezdettől sem zárkózott el a másmilyen újító törekvésektől, legalább a tudomásul vétel és a kritikai értékelés szintjen.

bolista, de újító stílusjegyek nemcsak jelen vannak, hanem egy szimbolista látásmód és költészet-gnoszeológia jegyében módosul eredeti funkciójuk. A magyar századelő a szimbolizmusban egy olyan költői modellt talál, amelyben adva vannak a XIX. század végi irányok szintézisének lehetőségei egy következetes újításprogram megvalósításának érdekében.

A többi, alkalmilag vagy gyakrabban föltűnő ars poetica-elv is ennek a központi szerepet játszó újítás-ideálnak alárendelten játszik értékelv-szerepet. Babits vagy Kosztolányi l'art pour l'art-hangoztatása például korántsem fölmelegítése Gauthier költészettanának; formaművészetük célja nem egyszerűen a Szépség megidézése — Gauthier szerint ez a Szépség örök és kortól független —, hanem valami izgalmasan új, a lélek és a valóság eladdig ismeretlen arculatát felvillantó szépségnek a keresése. „Ekként a dal is légyen örökkön új, / a régi eszme váltson ezer köpenyt, / s a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra" — vonja le az ars poetica-következtetést a fiatal Babits a világ szakadatlan változásának tanából; a költőben visszhangzó „kategorikus imperatívusz": a „soha-meg-nem-elégedés" himnuszát dalolni, s azokhoz az erőkhöz állni, melyek „a változás kúsza kerek koszorúját fonják". Szándékosan nem Ady „újat" és „Holnapot" hirdető verseiből választottam példát; az első Nyugat-nemzedék leg-„artisztikusabbnak" tartott költője művészetfelfogásában is az Új foglalja el a Szép helyét, az abszolút helyét a relatív, az állandóságét a változás. Mindössze a formatökéletesség elvének, a vers bizonyos hagyományos ismérveinek a megőrzése különbözteti meg ezt a szemléletet az avantgarde új-kultuszától.

3. Közhely, hogy az újnak ez a központi szerepe a nyugatosok ars poeticáiban szorosan kapcsolódik a társadalmi értelemben vett réginek az elutasításához. A legvilágosabban ismét csak Ady lírájában mutatható ez ki; ő már Nagyváradon, 1903-ban — a Bókától „anarchistának" minősített periódusában — „bombavetésnek" nevezi az újító verset, amely segít a régi rendet megsemmisíteni, előhívni azt a „szűz nihilt", amelyen „felépülend az új alkotmány". Az ezt az indulatot kifejező vers, a *Vizió a lápon* nemcsak első szimbolista verse Adynak, hanem képalkotásának nagyfokú expresszivitásával is kitűnik (gondolok a képek monumentalitására, néhol kozmikus dimenzióira, az erőt kifejező harsányságra stb.). Ady jelkép-használó versei (melyeknek tipológiai leírását már korábban megkíséreltem[4]) egy olyan versmodellben realizálódik, amelyet m i t i z á l ó s z i m b o l i z m u s n a k nevezhetünk, s amelynek látomásos jellege, képi monumentalitása egyenesen kínálja az expresszivitás lehetőségét.

Elsősorban Babits költészetében alakult ki az irányzat ama másik verstípusa, amelyet t á r g y i a s s z i m b o l i z m u s n a k keresztelhetünk, s amelynek vegytiszta példáját a költő *Városvég* című fiatalkori versében szemlélhetjük. A vers „dereka" személytelen leírás, de lényegesen különbözik a parnasszista leíró verstől abban, hogy tudatosan nemesztétikus tárgyat választ „szenvtelen" megjelenítésre. A hangsúlyozottan nem-szép tárgy költői témává avatása, esetenként ironikus és groteszk hangsúlyokkal, mintegy a harmonikus szépségideál tarthatatlanságának,

[4] *Ady intellektualizmusa.* Utunk 1979/5.

az esztétikum „elidegenedésének" bizonyságaként, Babits lírájának már korai sajátsága (*A világosság udvara, Régi szálloda, Emléksorok egy régi pécsi uszodára*).

Tóth Árpád lírájának jellemző verstípusát szenzuális szimbolizmusnak nevezném (hogy az „impresszionista szimbolizmus" öszvérfogalmát elkerüljem). A *Déli derű* az impresszionista érzékelésmód iskolapéldája lehetne, a befejezésben azonban az érzékelés pillanatnyisága átcsap egy közérzeti állandó jelképes kivetítésébe. Ez a zárójelkép nem is emlékeztet az Ady-lírából ismert látomásos szimbólumokra; a vers leíró részében már felhasznált valóság-motívumok válnak a felnagyítás és az átkonstruálás révén nagy kifejező erejű jelképekké.

Mindhárom verstípus közös vonása, hogy a valóság mitizálásával, tárgyias megjelenítésével, illetve az impresszionista érzékelés közérzetjelképbe fordításával a létmeghatározó törvények közvetlen átélésére tör. Konkrét vershelyzet helyett valóság- és létmodell — ez már az 1919 utáni magyar líra intellektualizmusa felé mutat.

4. Ha következtetést próbálunk levonni mindebből, akkor csakis azt, hogy a Nyugat szimbolizmusa közelebb áll a mögötte készülődő avantgarde-hoz, mint nyugati mintái. 1. Az új központi értékfogalom volta; 2. a látomásos szimbolizmusban az expresszivitás bőven kiaknázott lehetőségei; 3. a tárgyias szimbolizmusban a szépet megtagadó groteszknek uralkodó (vagy legalábbis nagyfontosságú) esztétikai minőséggé avatása, az artisztikus forma és a nem-esztétikus tárgy ellentétének diszharmóniát sugalló feszültsége; 4. a szenzuális szimbolizmusban a valóságelemek konstruáló átszerkesztése jelentik a tartalmi és formai rokonvonásokat. 1912 után a nemzedék legtöbb tagjának lírájában addig csak esztétikai áttételben jelentkező társadalmi ellenzékiség is közvetlenné erősödik, a közösségi küldetéstudat (esetenként messianisztikus magatartás-formává fokozódva) ugyancsak a két irányzat közelségét jelzi.[5] A világháború éveiben pedig már avantgarde elemek (különösen az expresszionista látás- és képalkotásmód) hatásáról is beszélhetünk.

A Nyugat költőinek mind kritikaírása, mind magánjellegű nyilatkozataik arról tanúskodnak, hogy az első világháború előtt az avantgardenak a Nyugat lírájára gyakorolt hatását elhanyagolhatónak tekinthetjük. Feltételezésem: a magyar társadalom és irodalom fejlődési sajátságaiból adódóan (az előbbi már részben túllépi a latens válságnak azt a szakaszát, amely a XIX. századvégi impresszionizmus és szimbolizmus társadalmi talaja volt; az utóbbi a megkésett fejlődés miatt „tálcán kapja" a múlt századvégi modern irányok szintézisének és továbbfejlesztésének lehetőségét) a magyar szimbolizmus sok tekintetben azt a szerepet játsza, azt a funkciót tölti be, mint az avantgarde a nyugati irodalmakban. Az avantgarde-ra emlékeztető vonások nem ennek hatására jelentkeznek benne, hanem belső fejlődés eredményeként, az első periódusban mindvégig egy szimbolista költészet-eszménynek alárendelve.

1912 után válik dominánssá a korábban is jelentkező, de a szimbolizmussal együtt járó irracionalizmus által akkor még korlátozott való-

---

[5] Ady költészetében ez már kezdettől jelen van; az ő lírája ilyen értelemben „kortársa" az európai, közvetlen előzménye a magyar expresszionizmusnak.

ság- és létértelmező intellektualizmus. A két háború közötti magyar líra „visszaklasszicizálódását" ez a tendencia határozta meg, párosulva a nyugatosoknak az avantgarde végletes formabontásától következetesen idegenkedő formatiszteletével.

Ezzel természetesen nem akarom a magyar avantgarde Kassák vezette első hullámának, sem a modern irányok 1919 utáni magyarországi hatásának a jelentőségét lebecsülni; nélkülük a modern magyar líra nem is emlékeztetne mai önmagára. Csupán egy olyan fejlődésmodellt próbáltam felvázolni, amelyben a Nyugat szimbolizmusa nem „XIX. századi előzmény", hanem a XX. századi fejlődés fő tendenciáinak hordozója, s e tendenciákat megvalósító eszközök elsőrendű kialakítója. Egy olyan lírai szintézis első fázisa ez a szimbolizmus, amelybe a későbbi avantgarde is beépül — a szintézisteremtő fejlődést azonban Adyék felléptétől kell számítanunk.

LÁNG GUSZTÁV
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

LESSINGIANA

Hol van még egy ilyen jellem? Hol még egy ilyen hatalmas értelmi erő?
Goethe (1829)

1. Noha mifelénk még nem jelent meg magyar Herder-kötet, mégis tavaly december óta (mikor — röviddel a Herder-díjas Franyó Zoltán halála előtt — híre kelt, hogy Sütő András szintén megkapta ezt a rangos kitüntetést) nemzetiségi közvéleményünk kezdi kellően tudatosítani a herderi életmű üzenetének nagyszerűségét. Ezért — és mivel decemberben volt a nagy német humanista halálának 175. évfordulója — talán nem váratlan, ha annak jelzésével kezdjük egy másik kimagasló humanistáról, Lessingről szóló sorainkat, hogy a *Bölcs Náthán* című drámáját Herder f é r f i m u n k á n a k nevezte, magához a szerzőhöz intézett levélben. És tette ezt nem udvariasságból, nem a meglepetés hangján, hanem annak az embernek a hangján, aki már a mű megismerése előtt feltétlen bizalommal szerzett rá előfizetőket.

Ő különben már húsz évvel előbb, a *Kritikai berkek* első darabjában, így szólt a *Laokoón* kapcsán: „Lessing írásmódja egy költő stílusa, olyan íróé, aki nem megalkotta, hanem szemünk láttára alkotja művét, aki [...] nekünk mintegy előgondolkodik [vordenkt]; keletkezésében látjuk a művét." Lessingben, valamint Herderben, erősen dolgozott a — faustinak nevezhető — igazságszomj, a „prométheizáló", lázadozó bátorság (görögül: *andreia*); s talán nem véletlen, hogy oly gyakran írnak — alighanem az *Andreas* név hatására — *Adrast*, illetve *Adrastea* helyett *Andrast*-ot, illetve *Andrasteat;* s az sem, hogy Lessing egyik legkorábbi darabjában Adrast a szabadgondolkodó neve, Herder meg *Adrastea vagy a természet törvényei* -ímű könyvet tervezett és Adrasteának keresztelte „hattyúdalszerű" folyóiratát, melyben Prométheusz-drámáját is hozta. Herder persze nem magasztalta föl Lessing korai színműveit, de ezeket ismerve állapította meg röviddel Lessing halála után: „Azok a nagy lépések, melyeket első szinjátékaitól [...] tett egy *Philotasig*, egy *Emilia Galottiig*, egy *Náthánig*, a legtompább szemnek is kétségtelenek." Lessing és Herder összetartozásának egyik sajátos jelképe az, hogy az első megjelent magyar Lessing- és Herder-fordítás egyidejűleg, sőt egyazon kötetben jött világra, éspedig legnagyobbrészt Kazinczy érdemeként. (Akit azonban, akárcsak Kölcseyt, erőltetett dolog magyar Lessingnek mondani. Még kevésbé illik e megtiszteltetés Zerffi Gusztávra, a Honderű kritikusára, aki maga hitte, hogy küldetése: „magyar Lessing gyanánt" európaivá tenni a „sivár" magyar irodalmat.) Herder — és számunkra ez is jelképes — továbbvitte azt a Spinoza-tiszteletet, amelyet Goethe Prométheusz-ódája olvastán nyilvánított Lessing, szinte ugyanakkor, amikor Kant a maga kriticista főművében — a hagyományos felfogás ellení, jószerint titáni lázadással — az emberi szellem tüzét, világosságát, „törvényadását" igyekezett a jelenségvilág középpontjába helyezni. (Az egybeesések kedvelői megjegyezhetik: Carl Spitteler első Prométheusz-műve száz évvel Lessing halála után jelent meg, a második pedig Kant születése bicentenáriumán.)

2. 1949. januárjában egy kissé megkésett (vagy korán jött?) szakdolgozat került Gaál Gábor asztalára. *Materializmus XIX. századbeli magyar gondolkodók írásaiban* volt a címe, a 2. lapján meg ennyi állt: „Martinovics, az első forradalmár materialistánk emlékének." Az ifjú abszolvens már évek óta szellemi atyját látta Gaál Gáborban. 1946-ban hallotta őt először előadni, s már az első órán aláhúzva jegyezte le az utalást a 19 éves Marxnak arra a levelére, melyben közli apjával, hogy Lessing *Laokoón*ját tanulmányozza, továbbá Winckelmann művészettörténeti főművét, Solgernek *Erwin* című esztétikai párbeszédét és a Solgerrel egyidős Ludensnek a német nép történetéről szóló munkáját. Az említett szakdolgozat benyújtója akkoriban legfennebb ennyit tudott Solgerről és Ludensről, s alig valamivel többet a Homo ludensről és Lessingről. Egy érdekes többlet húzódott meg abban a füzetében, mely a múlt századi erdélyi materializmus közvetlen előzményeit érinti. Itt ugyanis van egy célzás Lessing Huarte-fordítására, mégpedig Csernátoni Sámuel Kolozsvárt, 1795-ben kiadott, jegyzetekkel bővített Flögel-magyarítása révén. Csernátoni a 16. lapon tudatja, hogy „Huarte János spanyol orvosdoktor [...] igen elhíresedett a XVI. században avval a könyvével, melyet írt az *Elméknek mégvizsgálásokról* spanyol nyelven, mely déák és francia nyelvekre is fordíttatott". (Marosvásárhelyt, ahol Csernátoni tanárkodott, megvan az 1661-es párizsi kiadás, amely alighanem a második francia fordítást tartalmazza, továbbá az olasz fordítás negyedik, 1603-as kiadása; Kolozsváron pedig az 1640-es spanyol kiadás. A műnek két latin átültetése ismeretes, mindkettő a 17. századból. Megelőzte őket az első, 1596-os angol tolmácsolás, ezt pediglen az 1582-es olasz és az 1580-as francia.) A „magyar Flögel" 64. lapján, részint a „német Huarte" lessingi előszava nyomán, többek közt ez áll: „Huarte [...] tulajdon maga tévelygő útján ment, amidőn ő az emberi elme tehetségeinek különböző nemeit a testnek belső állapotjából (temperamentum) magyarázza; de ő olyan módon hibázik, hogy magában a hibában is az ő elmésségét s mély értelmét csudálni kell mindennek; olyan lévén ő, mint egy tüzes bátorságú paripa, amely amikor megbotlik, akkor üt ki több tüzet a kövekből." E szép hasonlat kapcsán megjegyzendő, hogy Lessing főként Huarte valóban bizarr ötleteit minősítette botlásoknak, a művében elszórt „sok jó gondolatot" viszont később is dicsérte.

3. Akik 1752. tavaszán a wittenbergi nagy könyvtárban tapálták elméjüket — közöttük erdélyiek is —, fölfigyelhettek egy lelkesen kutató, nyílt nézésű fiatalemberre. Ki hitte volna, hogy már hét vígjátékot írt? (Az elsőket Lipcsében, ahol Erdélyből jött egyetemisták is találkozhattak vele, a segesvári Petrus Ungarustól a brassói Peter Müllerig.) És ki gondolta volna, hogy ez az ifjonc nagybátyjával, az újságíroskodó Myliusszal, Berlinben drámaelméleti folyóiratot indított? Viszont nem volt titok, hogy a magiszteri fokozat elnyeréséért foglalkozott Juan Huarte hagyatékával. Még ugyanabban az évben németre fordította e különc tudós főművét, és kiadót is kapott munkájához (egy olyan városkában, melyről egyes geográfusok se hallottak, mert ma is tízszer kisebb, mint Kolozsvár: Zerbst). E munka első kiadásából Bodoki Józsefhez, a másodikból

Pataki Sámuelhez vándorolt egy példány. Bodoki harminc esztendeig volt Pataki tanártársa Kolozsvárott. És harminc évvel Lessing Huarte-fordításának újrakiadása (1785) előtt nyílt alkalma Patakinak látni Lessinget.

3.1. Lessing aránylag sokat fordított, „Huartétól Hutchesonig (ennek posztumusz *System of moral philosophy*jáig), hogy csak a Hu-val kezdődő névre hallgatókat említsük" — fogalmazhatnánk tréfásan. Lessingnek ugyanis csupán még egy masszívabb tolmácsolása van, éspedig Diderot-ból: *A törvénytelen fiú* és *A családapa*, két dramaturgiai toldalékkal. Épp ez utóbbi tolmácsolása a legfontosabb. Mély szellemi rokonság fűzte a jeles francia enciklopédistához. Lessing semmiképp se nevezhető német Rousseau-nak; ellentétben Herderrel, aki legalább annyira mondható annak, mint német Diderot-nak. Persze mindkettőjükre hatott a francia felvilágosodás korai, mérsékelt szárnyához tartozó Montesquieu-nek az éghajlat szokásteremtő erejéről vallott elképzelése is.

3.2. Öt hónappal a közéletről még nem éppen polgári módon vélekedő Montesquieu halála után, azaz 1755. nyarán mutatták be — az oderai Frankfurtban, egetverő sikerrel — az első (vagy legalábbis német nyelven első) teljesen polgári, a magánélet kérdései körül forgó tragédiát: Lessing *Miss Sara Sampson*ját. Így is szövegezhetni: a tragikus „entweder-oder" (vagy-vagy) első polgári szellemű és átütő hatású dramatizálását. A bemutatón ott volt Dombi Sámuel, aki orvosi és hittudományi stúdiumokat folytatott akkor. Nagy színházélményében alkalmasint az ő közvetítésével osztoztak a helyi egyetemre ősszel beiratkozó erdélyiek: a medikus Pécsi Péter és Tőke István, a teológiát is hallgató Pataki Sámuel, Dezső Gábor és Borktos Kelemen.

3.3. Egyik korai kötete önrecenziójában, a Miss Sara Sampsonról szólva, mely alcíme szerint is „polgári tragédia", Lessing elhamarkodottan lobbantja Gottsched szemére, hogy ilyen műfajt nem is említ (vö. Gottsched, *Versuch einer kritischen Dichtkunst*, [4]1751, 650). Ez persze mit sem változtat azon, hogy Marx teljes joggal számítja a német irodalom föllendülését éppen a Gottscheddel szembehelyezkedő Lessingtől. Meredek az út a wolffiánus Gottschedtől (és Goezétől) a wolffenbütteli Lessinghez; a még Boileau ars poeticájára esküdő német klasszicizmustól „az újabbkori német irodalom első igazi, elévülhetetlen klasszikusához" (Heinrich Gusztáv szavai Lessingről). Természetesen Gottschedet és Wolffot se kell lefitymálni. Az előbbi nagyon sokat tett a modern német irodalmi nyelv elterjesztéséért. Szelleme azonban nem volt akkora, mint fizikuma, mely miatt 1724-ben porosz földről Lipcsébe szökött, elkerülendő az I. Frigyes Vilmos óriás testőrségébe való besorozást. Röviddel korábban kellett Wolffnak sebtiben elhagynia Poroszországot, mert azzal vádolták, hogy determinizmusa fölmenti a katonaszökevényeket a felelősségre vonás alól. (Érthetetlen, hogy az első marxista magyar Lessing-monográfia, amely kiváló korrajzot is ad, a *13*. lapon *1713*-ra teszi Wolff születését. Hiszen Wolff a 18. század első felének legnagyobb német felvilágosítója és — történetesen — minden idők legjelentősebb Christian Wolffja. Most, világra jöttének tricentenáriumán, oly gyakori nevének történetessége mellett az oly ritka történelmiséget is illik hangsúlyozni életműve okán.) A hegel-korabeli haladó német gondolkodás egyik forrása az a tény, hogy a wolffi deizmustól, mely szerint a világ csak az első lökést kapta kívülről, Lessing eljutott a világ örökkévalóságának panteista, burkoltan, „udvariasan" materialista téziséig. Az anyag időbeli végtelenségének nem mond ellent a ma egyre inkább tért hódító „ősrobbanástan" sem. És noha az e m b e r t e r e m t e t t e világnak ma az e m b e r á l t a l tökéletesen megsemmisíthető voltát Lessing nem láthatta előre, a továbblépéshez az ő humanizmusából is meríthetünk erőt. Persze nem éppen úgy, ahogy tette már a 18. században Herder vagy Goethe. De még Goethe *Faust*jának az egyedülisége se feledtesse el például azt, hogy Lessinget is foglalkoztatta a Faust-téma korszerű feldolgozása.

3.4. Bécsben, 1775-ben Lessing a maga tervezett Faustjáról is elbeszélgetett. A bécsi P. Weidmann pár hónap múlva hozta ki Prágában, névtelenül, *Johann Faust* című, allegorikus drámáját, melyet azonnal elő is adtak délnémet városokban (néhol — a nagyobb bevétel végett — Lessinget tüntetve föl szerzőként). Húsz év múlva, 1795 február 16-án, Brassóban is színre került a darab, éspedig *Leben und Tod des so berühmten Johann Faust* címen, ezúttal a szerző burkolt, ám szintén

„kasszasikerre" számító, ilyetén megnevezésével: „von dem Verfasser des Bettelstudenten". A *Koldusdiák*nak, Weidmann e sokat játszott bohózatának az említése nyilván Erdély délkeleti csücskében se tévesztett célt. Adatunkat a Korrespondenzblatt 27. évfolyamának utolsó, kettős számából vettük, Oskar Netoliczka cikkéből. Ez a jeles brassói tanár iskolai használatra tíz évvel előbb, 1894-ben, Bécsben és Prágában jelentette meg először — és utána még vagy háromszor — a *Bölcs Náthan*t. (Apropó: félszáz kilométerre Bécstől, Pozsonyban, ezt az eszmedrámát már 1786-ban, harom évvel a berlini ősbemutató után, előadta Ludwig Christoph Seipp színtársulata.)

4. Lessing rövid, de tartalmas életének és művei hatásának a története „hosszú mese". Külön „elbeszélést" érdemelne saját meséinek a keletkezése, sorsa, nem hagyva ki azt se, hogy fabuláinak 1759-es gyűjteményét Bodmer sietett nem-ezópusiak gyanánt parodizálni.

4.1. Kilencven meséjének Aszalay-féle, 1793-ban megjelent fordításából íme a három legrövidebb: „*A Majom és Róka.* Nevezz nékem akármely nemes állatot, kit hímezni [utánozni] mindenekben ne tudjak! Így mérészkedett a Majom öszvevetni magát a Rókával. De a Róka ezt felelé: Nevezz te akármely nemtelent, mely méltónak véljen tégedet hímezni. — Nemzetembeli írók! Szóljak-é még világosabban?" „*Ezópus és a Szamár.* A Szamár így szóla Ezópushoz: Ha ismét előhozol meséidben, adj valamely okos és elmés mondást számba. A te szádba elmés mondást? felele Ezópus. Hogy tenném én azt? Nem azt mondanák-é majd az emberek, hogy Erkölcstanító te vagy; én a Szamár?" „*A Sas.* Azt kérdék a Sastól: Miért neveled fiaidat oly magosan a levegőben? A Sas ezt felelé: Felnőve mernének-é oly közel hatni a Naphoz, ha őket ide alant a Földön nevelném?" — E mesék tömörsége Lessingre általában jellemző. Persze leginkább epigrammáira. Ezek — a műfajhoz illően — mindig csattanósak. Néha — főleg a „homlokon pusziló Múzsa" révén — „cuppanósak". Mint a csókokról írt két verse, melynek több román és magyar áttevését ismerjük. (Az ötszakaszosnak az első román fordítása az Enyeden is tanult Iosif Manitól való, a Foaie pentru minte, inimă şi literatură-ban jelent meg, 1839-ben; a második 1868-ban, G. I. Lahovarytól, a Convorbiri literarében; a harmadik B. Neamţutól, vagyis Benjamin Deutschtól, a Biblioteca Lumen 67. számában, további nyolc Lessing-vers román verziójával. A kilencsoros *Die Küsse* Gara Ákos adta fordítását 1903-ban közölte a Csíkszereda című hetilap. Két év múlva a Székely Lapokban jött az *An eine kleine Schöne* — Turnowsky Sándor tolmácsolásában. Blaga ezt *Unei micuţe frumoase* címen fordította le. Elszórtan még sok helyen akad Lessing egy-egy rövid írásának a fordítása, például az Aradi Közlöny 1894. évi 112. számában, az Adevărul ilustrat 1896. július 5-i számában, a Ramuri 1940-es évfolyamának 236. lapján.) A 18. század derekán a Nemes-Csón, Kőszeg mellett született N. G. Giseke is jelentkezett német állatmesékkel. Ő egyik nevelője volt annak a Jerusalemnek, akinek filozófiai munkáit Lessing foglalta kötetbe, 1776-ban, szép elő- és utószóval. (Ezeket L. Blaga fordította románra. Sajnos a hozzáfűzött jegyzet szerzője összetéveszti a korán elhunyt K. W. Jerusalemet az apjával, aki túlélte őt.)

5. Sokféle lehet az alkotás (világraszóló, drámai stb.) és a lelkiismeretfurdalás (mély, tartós, indokolt stb.). E változatosságon túlmenően, az

alkotás többféleképp kapcsolódhat lelkiismeretfurdalással. Úgy is, hogy előidézi. S előidézheti — néha áttételesen — magában az alkotóban. Lessinget bántotta a tudat, hogy a fiatalon öngyilkos Jerusalem egyik utolsó olvasmánya az *Emilia Galotti* volt, melynek főhőse úgyszólván apja kezével vet véget életének. Goethe, akinek *Wertherje* a reménytelenül szerelmes Jerusalem esetéből is ihletődött, lelkiismeretfurdalással írta, hogy a *Bölcs Náthán* szerzőjének meglátogatását túl későn határozta el: egy negyedórával azelőtt, hogy megtudta Lessing halálát.

6. A Nathan der Weise — Lessing négy legérettebb színműve közül az utolsó — más módon (auf anderer Weise), más műfajban viszi tovább a szerző betiltott Reimarus-közléseinek harcos, intolerancia-ellenes mondanivalóját. Lessing testamentumszerű eszmedrámájának és Reimarus-publikációinak is nagyon gazdag az irodalma. Kevésbé ismeretes, hogy első Sulzer-fordításában Sófalvi József egy Reimarus-mű átültetését ígéri, de aztán — kolozsvári tanárként — bizonyára el kellett állnia szándékától. Elvégre Reimarus a német földön uralkodó felfogás számára is túl szabadelvűnek számított, és Lessingnek rendkívüli bátorságra volt szüksége, hogy részleteket tegyen közzé Reimarus ama kéziratából, melyet „elkövetője" meg se kísérelt nyomdába adni. (Az erdélyi fáziseltolódás másik tünete: Sófalvi Dudsley-fordítása, mely valószínűleg a mű 1774-es párizsi kiadása alapján készült, nálunk nem számíthatott recenzióra, míg az angol mű 1751-es francia tolmácsolásai közül a berlinit — melyet Sófalvi is említ — maga Lessing ismertette. És még egy „szindróma": Johann Georg Sulzer, akinek a javaslatára indította Lessing a Briefe, die neueste Literatur betreffend című hetilapot, most 200 éve halt meg; Sófalvi „legelső zsengéjének" — épp egy Sulzer-fordításnak — a bicentenáriuma pedig a tavaly volt. Az ebből az alkalomból készült, rövid cikk i d e j é b e n került egy operatív szerkesztőséghez, mely nem fektette műtőasztalra, ám alávetette az elfektetés operációjának. Így aztán A Hét hozta az írásocskát, két nappal Sulzer elhunytának a kerek évfordulója előtt. De „kissé sietve" született, és talán azért is szerepel az elején — tévesen — A szent család helyett A német ideológia.) Pár hónappal Sófalvi jelzett ígéretének a kinyomtatása után támadta meg nyilvánosan Lessinget a vakbuzgó Goeze — neve fajankót is jelent! — a reimarusi antidogmatikus szövegek kiadásáért. Goeze (magyarul: Bálvány) le akarta rombolni, amit Lessing e kiadással épített. És lőn lessingi Anti-Goeze, azaz bálványrombolás!

7. Sok minden volt Lessing: szomorú- és vígjátékíró, poéta, esztéta, műfordító, publicista, filológus, irattárkutató, eszmetörténész, vallásfilozófus . . . „Alapállása" szerint: radikális polgár, aki a jelennel való elégedetlenségét irodalom- és színikritikáiban sem titkolta. Ehhez a megnyilvánulási formájához kapcsolódik egyfelől saját költői-színműíróí tevékenysége, másfelől bölcseleti, elsősorban műfajelméleti munkássága. Mindezeken a b í r á l ó m a g a t a r t á s húzódik végig vörös fonalként. Történeti vagy teoretikus tárgyú dolgozatain is átsüt valóságkritikája, főként a zsarnokság (ezen belül a mások nézeteivel szembeni türelmetlenség) elítélése. Úgy tekintett hátra és előre, hogy nem temetkezett se múltfürkészésbe, sem utópizálásba, hanem erőteljes mábanéléssel alko-

tott. Kora szélesebb közönségére leginkább — nem lebecsülendő — színdarabjaival hatott, a legmaradandóbbat azonban sokak véleménye szerint művészetteoretikusként nyújtotta.

7.1. Csak 52 esztendőt élt és három hetet. E három hétre két Efraim-nap esett. Véletlenül. Véletlen az is, hogy a hétéves háború alatt hétmillió tallérnyi *ephraimitát* (szász bélyeggel ellátott, egyre „hígulo" ezüstpénzt) vertek. Lényegében az is véletlen, hogy a *Minna von Barnhelm* — Lessing első nagy színműírói remeklése — cselekményének háttere e háború; valamint az, hogy Lessinget Ephraimnak hívták, és hogy a művelődés történetében kivált az ő révén cseng jól e név, amely kettős termést, kettős örökséget jelent. Talán érdekesebb véletlen, hogy hősünk főleg két területen produkált figyelemre méltót: drámában és esztétikában. Drámaíróként inkább tudott túltenni Diderot-n, mint teoretikusként, de így is a művész többnyire alatta maradt benne a teoretikusnak. Ebben az alulmaradásban elég nagy szerep jut annak, hogy Lessing nem-drámai költészete távolról sem éri el legjobb színművei értékét, esztétikai gondolkodása viszont a szépirodalom egészére, sőt a képzőművészetre nézve is jelentős. De egész hagyatékát áthatja ez az eszméje: „Nem az igazság, melynek birtokába jutott az ember vagy amelyről csak hiszi, hogy bírja, hanem a becsületes munka, melyet kifejtett, hogy az igazsághoz közel férközzék, teszi az ember értékét. Mert nem az igazság birása, hanem kutatása fejleszti tovább erőit, amiben egyedül rejlik folyton növekvő tökéletessége. A birtoklás nyugodttá, tunyává, dölyfösse tesz." E férfias életelv ismeretében aligha téveszthet meg, hogy Lessing mindhárom Kazinczy-fordította színdarabjának címszereplője nő. Ez a „feminitás" azonban hozzájárulhatott ahhoz, hogy a drámaíró Lessing kapcsán — századunk elején — három nő publikált magyar kötetecskét: Czeke Marianne (*Lessing és Shakespeare*, 1905), Hanvai Ilonka (*Emilia Galotti, Kabale und Liebe és Maria Magdalena*, 1912) és Antalffy Gizella (*Lessing a magyar szinpadon*, 1916). Bár nem Kazinczy adta az első magyar Lessing-kötetet (*A katonaszerencse. Vigjáték öt áktusban*. Pest 1792; a kolozsvári példány Rhédei Kláráé volt), idézünk ennek a viszonylag korai, színésztől származó Minna-fordításnak az előbeszédéből: „A nemzetnek boldogsága és virágzása a maga nyelvének gyarapodásával mindenkor egyaránt [arányosan] szokott járni. [...] Az anglusok az ő szabadságok egyik oszlopának tartják a teátromot, és annyira becsülik az ezt művelő jeles embereiket, hogy még mai napig is esztendőnként inneplik Shakespearenek emlékezetét. [...] meggondolván a magyar teátrumnak szükséges voltát, ha egyébaránt durva állapotunkból kilépni akarunk, ki ne kívánná, hogy e' minél előbb felálljon s a nemzet javára gyarapodjon?" (Nyolcván évvel később, a kolozsvári egyetem megnyitása évében adták ki Apáczai ilyen című tervezetét: „A magyar nemzetben immár elvégtére egy akadémia felállításának módja és formája".)

8. Vessünk egy futó, nagyjából időrendi pillantást (kitérőkkel) Lessing-fordításainkra.

8.1. Kazinczy Ferencnek óriási érdemei vannak Lessing magyarításában. Az ő buzdítására kezdte tolmácsolni — még 1791-ben — Lessing meséit Aszalay (Szabó) János kassai tanító, aki egy logikát is fordított, de ez kéziratban maradt. (Peter Villaume *Praktische Logik für junge Leute, die nicht studieren wollen* című, 1802-ben orosz nyelven is kiadott munkájáról van szó, melyből Kolozsvárt két korai kiadást találni. Példányainkon nincs nyoma annak, hogy tanulmányozták volna őket). „Érzette ő — írja Kazinczy 1792-ben az olvasóhoz —, hogy a kevéssel sokat mondó Lessinget nem könnyű fordítani." Aszalay munkája a széphalmi mester stilizálásával jelent meg 1793-ban, egybekötve Herdernek Kazinczytól „átaltett" meséivel. A kötet ajánlása így indul: „Aranka György úrhoz Marosvásárhelyt, Erdélyben. Két kosár virágot teszek le itt, a Barátság Oltára zsámolyánál, kedves Arankám!" (A Kolozsvárt őrzött példány Gedő Józsefé volt, aki más Lessing-köteteket is hagyott ránk.) Lessing

meséinek magyar fordítását tudtunkkal csak öt más fordítás előzte meg, köztük az angol, mely már 1760-ban megjelent, aztán az 1764-es francia verzió. Eredetiben Kont Ignác is kiadta őket (*Fables*. Nouvelle édition, avec une étude et un commentaire..., Paris, Picard, 1889; Quentin, 1890), majd G. Coman (*Fabulele lui Lessing*... cu note explicative..., București [1894]).

8.2. Lessing négy legjelentősebb színműve közül Kazinczy az első hármat ültette át anyanyelvére, még a 18. század végén. Először — 1830-ban (világviszonylatban talán a tízedikként) — az *Emilia Galottij*a jött ki, melyet 1839 szeptember 26-án adtak elő Kolozsvárt. A Kótsi-féle változatot már 1804 márciusában játszották itt, két hónap múlva pedig Marosvásárhelyen, Kótsi Patkó Jánossal Odoardo szerepében. Kolozsvári színpadról egy évvel előbb, 1803 május 5-én hangzott a *Minna von Barnheim* Ráth Pál adta magyarítása, amely megelőzte a mű svéd, alighanem nyolcadik fordítását. Lessing e legjobb — nemrég a tévében is bemutatott — vígjátékának Kazinczy-féle tolmácsolása 1834-ben került ki a nyomdából, a magyar *Miss Sara Sampson* pedig csak 1842-ben, noha már 1821 november 17-én előadták Kolozsvárt Kazinczy fordításában. (Az utóbbi mű 1771-es, bécsi kiadása megvan a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, akárcsak Lessing hét komédiájának 1777-es, kétkötetes kiadása. Szintén 1777-ben jelent meg a *Miss Sara Sampson* negyedik, orosz fordítása és az *Emilia Galotti* első két — dán, illetve holland — fordítása.) Kazinczy műfordítói rátermettségét igazolja, hogy az 1958-as Lessing-kötetbe is bekerült a *Miss Sara Sampson*ja és — 6. kiadásként — a *Barnhelmi Minnáj*a, melyet 1801-ben másodszor és utoljára dolgozott át. Az 1958-as kötetben *Emilia Galotti* Németh László tolmácsolásában szerepel, mellyel nem veheti föl a versenyt sem a Zoltán Vilmosé (1897), sem az Ivánfi Jenőé. (Ez 1893-ban készült, de kéziratban maradt. Ivánfi Kolozsváron kezdte színészi pályáját, itt jött ki első kötete is.) A szintén 1958-as, kizárólag Blaga-fordításokat adó román Lessing-kötet *Emilia Galotti*jával viszont nem vetekedhet például a mű első — egyébiránt túlságosan elfelejtett — román verziója, melyet G. Bariţiu fia, Ieronim G. Bariţiu készített (ld. Familia 1873, 10—18. sz.). S mivel az utóbb említett kötetben — Lessing: *Opere*, vol. II [București 1958] — nincs szó fordítói előzményekről, jelezzük, hogy: a) a *Minna von Barnhelm* két korábbi hazai átültetéséről tudunk (az egyik 1907-ben jelent meg, Traian G. Stoenescu és Const. Ghițeanu tollából [mindketten egyetemisták voltak akkor; ld. Telegraful român 1907. 375], a másik pedig — ez valamivel népibb ízű — a Biblioteca pentru toți 135—136. számát alkotja; b) a *Samuel Henzinek* (ti. az ilyen nevű berni demokrata mártirról még 1749-ben, kivégzése évében papírra vetett, néhány jelenetnyi tragédiatöredéknek) és a *Spartacus* című, posztumusz drámatervezetnek alighanem csak román fordítása van.

8.3. Időrend szerint a magyar Lessing-fordítások átlag a 7—8. helyen állnak, pár nagyobb „kilengéssel". A legörvendetesebb kivétel az első, még Lessingtől publikált Faust-töredékkel kapcsolatos. Ennek eddig ismert nyolc fordításából az elsőt Jósa János, „a N[emzeti] J[átszó] Társaság súgója" tette közzé, az 1819-es Magyar Theátromi Zsebkönyvecskében, „Leszszing Doktor Fauszt nevezetű játékának harmadik jelenése az

első felvonásból" címen, bizonyára Inánesi Pap Gábor tollából (ld. ItK. 1916. 94—99), akinek a tolmácsolásában adták elő Kolozsvárt, 1824-ben, Grillparzer *Sapphó*ját. (Pap egyidős volt Grillparzerrel. A *Sapphó*t azon frissiben magyarította.) A Pap-féle Faust-töredék négy évvel öregebb az angolnál, melyet már 1825-ben ismét kiadtak, és jó félszázzal a franciánál. Hét esztendővel a francia változat után, 1877-ben hozta ki újra P. Weidmann Faust-drámáját Carl Engel, ekkor még Lessingnek tulajdonítva azt. (Ez az Engel persze nem Kölló Károly, aki a NyIrK. 1978. évi 2. számának 197. lapján azt állítja, hogy szerintem az ifjú Halici szász orientációja miatt került ellentétbe az enyediekkel, holott inkriminált írásomban éppen magam nyilvánítom gyenge lábon állónak N. Drăganu ama f ö l t e v é s é t, miszerint „o pricină ar fi putut fi legăturile pe care le avea el [Halici] cu saşii luterani".) Pap Lessing-fordítása szinte száz évig maradt rejtve a kutatók előtt. A Faust-töredék első román átültetését már nem érheti ez a sors, ugyanis jelezzük itt, hogy a szebeni Luceafărul első, 1902-es évfolyama hozta, Sebastian aláírással (Seb. Stancától), méghozzá „a német drámaírás egyik legszebb jeleneteként". A töredék második, Blaga-féle román fordítását alig pár évvel előzte meg az orosz (1953), majd követte a grúz és a spanyol (1960).

8.4. Megfelelő keresgéléssel talán a múlt század minden évéből ki lehetne mutatni hazai Lessing-vonatkozásokat. Éppenséggel fordításokat persze aligha. De figyelmet érdemel, hogy már az 1820-as években akad három egymást követő év, melyhez magyar Lessing-fordítást kapcsolhatunk. Bajza József írja 1824 januárjában Schedel Ferencnek, hogy a *Hamburgi dramaturgiát* fordítja, „már egy ív le van belőle". Igaz: főként a németben való gyakorlást szolgálta ez a magyarítás; de a jelenség legalább annyira méltó a följegyzésre, mint az, hogy Egressy Gábor, a kiváló (Bánk bánt elsőként épp Kolozsváron alakító) színész, hasonló céllal lemásolta a Hamburgische Dramaturgie-t. Ám tartsunk sort. A Felsőmagyarországi Minerva 1825-ös évfolyamában adja Gr. D. J. aláírással, „Leszszing után", az *Auf die Europa* című epigrammát. (Legújabb fordítása Görgey Gábortól való.) A következő évfolyamban jön *Az elsikkasztott gyűrű*, vagyis a *Bölcs Náthán* hires gyűrű-parabolája, éspedig E.I.P. (Edvi Illés Pál) szövegezésében — egy kis tanulsággal megtoldva. Ide kívánkozik „Miklósy szinigazgató úr közlése" (ld. Dr. Herrmann Antal: *Lessing „Nathan"-ja Magyarországon*, 1881, 6), mely szerint a 40-es évek elején Lessing utolsó drámáját *Náthán a bölcs* címen előadták Szatmáron. (A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kézirattárában van egy azonos című, múlt századi, két felvonásos vígjáték, amelyet azonban a katalóguscédula tévesen mond a Lessingének. Nem eredetije e kéziratnak a *Der travestierte Nathan der Weise — Posse in 2 Akten* sem, mely Julius von Voss műve és névtelenül jött ki, 1804-ben, majd 1856-ban.) Eltekintünk most Ormós Zsigmond „nátháni szellemű" regényétől, a *Véres bosszúról*, de nem attól, hogy megjelenése évében, 1839-ben készítette Fáncsy Lajos (1809—54) a *Nathan der Weise* első (legalábbis első fennmaradt) magyar fordítását. Betanulására nem került sor, mert rengeteg kihúznivalót talált benne a már említett Pap Gábor, most már „királyi helytartósági titoknok". Az Erdélyi Hiradó 1844 március 5-én harangozta be, hogy Kolozsvárt 10-én előadják *A bölcs Náthán*t, ezt a „komoly szívbevágó művet". A címszerepet Pergő Celesztinre osztották ki. A fordítást Kovács Gyula végezte, jobban, mint pesti elődje, sőt hellyel-közzel zamatosabban, mint Zichy — írja Herrmann —, de a színrevitel ezúttal is elmaradt, tán szintén azért, mert az igazgatóságnak a cenzor garázdálkodása után elmehetett a kedve a kegyetlenül megcsonkított munka bemutatásától. Zichy Antal fordítása 1878-ban jelent meg. Kimaradt belőle a Gelliusból vett, Hérakleitosznak tulajdonított jelige („Lépjetek be, hiszen itt is istenek vannak"), amelyet Ipolyi Arnold — Lessingtől függetlenül? — *Magyar mitológiá*ja címlapján szerepeltet. (E rendkívül ritka mű Kolozsvárt őrzött példányát „baráti tisztelete jeléül" dedikálta a szerző Szabó Károlynak. Természetesen a majdani kiváló könyvtörténészről van szó —

most száz eve indította az RMK-t! —, nem arról a névrokonáról, aki 1910-ben publikálta *Lessing mint pedagógus* című könyvecskéjét.) A Zichy-átköltés Demidor Imre-féle színrealkalmazásának Miskolcon, 1879 február 19-én volt a bemutatója. A mű egyik előmunkálata gyanánt vehető *Die Judent* viszont állítólag még a múlt század elején műsorra tűzték Kolozsvárt. E darab 1866-ban jelent meg magyarul, Ónossy Mátyás fordításában, aki röviddel utóbb Temes megyei képviselő lett. Érdekes véletlen, hogy a Bánságban, éspedig Lugoson készült és jött ki a román fordítás, 1922-ben. (Szerzője — A.A. Pecurariu — aligha tudta, hogy Lessing Neuser-cikkében szó esik Lugosról, judaizánsokról és románokról is.) Ha jól számoltunk, Ónossy tolmácsolása világviszonylatban a harmadik (a francia és a holland után), a Pecurariué meg a tizedik. 1958-ban látott napvilágot az újabb, Sándor Rudolfnak köszönhető átültetése, éspedig a *Drámák, versek, mesék* című kötetben. Ennek 541. lapján olvassuk, hogy „a *Philotas* ezúttal először jelenik meg magyarul". Valójában e mű már Lessing halála centenáriumán hozzáférhető volt magyarul, Koncsek Lajos fáradozása révén, a Zalai Közlöny 20. évfolyamának 14—15. számában. A kutatókat sokáig vezethette félre az, hogy Heinrich Gusztáv (ld. EPhK. 1899. 279) nem a fordítások, hanem a tanulmányok közé sorolta Koncsek munkáját. Noha a *Philotas* „inkább tragikus epigramma, aperçu, mint igazi tragédia" (Lukács György: *A modern dráma fejlődésének története*. 2. kiadás, 150—1), Koncsek hálát érdemel tolmácsolásáért, függetlenül attól, hogy ösztönözte-é a Lessing-mű összevethetősége Kisfaludy Károly *Kemény Simon*ával (vö. Gustav Birnbaum: *Dramatische Blätter*..., 1857, 131—6). Az elsőség akkor is méltánylandó, ha Koncsek fordítása mélyen alatta áll a Vámosi Pálénak, aki nem tudott róla. (Koncsek viszont bizonyára tudott Irinyi Józsefről, amikor — húsz évvel Darvai Móric előtt és harminccal a Győri Loránd-féle átdolgozás előtt — *Tamás bátya konyhója* című átültetéssel jelentkezett a *Mulattató és hasznos olvasmányok* sorozatában. Mint ismeretes, H. Beecher Stowe *Uncle Tom's Cabin*je már 1853-ban, egy évvel az eredeti szöveg kiadása után, olvasható volt Irinyi magyar és I. Codrescu román fordításában.) Bár Koncsek 19 évesen magyarította a *Philotas*t, túl későn született, hogy meg ne előzze őt e téren hét Lessing-rajongó, kezdve egy hollandussal (1783) és végezve egy angollal (1878). Igaz: a *Nathan der Weise* már 11 nyelvre volt áttéve, mikor megjelent anyanyelvünkön. De fűzzük hozzá: Braun Zsigmond *Laokoón*ja (1877)) világviszonylatban a hatodik helyen áll (az első hármat egy francia, egy angol és egy olasz tolmácsolás foglalja el; Kolozsvárt megvan az 1897-es olasz változat), *A kincs* Komlóssy Ferenc nyújtotta átdolgozásának a kinyomtatása (1883) előtt pedig e vígjátéknak még csak francia, orosz, holland és angol fordítása került forgalomba. *A kincs* román fordításáról nem tudunk, a *Laokoón* viszont — ha nem is egészében — többször jelent meg románul, mint magyarul. Bukarestben először 1899-ben, az erdélyi születésű N. Istraténak köszönhetően. „Eu — írja ő előszavában — am făcut traducerea după ediţia cea mai nouă şcolară, întocmită de prof. Carol Iauker din Gratz, de la al cărui editor am oţinut totodată autorizaţia de a o publica..." (Karl Jauker célszerűen ő válogatása először Bécsben, 1884-ben jött ki, utoljára Lipcsében, 1903-ban.) „După cîte ştiu — olvassuk ugyancsak Istrate előszavában —, pînă acum nu s-au tradus decît fragmente [din Laocoon], acestea de doamna Lucreţia Suciu, publicate-n foiţa unui ziar politic de peste munţi." A nagyváradon született, ott 1897-ben Foaia literară című lapot indító L. Suciu a Diaconovich-féle, majd a Predescu-féle enciklopédia szerint 1889-ben, Szebenben tette közzé *Laokoón*-fordítását. Ha ez igaz (illetve ha Radianék is tudtak róla, bár eddigelé Szebenben se bukkant elő példány), akkor az 1971-es, bukaresti *Laokoón* a mű negyedik hazai kiadása (illetve az első, H. Radiantól kiegészített, teljes román fordítása, ahogy ezt a kötetet 4. lapján jelzik, ahol az is olvasható, hogy a kötetbe átvették Blaga „1959-ben" megjelent fordítását). Ez mindenképp följegyzésre méltó, valamint az, hogy a *Die Erziehung des Menschengeschlechts*, melyben G. Coman szerint (ld. *Fabulele lui Lessing*... Bucureşti [1894], 4) legjobban látszik szerzője gondolatainak a függetlensége, századunk elején megjelent Al. C. Stráchinescu tolmácsolásában, a Biblioteca Lumen 62. kötetecskéje gyanánt. Ha nem tévedünk, Lessing e viritó aforizmacsokra addig csak három nyelvre volt átültetve: angolra (először 1806-ban, aztán 1858-ban), franciára és dánra (1864). Első francia fordítása 1831-ben jött ki. Ennek Kolozsváron őrzött egzemplárja szervesen, lapszámozás szerint is, egybe van kötve Saint-Simon *Lettres sur la religion et la politique* című munkájával. Idézünk fordítói előszavából: „...a német bölcselet a *tiszta ész* ösvényén maradt, és Fran-

ciaországé lesz a feladat, méltányosan értékelni Lessing remekművét." Távolról se puszta kiadói fogás az, hogy egy év múltán a szóban forgó tolmácsolás megint Saint-Simon egyik írásához, ezúttal a *Nouveau christianisme*-hez kapcsolva jelent meg Párizsban. A Stráchinescu-féle fordítást négy másik követte: a japán (1918, 1920, 1963), a spanyol (1950), az olasz (1951) és a héber (1967). E fölsorolás után nem is meglepő, hogy az *Ernst und Falk* jó tucatnyi átültetéséből a legkorábbi francia (1778, [2]1786), a legfrissebb japán (1969), közbül pedig szerb (1907), cseh (1913), török (1955) és görög (1965) is van. Annál váratlanabb e Lessing-mű kimaradása a magyar és a román fordításirodalomból. Hiányérzetünket nemigen csillapítja a *Lessing felavatása* címen, névtelenül, Nagyváradon, 1934-ben kiadott füzet, melyben — legalábbis a prológus szerint — „Ernst és Falk régen elfelejtett, de megdöbbentően aktuális három első beszélgetése hallható a szereplők ajkairól". A szereplők megnevezésekor a szerző (és a mnemotechnika órangyala) eltekintett attól, hogy az *Ernst und Falk*ban Ernst, nem Falk a nagy német fölvilágosító szócsöve. Mégis segíti a beemlézést az, hogy a váradi, drámaszerű „szellemidézés", mely a „peceparti Párizsban", 1929 áprilisában színpadra is került (egy szükebb kör előtt), s amely — hihetőleg — az egyetlen ilyenszerű hazai terméke a Lessing-tiszteletnek, szerepeltet egy Falkot, és ennek névrokona, Johann Daniel Falk írta a *Ramler und Lessing — Ein Gespräch in der Unterwelt* című, Lessing-párti munkát. Ez utóbbi a Lessinget szerepeltető dramatizálások sorában harmadiknak számít. 1803-as kiadása megvan Kolozsvárt, nemkülönben az említett sort megnyitó, 1787-es *Lessing, Mendelssohn, Risbeck, Goeze — Ein Todengespräch*. (E túlvilági csevegésben Goezeé az első és az utolsó szó. Magvasabb a *Friedrich der Grosse und Lessing — Ein Gespräch im Elysium* című Grillparzer-írás, mely szerint Lessing tudósnak jó költő volt, ám költőnek túlságosan tudós. Grillparzer „a művészi érzéknek a logikával való egyesítésében" látta Lessing értékét.) Ezek a dramatizálások persze a *Hamburgische Dramaturgie* igényei alatt állnak. És nem vigasztalhatják magukat azzal, hogy Lessing e művében még Corneille-ékre is rájár a rúd. Ami azonban nem volt akadálya annak, hogy első, 1869-es fordítása épp francia legyen, sem annak, hogy a jelenleg utolsó, magyar fordításáig még egy évszázad teljen el. Minket az se nagyon vigasztal, hogy a harmadik, Grib-féle teljes orosz tolmácsolását Lukács György ismertette, még 1936-ban. Bár az is igaz, hogy az összes többi — cseh, szerb, olasz, bolgár — átültetés ennél is későbbi, sőt az angol (1962) csak egy évvel előzte meg a magyart. A Blaga-féléből kimaradtak — olykor jelölés nélkül — némi részletek. De a Blagának köszönhető két 1958-as kötet így is a román Lessing-hódolat legreprezentatívabb megnyilatkozása. Mint ahogy a *Drámák, versek, mesék* című, szintén 1958-as kötet Lessing költői alkotásainak mindmáig legmasszívabb magyar kiadása. De amint sajnáljuk, hogy Blaga csak húsz oldalt ad „Epigrammák, versek, mesék" címen, úgyanúgy keveseljük például azt, hogy a pesti 1958-as válogatásba mintegy kétszáz epigrammából csak 24 került, a száznyi dalból meg csupán nyolc. Köztük *A kisértetek*, mely az ifjú Kisfaludy Károly hasonló című, víg balladás költeményéhez szolgáltatta az alapötletet. Ide kapcsolható az, hogy Lessing — természetesen — szellemtant értett pneumatológián, és semmilyen telepátiával se láthatta előre a legutóbbi Téka-kötet 281. lapjának ezt a légies, autósra valló nóvumát: *„pneumatológia* — (átvitt értelemben) éltető levegővel való telítettség".

8.5. Magyar és román nyelvterületen persze németül is kiadtak Lessing-műveket, többnyire iskolai használatra. A *Minna von Barnhelm* például megjelent Heinrich Gusztáv (1888, [7]1924), Theisz Gyula (1900) és Albrecht János (1901) magyarázataival; a *Laokoón* a Boros Gáboréival (1890); a *Fabeln* és az *Emilia Galotti* Bukarestben (1894, ill. 1952), a *Nathan der Weise* Nagyváradon, 1896-ban. A hazánkban Lessingről németül író szerzők közül megemlítjük a marxista Paul Langfeldert, aki román Lessing-kötetekhez is készített bevezetőt. Gazdag a közkönyvtárainkban létező külföldi német Lessing-irodalom, kezdve például Kuno Fischerrel (Lessings Nathan der Weise, [2]1872) és el egészen a lengyel származású Elida Maria Szarota kiváló Laokoón-monográfiájáig (Weimar 1959) vagy Paul Rilla posztumusz kötetéig, nem is szólva folyóiratcikkekről és át-

fogóbb irodalomtörténeti munkákról. (Heti- vagy éppenséggel napilapok csak nagyon ritka alkalmakkor hoznak cikket hajdani alkotókról. Az idei Lessing-jubileumot például elszalasztotta a Die Woche és a Karpatenrundschau. De nem az Utunk.)

8.6. Lessing elég nagy ahhoz, hogy ne csak kerek évfordulókon emlékezzünk meg róla. S volt annyi komoly mondanivalója, hogy bőven jusson belőle játékos formába öntésre. Művének utóélete is elég gazdag, hogy különösebb erőlködés nélkül lehessen effajta kérdésre felelni: A műfordítások terén milyen fontos mozzanatai voltak ennek az utóéletnek az 1800-as esztendőkben, éspedig 11 évenként? Íme — minimálisan — néhány adat: 1800-ban jelent meg az *Emilia Galotti* B. Thompson-féle angol fordítása; 1811-ben: a „Fables... par A.-J. Gétry"; 1822-ben a *Nathan der Weise* Barante adta francia tolmácsolásának az első kiadása és a *Minna von Barnhelm* P.-F. Camus-féle fordítása; 1833-ban a *Laokoón* első teljes olasz átültetése; 1844 elején Kovács Gyula tette át magyarra a *Nathant*; 1855-ben hozta ki A. Brasca a maga olasz *Emilia Galottiját* (szinte félszázaddal az első olasz változat után); 1866-ban a *Nathan* először lát napvilágot lengyelül és héberül; 1877-ben jelenik meg a *Nathan* második lengyel és az *Emilia Galotti* második román verziója; 1888: lessingi mesék első grúz fordítása (folyóiratban); 1899: a *Nathan* lettül először.

8.7. A Lessing-irodalom gazdagságának egyik jele az, hogy milyen gyakran fordulnak elő benne Józsefek. Viszonylagos ritkaságáért választjuk itt ki ezt a nevet, nem holmi... jozefinizmusból. Kezdjük a sort épp a jozefinista (magát II. Józsefet is mintegy sonnenfelsiánussá tevő) Sonnenfelsszel, aki a bécsi színház „katodikus" (felülről lefelé ható) és részint katartikus, tisztulást hozó megújítójának számít és — ami jóval több — az osztrák felvilágosodás főkorifeusának. Felvilágosítóhoz méltó tette volt az osztrák főváros világítása és a kínpad eltöröltetése. Ízlése kínpadnak érzett minden Hanswurstot is. Túl szigorú volt a Harlekinhez, „miként" Lessing Racine-ékhoz. Lessing kétségtelenül hatott rá, például a *Briefe über die Wiener Schaubühné*jére. Lessing íróerényeit — jellemábrázolását, párbeszédei életszerűségét stb. — sokkal értőbben boncolgatta, mint bárki előtte Ausztriában. Persze így is nagy aránytévesztés „osztrák Lessinget" magasztalni benne, bár maga Lessing méltán dicsérte egyik lapját, a *Der Mann ohne Vorurteilt*. Ebben ő — Voltaire-ből merítő címének megfelelően — a nemességet és a papságot is bátran bírálta, követelve egyebek közt a kolostorok eltörlését. „Ám kísérelje csak meg valaki Berlinben, hogy egyéb [nem vallási] dolgokról is oly szabadon írjon, mint megtette Sonnenfels Bécsben; próbálja meg az igazságot az előkelő udvari csőcseléknek úgy megmondani, ahogy ez megmondta..." E lessingi felkiáltás ismeretében szinte groteszkül hat az a dicsekvő (hogy ne mondjuk: cinikus) őszinteség, mellyel nemrég épp egy kolozsvári kutató k ö n y v b e n hangoztatta, hogy Sonnenfelsről írásai kézbe vétele nélkül nyilatkozik, méghozzá igen kedvezőtlenül. Elvégre városunkban közel száz Sonnensfels-kötet olvasható. Köztük a *Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanz* latin fordítása, melyet a Nagyváradon is tanító Beke Farkas készített. Kilencven évvel e fordítás kiadása után, 1898-ban jelent meg, éppen Váradon, Strache Tivadar *Sonnenfels mint dramaturg*

című, kissé apologetikus, de hasznos munkája, mely szerint „az osztrák Lessing" az igaziról „recenzióiban mindenkor a legnagyobb elragadtatással ír", ám „benső barátságban" állt Klotz-cal (dar nu şi cu clica sa de klotzani). További hét évtized múlva tudtuk meg, hogy Bessenyeinek volt egy német folyóirata, mely már címében — Der Mann ohne Vorurteil in der neuen Regierung — Sonnenfelsre utal, de haladóbb eszméket hirdet. Ez az orgánum pár hónappal a wolffenbütteli könyvtáros — Lessing — halála után indult, és szerkesztője „Georg v. Bessenyei, Kustos der K.-K. Bibliothek" aláírással válaszolt egy bírálatra. Mivel a majdani „bihari remete" *Ágisa* az *Emilia Galottivel* egy évben hagyta el a nyomdát, az alább szóba kerülő Józsefek sorát nyissuk meg Berringtonnel, ugyanis ő fordította elsőként — 1794-ben — angolra ezt a Lessing-művet. Munkája kéziratban maradt. Az *Emilia Galotti* először 1800-ban jelent meg angolul. De akkor is — és nemcsak brit földön — a *Minna von Barnhelm* jutott gyakrabban színpadhoz. E vígjáték 1807-es bécsi előadásáról Schreyvogel számolt be gondolatébresztően a *Das Sonntagsblatt*-ban. A darab 1879-beli, müncheni kiadását Watter illusztrálta. (Persze „stílusosabb" lett volna, ha ebben a centenáriumi évben a Nathan der Weisét adják ki az ő illusztrációival. De 1879-ben csak magyarul jött ki ez a dráma. Itt jelezzük: Zichy fordítását 60 évvel előzte meg a Marie-Joseph Chénier-é.) Egy prágai középiskola 1902/3-as értesítője hozta Josef Wiham *Lessings „Minna von Barnhelm" und Goldonis Lustspiel „Un curioso accidente"* című párhuzamát. Egyik druszája, Kratochvíl fordította első ízben, 1905-ben cseh nyelvre a *Minnat*. Az 1910-es, New Yorkban és Oxfordban megjelent német nyelvű kiadáshoz Josef Wiehr írt bevezetőt. Elhagyva itt a *Minna* utóéletének fonalát (Ariadné-fonál hiányában a bibliografus olykor Minnotaurosz lát), ugorjunk egy kicsit hátra az időben. A már említett Mani — vigyázat, szedő elvtársak, nem Minna! — nyitja meg azok sorát, akik a múlt században fordítottak románra Lessing-verseket. Josip Nurelly szerb Philotas-fordítását 1862-ben nyomtatták, Zagrebben. Iskolai használatra rendkívüli sikerrel rendezte sajtó alá és magyarázta a *Laokoónt* Buschmann (1874, [13]1921). A bécsi Schiff 1877-ben adta ki először egy gyorsírói tanfolyam céljából a *Fabelnt*, éspedig „Schlüssel zum ersten Heft des Stenografischen Lesekabinets" gyanánt, ami — úgy érezzük — a lessingi tömörség dicsérete is akar lenni. Jó félszáz év múlva, Zürichben jelent meg Josef Clivio *Lessing und das Problem der Tragödie* című értekezése, 1951-ben pedig, ugyanott, a Brosyé: *Das Bild der Frau im Werk Lessings*. Ami a magyar Józsefeket illeti, szorítkozzunk az alábbiakra: a) Dessewfy *Az erő ereje* címen fordított — nem valami folyékonyan — a maga alapította „folyóírás" első évfolyamában egy Lessing-verset. b) Ifj. Szinnyei József *Plautus és Lessing* című, „eredetileg (német) tanárképezdei munkálatot" jelentetett meg (EPhK. 1877). c) Schneider rozsnyói tanár „bölcselettudori értekezésül" tette közzé 1891-ben *Lessing mint meseiró* című munkáját. d) Szentmiklósi Lessing kedvenc versét, a *Die Nament* magyarította (Hódmezővásárhely, 1903. 60. sz.). e) Patai kimagasló tanulmányban elemezte Bajza viszonyát Lessinghez (EPhK. 1908). f) Turóczi-Trostler *Lessing és a felvilágosodás* címen áldozott az 1929-es bicentenáriumnak. g) Ugyanő két évtized múlva Mehring Lessing-könyvének a magyarra fordítását irá-

nyította. (A New Yorkban, 1938-ban kiadott angol fordítás bevezetője Joseph Kreschtől való.) h) Ha már ennél a betűnél tartunk, szabadjon ideiktatni, hogy az idén, január 21-én hozta az Igazság jelen sorok rovójának a cikkét korai Lessing-köteteinkről. (A 7. bekezdés 4. mondata így helyes: Lessing tragédiáinak 1777-es, Kolozsvárt is tanulmányozható kiadása évében az „Emiliának" már volt dán és holland tolmácsolása.)

8.9. A lehetséges tévedések száma végtelenül nagyobb az igazságokénál, de csak azt illik nyomdába adni, amiről szentül hisszük, hogy hibátlan. Például olyan passzust, mely kellő mérséklettel pécéz ki hibákat, nem túlozza el őket. Jőjjünk hát itt csak néhány kifogással. a—c) A kispolgári gondolkodásmódot jó közepes tehetséggel terjesztő Moses Mendelssohn sok okos dolgot tanult a vele egykorú, rendkívül éleseszű Lessingtől, ám szinte semmit a spinozai zsenialitás lessingi megbecsüléséből. Ezért is elhamarkodott azt állítani, hogy Lessing róla mintázta Náthánját. (Mellesleg: a Világirodalmi kisenciklopédia szerint Lessing „utolsó, szépségében legteljesebb műve" magyarul 1907-ben jelent meg, mármint először!) De Mendelssohn „posztumusz veje", Friedrich Schlegel jól mondta a *Bölcs Náthán*t amolyan „Anti-Goeze Nr. 12"-nek, talán arra is célozva, hogy Lessing tervbe vett egy 12. Anti-Goezét. Mivel azonban nem írta meg, tévedés 12 megjelent Anti-Goezét említeni (ld. Revista de filozofie 1979. 216). d) Egy 1958-as, különben nagyszerű előszó szerint a német szellemi fejlődésben „mindennek, ami világra szóló, Lessing a kezdete". Nos, inkább „csak" s o k mindennek. Megszorításunk érvéül elég L-lel kezdődő nevekre utalni: Lutherrel indult a határozott, európai hatású reformáció, Leibnizcel a világszinten való németországi filozofálás és matézis.

9. A magyar Lessing-értékelések legválogatósabb prezentálása is külön dolgozatba kívánkozik. Róluk tehát bővebben másutt. De álljon itt valami e dolgozat elejéből és végéből, „a Györgyök jegyében". a) Szerdahelyi György már *Aestheticájá*ban többször utal Lessingre. Említi a Laokoón-szoborról írók sorában, és jelzi azt a nézetét, hogy a szépség inkább a festőnek, a báj inkább a költőnek való tárgy (I, 324). Mivel nem adja meg pontosan a forrást, lehet, hogy Friedrich Just Riedel 25 éves fővel írt művéből (*Theorie der schönen Künste und Wissenschaften*. Jena 1767, 345) vette az adatot. Riedelnél rengeteg hivatkozás van Lessingre, kivált a *Laokoón*jára. Lessing egyike ama négynek, akinek zsengéjét dedikálja. S habár a négy között Klotz is szerepel, Lessing sietett kijelenteni, hogy az ifjú szerző máris számos helyen mutatkozik jeles gondolkodónak. Attól se zavartatta magát, hogy maga Riedel ismételten mondja eszmemenetét kompilációnak. Minket se zavarjon hát szerfölött az, ha Szerdahelyiben jócskán lelünk „szerdaiságra", azaz közepességre. (De ha lángeszű lett volna, tán akkor se nevezi őt meg Georg Wilhelm Friedrich Hegel az esztétikai előadásaiban. Hiszen Lessinget is csak futólag említi. Viszont írt *Über Lessings Briefwechsel mit seiner Frau* címen, hangsúlyozva e levélváltás mesterkéletlen, „egészen az életből vett" voltát. — Csempésszünk ide egy kis adalékot: Fessler Ignác Aurél egy Lessinghez intézett Zinnendorf-levelet közölt 1801-ben, a Sämtliche Schriften über Freimaurerei című kötetében. És még egy adatocska: Bartók György *Lessing mint filozófus* című cikkében [ErdMúz. 1875. 71] kiemeli, hogy „Lessing a szabadkőmívességet nem *történeti*, hanem *eszményi* alakjában fogja fel." (Erről jut eszünkbe: Ahogy Lessing nem volt az idealizálás, a jelen félrevezető megszépítésének a híve, úgy az 1966-os bukaresti Náthán-kiadás utószavát aláíró Szabó György is nyilván csak *grosso modo* állítja, hogy „a Laokoon . . . az első modern esztétika". Másrészt,

a lessingi alkotás természetszerű végességének a hangoztatása még nem jelent semmiféle közeledést ahhoz a múlt századi Albrechthez, aki egy életet ölt bele idült önmeglopássá fajuló rögeszméjébe, mely szerint Lessing megrögzött plagizátor volt.) Visszatérve egy pillanatra a Hegel és Lessing közti viszonyra, idézünk Vajda György Mihály egyik, 1963-as bevezetőjéből: Lessing „a művészet élő gyakorlatához közelebb tudott férkőzni Hegelnél. A gondolkodás dialektikus mélységét tekintve elmarad mögötte, élességben és céltudatosságban nem." b) A magyar szerzőtől való Lessing-írások közül eddig a legnagyobb sikerű Lukács Györgynek a *Minna von Barnhelm*ről szóló, 1963-as tanulmánya. Négy nyelven jelent meg, románul 1969-ben. Egyetértünk Fodor Gézával (ld. Magyar Filozófiai Szemle 1969. 215): e Lessing-dráma valódi nagyságát Lukács fejtette meg.

10. Lessing utolsó négy nagyobb műve egyöntetűen haladó mondanivalója szemszögéből amolyan tetralógiát alkot, melynek műfajilag erősen eltérő részei: egy antiabszolutista dráma (az *Emilia Galotti*), egy bigottellenes pamfetsorozat *(Anti-Goeze)*, egy vallási türelmet hirdető világnézeti dráma *(Bölcs Náthán)* és egy nagyjából történetfilozófiai eszmefuttatás *Az emberi nem nevelése* címen. Ez utóbbit nehéz ugyan egy kalap alá venni Rousseau *Émile*-jével, de „előrelátó ötlet" lett volna úgy önteni formába, hogy címében az Emília név is helyet kapjon. Mert ez az írás összeköti Leibniz történetfelfogását a Herderével, aki Lessinget épp mint az *Emilia Galotti* auktorát mondta nagy embernek, de fő művében, az „Eszmék . . ."-ben, *Az emberi nem nevelésének* a gondolatiságát viszi tovább, sokat hasznosítva ugyanakkor az *Émile* megalkotójának pedagógiai, embertani és társadalombölcseleti tanaiból. Kalandos párhuzamba állításokkal szemben itt szögezzük le: mind a nagyon racionalista (antiirracionalista) Lessinget, mind a szentimentalizmushoz az észtisztelet feladása nélkül közeledő Herdert nagy távolság választja el a 20. századi Theodor Lessingtől (ld. *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*. [3]1921). Az utóbbi Lessing egyébként Blagára is hatott ama tételével, hogy „az értelmetlen történelmi létet az élet szolgálatában kell átértelmezni". Ez azonban nem gátolta meg Blagát, hogy sokat és ragyogóan fordítson G. E. Lessingből. Tőle való az *Emilia Galotti* legújabb tolmácsolása is, mely persze az eddigi legjobb románban. De ne hallgassuk el, hogy 1957-ben jött ki a Mariana Crainic-féle fordítás, nyolcvan évvel korábban pedig (a „Noua tipografie a laboratorilor români" segítségével) a mű Iorgulescu adta fordítása. Ez utóbbinak — mint sok másnak — nincs semmilyen elővagy utószava. Ami talán nem túl pótolhatatlan veszteség. Hiszen még Franz Mehring is, akinek Lessing-könyve (1893) az első m a r x i s t a irodalomtörténeti monográfia, kifogásolhatóan ítélte meg a szóban forgó tragédia befejezését, eltekintve ennek a közönségre gyakorolt, lázító hatásától (melyet már Herder meglepően jól emelt ki). Mehringnek persze így is hatalmas, egyedülálló érdemei vannak a korában dívó, liberális Lessing-kép radikális kiigazításában. — Egyelőre sajnos még gazdátlan ez a nagyon hálás téma: Lessing képe a marxista irodalomban. Feldolgozása nyilván annak számbavételével kezdődne, mit mondtak Marxék Lessingről. S e számavétel nem hagyhatja ki azt a két helyet, mely többek közt az önkritika hiányát, a beképzeltséget kifogásolja: „A tőkés

termelés bizonyos szellemi termelési ágakkal, így a művészettel és költészettel ellenségesen áll szemben. Ha ezt nem ismerjük fel, a XVIII. századbeli franciák önhittségébe esünk, amelyet Lessing annyira kigúnyolt. Minthogy a mechanikában stb. annyival előbbre vagyunk a régieknél [érveltek Voltaire-ék], miért ne tudnánk eposzt is írni? s így jutottunk az Iliász helyett a Henriade-hoz!" — jegyezte meg Marx az 1860-as évek elején; 1874-ben pedig Engels ekképp nyilatkozott egy cikkben: „Az az ország, amely két olyan nagy írót adott a világnak, mint Dobroljubov és Csernisevszkij, két szocialista Lessinget [NB], nem megy tönkre azért, mert egyszerre csak olyan szélhámost szült, mint Bakunin, és néhány éretlen diákocskát, akik nagy szavakkal béka módjára felfújják magukat, és végül egymást falják fel." — Nem csoda, hogy a korabeli Oroszországban legbaloldalibb, premarxista Csernisevszkij értőn felmagasztaló tanulmányt készített Lessingről, a nyiltan antimarxista Dühring ellenben gyűlölte Lessinget. Az aprólékosságáért gyakran szidott „Ueberweg" ([12]1924) volt annyira nagyvonalú, hogy meg se említse a pitiánerségébe megalomániás handabandázással belesavanyodó Dühring Lessing-becsmérlését, melyet 1906-ban másodszor is kibírt a nyomdafesték (ezzel a sokat eláruló címmel: Lessing túlértékelése és az irodalommal való foglalkozása).

Szerintünk az „ueberwegi elegáns átsiklás" helyett időszerűbb határozottan pálcát törni az Eugen Dühringek fölött, minél tudatosabban folytatva e művelet klasszikus vagy nem éppen klasszikus, de hazai vonatkozásban jelentős hagyományait. Így a túlságosan elfelejtett Végh János példaadását is. Hogy mire célzunk? Az 1907-ben, a kolozsvári „Sz. Bonaventura könyvnyomda" közreműködésével megjelent munkára, melyet az egyébként református Végh felekezeti szűkkeblűségtől mentesen írt a lessingi *Laokoón* kritikai módszeréről. Megszívlelendő az a szilárdság, mellyel Végh visszautasítja Dühring Lessing-ellenes piszkolódását, valamint az a jól felfogott szerénység, mellyel Adolf Freytől veszi záró sorait: „A *Laokoón* unikum és az is marad. A születésekor világoló csillagok állása soha többé nem tér vissza." Becses a történetiségnek ez a hangoztatása, bár nem marxista. Végh nem utal Mehring Lessing-kötetére, melynek első kiadását Engels még megérte és sokra tartotta. Engelset különben jó negyedszázaddal élte túl Dühring, Lessinget csak öt évvel Goeze, de a Goezék emléke egy pillanattal se fog tovább tartani, mint a Lessingeké, vagyis mint azoké a zseniké, akik egy-egy Anti-Goeze megalkotásával juttatták őket kínos örökléthez. (Érdekes véletlen, hogy az Anti-Dühring, mely három évvel előzte meg Dühring antilessingi írása első kiadását, az Anti-Goeze centenáriumán jött ki, és hogy Lessing nemcsak A. Caloviust említi, aki 1684-ben publikálta Anti-Böhmiusát, hanem St. Gerlach jó száz évvel korábbi Antidanaeusát is.)

11. Lessing humanizmusának mély prospektivitásához, jobb jövőt akarásához is kapcsolódva tanácsos nagy józanságra építeni reményeinket, és még egy ennyire harcosan derűlátó felvilágosítóról szóló cikket sem írni mámorosan optimista kicsengéssel. Például ilyennel: „Német földön — és nyelven — Lessing teremtette meg az európai szintű esztétikai esszét, irodalomkritikát, színikritikát, a realista és a világnézeti drámát. (Befejezett 11 színműve utolsó négyére célzunk.) Az itt felsorolt érdemek száma egy kis erőfeszítéssel 11-re növelhető. De nem ilyen megszámláltatás a legfontosabb. S az se, hogy — a szóban forgó érdemek szép sora ellenére — Lessingnek a vallás keletkezéséről készült 11 tézisétől, valamint 11 Goeze-ellenes pamfletjétől hosszú az út az ifjú Marx 11 Feuerbach-téziséhez és Engels Anti-Dühringjéhez. Fontosabb, hogy ez az út egyenes, hozzánk vezet és rajtunk keresztül a végtelenbe." Aki

— velünk együtt — túl szentimentálisnak, a lessingi józansághoz se méltónak érzi az előbbi mondatot, annak egy kesernyésebb, aggodóbb befejezéssel szolgálunk: „Lessing az új iránti fogékonysággal (hogy ne mondjuk: neologikusan) és *fontoskodás nélkül* helyezett előtérbe fontos dolgokat, köztük azt, hogy máglyán halt meg az Erdélyben is erősen ható Servet, aztán — Rómában — Palaeologus (aki Kolozsvárt is működött) és Giordano Bruno (akitől Alstedius *mert* kiadni egy kéziratot). Persze Lessing, akiből tán lehetett volna 'német Molière', tudott méltányolni nemcsak *égető* kérdéseket, de *tartalmas* szójátékokat is. És ha *legalább* ennyire tudott volna magyarul és látta volna *előre* — *pro*-meteikusan — a 'tűzlopás' jövőjének ellentmondásait, esetleg így bíztatta volna *prudentiára*, vagyis *pro*videnciára, bölcs, *pre*ventív előrelátásra mai *atommáglyás* utókorát, mely magyarul is beszél (éspedig Herder egyik *átvett*, nála valójában féltővé lett és *semmiképp sem* 'a magyar nép közeli végét nyilvánvalónak vélő' [A Hét 1979. 11. sz.] feltevése helyett átfogóbb tragédiára gondolva): *Lesz ing, csak legyen ki magára vegye.*" Persze e szójáték ellen is lehet panasz: „ingújja túl specifikusan lengedez", tehát nem fordítható ki (bocsánat: *le*) más nyelvre. A Shakespeareére sem, akinek bővérű szójátékait — ráadásul — Lessing sokallotta, bár — mintegy ízelítőül saját, kiváló ízléséből — úgy nyilatkozott, hogy „Szofoklész Oidipusza után nem lehet darab, amelynek több hatalma legyen szenvedélyeink fölött, mint Othello, Lear király, Hamlet". Figyelembe véve e kifogáshalmazt, no meg azt, hogy Lessing csak olyasmit magasztalt, mit bár egyszer átböngészett, jöjjön itt végül (végre!) az alábbi záróakkord:

Lessing egyik epigrammája szerint az író igazi vágya nem az, hogy dicsérjék, hanem hogy olvassák. Nos, aligha dicsérhetjük magát Lessinget helyénvalóbban, mint ha ezt mondjuk: az ő esetében e vágy az eddiginél sokkal nagyobb teljesülést érdemel. De ha a teljesülés k é s i k is (valahogy talán m ú l i k is, és s o h a tökéletes nem lehet), i g e n n e l, d e i g e n n e l válaszolunk Lessing utolsó művének utolsó kérdésére. Ez az utolsó, tehát ilyen értelemben *postumus*, de nem posztumusz, hiszen 1780-ban megjelent mű így fejeződik be: „Nem az egész örökkévalóság az enyém?"

HAJÓS JÓZSEF

LESSINGIANA

(Rezumat)

Împlinirea unui sfert de mileniu de la nașterea lui Gotthold Ephraim Lessing și a 200 de ani de la apariția lui *Nathan Înțeleptul* îi prilejuiesc autorului o trecere în revistă a primelor contacte transilvănene cu opera marelui iluminist german. O atenție specială este acordată traducerilor timpurii, începînd cu cea a fabulelor, a căror tălmăcire maghiară din 1793 a fost dedicată cărturarului din Tîrgu Mureș G. Aranka. Se precizează, printre altele, că versiunea maghiară din 1819 a fragmentului *Faust* deschide șirul traducerilor acestui text și că singura tălmăcire a proiectului de dramă intitulat *Spartacus* pare să fie cea blagiană. Sînt consemnate, în ordine cronologică, aproape toate transpunerile scrierilor lui Lessing în limbile maghiară și română, semnalîndu-se și alte traduceri. Din istoricul „lessingologiei" autohtone se oferă doar spicuiri, urmînd ca tema să fie reluată într-o lucrare mai amplă.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

HÁROM NYELVI PERFORMANCIA SZOCIOLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

1.1. A kutatás, jóllehet gyermeknyelvi jelenségekre irányul: az anyanyelv, a második és a harmadik nyelv elsajátításának két-két szintjére, a három nyelv közegében megvalósuló nyelvhasználat szociolingvisztikai sajátosságainak feltárására, mégis kikerülhetetlenül a nyelvfilozófia mai kérdéseivel állunk szemben, hiszen a maga tágabb értelmezésében „... a nyelvfilozófia mint a nyelvről szóló filozófiai elmélet, a konceptuális elemzés eszköze, melynek tárgya az emberi tudás egész szerkezete."[1] Ebből következik, hogy a gyermek nyelvhasználata kiépülésének nyomon követésében is egyszerre merül fel a nyelvi viselkedés, a beszédtevékenység s a pszichikum megismerési folyamatainak az összefüggése.

A nyelvelméleti kutatások az eddigiekben is érintették a nyelvészeti problémák mellett a filozófiai-logikai, a beszédaktus-elméleti vonatkozásokat éppen úgy, mint a demográfiai szinten megvalósuló determináció és más, a szociolingvisztika tárgykörébe utalt jelenségeket. Így nem véletlen, hogy a humán tudományok közül éppen a nyelvtudomány keretében fogalmazódtak meg általános tudományelméleti kérdések, s az, hogy tanúi lehetünk a legalapvetőbb összefüggések újrafogalmazásának. Éppen ezért érvényesnek mutatkozik az a megállapítás, hogy a nyelvészetre mint megalapozó tudományra szervesen épülnek a többi közös érdekeltségű diszciplínák, azok szuverénitásának megkérdőjelezése nélkül. E vélekedés nem túlzás, hiszen a modern nyelvtudomány irányzatai mindig termékenyítően hatottak és hatnak a közvetlenül kapcsolódó tudományokra, sőt még a távolabbiakra is (például a nyelvészeti strukturalizmus hatása az egzakt tudományokra).

Ismeretes, hogy az embertudományok egyre több metszéspontban találkoznak. Túl a már kialakult határtudományokon, további közös érdekeltségű problémák sorjáznak. Az anyanyelv, valamint a gyermekkori több nyelv elsajátításának és használatának a vizsgálata során nem tekinthetünk el azoktól a koncepció és fogalom, vagy éppen csak a hipotézisek szakaszában rendeződött elképzelésektől, amelyek az ontogenetikus nyelv/beszéd-fejlődés, végső soron éppen a gyermek szocializálódási folyamata mikéntjének a megközelítésére és értelmezésére vonatkoznak. Ilyen nagyobb összefüggésben szervesebb egységben látható az, ami a gyermek- és fejlődéslélektannak, a pszicholingvisztikának, a tanuláselméletnek egyaránt közös érdekeltségű területe: az ontogenetikus beszédfej-

---

[1] Kelemen János, *A nyelvfilozófia kérdései*. Bp., 1977; *Szemiotika és filozófiai nyelvanalízis*. In: A társadalom jelei (Szemiotikai tanulmányok). Szerk. a NIKO. Bp., 1978. 110—23.

lődés mikéntje az elsődleges, a másodlagos szocializáció során, a korai nyelvhatások, a beszédtevékenység és a megismerési folyamatok összefüggése, a közvetlen beszélő környezet szerepe a nyelvi viselkedés és személyiség alakulásában.

1.2. A közös tárgyat képező nyelvi vagy beszédjelenségeknek a csak egyetlen szakmai irányból való megközelítése, a szempontok eredményes egyeztetése helyett, rendszerint éppen az álláspontok taszítását eredményezi (gondolunk itt a korabeli Piaget—Vigotszkij vitaanyagra vagy éppen a Chomsky és a generatív pszicholingvisták feltevéseit megkérdőjelező, a hocketi felfogás mellé sorakozó nyelvészek álláspontjára). Ott, ahol a jelenségek értelmezésében a szűk szakterületi vizsgálódás rendszerint már nem adhat semmi újat, éppen a köztes elméletek és módszerek alkalmazása az, ami még mindig kiépítheti a megismerés magasabb lépcsőfokait. A közös érdekeltségű jelenségek interdiszciplináris megközelítésének az igénye és az első eredmények alig egy évtizedre tekintenek vissza. Ennek ellenére sokasodtak azok a szakterületek, amelyek központi kérdéseinek a megközelítésében, tényanyaguk értelmezésében csak az interdiszciplináris hozzáállástól nyertek újat. A nyelv és a beszéd jelenségeinek a leírásakor, osztályozásakor egyaránt szükség van tehát a határos kutatási területeken kialakult tudományelméleti és módszertani apparátus felhasználására, egybevetésére. A humántudományok metszéspontja teremti meg egyben annak a lehetőségét is, hogy a határtudományok fogalmi rendszerének és feltételezéseinek az érvényességét ellenőrizhessük. Az ilyen jellegű tárgykezelés eredményességéről igen sok esetben meggyőződhettünk. Ennek következtében önállósultak az új, köztes tudományágak. Így például, a korábbi nyelvlélektani irányzatokat meghaladó pszicholingvisztika, az ötvenes évek elejétől a lélektani tanuláselméletek, a modern nyelvtudomány és az információelmélet ötvözete.[2]

A beszédpatológia, a sérült magasabb pszichikus funkciók lélektani, valamint idegélettani-lélektani vizsgálata csak ott vált valóban iskolateremtő új irányzattá, ahol összekapcsolódott a modern nyelvelmélettel, a nyelvészeti strukturalizmus, a fonológia vitathatatlan eredményeivel, létrehozva az új tudományágat, a neurolingvisztikát.[3]

A gyermeknyelvi kutatások, túljutva a leltározó szakaszon, egyre szélesebb szociológiai alapvetéssel indulnak. A szocializáció folyamatában megragadott gyermeknyelvi jelenségek viszont éppen a társadalmi szinten érvényesülő determináció mechanizmusait tárják fel. Ez egyaránt érvényes az anyanyelv elsajátításának és a későbbiekben elsajátítandó nyelvek használatának folyamatára. Ez a terület kétségtelenül csomópontja az alkalmazott szociolingvisztikának és a szociálpedagógiának. A III. Nemzetközi Gyermeknyelvi Konferencia (London, 1975) anyaga is arra utal, hogy az ontogenetikus fejlődés során megvalósuló nyelvhasználat alakulásának leírásában csak a multidiszciplináris megközelítés vezethet eredményre, hiszen a gyermeknyelv éppen úgy struktúra, mint közlésfunkciójú jelrendszer, egyidejűleg bizonyos nyelvi struktúrák elsajátításának folyamata, szocioszemiotikai folyamat és szerepelvárásoknak megfelelő viselkedési forma.[4]

Ismeretes, a kommunikációelmélet sem más, mint egyike az általános interdiszciplináris társadalomtudományoknak. A szemiotika, sokak felfogásában, „kölcsönös alkalmazást" teremt a szociológia, a matematika, a pszichoanalízis, a nyelvészet és a logika között. Annak ellenére, hogy a tárgyköri illetékesség még további körülhatárolásra vár, a problémák torlódása is tény, hiszen mint arra Kelemen János is rámutat: „Ma még nem egészen tisztázott, hogy a kommunikációelmélet, a szemiotika és az információelmélet mennyiben önálló tudományok. Egyes szerzők megfogalmazásaiból az olvasható ki, hogy a három jelzett diszciplina tárgya közt nem lehet éles különbséget tenni (i.m. 140).

---

[2] Miller, G. A., *A pszicholingvisták*. In: A nyelvtudomány ma. Szerk. Szépe György. Bp., 973. 531—59.

[3] Lurija, A. A., *Osznovnie problemi nejrolingvisztiki*. Moszkva, 1975.

[4] *Third International Child Language Symposium*. London, 1975.

A kommunikáció, az emberi magatartás korszerű, tudományos szemlélete alapján, nem egyszerűen nyelvi tartalmak közlésének láncolata, hanem egyéb komponenseket is tartalmazó információcsere. A kommunikáció komponensei (a közléstartalom, a kód, a szituáció, a kontaktus, a kommunikáló személyiség, a címzett) mindig meghatározott társadalmi norma, mindig társadalmilag kialakult szabályok szerint rendeződnek. A kommunikáció verbális aspektusa tehát, az általános grammatikai szabályrendszernek megfelelő nyelvhasználat érvényesíti az emberi közösségek nyelvhasználatában sűrűsödő szabályokat is. Labov[5] úttörő jellegű felismerései óta a szociolingvisztikai kutatások egyértelműen igazolták, hogy a nyelvhasználat az emberi közösségek minden szintjén szocio-kulturálisan kialakult beszédkörülmények, elvárások korlátozta választás eredménye. A kommunikáció interdiszciplináris megközelítésének eredményeként körvonalazódott, hogy az egyénnek az a képessége, amely a kommunikációs helyzetekben, a kommunikáció aktusaiban a grammatikailag helyesen szerkesztett kifejezésekből nemcsak a nyelvtanilag helyes, hanem a helyzeteknek és a szerepeknek is megfelelő nyelvi összefüggéseket választja ki, használja fel, semmiképp sem tekinthető csak grammatikailag szabályozott beszédtevékenységnek, hiszen ez már társadalmi tapasztalatok eredményeként megvalósuló nyelvi viselkedés, „kommunikatív kompetencia".

Az egyén oldaláról közelítve a kommunikációhoz, amelynek verbális aspektusa maga a beszédtevékenység/a nyelvi viselkedés, ez egyben szerves része, leglényegesebb tényezője az egyén szocializációjának, a személyiségfejlődésnek. A kommunikáció ugyanis az egyén és a társadalom viszonyának vonatkozásában mindig valamilyen szerep betöltését, annak megvalósítását, a szerep elvárásainak megfelelő nyelvi viselkedési formákat is jelenti, — összegezi Buda Béla a szakirodalmi véleményeket.[6] Ebből következik, hogy a nyelvi kommunikáció szociálpszichológiai jelenségként is számontartott. A kommunikációelmélet hatására a j e l z é s társadalmi folyamatnak tekintett. Amióta az analitikus nyelvfilozófia megkérdőjelezte a nyelv jelrendszer jellege abszolútnak vélt entitását, bírálta a j e l önkényességének felfogását, a jel kritikátlan, differenciálatlan fogalmát (ami különben az implicit szemiotika magva), a nyelvtudományon belül is megteremtődött annak lehetősége, hogy a mindennapi nyelv is elemzés tárgya legyen. Kelemen összegező tanulmányába foglalt tételek szerint valóban körvonalazódik olyan nyelvszemlélet, amelyik a nyelvi jelenségeket a beszéd-aktusok, a praxis, a viselkedés kategóriáiban közelíti meg. Ez a korszerű szemlélet már önmagában is a hagyományos nyelvfelfogás teljes meghaladását jelenti.[7] Filozófiai gyökerekből kinövő szociolingvisztikai vélekedés, hogy a nyelvről szóló tudománynak egyben a beszédtevékenység tudományának is kell lennie.

A s z o c i o l i n g v i s z t i k a, ez az új interdiszciplína, mindenekelőtt a nyelvészetre és a szociológiára épülve, a hatvanas évek óta egyre inkább hitelt érdemlő térhódítással s egyszerre két irányban nyitja meg a kulcskérdésként jelentkező problémák megközelítésének a lehetőségét: elméleti és gyakorlati vonatkozásban. Az új határtudományt megalapozó társadalomfelfogás lehetővé teszi a nyelv és a társadalom aktív kölcsönhatásának a feltárását, a nyelv eszközt betöltő tényének a nyomon követését a társadalmi struktúra és a társadalmi értékek átszármaztatásában.

Amióta a szociolingvisztika fő feladatának tekinti azt, hogy a társadalmi tényezőknek a nyelv használatára, vagy éppen a nyelvi változásokra gyakorolt hatását tárja fel (bár még csak kezdetén van az antropológiai nyelvészet, a korábbi nyelvszociológia és az amerikai szocio-lingvisztika fogalmi átértékelésének és tényleges integrálásának), tézisei szerint az egységes nyelvi rendszertől való eltérések nem véletlenszerű egyéni eltérések. A nyelvszociológia úttörőinek az a feltételezése, hogy a nyelv használata társadalmilag rétegezett, hogy a nyelvhasználati szabályok pontosan tükrözik osztályok, rétegek, a szociológiai értelemben vett kiscsoportok

---

[5] Labov, W., *A nyelvi változás mechanizmusáról*. In: Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. Válogatta Pap M.—Szépe Gy. Bp., 1975.

[6] Buda Béla, *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Bp., 1974.

[7] Kelemen János, *A szöveg megközelítései*. ÁltNyTan. XI, 183—96.

szerepviszonyait, Labov[8], Greenberg[9], Bernstein[10], Lawton[11], Robinson[12] és mások kutatási eredményei alapján igen sok vonatkozásban beigazolódott. Lényeges hangsúlyozni, hogy a nyelvhasználatban, a nyelv grammatikai szabályrendszerének pontos használatán túl, a szociolingvisztikai szabályok határozzák meg azt, hogy minden sajátos beszédhelyzetben, a társadalmilag hierarchizált szerepviszonyok skáláján milyen a „megfelelő beszédstílus". A kommunikációs helyzeteknek, valamint a szerepviszonyoknak megfelelően, a beszédstílusok határozottan el is különülnek a maguk nyelvi jellemzői alapján. A mindennapi tapasztalat is igazolja, hogy ha a nyelvi közösség valamelyik tagja nem igazodik nyelvi viselkedésében az intézményesített konvenciókhoz, a szociolingvisztikai szabályokhoz, menthetetlenül kétes helyzetbe kerül az adott közösségben, azzal összeférhetetlenné válik.

A szociolingvisztika koordinátáin haladva lehetőség nyílik olyan elméleti problémák továbbfejlesztésére is, amelyek Chomsky generatív nyelvelméletének hipotézseiként fogalmazódtak meg, de egyben jellemzőjük is éppen az, hogy ez a koncepció és fogalomrendszer zárja el a tényleges megoldás lehetőségét. A generatív grammatika alapfogalmainak tartalmi körvonalazásakor megalkotójuk következetesen el is határolja a nyelvészeti vonatkozásokat a kognitív folyamatoktól (a nyelvet az emberi gondolkodástól). Annak ellenére, hogy mint ismeretes, a nyelvnek a beszédben való realizálódása, a pontos helyzetre, szerepre irányítottsága mindig a racionalitás ellenőrzése alatt valósul meg. Így az sem véletlen, hogy azok a pszicholingvisták, akik erről az elméleti alapról indulnak, e feltevéseknek érvényt szerző törekvései ellenére sem képesek megoldani a nyelvi kompetencia, a beszédaktusok, a megismerési folyamatok összefüggését, sőt mi több, a megismerési folyamatokat, a tanulást ki is zárják a nyelvhasználat témaköréből.

Az alkalmazott szociolingvisztika és szociálpedagógia leágazása a társadalmi gyakorlat sürgősen megoldásra váró ügyére irányul. A nyelvszociológus Lawton rendszerezésével (i.m.) és kritikai értékelésével közvetített bernsteini tételek a beszéd strukturáltságának társadalmi meghatározottságát mutatják be. Bernstein eredeti feltevése szerint a különböző társadalmi osztályok, rétegek nyelvhasználatának jellegét a családban megvalósuló elsődleges szocializáció sajátosságaiban kell keresni. Pontosabban, az ebben a mikrokörnyezetben megvalósuló kommunikációs rendszerben érvényes szerepviszonyok következtében uralkodóvá váló kódok, szubkódok jellegében. Úgy találták, hogy a londoni munkáscsaládok gyermekeinek nyelvhasználatában a korlátozott kód dominál, szemben a középosztály gyermekeinek nyelvhasználatára jellemző kidolgozott kóddal. A korlátozott kód használói, már a beiskolázás kezdetén bizonyos hátránnyal indulnak, sem az intézményes oktatásból, sem a társadalom kultúrájából nem vesznek át annyit, mint évjáratuk többsége. A gyermekkori hátrányos helyzet függvénye tehát a korai nyelvelsajátítás milyenségének, végső soron a kultúra átszármaztatásának, a társadalmi mobilitásnak, a demográfiai szinten megvalósuló determinációnak.

E vizsgálatok célja annak feltárása, hogy a család keretében nyújtható, a korai és kellő mennyiségű társadalmi és nyelvi tapasztalattól megfosztott gyermekpopuláció a maga beszűkült nyelvhasználatával, korlátozott kommunikációs lehetőségeivel, hogyan juttatható el a kódváltásig, hiszen a kommunikáció lényegi jellemzői közé tartozik a szemantikai, a szintaktikai és a fonológiai rendszerek váltásának a képessége.

2.1. A nyelvtudománnyal közös érdekeltségű területeken nem tekinthetünk el tehát attól a kialakított koncepció-rendszertől, amely egyben f o g a l m i a p p a r á t u s t nyújt akkor is, ha lényegében ugyanazt a jelenséget más és más látó-

---

[8] Labov, W., *Hypercorrection by the Lower Middle Class as a Factor in Linguistic Change.* In: Bright, W., (ed): Sociolinguistics: Preceedings of the UCLA Sociolinguistic Conference, 1964. The Hague — Paris, 1966. 84—102.

[9] Greenberg, J. H., *A nyelv és az evolúció elmélete.* In: A nyelv keletkezése. Bp., 1974. 69—84.

[10] Bernstein, B., *Nyelvi szocializáció és oktathatóság.* In: Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. Bp., 1975. 393—431.

[11] Lawton, D., *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás.* Bp., 1974.

[12] Robinson, W. P., *Close procedure as a technique for the investigation of social class differences in language usage.* Language and Speech. VIII. (1965). 42—55.

szögből, vagy a tudományszerveződés más és más szintjéről közelíti meg. Erre akkor is szükség van, ha az elméleti alap, amely a fogalmi eszközt létrehozta, tartós pillére a kutatásnak, s akkor is, ha csak egy-egy tudománytörténeti szakaszban dúcolja alá a beszélt vagy írott nyelv jelenségeinek értelmezését.

Mindenekelőtt nyelvtudományi és nyelvfilozófiai elemzések eredményeként kaptunk készen olyan fogalmi eszközöket, amelyekkel a gyermeknyelvi jelenségek is elméleti értékűvé válhatnak. Ilyen fogalmi eszköz a nyelv és a beszéd F. De Saussure[13] óta egyre pontosabbá tett megkülönböztetése, mindaddig, míg a szociolingvisztika meg nem kérdőjelezte ezt is. Az alap és a társtudományok következetesen szembeállították egyrészt azt, ami mint társadalmi intézmény szintjén adott, homogén jellegű rendszer, a nyelvet, és azt, ami a szubjektum koordinátáiban megvalósuló lineáris beszéd. Az elhatárolás elvi alapja a társadalmi szintű és a szubjektív, az egyéni megkülönböztetése. A nyelv olyan jelrendszer, amely csupán a szintagmatika és a szemantika aspektusával rendelkezik, a beszéd viszont, a maga mindenkori szituációkhoz kötöttségének többletével, koordinátáit a szintagmatika, a szemantika és a pragmatika révén vonja meg.[14] Zvegincev figyelmeztet arra, amiről Chomsky és az elméletére alapozó genetikus pszicholingvisták megfeledkeznek, hogy a beszélő performanciája nem más, mint a nyelv helyzetekhez kötött használata, a nyelvi elemek kombinációs lehetőségeivel, az egyéni racionalitás kontrollja alatt megvalósuló kommunikáció (i.m.). A beszélő a mondat, a szöveg megalkotását mindig a maga legszemélyesebb adottságaival, a kognitív fejlődés sajátos szintjein hozza létre (Slobin[15]).

A nyelvnek mint beszédben realizálódó tevékenységnek/viselkedésnek a mikéntje, e komplex jelenség működéstörvényeinek a feltárása, ugyancsak az interdiszciplináris megközelítéstől vár további eredményt.

2.2. A generatív grammatika elméleti képviselőjének az a feltevése, hogy a kompetencia (kiemelve a kompetencia-performancia fogalompárból), a nyelvtani szabályok használatának „velünkszületett", implicit tudása,[16] gyakori értelmező elve a gyermeknyelvi jelenségeknek. Ez, a különben megközelíthetetlen hipotézis megfogalmazása óta kétkedések sokaságába ütközött, s nem véletlenül. Ebben a felfogásban a nyelvhasználat az ember veleszületett tulajdonsága és nem tanulás eredménye. A grammatika ontológiai státusának feltételezésével szemben kivédhetetlen ellenérveket sorakoztatták fel maguk a nyelvészek, a pszichológusok éppen úgy, mint a genetikusok vagy a filozófusok, a Chomsky korábbi tanítványai köréből és a kritikai hozzáállásúak táborából.

A grammatika velünkszületettségi hipotézisének tarthatatlanságát bizonyítók gyakran utalnak arra, hogy ezt a feltevést még az sem indokolja, hogy a mai tanuláselméletek egyike sem képes megmagyarázni, modellálni ezt a folyamatot. Kétségtelen, joggal fogalmazódott meg elmarasztalás és sürgető elvárás a létező tanuláselméletekkel szemben, hiszen még valóban várat magára annak feltárása, hogy milyen bonyolult folyamatok teszik lehetővé a tanulást általában és a korai anyanyelv vagy éppen több nyelv könnyed elsajátítását különösen. Tény, hogy a tanuláselméletek minden olyan magyarázó elve, amellyel a nyelvelsajátítást lehetővé tevő stratégiákat próbálta megfejteni, tarthatatlannak bizonyult. Indokolt elvárása tehát a társtudományoknak, hogy a kapcsolódási pontokon, az egymást nélkülözhetetlenül kiegészítő értelmezési kulcsokat is megkapják, hiszen mai ismereteink szerint a grammatika velünkszületett „tudása", függetlenítve a megismerési folyamatoktól, éppen olyan abszurd feltételezés, mint velünkszületettnek vélni a matematikai, geometriai teorémákat, vagy éppen a rejtvényfejtés módozatát. Az „innata hipotézis" felülvizsgálatára maga Chomsky is rákényszerült.[17]

---

[13] Saussure, de Fr., *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Bp., 1967.

[14] Zvegincev, V. A., *Jazik i lingvisticseskaia teorija*. Moszkva, 1975.

[15] Slobin, D. I., Greene, J., *Pszicholingvisztika*. Szerk. Leontyev, A. A. Moszkva, 1976.

[16] Chomsky, N., *Újabb adalékok a velünkszületett eszmék elméletéhez*. In: A nyelv keletkezése. Bp., 1974. 85—96.

[17] Chomsky, N., *Reflections on Language*. London, 1976. Szükségszerűen következett be Chomsky önnön korábbi tételeinek az átfogalmazása, tartalmi átstrukturálási kísérlete a „kompetencia" — „performancia"; a „mélyszerkezet" és a „felszíni szerkezet" vonatkozásában. Az előbbi fogalompár, újabb elméleti felté-

A kompetencia fogalmához kapcsolódó, további nyitott problémát jelent az a tétel, hogy az egyén nyelvi képessége megelőzi a kognitív folyamatok kialakulását, hogy azoktól függetlenül adott és alakul. A genetikai pszicholingvisták elképzelése szerint is korábbi a nyelv szintaxisának kialakulása, a grammatikai szabályok használatának „implicit" tudása, mint a bonyolult összefüggések, az élethelyzetek belátása, megértése. Ez az állítás, jóllehet alapvető kutatási eredmények cáfolták (Ivic[18] és mások), még mindig nem iktatódott ki a lehetséges értelmező alternatívák közül. A generatív grammatika elméleti feltevéseiből kiinduló nyelvészek és pszicholingvisták nem kapcsolják össze a gondolkodási műveletek reális tényével azt a gyakorlati tapasztalatot, hogy az egészségesen fejlődő gyermek képes a soha nem hallott összefüggéseket megérteni, és képes a soha nem hallott mondatok megalkotására, képes a legmegfelelőbb grammatika kiválasztására. Az emberi elmének az analízis, a szintézis, az elvonatkoztatás, az általánosítás és az osztályozás révén kibontakozó ugyancsak határtalan lehetőségei, az egyéni fejlődés során kiépülő elemi és magasabb kognitív folyamatok ismerete, úgy tűnik, sokkal közelebb visz a beszédaktusok, a nyelvi viselkedés megértéséhez, mint a grammatika „innata", „implicit" tudásának, a kompetencia fedőnévvel ellátott feltételezése, amelyet Chomsky eleve elhatárol a gondolkodástól.

A nyelvtani szabályok használni tudásának abszolutizálását a beszédtevékenység, a performancia sávján ki kell egészítenünk azzal, hogy a gyermek már az elsődleges szocializáció folyamatában az általános grammatikai szabályrendszernek megfelelően szerkesztett mondatokat egyben a szocio-kulturálisan kialakított helyzetekben és szerepeknek megfelelően alkalmazza. Ez viszont, mai legjobb pszichológiai tudásunk szerint is az egyénnek nem veleszületett adottsága, hanem már élettapasztalat eredménye.

A generatív nyelvelmélet hipotetikuson értelmező felfogásában a „kompetencia-performancia" fogalompár második tagja nem más, mint a nyelv tényleges használata. A performancia mint egyéni tevékenység elméletileg korlátlan kombinációkban, a nyelvi kreativitás lehetőségei biztosította nagy skálán valósul meg. Olyan nyelvi viselkedési forma, beszédaktus, amelybe belejátszik a nyelvhasználó egész személyisége, intellektuális és nem intellektuális sajátosságai. A nyelvi kommunikáció folyamataiban tehát a nyelv és a gondolkodás éppen a beszédben kapcsolódik össze, hiszen a beszédnek a helyzetekre való irányulása az értelem, a gondolkodás ellenőrzése és vezérlése alatt valósul meg. Chomsky viszont csak a gondolkodás logikai struktúráját közelíti a nyelvhez (a grammatikailag helyes mondatot és a logikailag helyes ítéletet). A mélystruktúra viszont még nem beszéd, a mondatalkotás művelete beszédtevékenység, kommunikáció. A gondolkodás és nyelv funkcionális jellegéből vezetődik le különbözőségük, hiszen a gondolkodás alapegysége a fogalom, s mint jel a megismerés eszköze, a szó mint jel viszont a közlés eszköze. Azzal, hogy megkerüli a performanciát, kizárja a beszédaktusokat a vizsgálódásból, Chomsky le is tér a nyelv és a gondolkodás megközelíthetőségének útjáról, elhatárolja magát attól, ami híd lehet a nyelv és gondolkodás tanulmányozásában (Zvegincev i.m.).

A nyelvhasználat korlátozott kódját kitermelő hátrányos szocio-kulturális családi körülmények a gyermek nyelvi performanciáját érintik és nem a grammatikai szabályrendszerrel egyező kompetenciát. E vonatkozás is közelebb visz a nyelvhasználat és a megismerési folyamatok összefüggésének megragadásához. Szűk szakmai kereten túl is ismeretes, interdiszciplináris megalapozottságú tétel, hogy a keveset kommunikáló környezetben, a beszédhelyzetekhez és szerepekhez tapadó verbális közlés kontextuálisan lehorgonyzott jelentéstartalmai egyoldalúan elural-

---

telezése szerint (standard elmélet — ST), minden olyan információt tartalmaz, amely a mondat jelentésének a meghatározásához szükséges. Mivel e hipotetikus értelmezésnek igen sok ellenvetéssel kellett megütköznie, Chomsky a revideálás eredményeként túllép a mélyszerkezet fogalmán, és behelyettesíti a „kiinduló fázis-jelölők" és a „felszíni szerkezet" fogalompárral, majd a „kiterjesztett standardelmélet" (—EST) újabb változatával (—REST), lényegében a felszíni szerkezet kitöltjesített fogalmával akar eljutni a mondatok jelentésének a meghatározásához.

[18] Ivic, I., *A nyelvi rendszer elsajátítása.* Oktatás és nevelés IV. (1976), 5—25

kodnak, s mindez már az egyéni fejlődés első éveiben visszaveti a szellemi tevékenységet. Ez még akkor is bekövetkezik, ha a gyermek különben jó veleszületett adottságokkal indult.

3.1. A mai életvitellel szorosan egybefonódott társadalmi követelmény és egyéni szükséglet az államnyelveknek, a világnyelveknek az elsajátítása, használata. Ez az igény napjainkban még határozottabban jelentkezik, mint korábbi történelmi korszakokban.

A világ számos országában a társadalmi élet széles körű demokratizálódása nagy néptömegek számára tette lehetővé a közügyekben való aktív szerepvállalást. A különféle társadalmi szerepek különféle megismerő, gondolkodó, alkotó tevékenységet jelentenek, s a különböző szintű interperszonális kapcsolatokban különféle kommunikációs helyzetekben a nyelvi viselkedés/a beszédtevékenység más- és más formái realizálódnak. A társadalomnak azok a tagjai, akik csak a korlátozott kód kereteiben megvalósuló nyelvhasználatra képesek, sokkal kevesebb társadalmi szerep elvárásainak, szociális konvenció követelményeinek megfelelő magatartási formára/nyelvi viselkedésre képesek, mint a kidolgozott, a teljes nyelvi kód birtokában levők. A nyelvi műveltség már önmagában is messzemenően alkalmasít a különböző szintű és sokirányú társadalmi szerepkörök betöltésére.

A jelenség másik vonatkozása viszont földünk nagy ipari központjainak munkaerő-szükségletével és a munkaerő-vándorlással kapcsolatos. A bevándorló munkások és gyermekeik nyelvtudása közvetlen létkérdés. A több nyelv elsajátításának mikéntje, a célhez vezető legeredményesebb, legrövidebb utak keresése UNESCO-szintű tanácskozásokat, javaslatokat, tanterveket eredményezett.[19]

A valóságban mélyen gyökerező megállapítás az, hogy: „Aki egy nyelvet használni tud, az a világban való tájékozódás valamilyen stratégiájával, az emberi környezet valamilyen interpretációjával, egy viselkedési sémával rendelkezik . . ., a nyelv eszköze az ismeretek megszerzésének . . ., ugyanakkor egy meghatározott létforma, . . . ez a nézet bennerejlik a marxi emberfelfogásban, körvonalazódik Vigotszkijnál és Wittgensteinnél" (Kelemen, *A szöveg* . . . i.m. 185).

3.2. A vizsgálódás c é l j a, a nyelvhasználati mintákat szolgáltató iskolai populáció másodlagos szocializációjának rendszerben érvényesülő, a nyelvhasználatra három nyelvi közegben lehetőséget teremtő hatásának a nyomon követése ugyanazon tanulók esetében, az oktatás két távolabbi pontján. A felmérésekre az elemi oktatás IV., valamint a gimnázium VIII. osztályának befejezésekor került sor a Kolozsvár-Napocai 3-as számú magyar tannyelvű Matematika-fizika Líceumban. Az iskoláztatás e két szintjén végzett felmérés nemcsak keresztmetszeti, hanem nyomon követő vizsgálatot is jelentett. Az első nyelvhasználati mintavétel időpontja az 1974—1975-ös, valamint az 1975—1976-os tanév vége,

---

[19] *Language of Instruction in a multi-cultural Setting.* International Review of Education. UNESCO. (1978) 3. Special Number. — Verdoodt, A., *Les problèmes linguistiques des travailleurs migrants adultes et les problèmes socio-linguistiques des enfants des travailleurs migrants scolarisés dans les pays d'accueil.* Étude command. par le Conseil de l'Europe. Strasbourg.

az újrafelvétel az 1977—1978-as és az 1978—1979-es iskolai év befejezésekor valósult meg.

A vizsgálódás olyan tanulók nyelvi tevékenységére irányult, akiknél a gimnázium elvégzésekor a magyar és a román nyelv „tételes tanulása" nyolc tanév, az angol nyelv esetében ez az időtartam hét, s néhány esetben hat iskolai év. Szaktanári vélemény szerint az angol nyelv tanulását később kezdők az indulási hátrányt már a IV. elemi osztályig behozták.

3.3. A nyelvhasználati mintavétel érdekében szervezett iskolai körülményeket és az alkalmazott módszereket korábbi közlemény keretében már ismertettük,[20] ezért a részletesebb bemutatástól most eltekintünk. A tanulók írott nyelvi tevékenységének keretet szabó módszerek azonosak voltak mind az első, mind a második felméréskor, ezzel biztosítottuk a fejlődés két különböző szintjén kapott nyelvhasználati mutatók összehasonlíthatóságát. Tanulónként összesen tizenkét, nyelvenként négy-négy írott nyelvi mintát elemeztünk.

A nyelvhasználati mintavétel kiegészült mind a IV., mind a VIII. osztályban a tanulók intelligenciájának vizsgálatával és az egész osztályra kiterjedő szociometriai felmérésekkel.

A tanulók három nyelvi közegben mozgósított szókincsének és a mondatcentrikusan megszerkesztett nyelvhasználati mintáinak az elemzését a következő szociolingvisztikai összefüggésekben végezzük: — Az iskolai szocializáció, az oktatási folyamat hatására alakuló nyelvhasználat általános fejlődési iránya a három nyelv közegében. — A szülők foglalkozása szerint csoportosított tanulók (*a* csoport értelmiségi szülők gyermekei, *b* csoport munkások gyermekei) nyelvhasználatának általános és sajátos mutatói az oktatás két szintjén. — A nyelvhasználati mutatók egybevetése a szociológiai értelemben vett kiscsoportok, iskolai osztályon belüli társas kapcsolatokban kialakult státussal, szociogramok alapján.

4.1. A magyar, a román és az angol nyelv használatára serkentő, lényegében megszokott iskolai körülmények között végzett felmérések a tanulók szókincsének, a szabad szókapcsolásos módszerrel megvalósítható mozgósítását, valamint a csak mondat nagyságrendű, tartalmilag hívószóval korlátozott írásos közlést igényelte. Az oktatás alacsonyabb szintjéről magasabbra jutó tanulók három nyelv közegében realizálódó nyelvhasználata mintáinak statisztikai elemzése mindenekelőtt arra mutat, hogy a beszédtevékenység folyékonysága az egész vizsgált populáció esetében egységesen fejlődő tendenciát mutat (lásd az 1., a 2. és a 3. táblázatot). A nyelvhasználat alakulását jelző központi és szélső értékek, az összehasonlító táblázatokon bemutatott adatok szerint, olyan longitudinális fejlődésre utalnak, amely mind a három nyelv esetében a performancia alapja.

---

[20] Farkas Cs. M., *A gyermeknyelvi performancia közös vonásai az első, második és a harmadik nyelv közegében.* NyIrK. XXI, 44—57.

1. táblázat

Ugyanazokkal a tanulókkal végzett szókincsvizsgálatok összehasonlító mutatói (időtartam — 5_k)

Oktatási szint	Nyelvi közeg			N
	magyar	román	angol	
IV. oszt.	55,35	56,61	56,93	50
VIII. oszt.	86,90	78,64	70,80	50

A VIII. gimnáziumi év végén ugyanazon tanulók szókincse a IV. osztályban megállapított értékek mintegy felényi többletével gyarapodik. A próba keretében felszínre hozott lexikális nyelvi szint fejlődése legszámottevőbb az anyanyelv és a második nyelv esetében. A harmadik nyelv aktualizálható szókincsének bővülése is ebbe az irányba mutat, de mennyiségileg valamivel alatta marad a korábbiakban elsajátított nyelvekének.

A mondat nagyságrendű nyelvi kifejezések szintjén megvalósuló beszédtevékenység fejlődési ritmusát a 2. táblázat ismerteti. A három nyelv használatának átlagos mutatói mindenekelőtt arra hívják fel a figyelmet, hogy a mondatszintű nyelvhasználat számottevőbb fejlődést mutat a második felmérés során, szemben az elemibb nyelvi szintnek megfelelő beszédprodukcióval, a mozgósítható szókinccsel. Különösen az első és a második nyelv esetében a korlátozott időegységen belül megalkotott mondatok száma kétszerese az előző oktatási fokon mérhető teljesítménynek. A harmadik nyelv mondatszintű használatában is érvényesül ez a tendencia, de nem éri el az első és a második nyelv esetében rögzített átlagos értékeket.

2. táblázat

Ugyanazoktól a tanulóktól szerkesztett mondatok központi értékei (időtartam — 5_k)

Oktatási szint	Nyelvi közeg					
	magyar		román		angol	
	mondatok *m*	szóképek *m*	mondatok *m*	szóképek *m*	mondatok *m*	szóképek *m*
IV. oszt.	9,89	59,50	11,41	54,81	11,81	65,17
VIII. oszt.	19,68	88,64	21,52	101,78	23,34	96,69

E központi tendenciákat jelölő nyelvhasználati mutatók mellett a mondatcentrikus közlések nyelvi folyékonyságának (mondatok száma és a mondatokba foglalt szóképek száma) szélső értékeit a következőkben szociolingvisztikai egybevetés során értelmezzük (3. táblázat).

A hívószóval alkotott mondatok szélső értékei 3. táblázat

Oktatási szint	Nyelvi közeg					
	magyar		román		angol	
	mondatok	szóképek	mondatok	szóképek	mondatok	szóképek
IV. oszt.	3–17	14–70	6–19	27–89	4–23	14–152
VIII. oszt.	8–42	33–127	8–43	60–159	7–38	35–173

A mondatszintű beszédtevékenység mutatói arra is felhívják a figyelmet, hogy a második és a harmadik nyelv esetében valamivel nagyobb a nyelvhasználati produktivitás, mint az első nyelvnél. A jelenség statisztikailag ugyan elhanyagolható különbséget képvisel, de a mondatok minőségi elemzése felszínre hozza azt, hogy a második és a harmadik nyelv aktualizálása során a két-három szóképpel megalkotott, az ún. „távirati stílusú" mondatok gyakoribbak, mint az anyanyelv használatakor. A jelenség feltehetően nemcsak a román és az angol nyelv sajátosságaira, gyakorisági szókincsére vezethető vissza, hanem arra is, hogy az anyanyelv és az idegen nyelvek elsajátításának vannak bizonyos közös törvényszerűségei. Az anyanyelv elsajátításának vannak követő szakaszait járja be a gyermek a későbbiekben elsajátítandó nyelvekkel is.[21]

Ugyanazon tanulók nyelvhasználati mutatóinak statisztikai megítélésekor nem tekinthetünk el attól sem, hogy a nyelvhasználati mintavételek közötti időszakban a második nyelv kommunikációs helyzeteinek szinte határtalan kiszélesedése reális valóság. A harmadik nyelv használata viszont egyre inkább az iskolai tanórákra, tantárgy-keretre csökken. A nyelvhasználat e szelvénye, a grammatikailag szerkesztettség szintjén mutatkozó jelentős produktivitás minden valószínűség szerint a tényleges élethelyzetek, kommunikációs helyzetek nyelvhasználatára ösztönző tényét is tükrözik.

4.2. A másodlagos szocializáció keretében megvalósuló többszörös nyelvoktatásnak, az iskolai élet demokratizmusának is kétségtelen eredménye a három nyelvi performancia fejlődési iránya és ritmusa. A performancia-alakulás alapvető tendenciája akkor is érvényben marad, amikor a tanulók nyelvhasználati mutatóit mind a két oktatási szinten, a szülők foglalkozása szerint csoportosítjuk (a 4. és az 5. táblázat adatai).

4. táblázat

A munkás szülők gyermekeinek szókincse szabad szókapcsolásos próba keretében (időtartam – 5_s)

Oktatási szint	Nyelvi közeg					
	Magyar		Román		Angol	
	m	szélső értékek	*m*	szélső értékek	*m*	szélső értékek
IV. oszt.	55,44	12–76	51,05	30–72	52,77	29–89
VIII. oszt.	84,89	29–125	79,52	55–117	68,78	41–98

[21] Mikes, M., *Mondattani univerzálék a gyermeknyelvben.* HITK. (1971), 47—59.

A longitudinális kutatás körébe vont tanulók csoportosítása a család társadalmi réteg-hovatartozása szerint (az *a* és a *b* csoport) lehetővé teszi a nyelvhasználók más, lényegi jellemzőinek is az egybevetését. Ilyen alapvető ismérv az általános értelmesség, az intelligenciaszint.

A nyevhasználati mintákat nyújtó tanulók veleszületett, nem verbális intelligenciája a két csoport esetében nem annyira a csoportok közti különbséget, hanem éppen az azonosságot, a megegyezést mutatja. IV. osztályban az *a* csoportba tartozók pontértékének átlaga 25,45 (szélső értékek 15—32), a *b* csoportba tartozóké 24,38 (szélső értékek 18—32). A VIII. osztályosok esetében kiszámított IQ átlag az *a* kategóriánál 117,22 (95—132 szélső értékekkel), a *b* csoportnál 113,22-es az átlag (92—132 szélső szintjelölőkkel). A szülők foglalkozása szerint elkülönített tanulók általános értelmességének szintje nem mutat tehát lényeges eltérést a társadalmi rétegződés szerint.

5. táblázat

A munkásszülők gyermekeinek mondat nagyságrendű nyelvi tevékenysége (időtartam — 5_s)

Nyelvi közeg	Isk. szint	A hívószóval megalkotott mondatok mutatói			
		A mondatok átlaga	Szélső értékek	A felhasznált szóképek átlaga	Szélső értékek
Magyar	IV. oszt.	8,94	7—12	50,16	24— 74
	VIII. oszt.	19,13	8—31	87,36	33—114
Román	IV. oszt.	12,00	6—15	53,77	26— 89
	VIII. oszt.	22,55	14—35	103,10	68—159
Angol	IV. oszt.	10,94	4—16	62,00	9—100
	VIII. oszt.	17,59	7—36	92,89	35—171

A nyelvek iskolai tanításának sajátosan kiszélesített folyamatában, annak uniformizáló hatására, a tanulók megközelítően azonos intelligencia-szintje mellett, a három nyelv használatának mutatói ugyanazt a fejlődési tendenciát jelölik mind a két csoport esetében. A nyelvhasználatnak ez a kiegyenlítődési tendenciája azért is jelentős, mivel a IV. osztály szintjén, különösen a mozgósítható szókincs tekintetében nagyok az egyéni különbségek. A tanulók szókincse és mondatcentrikus beszédtevékenysége szerinti normális megoszlása mind a három nyelv használatokor érvényes az egész vizsgált népességen belül (50 tanuló), és érvényes a munkásszülők gyermekei (23 tanuló) körében is.

A szülők foglalkozása szerint csoportosított tanulóknak a három nyelv közegében mérhető performanciája olyan központi értékeket mutat, ami sem az elemi oktatás, sem a gimnáziumi fokozat záró osztályaiban nem különíti el a nyelvhasználókat. Az *a* és a *b* csoport tagjai között a szókincs- és a mondatszintű, korlátozott időegységben megvalósuló nyelvi produktivitás értékmutatói nem hoznak felszínre statisztikailag szignifikáns különbségeket. A majdnem azonos intelligenciaszint mellett, a kutatás körébe vont tanulók három nyelv közegében alakuló

performanciája egyik iskolai szinten sem tér el általános fejlődési tendenciájában attól függően, hogy fizikai vagy szellemi dolgozók gyermekei.

A 3. és az 5. táblázatba foglalt nyelvhasználati mutatók egybevetése az aktualizálható szókincs, a szóképek szélső értékeit, valamint a hívószóval megalkotott mondatok végletes pontjait illetően további lényegi megállapításokra ad lehetőséget. Az összehasonlítás felszínre hozza azt, hogy a megalkotott mondatok száma és a mondatokba foglalt szóképek alsó értékei a *b* csoport esetében sem alacsonyabbak az *a* csoportba soroltakénál. Ez határozottan érvényes az első és a második nyelv használatára. A harmadik nyelv esetében elsősorban a IV. osztályosok *b* csoportjánál mutatkozik némi elmaradás az *a* csoport képviselte felső nyelvhasználati mutatókkal szemben. Megjegyzendő, hogy a nyelvhasználati produktivitás alsó értékeit nem kizárólag a *b* csoport tagjaitól kaptuk. Ezek az alacsonyabb mutatók éppen olyan gyakorisággal jelentkeznek az *a* csoport tagjainál is.

Az iskoláztatás következő záró fokán, a maximális nyelvhasználat mutatói szempontjából is kiegyenlítődés tapasztalható a két csoport tagjai között.

Adataink kiegészítői olyan szociolingvisztikai megállapításoknak, amelyek — jóllehet egészen különböző társadalmi talajon végzett kutatások eredményei — az oktatás kezdetén számottevő nyelvhasználati különbségeket jeleznek a munkás és az értelmiségi szülők gyermekei esetében.

Első osztályos tanulók beszédfejlettségének vizsgálata során, a kódhasználat jellegzetességein túl, megállapítást nyert az is (szövegek elemzése alapján), hogy a fizikai dolgozók gyermekeinek szókincse az összes szavak száma szempontjából alatta marad a szellemi dolgozók gyermekei által használt szavak mennyiségének, s hogy a szóhasználat felső értékei igen eltérőek. Ennek ellenére azonban a szókincs alsó határát illetően alig van különbség az összehasonlított csoportok között.[22]

Nyomon követő kutatási adataink azt mutatják, hogy az iskolai szocializáció általunk bemért szintjein, a különböző társadalmi rétegből induló tanulók esetében is megvalósulhat a nyelvi szinteknek megfelelő beszéd-struktúrákban az a kiegyenlítődés, amely elmossa a nyelvhasználat felső értékei között adódó, az otthon kommunikációs helyzeteinek függvényében jelentkező eltéréseket.

Pap Márta és Pléh Csaba ugyancsak első osztályos tanulók beszédprodukciójának sokrétű statisztikai elemzése alapján úgy találja, hogy például a szülők foglalkozása (segédmunkás, szakmunkás, tisztviselő, értelmiségi) alapján kialakított csoportok eredményei nem egyértelműek. Szignifikáns eltérés csak abban mutatkozott, hogy a jó környéken élő alacsony szociális helyzetű gyermekek beszéde kevésbé tapad a szituációhoz, mint az azonos szociális helyzetű, de gyengébb szociális státusú lakóhelyen élőké.[23]

4.3. Kiegészítésül olyan kutatási eredményeinkre is hivatkozhatunk,

---

[22] Buzás K., *Első osztályos gyermekek beszéde.* MNy. LXIII, 191—202.

[23] Pap M.—Pléh Cs., *Nyelvhasználat és társadalmi helyzet. Szociolingvisztikai vizsgálat hatéves fővárosi gyermekek körében.* Szociológia 2 (1972), 211—34; Pap M.—Pléh Cs., *A szociális helyzet és a beszéd összefüggései.* Valóság 2 (1972), 52—8.

amelyek e témakörrel is szorosan kapcsolódnak. 6—8 éves, az óvodai és iskolai körülményekhez alkalmazkodni nem tudó, kedvezőtlen otthoni szocio-kulturális helyzetű gyermekek komplex lélektani vizsgálatát és környezettanulmányát a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium igényelte. A kísérleti kutatás a szerző irányításával valósult meg az 1975—1978-as években. A felmérések anyagából csak a saját kutatási adataimra utalok, azokra, amelyek 47 gyermek beiskolázása kezdetén és az egy tanév múltán megismételt komplex lélektani vizsgálatok rendjén körvonalazódtak. Statisztikai érvényességgel került felszínre, hogy a különböző nyelvi szinteknek megfelelő beszédtevékenység a maga struktúrájában számottevően alatta marad e gyermekek nem verbális, veleszületett intelligenciájának. A gyermek alakuló performanciájából, a nyelvhasználatban kikristályosodó társadalmi tapasztalat egy sávját a verbális intelligenciát mérő tesztekkel vizsgálva, megközelíthető például az élethelyzetek megítélése, a szókincs terjedelme és hierarchizáltságának mozgékonysága, a rövid távú emlékezet az utánmondási próbákban, hiányos mondatok kiegészítésének képessége és mások. A verbális és nem verbális intelligencia szintje közötti nagy különbség mindig figyelmeztet arra, hogy korai kompenzációs, nivelláló hatások szervezésére van szükség a későbbi iskolai beválás érdekében.[24]

A környezet károsította, iskolaéretlen gyermekpopuláció újravizsgálatának adatai arra a meglepő tényre hívták fel a figyelmet, hogy a viszonylag rövid ideig, intézményesen szervezett kompenzáló hatások eredményeként, a lassabban beérő pszichés tényezők közül, a fejleszthetőség irányába mutató legnagyobb mozgékonyságot (és tegyük hozzá: sérülékenységet is) éppen a beszédtevékenység mutatja, szemben más, a fejlődésben ugyancsak elmaradt kognitív folyamatokkal vagy a nonintellektuális tényezőkkel (ilyenek például a térbeli és időbeli tájékozódás elégtelenségei az érzékletek, képzetek és a megfelelő fogalmak szintjén, a finommotorika, az emotivitás és mások). A nyelvi viselkedésnek azokon a sávjain, amelyeket a verbális intelligenciát mérő tesztek megközelítettek, az újravizsgálatok jelentős módosulást mutattak ki a szókincs terjedelmében, a főfogalmak használatában, az élethelyzetek megítélésében. A teljesítmény kvantifikált mutatói, a korábbi szinthez képest, rendszerint két-három standard övezeten is túlnőnek.[24]

A verbális intelligencia koefficiensei rendszerint pontos előrejelzői a későbbi iskolai beválásnak. A hátrányos helyzettel induló gyermek esetében a kidolgozott kódhoz vezető út, úgy tűnik, mindenekelőtt éppen a szókincs fejlesztésével kezdődik. A nyelvi szinteknek megfelelő beszédstruktúrák kidolgozásában, a kódváltásban támpontot a viszonylag sértetlen, „spontán" grammatikai szint jelent.

Újabb vizsgálatok tanúskodnak arról, hogy magának az intelligenciának, az elemi és magasabb kognitív folyamatok fejlődése bázisának éppen az anyanyelv elsajátítási szakaszát kell tekinteni. Az ontogenetikus nyelvfejlődés/nyelvi viselkedés/a beszédtevékenység és a megismerési folyamatok összefüggésének, lényegében a nyelv és a gondolko-

---

[24] Farkas M., *Influența negativă a discrepanței dintre inteligența A și B asupra randamentului școlar la elevii din clasa I—IV*. Programul sesiunii științifice a cadrelor didactice și studenților. Univ. „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, 1977.

dás mibenlétének a megragadásában hajlunk arra, hogy vissza-visszatérve Vigotszkijhoz, magunkévá tegyük vélekedését, mely szerint: „A gondolkodás és a beszéd származástani gyökerei, valamint fejlődésük útjai . . ., mint bebizonyosodott, egy adott pontig különböznek. Újat jelent, hogy a két fejlődési vonal metszi egymást, amit senki nem von kétségbe."[25]

5. A tizenéves kort átfogó iskolai szocializáció medrében kiépülő három nyelvű performancia vitathatatlanul a megismerési folyamatok révén megvalósuló „tételes tanulás" eredménye. Az, hogy a nyelv, nyelvek használhatósága mindenekelőtt a kognitív folyamatok, az iskolai jellegű tanulás eredménye, nem elhanyagolható szempont.

Az iskolai szocializációnak a nyelvhasználatot elemi egységeiben nivelláló hatásfokát követhettük nyomon az oktatásnak azon a két szintjén, amelyre a kutatás kiterjedt. Az egész vizsgált populációnak a három nyelv közegében alakuló performanciája olyan általánosan érvényes fejlődési irányt mutat, amely nem módosul a tanulók társadalmi rétegződésének a függvényében. A véletlenszerűen kialakult *a* és *b* csoport tagjai sem a veleszületett értelmi képességek, sem a későbbi ismeretek felhalmozódásaként megjelenő nyelvhasználat szempontjából nem képviselnek egymástól lényegesen eltérő szintet. A két különböző társadalmi réteghez tartozó, de megközelítően azonos értelmi képességű tanulók esetében a három nyelv lexikális eleme és grammatikailag szervezett, mondat-nagyságrendű performanciája azonosnak tekinthető ütemben tökéletesedik az iskolai többszörös nyelvoktatás keretében, s a beszélő környezet szűkebb vagy tágabb kommunikációs helyzeteiben.

Kutatási adataink messzemenően bizonyítják, hogy kedvező társadalmi talajon, az iskolai szocializáció folyamatában, a több nyelv közegének performanciája, egységes irányú és ritmusú fejlődése reális valóság. Jogos feltételezésünk szerint a minta keretében érvényes szociolingvisztikai tendencia nagy statisztikai anyagon is érvényes. Ebben az összefüggésben is nyilvánvaló, hogy mind az anyanyelv/első nyelv, mind a későbbiekben elsajátítandó nyelvek integratív ereje messze meghaladja a tantárgy keretet.

FARKAS CS. MAGDA
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Cluj-Napoca, str. Kogălniceanu nr. 8

ABORDAREA SOCIOLINGVISTICĂ A PERFORMANŢEI REALIZATE PRIN INTERMEDIUL A TREI LIMBI

(Rezumat)

Cadrul teoretic al cercetării îl prezintă problematica de bază a filozofiei lingvistice contemporane şi anume relaţia dintre limbă şi gîndire, respectiv dintre limbaj şi procesele cognitive în ontogeneză. În elucidarea problemelor cointeresate cu lingvistica, se demonstrează importanţa abordării interdisciplinare a fenomenelor, prin constituirea noilor discipline limitrofe, cum sînt de exemplu, psiho- şi neurolingvistica, teoria informaţiei, sociolingvistica şi altele.

Investigaţia longitudinală de faţă, urmăreşte tendinţele de dezvoltare a performanţei elevilor realizate prin intermediul limbilor maghiare, române şi engleze, „învăţate" începînd cu primele clase ale şcolii primare.

[25] Vigotszkij, L. Sz., *Gondolkodás és beszéd*, Bp., 1967.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

A NYIKÓ MENTE VÍZNEVEI

(Tipológiai rendszerezés)

1. A Nyikó vízgyűjtő területe eléggé kis kiterjedésű: 21 település határának patakjai, árkai, csermelyei éltetik e folyócskát, melynek vizét Székelykeresztúr közelében a Nagy-Küküllő fogadja magába.

A Nyikó völgyének víznevei a tájegység teljes névanyagának tekintélyes részét alkotják: az 561 (672) víznév már számbeli súlyánál fogva mutatja, hogy a terület vízben nem szűkölködik. E megállapítás azonban jobbára csak a vízgyűjtő terület északi részére érvényes, ahol a havasi árkok, patakocskák igen gazdagon hálózzák be a földet. A délnyugati rész (az alsó folyás) azon településeinek viszont, amelyek nem közvetlenül a Nyikó partján terülnek el (Mesedér, Kisdede, Nagykede stb.), nagyon kevés a vizük; kútjuk, forrásuk alig van. A víznévanyag gazdagságát az is magyarázza, hogy a legkisebb árkok, időszaki patakocskák nevét is összegyűjtöttem, melyek csak az esztendő bizonyos szakában telnek meg vízzel (vagy esős idő esetén), máskor medrük teljesen kiszárad.

2. E helyütt nem célom részletezni tipológiám kialakítási szempontjait, csupán annyit kívánnék megjegyezni, hogy Benkő (*A Nyárádmente földrajzi nevei*. 1947. MNyTK. 74. sz.) Lőrincze (*Földrajzi neveink élete*. Bp., 1947), Kázmér (*Alsó-Szigetköz földrajzi nevei*. 1957. MNyTK. 95. sz.) és Inczefi (*Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata*. Bp., 1970) eredményeinek felhasználásával alkottam meg osztályozásomat, amely azonban több lényeges vonásában eltér a föntiektől. Rendszerezésemben a víznevek (akárcsak a földek, közlekedési alakulatok, települések és településrészek, valamint az épületek, építmények nevei) két nagy csoportban kaptak helyet: a köznévi elemekből álló és a személynévi elemekből álló vagy személynévi elemet (elemeket) tartalmazó nevek csoportjában. A névtípusok elkülönítése elsősorban jelentéstani szempontok figyelembevételével történt, de — Inczefi rendszerezéséhez hasonlóan — érvényesül benne az alaktani szempont is. A többtagú és összetett neveket alapelemeik szerint csoportosítottam, majd megvizsgáltam, hogy ezen alapelemek a Nyikó mentén milyen meghatározó elemekkel szokásosak.

A nagyszámú víznév csupán 14 alapelemre épül, s ezek többségének igen kicsi a megterheltsége: az 561 (672) név legnagyobb részének létrehozásában mindössze három alapelemmel (kút, árok, patak) élt a névadó közösség. Különösen szembeötlő viszont a meghatározó elemek bősége, gazdagsága, melyek az alapelemekkel együtt változatos névtípusokat alkotnak. Tipológiámban arra törekedtem, hogy a vidék víznéveinek rendszerét minél részletesebben, árnyaltabban mutassam be, pontosan kategorizálva az alap- és a meghatározó elemek kapcsolatából lét-

rejött különféle típusokat. Az osztályozásnak több olyan alcsoportja van, melybe csupán egy-két név sorolható, mégsem akartam e neveket más kategóriákba beerőszakolni, mert egyes vidékek névadásában nagyobb lehet a szerepük, s az összehasonlító munkában talán segíthetik az e tájegységek névadását tanulmányozó kutatókat.

A személynévi alakulású nevek rendszerezésében Szabó T. Attila nyomán haladtam, aki a személynévből keletkezett földrajzi neveknek kimerítő részletességű tipológiáját adta (l. tőle: A személynevek helyneveinkben. Debrecen. 1940.).

A rendszerezésbe csak a ma is vizeket jelölő neveket vettem föl. Kutatási területemben még sok olyan név található, amely eredetileg vizet jelölt, ma már azonban a vízrajzi viszonyok változásával bizonyos földdarabnak a nevévé vált. Ezeket, valamint a kisebb-nagyobb mértékben vizenyős területekre vonatkozó *mocsár, sáté, selymék, szék, toplica* nevekkel, melyek nézetem szerint inkább a tájon található jellegzetes növényegyüttesekre utalnak, nem vettem föl e gyűjteménybe. Ugyanígy kimaradtak a fölsorolásból a vizeken átvezető közlekedési alakulatok nevei, (híd, palló) is. E neveket más alkalommal mutatom be.

3. Az osztályozásban az egyes névcsoportok mellett föltüntetem a nevek számát, utána pedig a teljes víznévkincset vagy ennek alcsoportjait (állóvizek, folyóvizek stb.) alkotó nevek számához viszonyított százalékos előfordulást.

Sok név nemcsak egy, hanem több falu névanyagát is gazdagítja: így pl. a *Száraz-patak*, mely Bogárfalva, Farkaslaka és Szentlélek nevei közt egyaránt előfordul, tulajdonképp nem egy, hanem három névnek számít. Ezért tartottam szükségesnek, a neveket ezen többszöri előfordulásuk alapján is összeszámolni, majd a fönti adatok után kerek zárójelbe közölni az így nyert számadatokat, valamint a névkincsben elfoglalt százalékos arányukat is.

Minden név után kerek zárójelben megtalálható a tőle jelölt vízrajzi alakulat rövidítése (a=árok, f=forrás, kú=kút, p=patak, v=vályú), majd ezt követően, ugyanebben a zárójelben a falu nevének rövidítése, melynek határában az illető név előfordul (Be=Bencéd, Bo=Bogárfalva, Cs=Csehétfalva, Fl=Farkaslaka, Ka=Kadács, Ke=Kecset, Kf=Kisfalud, Kk=Kiskede, Ko-Kobátfalva, Mf=Nyikómalomfalva, Nk=Nagykede, Pf=Székelypálfalva, Rf=Rugonfalva, Sf=Siméfalva, Szk=Székelyszentmiklós, Szl=Szentlélek, Szm=Székelyszentmihály, Tf=Tarcsafalva, To=Tordátfalva, Va=Firtosváralja). Ha egy álló- vagy folyóvizet több különböző névvel illetnek, akkor az egyik név után /.../-ben ott áll a többi név is. Pl. *Csorgóu váluja* /Ötös-válu/ (kú-Fl). Az alakváltozatokat nem tekintem külön neveknek, ezeket vonással elválasztva egymás után sorolm föl: *Hëgy âjaji-válu, Hëgy âjaji-válu*. Ha az alapelemek jelentése eltér a köznyelvitől, vagy a köznyelvben egyáltalán nem található meg, akkor ennek megadom a jelentését.

I. KÖZNÉVI ELEMEKBŐL ÁLLÓ NEVEK: 417 (510) név, 74,33 (75,89)%.

A vizsgált 21 település vízneveinek háromnegyed része köznévi alakulású, s a köznévi alap- és meghatározó elemek kapcsolódásából sokkal változatosabb névtípusok keletkeztek, mint a személynévi elemeket

tartalmazó nevek esetében: míg az előbbiek negyedszáznál is több csoportba sorolhatók, az utóbbiaknak csak néhány csoportja ismeretes.

Inczefi — Makó neveinek földolgozásakor — megállapítja, hogy „... a nagyszámú személynévi eredetű név azokra a területekre jellemző, amelyek hosszú időn át kisbirtokosok tulajdonában voltak... A mi területünk hosszú időn át nagybirtok volt, és ennek a nyoma a köznévi eredetű nevek túlsúlya. Az összes nevek... 62,8%-a... köznévből származik" (i.m. 76). Amint föntebb mondottuk, a Nyikó mente víznév-anyagára (de általában egész földrajzinév-anyagára!) még fokozottabban jellemző a köznévi alakulású nevek túlsúlya, pedig e vidéken hosszú századokon át a kisbirtok volt az uralkodó. De a nagyobb területi egységek földrajzi neveit bemutató régebbi és újabb gyűjtemények (Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei*. Kvár, 1942; Árvay József, *A barcasági Hétfalu helynevei*. Kvár, 1943; Benkő *i.m.*; Kázmér *i.m.*; *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg, 1964; *Heves megye földrajzi nevei* I. és II. 1970—1975; *Somogy megye földrajzi nevei*. Bp., 1974) anyaga szintén arra enged következtetni, hogy a magyar nyelvterület legkülönbözőbb, egymástól igen távoli vidékeinek földrajzinév-anyagában mindenütt a köznévi elemekből álló nevek teszik ki a névkincs túlnyomó részét.

1. Állóvizek neve: 182 (216) név, 43,64 (42,35)%

Az állóvizek nevének keletkezésében szerepet játszó 5 alapelem közül csupán egynek, a *kút*nak nagy a megterheltsége, mely 159 (193) név alkotója, míg a többi négy alapelem összesen 23 (23) nevet eredményezett.

Szembetűnő a *forrás*sal alkotott nevek nagyon csekély száma — 5 (5) —, habár a Nyikó mentén igen sok a kisebb-nagyobb forrás. Ez azzal magyarázható, hogy vidékünkön a forrást és a kutat egyaránt a *kút* névvel jelölik, alig-alig akadunk olyan forrásra, melynek nevében nem a kút vízrajzi köznév szerepel.

Érdekes az is, hogy a *tó* alapelem teljesen hiányzik a víznévanyagból. Területünkön ma nagyobb tó nincs, s ha egykor volt is, napjainkra kiszáradt vagy vizét levezették. Meg kell jegyeznünk viszont, hogy a földnevek között jópár *tó* alapelemű névvel találkozunk, melyek arra utalnak, hogy a Nyikó vidékén a múltban számos nagyobb állóvíz lehetett.

Amint az alábbi rendszerezésből kiviláglik, a legtöbb állóvíz nevének /111 (122) név, 60,98 (56,48)%/ (de a folyóvizekének is) megalkotásához annak a területnek a nevét használták föl, amelyen a megnevezendő kút, forrás (vagy folyóvíz) található. Így lett például a Disznyóykosár nevű helyen előtörő forrás neve *Disznyóykosár kúttya* (f-Va). Említést érdemel, hogy az ekként alakult nevek mintájára analógiás úton, olyan birtokos jelzős szerkezetű állóvízneveket hoztak létre (de folyóvízneveket is), melyekben a megkülönböztető elem csak látszólag helynév. Az *Aranyas kúttya* (kú-Sf), *Eidős kúttya* (f-Ke), *Gyönygyős kúttya* (f-Pf), *Bozzás kúttya* (f-Szl) stb. nevekben a megkülönböztető elem nem területet, hanem szint, ízt, gyöngyöző gázokat, növényeket jelöl. Különben az *Arannyas kúttya* mellett az *Arannyas-kút* (f-Sf) név is használatos ugyanannak a forrásnak a megnevezésére, ami azt bi-

zonyítja, hogy a birtokos jelzős szerkezetű név (mely ma is kevésbé használatos, mint az Arannyas-kút), másodlagos keletkezésű, s azon minták nyomán alkották, melyeket a terület minden pontján sűrűn megtalálunk.

1.1. Alapelemek.

1.1.1. Önállóan is (vagy csak önállóan) földrajzi név: csokor 'dús sugárban előtörő vízű forrás' 1 (1) név, 0,54 (0,46)%: *Csukor /Csukor kúttya, Kuszu/* (kú-Bo); kászu 'kivájt fatörzzsel körülfogott gödrű forrás' 1 (1) név, 0,54 (0,46)%: *Kuszu /Csukor, Csukor kúttya/* (kú-Bo); vályú 16 (16) név, 8,79 (7,40)%: *Válu, Vállu* (kú-Szk); *Váluk, Válluk /Fenes kúttya/* (kú-Tf).

1.1.2. Csak meghatározó elemmel földrajzi név: forrás 5 (5) név, 2,74 (2,31)%; kút 159 (193) név, 87,36 (89,35)%.

1.2. Az alapelemek és a meghatározó elemek kapcsolatából létrejött típusok: minőségjelölés + víznév: *Meszes-kút* (kú-Be, f-Szm) */Tiszta-kút/* (f-Ko); *Sós-kút* (f-Me, To; kú-Sf); *Tiszta-kút* (f-Szm) */Meszes-kút/* (f-Ko) — *Éidős kúttya* (f-Ke); nagyságjelölés + víznév: *Naty-fóyrás (f-Me)* = *Kicsi-kút* (kú-Bo, Pf, Szk, Tf, Va); *Naty-kút /Falu kúttya/* (kú-Pf = *Nagy-válu* (kú-Pf); színjelölés + víznév: *Arannyas-kút /Arannyas kúttya/* (kú-Sf); *Sárga-kút* (f-Kk) — *Arannyas kúttya /Arannyas-kút/* (kú-Sf); szagjelölés + víznév: *Büdös-kút* (f-Va); hőmérsékletjelölés + víznév: *Hidek-fóyrás, /Hidek-kút/* (f-Kk = *Hidek-kút* (kú-Szm, Va) */Hidek-fóyrás/* (f-Kk), */Lobogóu-kút/* (f-Szl); az előtörő víz intenzitásának jelölése + víznév: *Csöpögőű-kút* (kú-Ke); *Csorgóus-kút* (f-Tf); *Csukros-kút* (f-Rf); *Lobogóu-kút* (f-Mf), */Hidek-kút/* (f-Szl) — *Csorgó kúttya* (kú-Tf), ásványvízjelölés + víznév: *Borvisz-kút /Borvisz kúttya/* (f-Csf) — *Borvisz kúttya /Borvisz-kút/* (f-Csf); a vízben található gázok föltörésének jelölése + víznév: *Gyönyggyős kúttya* (f-Pf); a víz egészségügyi hatásának jelölése + víznév: *Fingó-kút* (f-Szk); vízrajzi köznév + víznév: *Vállu-kút* (kú-Cf); vízrajzi tulajdonnév + víznév: *Csukor kúttya /Csukor, Kuszu/* (kú-Bo; *Réisz pataka kúttya* (f-Ke); *Szalom kúttya* (f-Szm); *Hét-kút váluja* (kú-Fl), */Hét-kút/* (kú-Szl); a terület lépcsőzetes emelkedésének jelölése + víznév: *Grádicsos kúttya* (kú-Sf); növénynév + víznév: *Egör-kút /Bolhás-kút/* (kú-Bo); *Fűsz-kút* (f-Ke) — *Bozzás kúttya* (f-Szl); *Csörösnyéis kúttya /Csörösnyéis válu/a/ (kú-Ke)* = *Csörösnyéis válu/a /Csörösnyéis kúttya/* (kú-Ke); állatnév + víznév: *Bolhás-kút /Egör-kút/* (kú-Bo); *Darás-kút /Darás kúttya/* (f-Tf); *Gyékos-kút /Ékös-kút/* (kú-Sf); *Kabala-kút* (f-Fl, Ke); *Darás kúttya* /Darás-kút/ (f-Tf); *Karuj kúttya /Saskesejű kúttya/* (f-Pf); helymegjelölés + víznév: *Hőgy ajaji-fórás, Hőgy ajaji-fórás /Hőgy ajaji-válu, Hőgy ajaji-válu/* (f-Szl) — *Hidek-sék fórása* (f-Pf); *Kicsi-Nyír fóyrása /Kicsi-Nyír kúttya/* (f-Szl) = *Báránd aji-kút* (kú-Ke); *Csere-kút* (f-Me); *Hőgyi-kút /Jeddi-kút/* (f-Rf); *Kajla-széki-kút* (f-Rf); *Kőüris-kút* (f-Fl); *Mocsár-kút* (f-Ko, Szm); *Réiti-kút* (f-Cs); *Rez ajaji-kút* (f-Ko); *Sás-kút /Sás kúttya/* (f-Me); *Szejke-kút* (f-Mf); *Vizváltóu-kút /Vízváltóu kúttya/, /Csámángéi kúttya/* (f-Ka) — *Avas aja kúttya* (f-Mf); *Bakonya kúttya* (f-Be, Cs); *Bé-mezőű kúttya* (f-Szm); *Besőű-Véisz kúttya* (f-Fl); *Berők aja kúttya* (f-Tf); *Berők kúttya* (kú-Ko, Tf); *Büg bele kúttya* (f-Fl); *Bük kúttya* (f-Pf); *Büküs-udu kúttya* (f-Tf); *Csere aja kúttya* (f-Me); *Csihal kúttya* (f-Fl); *Csorgóus-kert kúttya* (f-Ko) *Csorgóus kúttya* (f-Pf); *Disznyóukosár kúttya* (f-Va); *Éidős-áty kúttya* (f-Rf); *Faggyas-tóu kúttya* (f-Ke); *Fehéír-mart aja kúttya* (f-Va); *Fehéírvirágok kúttya* (f-Cs); *Fenéik kúttya* (f-Kk); *Fenes kúttya /Váluk, Válluk/* (kú-Tf); *Fenes tisztása kúttya* (f-Tf); *Férgettyű kúttya* (f-Szl); *Fórásfőű kúttya* (f-Ke); *Fóyrás kúttya /Kicsi-fóyrás kúttya/* (f-Me); *Fórás tővisse kúttya* (f-Szk); *Főű cseréije kúttya* (f-Cs); *Géimős kúttya* (f-Ko); *Gödör kúttya* (f-Ko); *Gyértyános kúttya* (f-Be, Sf); *Gyilkos-hőty kúttya* (f-Fl); *Héjászoj kúttya* (f-Ko), */Lapos kúttya/* (f-Tf); *Ility kúttya* (f-Fl); *Kecskéis kúttya* (f-Kk); *Kéme kúttya* (f-To); *Kendőrős-kert kúttya* (f-Bo, Nk); *Kendőr-főűt kúttya* (f-Va); *Kerek-hőty kúttya* (f-To); *Kicsi-fóyrás kúttya /Fóyrás kúttya/* (f-Me); *Kicsi-Nyír kúttya /Kicsi-Nyír fórása/* (f-Szl); *Kizs-Bük kúttya, Küzs-Bük kúttya* (f-Cs); *Kis-Mocsár kúttya, Küs-Mocsár kúttya* (f-Bo); *Konyha-kert kúttya* (f-Ko); *Kotormán kúttya* (f-Ko); *Kováccine kúttya* (f-Fl); *Kőű aja kúttya* (f-Va); *Körtővéjfája kúttya, Körtvéjfája kúttya, Körtefája kúttya /Körtővéjfa kúttya/* (f-Me); *Körtővéjfa kúttya /Körtővéjfája kúttya, Körtvéjfája kúttya, Körtefája kúttya/* (f-Me; *Középlap kúttya* (f-Sf); *Lapos kúttya /Héjászoj kúttya/* (f-Tf); *Legelőű kúttya* (f-Tf); *Malom-*

vőűty kúttya (f-Kf); *Magyaróűs-kert kúttya* (f-Kf); *Mocsár kúttya* (f-Kk); *Nagy-Mocsár kúttya* (f-Fl); *Nagy-Nyírős kúttya* (f-Va); *Nagy-Nyír kúttya* (f-Ko); *Nagy-Vőty kúttya* (f-Sf); *Nyír háttya kúttya* (f-Be); *Nyír kúttya* (f-Nk); *Nyírős torka kúttya* (f-Va); *Orotás kúttya* (f-Kf); *Orotván kúttya* (f-Pf, Va); *Pab bükke kúttya* (f-Ke); *Pap mézeje kúttya* (f-Ke); *Róka-lik kúttya* (f-Mf); *Róűpótos kúttya* (f-Kk); *Sáhostóű kúttya. Sáos-tóű kúttya* (f-Ke); *Saskesejű kúttya /Karuj kúttya/* (f-Pf); *Sás kúttytya* (f-Ka, Nk, Tf, To) */Sás-kút/* (f-Me); *Sásos kúttya* (f-Cs); *Sémej kúttya, Sémőj kúttya* (f-Sf); *Sóűtos-höty kúttya* (f-Csf); *Szálas kúttya, Szállas kúttya* (f-Be); *Szaráma kúttya* (f-To); *Szarkás-tóű kúttya* (f-Fl); *Szernyőűke kúttya /Barátok kúttya/* (f-Fl); *Szerőt kúttya, Szeret kúttya* (f-Ka); *Szoros-réit kúttya* (f-Sf); *Szurdok kúttya* (f-Szm); *Tós-tanórok kúttya* (f-Sf); *Várbük kúttya* (f-Be); *Véisz kúttya* (f-Fl); *Visás kúttya* (f-Pf); *Vízváltóű kúttya /Vízváltóű-kút/ Csamángéi kúttya/* (f-Ka); *Vőrözsgődőr kúttya* (f-Pf; *Hőgy aja-válu /Hőgy aja váluja/* (f-Bo); *Hegy ajaji-válu, Hőgy ajaji-válu /Hegy ajaji-fórás, Hőgy ajaji-fórás/* (f-Szl); *Csorgóű váluja /Ötős-válu/* (kú-Fl); *Hőgy aja váluja /Hőgy aja-válu/* (f-Bo); *Hidek-ség váluja* (kú-Pf); *Ijjészszőg váluja* (kú-Pf); *Kicsi-kapu váluja* (kú-Fl); *Naty-kapu váluja* (kú-Fl); helyzetjelölés + víznév: *Hét-kút /Hét-kút váluja/* (f-Szl); *Két-kút* (f-Ka); *Ötős-válu /Csorgó váluja/* (kú-Fl); vízgyűjtő fagyűrű neve + víznév: *Köböl-kút* (f-Szl); *Küpü-kút* (kú-Bo, Tf, To) — *Bodon kúttya* (f-Ka); *Köblős kúttya* (f-Me); *Küpü kúttya* (f-Szk, Tf); a kútkáva alakjának jelölése + víznév: *Szöges-kút* (f-Pf); a meder kibélelésére szolgáló anyag neve + víznév: *Kőű-kút* (kú-Ke, f-Kk, Me); a víz vezetésére szolgáló cső anyagának neve + víznév: *Onos-kút* (fSzk); számjelölés és nőt jelölő köznév + víznév: *Kétasszon kúttya* (kú-Be); népnév + víznév: *Zsidóű-kút* (kú-Rf, Pf); foglalkozásnév + víznév: *Barátok kúttya /Szernyőűke kúttya/* (f-Fl); *Finánczéi kúttytya /Küs ucca kúttya/* (kú-Rf); települést jelölő köznév + víznév: *Falu kúttya* (kú-Va), */Naty-kút/* (kú-Pf); közlekedési alakulat neve + víznév: *Küs ucca kúttya /Finánczéi kúttya/* (kú-Rf); *Sót kúttya* (f-Pf); emlékezetes eseményre utalás + víznév; *Csöngetőűs-kút* (kú-Be); *Ékös-kút /Gyékos-kút/* (kú-Sf); *Hammas-kút* (f—Pf); távoli területet jelölő földrajzi név + víznév: *Jegős-tengőr kúttya* (f-Sf); kategorizálhatatlan név + vízném: *Csiknyéis-kút* (kú-Bo); *Bordica váluja, Bordica válluja* (kú-Bo).

1.2. Folyóvizek neve: 235 (294) név, 56,35 (57,64)%

A Nyikó völgyében a köznévi alakulású állló- és folyóvíznevek aránya eléggé kiegyensúlyozott. Az alapelemek száma (az állóvizek rendszeréhez hasonlóan) itt is csekély, összesen 6, s közülük is csupán az *árok* /110 (125) név/ és a *patak* /117 (147) név/ termékeny, a többi 4 mindössze 8 (22) név alkotója. Az alapelemek között, az *árok, csorgó, patak* vízrajzi köznevek mellett három vízrajzi tulajdonnevet *(Dörgő, Nyikó, Szalom)* is találunk, melyek közül kettő *(Nyikó, Szalom)* a vidék legjelentősebb folyóvizeit jelöli.

A fél tucatnyi alapelem a különféle meghatározó elemekkel sokféle névtípust hozott létre, de jelentős szerepe a névadásban csak a helymegjelölés + víznév típusnak van, mely alá 171 (210) név sorolható, az összes köznévből alakult folyóviznevek 72,76 (71,42)%-a. A számos más típushoz, melyek csak néhány névvel képvisltetik magukat a rendszerben, az összes neveknek alig több, mint negyede tartozik.

Meg kell jegyeznünk, hogy vidékünkön számos folyóvizet két-három, esetleg több különböző névvel illetnek, pl. *Nyírős ároka: Kép ároka;* (á-Me); *Konyha pataka : Aszalóű pataka : Biróű pataka* (p-Va); *Resz pataka : Bodollóű pataka : Bodor pataka : Szilos pataka* (p-Ko) stb. Ez abból adódik, hogy a Nyikó mentén a kisebb folyóvizek neveinek megalkotására több olyan határrész nevét is fölhasználták, melyen a víz áthalad, s így fordulhat elő, hogy annak a pataknak, mely több határrészt szel át, két-három neve is van.

2.1. Alapelemek

2.1.1. Önállóan is (vagy csak önállóan) földrajzi név: csorgó 4 (5) név, 1,70 (1,70)%: *Csorgóű* (f-Ka, Szl); Dörgő 1 (1) név, 0,42 (0,34)%: *Dergőű /Dergőű-patak/* (p-Bo); Nyikó 2 (14) név, 0,35 (4,76)%: *Nyikóű, Nyikó* (p-Rf, Sf), */Féír-Nyikóu, Fér-Nyikó/* (p-Fl, Ka, Mf, Szm, Szl), */Fehéír-Nyikóu/* (p-Ko); Szalom 1 (2) név, 0,42 (0,68)%: *Szalom /Szalom pataka/* (p-Szm), /Szalom pataka : Abos pataka/ (p-Pf).

2.2. Az alapelemek és a meghatározó elemek kapcsolatából létrejött típusok: a víz minőségének jelölése + víznév: *Éidős-patak* (p-Ke); *Sós-patak* (á-Szk); állapotjelölés + víznév: *Szárasz-patak* (p-Bo, Fl, Szl); nagyságjelölés + víznév: *Nagy-árok /Méij-árok/* (á-Ka) = *Kicsi-patak /Szőntannaji-patak/* (p-Szk); *Küs-patak /Lőűrinc pataka, Nőűrinc pataka/* (p-Kf); *Naty-patak* (p-Pf); mélységjelölés + víznév: *Méij-árok /Nagy-árok/* (á-Ka); színjelölés + víznév: *Féir-Nyikóu, Fér-Nyikó /Nyikóu, Nyikó/* (p-Fl) Ka, Mf, Szm, Szl), *Fehéir-Nyikóy /Nyikóy, Nyikó/* (p-Ko) = *Sőtét-patak*, (p-Szm); *Setét-patak* (p-Bo) — *Réisz pataka* (nem Rez vagy Rész!) (p-Ke); a víz hangjára utalás + víznév *Dergőű-patak /Dergőű/* (p-Bo); a víz magasból való esésének jelölése + víznév: *Hiju pataka* (p-Fl); vízrajzi köznév + víznév: *Kút pataka* (p-Fl); *Tóy pataka* (p-Rf, Tf); vízrajzi tulajdonnév + víznév: *Fingó-kút árka* (p-Szk); *Fűsz-kút árka* (á-Ke); *Győngyős-kút árka /Galambas pataka : Galambas árka/* (á-Pf); *Onos-kút árka* (á-Szk); *Sót kúttya árka* (á-Pf); felszínnév + víznév: *Erőűss árka* (á-Ke); *Göbő árka /Gyümőűcs árka : Gyümőűcs pataka/* (p-To); a talaj minőségének jelölése + víznév: *Sáros-árok* (á-Ka) — *Kőves-patak* (á-Szm); *Sáros-patak* (p-Fl); növénynév + víznév: *Dija ároka, Dija árka* (á-Cs) = *Dijóy-patak* (p-Szl); *Fűsz-patak /Fűsz pataka/* (p-Me); *Szil-patak* (p-Pf) = *Boddza pataka /Barta orotása pataka/* (p-Fl); *Fűsz pataka /Fűsz-patak/* (p-Me); *Lencse pataka* (p-Mf); *Szil pataka* (p-Mf); *Szilvás pataka /Szotyóy pataka/* (p-Szl) — *Akácos pataka* (p-Ke); *Juharas pataka /Johar-asza pataka/* (p-Szl); növénynév és kormegjelölés + víznév: *Kőűris fijatal ároka* (á-Fl); növénynév és növényzeti köznév + víznév: *Alma réite pataka* (p-Sf); növényzeti köznév + víznév: *Fekete-ciher árka* (á-Tf); helymegjelölés + víznév: *Hőgyi-árok* (á-Tf); *Lapijasi-árok* (á-Rf) — *Árnyéik árka /Árnyéik pataka/* (p-Tf); *Avas árka* (á-Ke); *Bagoj-lik ároka, Bagoj-lik árka* (á-Cs); *Bakonya árka* (á-Be, Cs); *Bémezőű árka* (á-Szm); *Berők árka* (á-Tf); *Cinegetőű ároka* (á-Cs); *Csávás árka* (á-Be, Ke); *Csere árka* (á-Be, Kf, Szm); *Dëcka-kert árka* (á-Ko); *Disznyóykosár árka* (á-Rf); *Éigetés árka* (á-Ka); *Egőr ároka* (á-Cs); *Egőr-szék árka* (á-Ke); *Égött árka* (á-Szm); *Erőgetőű árka* (á-Szm); *Falbükk árka* (p-Szm), */Falbük pataka/* (p-Ko, To); *Fenős ároka* (á-Cs); *Fórás-főű árka* (áü-Ke); *Főű ároka* (á-Cs); *Főt-hid árka /Hőgy mege árka/* (p-Tf); *Fűsz-kút árka* (á-Ke); *Géimős árka* (á-Ko); *Gödör nyire árka* (á-Szm); *Gyümőűcs árka /Gyümőűcs pataka, Göbő árka/* (á-To); *Hágóu árka* (á-Szk); *Héjászoj árka* (p-Tf), */Héjászoj pataka/* (p-Szm); *Halgatóy árka* (á-Ko); *Hőgy mege árka /Főt-hid árka/* (p-Tf); *Hőgyős-halom árka* (á-To); *Hidek-ség árka /Gada pataka/* (p-Pf); *Hosszu árka* (á-Ko); *Hosszu-széinafű árka* (á-Cs); *Kápóyna árka* (á-Kf); *Karikajáddzóy árka* (á-ke); *Kaszaj árka* (á-Ka); *Kecskéis árka* (á-To); *Kékmána árka* (á-Be); *Kendőr-főűd árka* (á-Va); *Kerek-ponk árka, Kerek-pont árka* (p-Szm); *Kicsi-erdőű ároka* (á-Cs); *Küzs-bükk ároka, Kizs-bükk ároka* (á-Cs) *Kőűbánya árka* (á-Va); *Kőű-pince árka /Kőű-pince pataka : Vár pataka/* (p-Be); *Kőűris-patak ároka* (á-Fl); *Közép-ágy árka* (á-Tf); *Kuhar árka* (á-Be); *Lapijas árka* (á-Va); *Likas-főűd árka* (á-Va); *Macska-lik árka* (á-Szm); *Magyaróys-kert árka* (á-Kf); *Magyaróys-vőűgy ároka* (á-Cs); *Mëgye-kert árka* (á-Ke); *Meszes árka* (á-Ko); *Morgóy-mezőű árka* (á-Ka); *Nagy-aszóy árka* (á-To); *Nagy-laposs árka* (á-To); *Nagy-Nyir árka* (á-Ko); *Naty-szőg árka* (á-Va); *Nyáras árka* (á-Va); *Nyir háttya árka* (á-Be); *Nyirős ároka /Kép ároka/* (á-Mf); *Orotás árka* (á-Kf, Szm); *Pat-hőgy ároka, Pat-hőgy árka* (á-Cs); *Pap mezeje árka* (á-Ke); *Patak-főű árka* (á-Ke); *Ponk aja árka* (á-Va); *Remete-mezőű árka* (á-Be); *Sáhos-tóy árka, Sáos-tóy árka* (á-Ke); *Sárizsa árka* (á-Szm); *Sás árka* (p-Tf) */Sás pataka/* (á-To); *Somos ároka, Somos árka* (á-Cs); *Somos-uru árka* (á-To); *Szálas árka* (á-Be); *Széjós-pallag árka* (á-Tf); *Széik árka* (á-Be, Cs, Ke); *Széina-mezőű árka* (á-Be); *Szőllőű árka* (á-Be, Sf), *Szől ároka* (á-Bo); *Telek árka* (á-To); *Tóy-hej árka* (á-Kf, To); *Tóys-Egőr árka* (á-Cs); *Üver ároka* (á-Cs); *Vadalmás árka* (á-Sf); *Visás árka /Falu pataka/* (p-Va) = *Hidas csorgaja* (f-Szm); *Johar-asza csorgaja, Johal-asza csorgaja, Jal-asza csorgaja* (f-Fl); *Ravasz-lik csorgaja* (F-Fl) = *Átal-patak /Tekerő-hágóy pataka/* (p-Szl); *Egrős-patak* (p-Va); *Kecskéis-patak /Vári-patak/* (p-Kk); *Nyáras-patak* (p-Szm); *Szilvás-patak* (p-Mf) — *Árnyéik pataka* (p-Fl), *Széina-kert pataka : Fórás pataka/* (p-Me), */Árnyéik árka/* (p-Tf); *Aszalvám pataka* (p-Va); */Biróy Mártonné árka/* (á-Pf); *Bagzos pataka* (p-Pf); *Bogáncs pataka /Boz-lik pataka/* (p-Mf); *Bolon teleke pataka* (p-Fl); *Boz-lik pataka /Bogács pataka/* (p-Mf); *Bűg bele pataka* (p-Fl); *Bük-fű pataka* (p-Fl); *Cika pataka* (p-Pf); *Cinigetőű pataka* (á-Me) */Nagy-aszóy pataka/* (p-Fl); *Csorgóy pataka* (p-Fl); *Dëckás pataka* (p-Fl); *Egőr pataka* (á-Pf); *Egrős pataka* (p-Pf);

Êigöcs-Csere pataka (p-Fl); *Falbük pataka /Falbükk árka/* (p-Ko, To); *Fekete-aszóy pataka* (p-Fl, Pf); *Fenyéis pataka* (p-Fl); *Fergettyü pataka* (p-Bo, Szl); *Fojam pataka /Mátéi tava pataka/* (p-Va); *Fóyrás pataka /Széina-kert pataka, Árnyéik pataka/* (p-Me); *Fűzes pataka* (p-Rf); *Gyakor-fűsz pataka* (p-Fl); *Gyurtyános pataka* (p-Fl); *Gyümőücs pataka /Gyümőücs árka : Göbö árka/* (á-To); *Héjászoj pataka /Héjászoj árka/* (p-Szm); *Hideg-aszóy pataka* (p-Fl); *Hidek-kút pataka* (p-Fl); *Hosszu-Rakóta pataka* (p-Pf); *Ility pataka* (p-Bo, Fl, Szl); *Johar-asza pataka, Johalasza pataka, Jal-asza pataka* (p-Fl), *Johar-asza pataka /Juharas pataka/* (p-Szl); *Kecskéis pataka* (p-Fl); *Kéincsős pataka* (p-Mf); *Komlóys pataka* (p-Fl); *Konyha pataka* (p-Cs, Ka, Ko, Tf) */Aszalóy pataka : Biróy pataka/* (p-Va); *Kőü-bánya pataka* (p-Me); *Kőü-pince pataka /Kőü-pince árka : Vár pataka/* (p-Be); *Körtővéjfája pataka, Körtvéjfája pataka, Körtefája pataka /Körtvéjfa pataka/* (p-Me); *Körtővéjfa pataka /Körtővéjfája pataka, Körtvéjfája pataka, Körtefája pataka/* (p-Me); *Köves-ák pataka* (p-Pf); *Közös pataka* (p-Nk); *Ligat pataka, Likat pataka* (p-Bo); *Lok pataka /Csörgőü pataka, Csërgőü pataka/* (p-Me); *Mánászóy pataka* (p-Pf); *Magyaróy teleke pataka* (p-Fl); *Megye-réisz pataka* (p-Va); *Mordica pataka, Móydica pataka /Lőűrinc pataka, Nőűrinc pataka/* (p-Fl); *Möngec pataka* (p-Mf); *Nagyaszóy pataka /Cinigetőü pataka/* (p-Fl); *Nagy-Egör pataka* (p-Fl, Pf); *Naty-kút pataka* (p-Pf); *Nyélezőü pataka* (p-Fl, Pf); *Nyire-szők pataka* (p-Pf); *Réit pataka* (p-Mf); *Resz pataka /Bodollóy pataka : Bodor pataka : Szilos pataka/* (p-Ko); *Sárizsa pataka* (p-Mf); *Sás pataka /Kecskéis pataka/* (p-Nk), */Kedeji-patak/* (p-Szk), */Sás árka/* (á-To); *Som-áj pataka* (p-Sf, Szk); *Sugóy pataka* (p-Va); *Szakadáj pataka* (p-Va); *Szalom pataka* (a Szalom itt földnév!) (p-Be, Cs, Va), */Abos pataka : Szalom/* (p-Pf), */Szalom/* (p-Szm); *Széina-kert pataka /Fóyrás pataka : Árnyéik pataka/* (p-Me); *Szerőt pataka, Szerët pataka* (p-Ka); *Szilos pataka /Bodollóy pataka : Bodor pataka : Resz pataka/* (p-Ko); *Szirt pataka* (p-Pf); *Szoros-rét pataka* (p-Sf); *Szotyóy pataka /Szilvás pataka/* (p-Szl); *Tekerő-hágóy pataka /Átal-patak/* (p-Szl); *Tekerős-aszóy pataka* (p-Pf); *Telek pataka* (p-Va); *Telek-sák pataka* (p-Mf); *Törőbúzás-kert pataka* (á-Szk); *Véisz pataka* (p-Fl); *Vőty pataka* (p-Mf); helyzetjölés + vízrajzi köznévben végződő víznév: *Êsőü-Csorgós árka* (á-Pf); *Hátussóy-Csorgós árka* (á-Pf) = *Ásóy-Akác pataka /Miklóys pataka/* (p-Fl); *Êsőü Köves-ák pataka /Cine árka/* (p-Ke); *Fősőü-Akác pataka /Dömös laka pataka, Dëmës laka pataka/* (p-Fl); *Hátussóy-Köves-ák pataka* (p-Ke); számjelölés + víznév: *Hetes árka* (á-To); a környező talaj fölhasználásának jelölése + víznév: *Festéik ároka* (á-Va); metszéses úton való létrehozás jelölése + víznév: *Vájti-árok* (á-Kf); írási mód jelölése + víznév: *Aszalóy pataka /Biróy pataka : Konyha pataka/* (p-Va); települést jelölő köznév + víznév: *Falu pataka /Visás árka/* (á-Va); települést jelölő tulajdonnév + víznév: *Küsfaludi-árok* (á-Be); épület-, építmény- vagy létesítménynév: *Malom-árok* (á-Ko, Szm) — *Kép ároka /Nyirős ároka/* (á-Mf); *Szöntőtyház árka* (á-Rf) = *Templom pataka* (p-Me); *Vár pataka /Kőü-pince pataka : Kőü-pince árka/* (p-Be); határjelölés + víznév: *Határ-patak* (p-Ke), */Határ-pataka/* (p-Szl) — *Határ pataka* (p-Fl), */Határ patak/* (p-Szl); közlekedési alakulatot jelölő tulajdonnév + víznév: *Torna higgya pataka* (p-Fl); anyagnév és közlekedési alakult neve + víznév: *Kő-híd ároka* (á-Cs); emlékezetes eseményre utalás + víznév: *Êigöt-patak* (p-Fl).

II. SZEMÉLYNÉVI ELEMEKBŐL ÁLLÓ VAGY SZEMÉLYNÉVI ELEMET (ELEMEKET) TARTALMAZÓ NEVEK: 144 (162) név, 25,66 (24,10)%.

A csak személynévből fölépülő vagy személynévi elemekkel alkotott földrajzi nevekkel a köznévi alakulásúaktól elkülönítve kell foglalkoznunk, hiszen az előbbiek több szempontból is eltérnek az utóbbiaktól. A csak személynévből álló vagy személynévi alapelemű neveket a csak köznévi elemeket tartalmazókhoz hasonlóan osztályozni egyáltalán nem is lehet. Viszont a személynevek és köznevek kapcsolatából született köznévi alapelemű nevek részben megengedik a csupán köznévi elemekből alkotott földrajzi nevekhez hasonló rendszerezést. Ezért tipológiánk

kialakításában egyenlő mértékben támaszkodtunk mind a köznévi alapelemekre, mind a személynévi meghatározó elemekre. Számos olyan köznévi alapelemű névvel is találkozunk, melynek meghatározó elemében a személynév mellett köznévi elemet is találunk; az ilyen esetekben az osztályozás megalkotásakor elsősorban a személynévi elemeket vettem figyelembe, de ezeket a neveket elkülönítve mutatom be a csak személynévi meghatározó elemeket tartalmazóktól.

Inczefi nyomán jelöltem, hogy a nevekben található személynévi elem önállóan betölt-e földrajzi névi funkciót vagy nem. Ez azért igen lényeges, mert — amint az Inczefiéhez hasonló tapasztalataim is bizonyítják — azon neveknek, melyek önállóan is területet jelölő személynévi elemet tartalmaznak, a lokalizáló képessége fokozottabb (vö. Inczefi i.m. 75).

A családneveket és a keresztneveket gyakran nagyon nehéz elkülöníteni. Az adatközlők tájékoztatásának hitelt adni e kérdésben csak nagyon ritkán lehet, s az egyes nevek történeti adatainak esetleges ismerete is kevés esetben tisztázhatja megnyugtatóan, hogy valamely nevet a család vagy a keresztnevek közé kell-e soroinunk (vö. Szabó T. Attila i.m. 1940, 4—5). A nyikó menti falvak személynévrendszerének bizonyos fokú ismerete birtokában azonban megállapíthattam, hogy a családneveknek — legalábbis a vizsgált vidéken — jóval jelentősebb a szerepük a helynévadásban, mint a keresztneveknek. Habár ezt a megállapítást a múltra, a nevek keletkezésének korára alkalmazni nem lehet, mégis — pusztán gyakorlati meggondolásból — azokat a neveket, melyeknek családnévi vagy keresztnévi voltát eldönteni nem tudtam, a családnevek közé soroltam.

Vízneveink között puszta személynévi alakulású vagy személynévi alapelemű névvel alig találkozunk, ami természetes is, hiszen a magyar víznévadásra nem jellemző, hogy akár álló-, akár folyóvizeket puszta személynévvel jelöljön. Annál gazdagabb viszont a köznévi alapelemű nevek rendszere. Egy-két kivételtől eltekintve ugyanazokat az alapelemeket találjuk meg itt is, mint a köznévi elemekből álló nevek csoportjában, s közülük csupán háromnak, a *kút*nak /55 (57) név/, az *árok*nak /24 (27) név/ és a *patak*nak /55 (65) név/ jelentős a névalkotó ereje.

A személynévi meghatározó elemekben a családnevek /91 (94) név/ mellett eléggé jelentéktelen szerep jutott a többi személynév-fajtáknak, alig néhány víznevet alkotott velük a névadó közösség.

Meg kell jegyeznem, hogy a vidék lakosságának tudatában személynévi funciójukat elvesztett nevekkel létrehozott földrajzi nevek a tipológiában külön csoportokban kaptak helyet.

1. Állóvizek neve: 58 (60) név, 39,72 (36,80)%.

Az e csoportba sorolható nevek túlnyomó többsége családévvel alakult 38 (38). A c s a l á d és k e r e s z t n é v típus neveit nem soroltuk ide. A többi típushoz alig néhány név tartozik. A három köznévi alapelem közül egyedül a *kút* képvisel igazi névalkotó erőt, a vele alkotott nevek a személynévi elemeket tartalmazó állóvizeknek 92,82 (92,00)%-át teszik ki.

1.1. Csak személynévi elemekből álló nevek: 0 név.

1.2. Személynevek és köznevek kapcsolatából alakult nevek: 58 (60) név, 100 (100)%.

1.2.1 Személynévi alapelemű nevek: 0 név.

1.2.2. Köznévi alapelemű nevek: 58 (60) név, 100 (100)%.

12.2.1. Alapelemek: forrás: 2 (2) név, 3,44 (3,33)%; kút: 55 (57) név, 94,82 (95,00)%; vályú: 1 (1) név, 1,72 (1,66)%.

1.2.2.2. A személynévi elem típusai:

1.2.2.2.1. A személynévi elem önálló földrajzi név: elhomályosult személynév: *Borba kúttya* (kú-Szk); *Kozmát kúttya* (f-Ka); *Vászoj kúttya* (f-Sf); *Págása* (<Pál vágása) *kúttya /Harkóy-kút/* (f-Mf); családnév- *Lukács-kút* (f-Kf) — *Bőrőcki kúttya* (f-Szm); *Csergőű kúttya, Csörgőű kúttya* (f-Me); *Finta kúttya* (f-Ka); *Firtos kúttya* (f-Va) : : *Bálintei kúttya* (f-Fl); asszonynévképzős családnév: *Pálosné fórása /Pálosné gődre fórása/* (f-Szl) = *Pálné kúttya* (f-Fl); *Pálosné gődre fórása /Pálosné fórása/* (f-Szl); családnév és férfi keresztnév: *Veres Mátéi kúttya, Vörős Mátéi kúttya* (f-Fl);

1.2.2.2.2. A személynévi elem nem önálló földrajzi név: elhomályosult személynév: *Pothár kúttya* (kú-Sf); *Zseim kúttya* (kú-Pf) = *Zseim válója* (kú-Fl); családnév: *Bándi-kút* (f-Rf); *Borbéj-kút* (kú-Rf); *Harkóy-kút /Págása kúttya/* (f-Mf); *Izsák-kút /Izsák kúttya/* (kú-Ka); *Jeddi-kút /Hőgyi-kút/* (f-Rf); *Kovács-kút* (kú-Bo); *Kuruc-kút* (f-Pf); *Móric-kút* (f-Ko); *Tibóydi-kút* (kú-Szm) — *Bárbuj kúttya* (f-Kf); *Bartis kúttya* (f-Mf); *Bartalis kúttya* (kú-Be); *Bocs kúttya* (kú-Be); *Duka kúttya* (f-Ke); *Gál kúttya* (f-Me); *Galambas kúttya* (f-Pf); *Izsák kúttya /Izsák-kút/* (kú-Ka); *Kovács kúttya* (f-Pf); *Rigó kúttya* (f-Tf); *Szabó kúttya* (f-Szl); *Vas kúttya* (f-Fl) : : *Ambarusok kúttya* (f-Fl); *Mészárosok kúttya* (kú-Rf); *Szász kele kúttya* (f-Fl); *Sebe tava kúttya* (f-Va); asszonynévképzős családnév: *Kolozsváriné kúttya* (kú-Sf); *Pétörnéi kúttya* (f-Fl); *Sándorné kúttya* (f-Va); női keresztnév: *Luca kúttya* (f-Me); férfi keresztnév: *Nőűrinc-kút* (ku-Pf); *Kalmán úr kúttya* (kú-Kk); női becenév: *Kató kúttya* (f-Pf); férfi becenév: *Laci-kút* (f-Kk, Mf); *Mógzsi-kert kúttya* (f-Ke); családnév és férfi keresztnév: *Hannagy Déinős kúttya* (f-Fl); *Nagy Mihály kúttya* (f-Ke); *Pápi Györty kúttya* (f-Tf); *Székőj Lajos kúttya* (f-Mf); családnév és asszonynévképzős becenév: *Pa Gyuriné kúttya* (f-Kk); ragadványnév: *Cíne kúttya* (f-Ke, Kf); *Csamángéi kúttya* /Vízváltóy-kút : Vízváltóy kúttya/ (f-Ka);

2. Folyóvizek neve: 88 (103) név, 60,27 (63,19)%.

Míg az állóvizek nevének csoportjában egyetlen csak személynévi elemekből alkotott földrajzi nevet sem találunk, a folyóviznevek között öt ilyen is van: három puszta személynévből jött létre (*Alba, Gada, Kozmád*), kettő pedig személynévi alap- és meghatározó elemekből (*Szömmiklósi-Alba, Tordátfali-Alba*). Mint előbb említettem, a puszta személynévi víznévadás vidékünkön sem szokásos, s valószínűnek látszik, hogy a három puszta személynévi víznév is csak másodlagos alakulású, s az *Alba pataka, Gada pataka, Kozmát pataka* jelöletlen birtokos jelzős szerkezetekből rövidült, melyekhez hasonló név a Nyikó völgyében szép számmal fordul elő. Nem érdektelen megemlíteni, hogy az *Alba, Gada* és *Kozmád* mellett élnek a föntebb említett nevek (*Alba pataka, Gada pataka, Kozmát pataka*) is, melyek jóval szélesebb körben ismertek, mint a három személynévi alakulású folyónév. Ez persze nem döntő érv föltételezésünk indoklására, de az *Alba pataka* > *Alba* stb. fejlődést látszik alátámasztani az a tény is, hogy a történeti forrásokból csakis az első névtípusra sorakoztathatók föl adatok, puszta személynévi víznevekkel csak helyszíni gyűjtőmunkám során találkoztam. Vélekedésünket az *Antal árka, Bákóy árka; Abos pataka, Bányaji pataka, Bodollóy pataka, Bot pataka, Galambas pataka, Simóy pataka, Ugrom pataka* stb. nevek sora

is igazolhatja, bizonyságként, hogy a Nyikómentén ez a legelterjedtebb víznévalkotási mód. A föntiek ismeretében úgy látszik, hogy a nevek szóbanforgó csoportja tehát előbb *személynév* + *víznév* szerkezetű volt, s egyesek közülük jóval később rövidülhettek meg, nyerhették el puszta személyneves alakjukat.

A személynévi alap- és meghatározó elemekből álló nevek (*Szömmiklósi-Alba, Tordátfali-Alba*) egyikének (*Tordátfali-Alba*) meghatározó elemében a személynévi elem mellett egy köznévi is található, de mivel osztályozásomat tovább bonyolítani nem akartam, ezért a csak személynévi elemekből álló nevek kategóriájába iktattam.

A személynévi és köznévi elemekből fölépülő folyóvízneveknek csupán egyike személynévi alapelemű (*Medöséri-Alba*), a többiek kivétel nélkül köznévi alapelemre épülnek, bennük a személynév csak meghatározó elemként szerepel.

A három köznévi alapelem (*árok, csorgó, patak*) közül pusztán a *patak* termékeny, 57 (66) nevet alkottak vele, ami a személynévi elemet (elemeket) tartalmazó folyóvízneveknek 64,77 (64,07)%-át teszi ki.

A személynévi alkotóelemek közül a családnevek súlya a legnagyobb e névcsoportban is, a *családév* + *víznév* típushoz tartozó nevek száma 53 (56), a személynévi alakulású folyóvízneveknek 60,22 (54,36)%-a.

Eléggé nagy az elhomályosult személynévi elemeket tartalmazó nevek száma: 18 (26), 20,45 (25,24)%. Ebbe a csoportba soroltam azokat a ma is személynévként funkcionáló, de eredeti alakjukat vesztett neveket, melyeknek töredékes voltuk miatt vagy más okból a helybeli lakosság előtt családnévi funkciójuk elhomályosult (pl. *Incalma árka* < Ince halma árka).

2.1. Csak személyi elemekből álló nevek: 5 (8) név, 5,68 (7,76)%.

2.1.1. Puszta és toldalékos személynévből alakult nevek: 3 (6) név, 3,40 (5,82)%: *Alba /Alba pataka/* (p-Ko, Sf); *Kozmád /Kozmát pataka/* (p-Ka); *Gada /Gada pataka/* (Ke, Kf, Szm); */Hidek-ség árka/* (p-Pf).

2.1.2. Személynévi alapelem és személynévi meghatározó elem kapcsolatából alakult nevek: 2 (2) név, 2,27 (1,94)%.

2.1.2.1. Alapelemek: Alba 2 (2) név, 2,27 (1,94)%.

2.1.2.2. A meghatározó elem típusai: elhomályosult személynév: *Tordátfali-Alba* /p-Sf/; szentnév: *Szömmiklósi-Alba* /p-Sf/.

2.2. Személynevek és köznevek kapcsolatából alakult nevek: 1 (1) név, 1,13 (0,97)%.

2.2.1. Személynévi alapelemű nevek: 1 (1) név,

2.2.1.1. Az alapelemek: Alba 1 (1) név, 1,13 (0,97)%.

2.2.1.2. A személynévi elem típusai: elhomályosult személynév 1 (1) név, 1,13 (0,97)%: *Medöséri-Alba* /p-Sf/.

2.2.2. Köznévi alapelemű nevek: 82 (94) név, 93, 18 (91,26)%.

2.2.2.1. Alapelemek: árok 24 (27) név, 27,27 (26,21)%; csorgó 1 (1) név, 1,13 (0,97)%; patak 57 (66) név, 64,77 (64,07)%;

2.2.2.2. A személynévi elem típusai:

2.2.2.2.1. A személynévi elem önálló földrajzi név: elhomályosult személynév 9 (16) név, 10,22 (15,53)%: *Kedeji-patak* /p-Rf/, /Kede pataka/ (p-Kk), /Sás pataka/ (p-Szk) — *Alba pataka* (p-Me) /*Alba*/ (p-Ka, Sf); *Gada pataka*

/Gada/ (Ke, Kf, Szm); */Hidek-ség árka/* (p-Pf); *Kalonda pataka* (p-Pf); *Kede pataka /Kedeji-patak/* (p-Kk); *Koront pataka /Simóy reze pataka/* (p-Pf); *Kozmát pataka /Kozmár/* (p-Ka); *Asóy-Szöncs pataka* (á-Sf); *Fősőü-Szöncs pataka* (á-Sf); családnév 12, (13) név, 13,63 (12,62)%: *Bencsör árka* (á-Sf); *Császár árka* (á-Sf); *Kánási árka* (á-Ke); *Pálos árka* (á-Be, Cs); *Rigó árka* (á-To) — *Böröcki pataka* (p-Szm); *Bötlem pataka, Betlem pataka* (p-Sf); *Csörgőü pataka, Csörgőü pataka* (p-Me); *Lukács pataka* (p-Fl); *Vaska pataka* (p-Fl); *Kűsőü-Vaska pataka* (p-Pf); *Lukács udva pataka* (p-Pf); asszonynévképzős családnév 3 (3) név, 3,40 (2,91)%: *Antalné árka* (á-Be); *Kóborné árka* (á-Be) = *Pálnéi pataka* (p-Fl); női keresztnév: *Lenke pataka* (p-Mf); családnév és férfi keresztnév: *Szász Istán árka* (á-Ka) = *Veres Mátéi pataka, Vőrős Mátéi pataka* (p-Fl); családnév és asszonynévképzős keresztnév: *Biróy Mártonné árka /Aszalvám pataka/* (p-Pf); ragadványnév: *Cine árka* (p-Kf); */Ésőü-Kőves-ák pataka/* (p-Ke);

2.2.2.2.2. A személynévi elem nem önálló földrajzi név: elhomályosult személynév: *Zséim ároka* (á-Ke); *Bog avasa árka* (á-Kf); *Bök-hőgy árka* (á-Tf); *Incalma* (< Ince halma) *árka* (á-Cs) = *Bogárfali-patak* (p-Szl) — *Barakonya pataka* (p-Pf); *Bodollóy pataka /Bodor pataka : Szilos pataka : Resz pataka/* (p-Ko); *Szekrém pataka* (p-Mf); *Tarcsa patáka* (p-Ke); *Zséim pataka* (p-Fl); *Dömős laka* (< Dömős loka) *pataka, Demes laka pataka /Fősőü-Akác pataka, Fésőü-Akác pataka/* (p-Fl); *Págása* (< Pál vágása) *pataka* (p-Mf); családnév: *Antal árka* (á-Ka); *Bákó árka /Bot pataka/* (á-Be); *Galambas árka /Galambas pataka : Gyönygyös-kút árka/* (p-Pf); *György árka* (á-Cs); *Deják tövisse árka* (á-Ko, Szm); *Fábiján vőgye árka* (á-Szk); *Szászfő árka* (á-Be); *Kristóyf csorgaja* (f-Fl) = *Bányaji-patak /Bányaji pataka/* (p-To); *Szöntannaji-patak /Kicsi-patak/* (p-Szk); *Vári-patak /Kecskéis-patak/* (p-Kk) — *Abos pataka /Szalom : Szalom pataka/* (p-Pf); *Bányaji pataka /Bányaji-patak/* (p-To); *Biróy pataka /Aszalóy pataka : Konyha pataka/* (p-Va); *Bodor pataka /Bodollóy pataka : Szilos pataka : Resz pataka/* (p-Va); *Bot pataka /Bákó árka/* (á-Be); *Galambas pataka /Galambas árka : Gyöngyös-kút árka/* (p-Pf); *Lőőrinc pataka, Lőőrinc pataka /Küspatak/* (p-Kf) */Mordica pataka, Móydica pataka/* (p-Fl); *Miklóys pataka /Asóy-Akác pataka/* (p-Fl); *Simóy pataka* (p-Szm); *Tódor pataka* (p-Pf); *Ugrom pataka* (p-Mf); *Zsigmom pataka* (p-Pf); *Deméinyők pataka* (p-Fl); *Hannagyok pataka* (p-Fl); *Kerestéjők pataka* (p-Szl); *Barta orotása pataka /Boddza pataka/* (p-Fl); *Gál kúttya pataka /Gál-kút pataka/* (p-Me); *Gálkút pataka /Gál kútytya pataka/* (p-Me); *Dávid vára pataka* (p-Fl); *Ijjész-szők pataka* (p-Pf); *Márton orotása pataka* (p-Fl); *Mátéi tava pataka /Fojam pataka/* (p-Va); *Simóy reze pataka /Koront pataka/* (p-Pf); *Szász-kele pataka* (p-Fl); férfi becenév: *Gergőü havassa árka* (á-Ka); *Móuzsi-kert árka* (á-Ke); családnév és férfi keresztnév: *Nagy Mihály árka (á-Ke); Péitőr Istám pataka* (á-Va, Pf); ragadványnév: *Zsudu pataka* (p-Fl); szentnév: *Szőm Márton tövisse pataka* (p-Mf).

A Nyikó mente gazdag víznévanyagának áttekintése világosan példázza, hogy a névadó közösség csekély számú alapelemre támaszkodva is képes igen változatos földrajzi neveket létrehozni, sokféle névtipust alkotni. De mutatja ugyanakkor azt is, hogy ez a közösség nem azonos mértékben használja mindenik típust, néhányat közülük előnyben részesít, s velük alkotja meg neveinek túlnyomó többségét. Valószínűleg így van ez más területeken is (vö. Inczefi i.m. 77), erre azonban határozott feleletet csak a különböző tájegységek vízneveit bemutató munkák megjelenése után adhatunk majd.

TIBÁD LEVENTE
Cluj-Napoca, str. Caragiale nr. 6

HIDRONIMELE DIN VALEA PÎRÎULUI ALB: SISTEMATIZARE TIPOLOGICĂ

(Rezumat)

Pe baza unui material toponimic adunat din Valea Pîrîului Alb (jud. Harghita), autorul face o sistematizare tipologică a tuturor hidronimelor culese.

Cele 561 de hidronime sînt încadrate în două mari clase: 1. hidronime alcătuite din apelative, 2. hidronime formate pe baza numelor de persoană şi de loc. În cadrul acestor două categorii se face distincţie între numele apelor curgătoare şi numele apelor stătătoare.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

MÓRICZ ZSIGMOND ÚTJA A ROMÁN OLVASÓKHOZ

Kerek tíz esztendeje annak, hogy Réthy Andor, a román—magyar művelődési kapcsolatok mindhalálig hűséges sáfára, a NyIrK. 1968-as évfolyamában közreadta Móricz Zsigmond román könyvészetét, amelyet az író születésének centenáriumán egy újabb évtized publikációinak és kutatásainak adataival kiegészítve az Igaz Szó idei Móricz-számában Váczy Leona újra megjelentetett.[1] A szomszédos népek nyelvén kiadott fordítások, cikkek, kritikák számbavétele azonban az első, igaz, nélkülözhetetlen lépcsőfok csupán afelé, hogy Móricz Zsigmond maradandó értékű életművét egyetemesebb közép-európai keretbe lehessen beilleszteni. Annak a vitathatatlan sarkigazságnak a teljességéhez, miszerint az író csak a saját népe kiskapuján léphet be a világirodalomba (O. Goga), ma ugyanis már az is hozzátartozik, hogy kinek-kinek az útja a szomszédok buzdítása vagy ellenérzése közepette vezet addig a magaslatig, ahonnan az emberiség egészéhez szólhat. Csoda-e tehát, ha az irodalomtörténész nem hagyatkozhatik mindenben a könyvészeti adalékokra. A mi esetünkben — példának okáért — tévedés lenne Móricz Zsigmond román recepciójának kezdetét a bibliográfia-sugallta 1926-os év őszéhez kötnünk, mikor éppen az emlékezetes felolvasó körút sajtóvisszhangja tanúsítja a legbeszédesebben, hogy a Luceafărul nemzedéke szinte indulásától fogva nyomon követte Móricz Zsigmond pályáját. Az értékelésben Octavian Goga járt az élen, aki az aradi Românul 1912-es karácsonyi számában közölt tanulmányával kirobbantott vitában — mint ismeretes — az egész magyar szellemi életet elmarasztalja a „nemzetietlenség" vádjával, s csupán Ady Endre és Móricz Zsigmond írásaiban véli a modern kozmopolita törekvések mellett a magyar lélek történelmi jegyeit is feltalálni. A parázs vita viszont a Nyugat vezető íróit nem akadályozta meg abban, hogy Ady Endre kezdeményezésére a Philadelphia kávéházban rendezett baráti vacsorán, amelyen Móricz Zsigmond is részt vett, éppen Octavian Gogával vitassák meg a román és magyar írók együttműködésének a lehetőségét.

Az erdélyi román irodalom vezéralakja hosszú évek múltán is a nemes eszméknek kijáró lelkesedéssel elevenítette fel a találkozás emlékét, amelyen arról volt szó — mint hangsúlyozza idézett nyilatkozatában —, hogy az első világháború küszöbén „a sovinizmus kicsinyes szempont-

---

[1] *Móricz Romániában* — Román fordítások, cikkek, kritikák — (Könyvészeti adalék). Igaz Szó XXVII (1979), 557—64.

jai fölé emelkedve keressük meg a népeket összekötő kapcsot az általános kultúrfelfogásban".[2]

Octavian Goga bizakodását mindenben igazolja Corneliu I. Codarcea visszaemlékezése, aki elmondja, hogy 1926-ban azért üdvözölte barátként a hozzánk látogató Móricz Zsigmondot, mivel a Nyugat, a Huszadik Század, a Világ és a Népszava köré csoportosult új magyar írói nemzedék bátor kiállása már a század elején magára vonta az erdélyi román értelmiség figyelmét. „Természetes — vallja közel egy félévszázad múltán is a publicista —, hogy ezeknek az íróknak művei hatalmas vonzóerőt gyakoroltak reánk, ifjakra. Hisz miként is maradhattunk volna közömbösek a költészet iránt, amely az „új idők új dalaival" vakító meteorként vágott magának feltartóztathatatlanul utat a magyar életben, s oly írásokkal szemben, mint a *Sárarany*, amelyek valóságos vihart kavartak élettől duzzadó realizmusuk és merész gondolataik révén".[3]

A lényeget megragadó olvasmányélmény hitelességével jellemzi Móricz Zsigmond világát a „második hullám" képviselője, Ion Chinezu is, midőn a romániai magyar irodalom tájszemléletét elemezve Gulácsy Irén *Förgeteg* és *Hamueső* című regényeiben Móricz Zsigmondnak a forró mezők szikrázatában fogant parasztábrázolásának és olykor már-már a nyerseségig fokozott erőteljes stílusának hatását véli felfedezni. Ugyanebből a meggondolásból minősíti tarthatatlannak György Lajosnak, illetve az ő nyomdokain járó Bitay Árpádnak azt a romániai magyar irodalomba átment tételét, miszerint Liviu Rebreanu Mikszáth Kálmán követőjeként kezdte a pályáját; e téves közhely cáfolatául hivatkozik arra a módszerbeli és eszmei rokonságra, amely a *Sárarany*-t és a *Ion*-t egyaránt a közép-európai parasztság földéhségének összehasonlító irodalomtörténeti szempontból is számottevő művészi dokumentumává avatják.[4]

Egyébiránt a *Sárarany* erdélyi olvasottságának bizonyítékául tekinthetjük közvetve azt a kétrendbeli támadást is, amelyet dr. Ion Erdélyi, a század elején perbe fogott fiatal román írók és publicisták jeles védője, illetve egy újabb adandó alkalommal a România nouă című kolozsvári lap indított volt a regény néhány félremagyarázható kitétele miatt Móricz Zsigmond ellen.[5]

A Luceafărul-nemzedék viszonyulásával összhangban áll a romániai magyar sajtó 1926-os vendégváró cikkeinek és a Móricz Zsigmond látogatásáról szóló beszámolóknak végső kicsengése is. Tabéry Géza lapja, a

---

[2] Minderről részletesebben vö. Domokos Sámuel, *Octavian Goga a költő és műfordító*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 229—35.

[3] Codarcea, Corneliu I., *Cum a plecat Móricz Zsigmond din România burghezo-moşierească*. Viata românească IX (1956), 5. sz., 244. és köv.

A publicistának Móricz Zsigmond védelmében kifejtett tevékenysége a román—magyar irodalmi kapcsolatok olyan jelentős mozzanata, hogy feleleventése külön tanulmányt érdemelt; vö. Dávid Gyula, *A testvériség hidépítői*. Igaz Szó XXVII (1979), 529—35.

[4] Chinezu, Ion, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. Cluj, 1930. 77, 143. Kitűnő ráérzését mindenben alátámasztja az újabb műfordítók gyakorlata; vö. Păteanu, Gelu—Olariu, Constantin, *Műfordítók vallomása*: i.h., 524—6.

[5] Erdélyi, dr. Ion, *Un scriitor ungur între ai săi. — Móricz Zsigmond despre români*. Patria (Cluj) VIII (1926), nr. 272 (12 dec.), 1—2.; I.C.M., *Românul în literatura maghiară*. România nouă (Cluj) I (1933), nr. 2 (10 noiembrie), 2.

Nagyvárad már 1926. november 28-i számában biztosítja olvasóit, hogy az Erdélyi és Bánsági Kisebbségi Újságírók Szervezetének előterjesztésére Octavian Goga belügyminiszter rövidesen engedélyezni fogja Móricz Zsigmond felolvasásokkal egybekötött erdélyi tanulmányútját. A gyors intézkedést Octavian Goga egykori kijelentésével indokolja, hisz szerinte Ady Endre és Móricz Zsigmond a magyar irodalomnak az a két képviselője, akik románok, németek, franciák előtt is föltétlen megbecsülést váltottak ki. Ligeti Ernő a Keleti Újságban Móricz Zsigmond Kolozsvárra érkezésének másnapján, december 5-én arról cikkezik, miszerint a kortárs magyar próza mestere látogatásával „a magyarországi és a román irodalom megismerésének szép diplomáciai feladatát" is készségesen vállalta, midőn „Nagyváradon első dolga volt kijelenteni, hogy Bukarestbe akar menni kezet szorítani Gogával és mindazokkal, akik e zűrzavaros világban keresztül tudják magukat tenni a szellemi élet sorompóin". Az adott körülmények között szimbolikus jelentősége van tehát annak, hogy Móricz Zsigmond „azon az estén lépett a kolozsvári indóház porondjára", amikor a Magyar Síházban a Bukaresti Hivatásos Újságírók Szervezetének, valamint az Erdélyi és Bánsági Kisebbségi Újságírók Szervezetének közös rendezésében az első román—magyar kultúrestet tartották, mert ez a bensőségessé váló kapcsolat bizotosíték arra nézve, hogy a nagy regényírót a román kultúrvilág is a vendégének tekintse.[6]

Érthető tehát, hogy Móricz Zsigmond erdélyi híveit mennyire kínosan érintette mind az ellene indított sajtókampány, mind pedig az íróvendégnek egy apró színpadi baleset ürügyén való „elszaladása". A vád és panasz, miszerint Móricz Zsigmondnak „meg kellett volna látnia, hogy itt román oldalról is védelmező karok nyúlnak feléje", s hogy a román—magyar közeledés érdekében „vállalnia és állnia illik a kicsinyes támadásokat" nemcsak a Nagyvárad hasábjain hangzik el, hanem ebben összegeződik a közvéleménynek a történtekből levont higgadt tanulsága is.[7]

Az elfogultság fertőjén túlhaladott időt, amelyre Krenner Miklós már 1926-os aradi Móricz-cikkében céloz, azonban csak a felszabadulás történelmi sorsfordulója hozta meg valójában a nagy magyar író számára. A gyökeres változás már az első, 1949-ben románul megjelent Móricz-regény, a *Rubedenii* (Rokonok) sajtóvisszhangján lemérhető. A róla szóló ismertetések szinte mindegyike azzal a gondolattal indul, hogy nemcsak kizárólag a magyar irodalomtudományra hárul nagy feladat a múltbéli meghamisított Móricz-pályakép marxista szellemben való átértékelése terén, hanem a változott körülmények immár azt is lehetővé teszik, hogy a burzsoá osztályérdekek cinkos összejátszásával a kizárólag „magyar glóbus írójává" lefokozott Móricz Zsigmonddal szemben a román könyvkiadás is törleszthesse adósságát. Három évtized távlatából ítélve bízvást igazat adhatunk Constantin Olariunak, aki Ion Chinezu

---

[6] *Móricz Zsigmond Nagyváradra jön*. Nagyvárad LV (1926), 269 (nov. 28), 4.; Ligeti Ernő, *Móricz Zsigmond Erdélyben*. Keleti Ujság IX (1926), 277 (dec. 5.), 2.; *A román-magyar kultúrestély*. Ellenzék 47 (1926), 278 (dec. 7.), 2. Hasonló kezdeményezésről ad hírt Nagyváradról is a kolozsvári Biruinţa levelezője: *Scrisori din Oradea*, I (1926), nr. 166 (7 noiembrie), 3.

[7] *Miért utazott el Móricz Zsigmond hirtelen Erdélyből*. Nagyvárad LV (1926), 281 (dec. 15), 1.; Erdélyi Hírlap (Arad) X (1926), 2557 (dec. 16), 1.

műfordítói remeklését elválaszthatatlannak tartja Móricz Zsigmond egyre inkább kiteljesedő román recepciójától.[8] Ez a hirtelenül felfordított homokóra nesztelenül alápergő fövényéhez fogható stíluskultúra (C. Olariu hasonlata) teszi lehetővé többek között azt is, hogy Popescu Andronica, a Viața românească recenzense a Móricz-filológia akkori értékelését összegező előszó téziseit továbbfejlesztve a belső monológnak Tudor Vianu módszere szerinti kidomborításával közelítse meg a könyv eszméi mondanivalóját. Az olvasó tehát a szemelvényekből akár maga is levonhatja az ismertetésnek a végkövetkeztetését, mármint azt, hogy a nagy magyar elbeszélő látásmódja a széles körkép dacára, a *Rokonok* keletkezésének időszakában még küklopszian egyszemű, mivel társadalomábrázolásában a „ma" perspektívája mellől hiányzik a munkásosztály történelmi szerepét kiteljesítő „holnapé".[9]

Az 1952-es esztendő nemcsak azért jelent újabb állomást Móricz Zsigmond román fogadtatásában, mivel a központi sajtó szerkesztőségi cikkekben adózott a tíz éve halott író emlékének,[10] akit a magyarokon kívül a szabadság útjára lépett népek nagy családja is jogosan a magáénak tekinthet, hanem azért is, mivel ekkor jelenik meg románul ugyancsak Ion Chinezu fordításában az eszmeileg és művészileg egyaránt újabb magaslatokkal kecsegtető móriczi remeklés a *Haiducul își joacă murgul* (Rózsa Sándor a lovát ugratja). A kolozsvári szellemi élet eleven pezsgését dicséri, hogy tudomásunk szerint elsőnek az Almanahul literar köszönti a könyvet. Szerzője Vladimir Gheorghiu, aki az életmű egészének a szempontjából értékelő elemzésnek jelképesen a *Drumul spre libertate* (Út a szabadság felé) címet adta. „Hőse immár nem elszigetelt egyén, miként az író egyes megelőző regényeiben, hanem a jobbágy nép, nem a jobbágy egymaga, hanem az egész jobbágyság, amely erejének tudatára kezd ébredni." Móricz tehát — érvel tovább a recenzens — korántsem rózsaszín romantikát hajhászott tárgyválasztásával; a betyárban egy társadalmi réteg osztályharcának a megtestesítőjét látja, hisz Rózsa Sándor csak a nincstelenek segítségével lehetett azzá, amivé lett. Az ábrázolásban érvényesülő fény-árny kontrasztok olyannyira egyértelművé teszik az írói állásfoglalás kicsengését, hogy a regény minden bizonnyal a román olvasót is reádöbbenti arra a közös történelmi útra, amelyet e két nép tömegeinek be kellett járnia a felszabadulásig.[11]

Az említett kulcsfontosságú művek közrebocsátásában kifejezésre jutó kiadói politika tette lehetővé aztán, hogy 1955 folyamán a több mint 15 000-es példányszámban megjelenő Biblioteca pentru toți sorozat mutassa be a novellaíró Móricz Zsigmondot a román közönségnek. *A Cel din urmă haiduc* (Az utolsó betyár) című gyűjtemény fordítója, Emil

---

[8] *Momente semnificative din opera de traducere a literaturii universale de la Balzac la Faulkner — retrospectivă selectivă a cîtorva din prozele capitale care au văzut lumina tiparului în traduceri bune sau foarte bune:* Olariu, Constantin, *Móricz Zsigmond*, Secolul 20 nr. 166—7 (11—12/1974), 176—7.; A Móricz-fordító Ion Chinezu elévülhetetlen érdemeiről vö. még Oarcăsu, Ion és Lőrinczi László visszaemlékezéseit az Utunk XXXIV (1979), 26 (jún. 29) sz.

[9] Popescu, Andronica, *Rubedenii*, Viața românească II (1949), nr. 11 (noiembrie), 244.

[10] A helyi sajtó anyagát mindeddig senki nem dolgozta fel.

[11] Almanahul literar III (1952), nr. 8—10 (aug.—oct.), 238—40.

Giurgiuca a Román Népköztársaság és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében készült *Elbeszélések* I—VII. kiadvány első kötetének (összeállította és sajtó alá rendezte Nagy Péter és Vargha Kálmán) alapján a pályakezdő, de a *Hét krajcár*-ral saját hangjára talált fiatal Móricz Zsigmond rövid prózájának legjavát, huszonöt elbeszélést válogatott ki. Előrelépésnek tekinthetjük ugyanakkor azt is, hogy az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó a sorozat ismeretterjesztő jellegéve összhangban álló, de filológiailag igényes bevezetőt rövidített formában prospektus gyanánt is kinyomatta, és a *Rokonok*, valamint a *Rózsa Sándor a lovát ugratja* regényei alapján már eddig is előnyösen ismert szerzőt, az „új világot sürgető 1919-es vallomásával ajánlotta a széles olvasótábor figyelmébe.[12]

A következő évben Emil Giugiuca egy másik fordítása, a *Fii bun pînă la moarte* jelenik meg az Ifjúsági Kiadó hasonlóképpen nagy példányszámú sorozatában. A két kötet fogadtatásának érdekes mozzanata, hogy a móriczi teljesítmény meleg hangú méltatása elmélyült olvasmányélményre alapított számonkéréssel párosul: Ştefan Luca a Contemporanul hasábjain a stiláris eszközökkel való hűtlen sáfárkodást teszi szóvá, amely főként a *Hét krajcár* román változatának szövegében marad adós a sajátos atmoszférát teremtő árnyalatok átmentésével és bontja meg ezáltal az elbeszélés művészien kiegyensúlyozott harmóniáját. Tomuţa Liviu Kolozsvárott amiatt elégedetlenkedik viszont, hogy a *Légy jó mindhalálig* teljes változata helyett a Móricz Zsigmondra 1922-ben üzleti meggondolásokból reákényszerített csonka változatot fordították le, amelyből a tőkés kiadói manőver kilúgozta a társadalmi mondanivalót, a világról, az írói hivatásról és az igazságszeretetről szóló véleményt, amelyet Móricz Zsigmond egy tizenkét éves gyermek szemével és töretlen lelki tisztaságával fogalmazott meg. Mindemellett a román fordítás helyenként túlzásba vitt erdélyies színezete kirí a szövegből és lépten-nyomon háttérbe szorítja a nyelvi bravúrokat. A recenzensek egyöntetűen arra a végkövetkeztetésre jutnak tehát, hogy Móricz Zsigmond gondosabban kimunkált fordítást igényel, vagyis égetően szükséges lenne javított kiadások megjelentetése.[13]

Az elbeszélések viszonylatában ez az óhaj kerek tizenöt év múlva teljesül, mikor az 1957-ben indult Móricz Zsigmond *Opere alese* (Válogatott művek) ötödik kötete gyanánt az Editura Univers gondozásában, 30,50 nyomdai ívben megjelenik a *Pasărea cerului* (Égi madár) negyvenöt novellát felölelő válogatás. Megvalósításában Gelu Păteanu vállalta az oroszlánrészt, akit anyanyelvi szintű magyar nyelvtudása és kifinomult stílusérzéke Ion Chinezu méltó utódjává avat. Ez a kötet Móricz Zsigmond valamennyi alkotói periódusát átfogja: Emil Giurgiucától tizennégy elbeszélést vesz át, az *Epizód* címűt pedig maga fordítja le; a nagy elbeszélésekre készültében a kisvárosok borús hangulatát, az utolsó békeév pattanásig feszült légkörét idézők s a világ vérbe-vasba öltözéséről szólók közül (1913—1915) két elbeszélést; a háború lélekroncsolását

---

[12] A könyvészeti ritkaságszámba menő apró nyomtatvány lelőhelye a Babeş-Bolyai Egyetem Központi Könyvtárában Dep. leg. 536/959.

[13] *O traducere incorectă*. Contemporanul 1956, nr. 20 (502), 2.; *Fii bun pînă la moarte*, Steaua VII (1956), nr. 8 (aug.), 102—3.

leleplező időszakából (1916—1919) hatot, köztük olyan remekműveket, mint az *Égi madár* és a *Szegény emberek;* a fehérterrort követő elmagányosodás időszakából (1920—1929) hármat; a szemléletében és írói módszerében fordulópontot jelentett gazdasági válság éveiből (1930—1933) kilencet; a nagy országjárások és gyermekkori emlékezések közepette fogant írásokból (1934—1936) hatot, s végül, a mellőztetés miatti lázongás és az új világ közeledtébe vetett hit ellenpólusait egybefogók közül pedig négyet (1937—1942).

Móricz Zsigmond megszilárdult román népszerűségének örvendetes jele, hogy a kezdeti sokéves gyakorlattal szakítva, a hazai magyar szerzők tollából származó bevezetőket mind gyakrabban váltják fel neves román irodalmárok műhelytanulmányai, glosszái.

Közülük különösképpen kettőre kell felhívnunk a figyelmet: Simion Pop 1962 márciusából keltezett hangulatos eszmefuttatására a *Rubedenii* (Rokonok) és az *Un om fericit* (A boldog ember) — *Opere alese* III. kötet —, valamint Mircea Tomuş világirodalmi párhuzamokra (Balzac, Tolsztoj, Galsworthy, Rebreanu) alapított elemzésére *A boldog emberről* (Biblioteca pentru toţi, 1964.).

Simion Popnak kifejezett szándéka az, hogy csak annyit mondjon el Móricz Zsigmond életéről és munkásságáról, amennyi e két jelentős regény elolvasását csorbítatlan élménnyé teszi. Hivatástudatának érzékeltetésére az *Életem regényé*-be foglalt vallomását idézi: „Mintha csak azért lettem volna íróvá, hogy megmutassam azokat a sebeket, amelyeket hétéves koromtól tízéves korig Pthrügyön át kellett élnem". Cinéma-vérité filmkockáinak gyorsaságával pergeti le a magyar irodalom arculatának félévszázadon keresztül végbement változásait, amelyeknek tüzében Móricz Zsigmond a magyar kritikai realizmus erőteljes képviselőjévé edződött. Főként Joó Györgynek harminc fejezetre terjedő párbeszéde az íróval kapja meg Simion Pop figyelmét, hisz a magyar parasztság elemésztődésének a könyv lapjain feltárulkozó folyamata — írja — „éppúgy megjutalmazza bármikor az olvasót mesés ajándékaival, miként a Hortobágy a magányos vándort egy nyári napon, mikor ökörnyál úszik a levegőben, midőn a napsütésben bágyadó rónák még szunyókálnak s az ég mérhetetlen boltozata alatt alkonytájt még ott táncol a délibáb végső káprázata".

Mircea Tomuş nem tűzdeli tele magyarázatát efféle költői képekkel, inkább kontrasztokhoz folyamodik, hogy vázolja Móricz Zsigmond írói erényeit és korlátait; súlyt helyez arra, hogy felhívja a figyelmet a líra, meditáció, epika hangszínének a váltogatására, amellyel az író a népi mesélés sajátos hangulatát őrzi meg. Joó György boldogsága az emberi közösségben töltött élet teljességének, a munkaszeretetnek az öröme; alakjából nem hiányzik a polemikus él, a magyar polgári demokrácia parasztság-nyomorító rendszerének az elmarasztalása sem. A románra fordított regénynek új közegében következésképp többszörös funkciója van: megismerteti az olvasókat a magyar kritikai realizmus egyik kiemelkedő alkotásával; tudatosítja bennük a parasztság múltbeli életének közös vonásait; közelebb viszi őket Ion Slavici világának a megértéséhez; s végezetül, de nem utolsósorban, a fiatalságnak az emlékezés síkján

történő felidézésével Ion Creangă világirodalmi rokonságára is reávilágít.

Noha még oldalakon keresztül idézhetnők az egyre szaporodó román méltatásokat, a centenáriumi összegezések magvas megállapításait is beleértve, a Móricz-kép félszázados alakulását a legbeszédesebb módon mégis két rövidre fogott (kilenc-kilenc soros) lexikoncikkel szemléltethetjük: Az első az 1929-es kolozsvári kiadású Minerva enciklopédiában jelent meg, az író születési évét tévesen 1874-re teszi, s a kortárs magyar irodalom „markáns egyéniségének" érdeméül csupán azt tudja be, hogy műveiben (próza, színdarabok) színpompásan ábrázolja az Alföld parasztvilágát; az utóbbi a Tudományos Kiadó 1972 óta immár második, javított kiadásban közrebocsájtott *Mic dicționar enciclopedic*-je, amelynek megítélése szerint Móricz Zsigmond robusztus írásművészetének központjába a tegnap magyar falvainak és a történelmi múltnak osztályellentétektől terhes világát állította. Alig néhány szó a két értékelés közötti különbség, de mögöttük az író szándékát meghamisító, illetve a véle azonosuló eszmeiség áthidalhatatlan ellentéte rejlik.

KÖLLŐ KÁROLY
Academia R.S. România — Biblioteca Filialei
Cluj-Napoca, str. Kogălniceanu nr. 16

ZSIGMOND MÓRICZ LA ROMÂNI

(Rezumat)

Cu ocazia centenarului naşterii distinsului prozator maghiar, în articol sînt trecute în revistă principalele etape ale recepției sale românești. Concluzia investigației este că acest scriitor mult apreciat de către generația „Luceafărul" ajunge să fie într-adevăr cunoscut în mediul românesc numai după Eliberare, cînd trei traducători de seamă: Ion Chinezu, Emil Giurgiuca şi Gelu Păteanu îi tălmăcesc operele, iar o pleiadă de exegeți scot la iveală liniile definitorii ale artei sale.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

ELKÖTELEZETTSÉG ÉS ESZTÉTIKUM

Panek Zoltán, *Írjon ön is irül* című pamfletjében (A Hét 1978/35) Sütő Andrásnak a *Csipkerózsika* című írását (Korunk 1978/6) bírálja.[1]

Sütő András a *Csipkerózsikában* közéletünk és irodalmunk több jelentős kérdését vetette föl, igen szenvedélyes hangon. Annak ellenére, hogy ez az érzelmi töltet nemegyszer az elméleti és gyakorlati tisztánlátását zavarja, nem lehet tagadni, hogy a szerző nemzetiségi irodalmunk és közéletünk kulcsproblémáihoz nyúl hozzá cikkében. Sütő írása íróileg igényes, áttekinthető logikájú vitacikk. Valódi vagy valódinak tapasztalt jelenségekkel szembesíti magát a szerző, nevek említése nélkül. Ám ha tekintetbe vesszük irodalmi (és más) vitáink krónikus betegségét (betegségeit?), amely általában hajlamos a „forró pontok" megkerülésére, Sütő „anonim" eljárása talán az egyedül lehetséges „fair play" bizonyos dolgok megközelítéséhez.

Panek Zoltán, Sütő írására a személyesen érintett hangvételével válaszolt, anélkül, hogy Sütő szövegében név szerint említtetett volna. Általános vitaszabályok értelmében, megalapozott ellenvélemény bejelentése egészen természetesnek tűnik, akkor is, ha a vitató fél csak a jelenségek szintjén érdekelt az ügyben. Panek cikkében itt-ott mutatkozik az az igyekezet, hogy a jelenségek medrében maradva fejtse ki helyes és átgondolandó részigazságait, ám különböző okok miatt (amelyeket később részletezek), írása nem lehetett méltó „vitapartnere"

---

[1] Jelen sorok közvetlenül Panek Zoltán cikkének megjelenése után íródtak. Azóta — több mint egy negyedév leforgása alatt —, a „Sütő—Panek ügyben" széles körű vita bontakozott ki. Elsősorban az Igaz Szó, de a Korunk és az Utunk hasábjain is. A szerző ezeket a vita- vagy vitazáró iratokat nem vehette figyelembe, mégis úgy érzi, hogy tanulmánya publikálásával egy „irodalmi konfrontáció" eszmei-elméleti gyökereihez juttatja közelebb az olvasót. Legalábbis ezt szeretné... Most pedig, a teljes tájékozódás kedvéért, álljon itt a Sütő—Panek vita „könyvészete": Sütő András, *Kinek gondja — kinek kacagása.* Válasz Panek Zoltánnak (Igaz Szó 1978/9). Láng Gusztáv, *Egy régi vita kísértete.* Széljegyzetek Balogh Edgár Az őszinte Korunk-kép és Sütő András Csipkerózsika című cikkéhez (Igaz Szó 1978/9). Rácz Győző, *Nyílt levél az Igaz Szó szerkesztőségének.* A vita erkölcséről és szabadságáról (Igaz Szó 1978/10). Balogh Edgár, *Régi vita, új vita* (Igaz Szó 1978/10). Farkas Árpád, *Egy fölöslegesnek tűnő vitához* (Igaz Szó 1978/10). Bajor Andor, *Válasz Láng Gusztávnak* (Igaz Szó 1978/11). Szász János, *Sajátosság és egyetemesség* (Igaz Szó 1978/11). Deák Tamás, *Napfoltos vita* (Igaz Szó 1978/11). Szőcs István, *Madárnyelven vagy magyarán a sajátosságok kérdéséről?* (Igaz Szó 1978/11). *Írjunk mi is Péhowárdul.* Levélváltás helyett. *Fülig Jimmy apókrif levele* — tollbamondta Bustya Endrének (Utunk 1978/52). *Vita után* (Igaz Szó 1979/1). Gálfalvi Zsolt, *Közös gond és felelősség* (Igaz Szó 1979/1). Kántor Lajos, *A magunk mindennapi reviziója* (Korunk 1979/1—2).

a Sütőének, akivel igazán kell és lehet nem „mucsai módon" is szót váltani.

Tekintettel arra, hogy mindkét cikkíró egy Gáll Ernő által — elsősorban elméletileg — megragadott fogalmat jár körül és értelmez a maga módján, úgy illenék, hogy a helyzetet először itt tisztázzuk. Gáll Ernő *A sajátosság méltósága* című tanulmányában (A Hét 1978/10) nem határozza meg a tévedhetetlenség és a végérvényesség hiú igényével ezt a fogalmat (ti. a sajátosság méltóságát), hanem történelmi változónak fogja fel. Következésképp: a fogalom tartalmának megközelítése során történelmi előzményekről is beszél, de e tartalom ismérveinek és jellemzőinek legfőbb arzenálját — érthetően — a jelenből és a jövő optimálisan feltételezett előrelátásaiból veszi. Már tanulmányának bevezető részében megállapítja, hogy a jelenkori nemzeti-nemzetiségi mozgalmak politikai, társadalmi és gazdasági-kulturális követeléseinek (célkitűzéseinek) a sorában el nem hanyagolható erkölcsi-érzelmi eredetű ösztönzők is vannak. Gáll elismeri ugyan, hogy ezek az ösztönzők a társadalomgazdasági és társadalompolitikai koordináták között bontakoznak ki, ám azt is felfedi, hogy mozgásuk ezektől bizonyos értelemben független, és feltétlenül „a történelemalakítás erővonalaiban" (az én kiemelésem — B.Á.) hat. Ezeket az erkölcsi-érzelmi motivációkat, amelyek korunkban az elnyomott nemzetek és nemzetiségek sorai között különös erővel nyilvánulnak meg, de a szocialista országok nemzetiségeinek esetében is hatnak (bár alapvetően más jelleggel, rendezésekkel és reális megoldásokkal), Gáll Ernő a sajátosság méltósága fogalmában ragadja meg. Gáll, bár említi Malraux szellemes (ám véleményem szerint eléggé csalóka) paradoxonát a méltóságról, nagyon jól tudja, hogy a tanulmányában tárgyalt fogalom lényegéhez — egyelőre — csak az életben tapasztalható ismérverejű jelenségek és aspirációk felmérésével juthat el. Tehát: „Hűség az anyanyelvhez és az anyanyelvű művelődéshez, a nemzeti-nemzetiségi érzés és büszkeség, az etnikai azonosság vállalásában jelentkező elkötelezettség mind az említett (emocionális-morális — B.Á.) kategóriába tartozik, s kisebb vagy nagyobb mértékben a méltóság tudatával és érzelmével érintkezik." (Az én kiemelésem — B. Á.)

Gáll Ernő a sajátosság méltóságának az ismérvei közül megkülönböztetett fontosságot tulajdonít az érzelmi-politikai jelentéssel gazdagodó anyanyelvnek „Szociolingvisztikai alapigazság ma már, hogy a nyelv a nemzeti-nemzetiségi érdek megkülönböztetett eleme, s az adott etnikum egyéniségének lényegi meghatározója." Röviden: „A nyelv paradigmájában a sajátosság méltósága ragadható meg." Éppen ezért az anyanyelv jel- és kommunikációrendszeri funkcióit is csak ezzel a tartalmi bővüléssel töltheti be.

Gáll — a kérdés „politikumát" vizsgálva —, igen helyesen látja, hogy tájainkon a sajátosság méltóságának a problémakörére „csak keleteurópai perspektívában lehet felelni". Csak így, mert a történelmi múlt örökségeképpen „gyakran eltűnt a lehetséges és a kívánatos közötti kötelező határvonal, a túlméretezett nemzeti hiúság pedig nem ritkán meghunyászkodásba ment át". A sajátosság méltósága szükségképpen feltételezi más sajátosságok méltóságának az elismerését és tiszteletét, a

népek testvériségének a gondolatát, azt az igényt, amelyet Gáll Ernő egy igen tartásos Méliusz-idézettel fejez ki.

Tanulmányának befejező részében Gáll Ernő a sajátosság és az általánosság méltóságának a dialektikáját fogalmazza meg: „Az Ember méltóságát az emberiséget alkotó nemzetek és nemzetiségek méltósága szavatolja."

•

Sütő András, a sajátosság méltóságának a fogalmát — bizonyos tartalmi, de szükségszerű szűkítéssel — az irodalom honi-közéleti-nemzetiségi elkötelezettségének jellemzőjeként (és igényeként) fogja fel, s az igen költői Csipkerózsika-metaforával fejezi ki. Ez a metafora — minden különösebb magyarázat nélkül is — magában hordozza az ítéletet: Csipkerózsika alszik: irodalmunk „üzenete" és nemzetiségi létünk legjelentősebb kérdései között valamiféle szakadék van. Sütő bizonyító példáit a két háború közötti romániai magyar irodalomból veszi (Tompa László, Méliusz József, Tamási Áron), olyan értelemben, hogy a mai irodalomtól azt a sajátosságot kéri számon, amely a félszázaddal ezelőttié volt. Ezután felteszi a kérdést: „mitől a különös érzés az olvasóban, hogy a tegnapi híradás a mai, s a friss termés az ódon? Vagy legalábbis nem e helyről és napjainkból". (Az én kiemelésem — B.Á.) Ezt a sommás ítéletet olvasva, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy egy passzussal előbb, mintha maga Sütő kérdőjelezte volna meg (legalábbis részlegesen) saját véleményének általános érvényét: „A valóság — ha nem is döngő léptekkel — besompolygott már a tétován drámaivá lett művekbe. Költő, novellista, színpadi szerző jó ideje érzékenyebbnek mutatkozik az élet nagy konfliktusainak vallató kamrájában... Elmondhatjuk tehát bizvást, hogy mindaz, ami új és gyökeres szemléletbeli változást jelent irodalmunkban: a valósággal való szembenézés konok igényét — mert sokszor csak igényét — mutatja." (Az én kiemelésem — B. Á.) Nos hát, alszik-e Csipkerózsika vagy már ébredezik a királyfi karjaiban?

A két idézetben ütköző ellentmondás szemléletileg az elkötelezettség, irodalmilag-esztétikailag a realista ábrázolás kérdését érinti. Vegyük hát szemügyre őket.

Aki a klasszikus és a romániai magyar irodalom történetét valamennyire is ismeri, tudnia kell, hogy ez az irodalom par excellence elkötelezett irodalom volt mindig. A példákat Balassitól és Bethlen Miklóstól Kós Károlyig vagy Nagy Istvánig sorolhatnók. (Előket most nem említek.) Irodalmunknak ebből a jellegzetességéből — amely elsősorban talán a szükségszerűség jele volt —, egyes esztéták két következtetést is levontak, s ezeket ok-okozati összefüggésbe hozták. Az első következtetés szerint az irodalomnak az elkötelezettségből fakadó közéleti-politikai töltete szükségszerűen az esztétikum (axiológiai) minőségét érintette, s az alkotások „megméretésekor" az úgynevezett „irodalmon kívüli" szempontok érvényesítését vonta maga után. A második konklúzió — az előbbi logikájából kiindulva — azt vallja, hogy a kultúrának (irodalomnak) helyi, nemzeti-nemzetiségi és közéleti kötődése — ismét szükségszerűen — a bumfordi vidékiséghez, „a mi kis városunk" beszűkült provincializmusához, s végül a Világ és az Ember egyetemes kérdéseitől (szellemiségétől, irodalmától) való elszakadáshoz vezet.

Vizsgáljuk meg az első következtetést. Az irodalom közéleti-politikai élményforrása — különösen a legjobb alkotók és művek esetében — az esztétikumnak olyan erőit és értékeit fakaszthatja és fakasztotta, amelyeket nehéz volna tudomásul nem venni. A közhelyszerű példákat sorolhatjuk akár a világirodalomból is. Szophoklész műve, Shakespeare drámái, Byron mély emberi tépelődése, Heine közéleti költészete, Thomas Mann *Varázshegye*, Brecht színháza vagy Camus, Sartre és Miller életműve, de magának Joyce-nak, Proustnak és Kafkának — hogy egy kissé visszakanyarodjunk — a művei is (kisebb vagy nagyobb áttétellel) ezt igazolják. Ám sokkal könnyebb megoldás, ha a közegéből kiszakított és „önállósult" szöveget értelmezzük szubjektíven választott szempontok szerint, mint ha az alkotás tartalma és esztétikai sajátosságai között (ha rejtetten is) meglévő összefüggéseket fednők fel. Nos mindaddig, míg az irodalomtörténet és a kritika komplex műelemzéssel nem tudja az alkotás tartalma és az esztétikai kategóriák közötti összefüggéseket (és

meghatározottságot) felmutatni, és mindaddig, míg az alkotásnak a tartalomból kiinduló és az utolsó metaforálig vagy alliterációig eljutó komplex magyarázatát nem tudja megadni, — addig a műértelmezés és nem az adott művek buktatóiról kell beszélnünk. A teljes félreértés (vagy félremagyarázás) elkerülése érdekében meg kell ismételnem néhány közhelyet. Egy alkotás pozitív közéleti-politikai tartalma (a „pozitívet" vegyük most abszolút értelemben) nem jelent feltétlenül esztétikai értéket, sőt a silány esztétikum a közéleti hatásfokot is csökkenti. De esztétikai minőség elképzelhetetlen a személyiségre, a csoportközösségre és az Emberre kiterjedő tartalmi töltet nélkül. Végül, el szeretnék oszlatni egy tévhitet: a közéleti-tartalmiság az alkotásnak nemcsak egyik funkciója, hanem immanens része, kapcsolásokkal és visszakapcsolásokkal a mű esztétikumához. Tehát: közéletiség és esztétikum között nem ellentmondás, hanem viszony van. Persze, ilyen vagy olyan. (Sokszor: az írástudói felelősség értelmében.)

És így jutunk el a második következtetéshez, a provincializmus kérdéséhez. Tagadhatatlan, provincializmus volt és van. Elsősorban az a dölyfős, exkluzív, a Világot magával mérő parlagi és vidéki bumfordiság, az a bizonyos „mi kis városunk", „vidékünk" stb. -szemlélet, vagy a „koszorús költőnk" és „koszorús írónk" buta gőgje. Régi és rossz hagyományokból ered ez a gondolkodás, amely a nagy Egész helyett csupán a Rész szemszögéből ítél, s ha ítélete hamis: annál rosszabb a valóságra nézve. De van egy másféle provincializmus is. A hiú erőlködések fajtájából való, amely a Világ kultúrájához való „felzárkózási" kísérleteiben s a „lemaradástól" való pání félelmében válik provinciálissá, nevetségessé. Ezt a provinciális „művelődést" a Nagyvilág (ha egyáltalán tudomást szerez róla) gúnyos lenézéssel, be nem vallott és vállalt nemzeti-nemzetiségi kultúrája pedig keserű fenntartással fogadja. Ez a „lebegő provincializmus". És most próbáljunk ítélni, azzal a feltételezéssel, hogy vitatásra érdemes ellenítéleteket is kihívhatunk. Ha valamikor is „érdekessé" váltunk a Világ szemében, az mindig a sajátosság méltóságának a jegyében történt. Csak ha legjobb önmagunkat adtuk, akkor emelkedhettünk az „egyetemes emberi mondanivaló" eredeti és korszerű magaslatára. Nem hinném, hogy most és az elképzelhető jövőben megváltoznék ennek az ítéletnek az általános (és szükségszerű) érvényessége.

Említettem, hogy a fent idézett Sütő-szövegrészletek — amelyek ezt a gondolatmenetet is elindították —, irodalmilag a realista ábrázolás kérdését érintik. A közéletiség problematikája után, vizsgáljuk meg a dolgoknak ezt az oldalát is. A klasszikus magyar irodalomból nagyon jól ismerjük annak a bizonyos „félszeg realizmusnak" a kérdését, amely Eötvőstől Mikszáthon át Móricz Zsigmondig húzódott, s amelyet a maga idejében Gyulai Pál épp annyira fájlalt, mint később Lukács György is. Köztudomású, hogy a kritikai realizmus nem tudta „kifutni magát" a magyar irodalomban, s a XIX. század tetemes adósságszámlát nyújtott be az utókornak. Ezeket az adósságokat, melyek a két világháború között, majd az ötvenes évek dogmatikus-sematikus korszakában még növekedtek is, „XIX. századi módra" már nem lehetett rendezni. Ennek ellenére, a realista alkotói módszer, amely a valóság hű megmutatásának és kritikájának az igényében tárgyiasult, egy új reneszánsz jeleit mutatta nálunk, de a világirodalom számos irodalmi vonulata esetében is. Nos, az ötvenes évek végének és a hatvanasok elejének „nyitása" után elérkezett az a (talán még az írók által sem eléggé érzékelt) irodalomtörténeti pillanat, amelyet a valóság realista megközelítése új lehetőségének neveznék. Igen sok meg nem írt vagy korrekcióra szoruló életszelet kínálkozott megírásra. Pontosabban: egy egész korszak „művészi felmérése", amelyet korábban megtagadott a szigorú történelem. De napjainkban is, a jelen és a jövő kilátásai igen sokat ígérnek ennek a „hagyományos" művészi valóságmegközelítésnek. Ez a vonulat a romániai magyar irodalomban az eltelt két évtized során igen jelentős és értékes művek termését hozta, ám az eredmények korántsem állanak arányban az irodalmi lehetőségekkel és a nemzetiség kérdéseit bemutató funkciókkal. Ez a megállapítás igaznak tűnik akkor is, ha egy másik (épp annyira „polgárjogú") vonulat előretörését regisztráljuk, amely a személyiség belső történéseire összpontosít, de végeredményben a szubjektum változásait vigyázza a változó közegben. Ez a vonulat nagyobb áttételekkel és változatosabb művészi eszközökkel azt az öntépő belső harcot kísérte és kíséri figyelemmel, amelynek során az egyén az önmegvalósítás valóban súlyos drámáit élte meg, ezernyi ütközésben a Világgal és önmagával: a külső és belső lehetőségekkel. Ez a közvetett beszéd szava, kizáró-

lágos türelmetlenségnek nincs helye e szóval szemben. Meg kell állapítanunk, hogy a romániai magyar irodalom e két fővonulata — legjobb alkotásaiban — esztétikailag korszerű, közéleti-nemzetiségi kötődésű és a Világ számára is szólani tudó volt, és ma is az. Ebben az összefüggésben még annyit jegyeznék meg, hogy a két vonulat nem különül el élesen az irodalmi életben, az írói életművekben és az alkotásokban sem. Keverednek, összefonódnak, s „kölcsönösen használják" egymás eszmei és esztétikai eszköztárát.

Ezek után próbáljuk megközelíteni a Sütő-idézetekben (általunk érezni vélt) ellentmondást. Az első szövegrész az élet és irodalom „tétova" találkozását konstatálja a hatvanas évektől, majd megállapítja, hogy „a valósággal való szembenézés konok igénye" a valóban új és szemléletbeli változás a művekben. Nem akarom megismételni mindazt, amit fentebb az elkötelezettségről, a realizmusról és irodalmunk két fővonulatáról mondottam, de annyit hozzáfűznék Sütő ítéletéhez, hogy az élet és irodalom közeledése egyrészt már évekkel azelőtt megindult, másrészt pedig „a valósággal való szembenézés" nem csak szemléletbeli, hanem alapvető esztétikai megújulást is eredményezett: a konfrontáció irodalmi kifejezésének számos variációjával. Nem irodalomtörténetet írunk, de ha már „lupus in fabula", épp Sütő műve a példa arra, hogy az irodalom és a valóság szembesülése mennyire fokozatosan, nemegyszer súlyos írói-emberi válságok körülményei között ment végbe. A *Mezitlábas menyasszony* és az *Emberek indulnak* között éles cezúra áll, s ezután meg éppen hosszú és göröngyös az út, amíg Sütő nevezetes esszériportjával, irodalmi-közéleti esszéminiatűrjeivel, végül áltörténelmi drámáival egységbe foghatta a sajátosság és általánosság méltóságának a dialektikáját. (Nemegyszer kelet-európai, sőt emberi érvényességek erejével.) Ennek az „egységbefogásnak" (szintézisnek?) a kísérlete persze nem csak Sütőnél, de másoknál is megtörtént, sajátos és autentikus módon, a líra, epika és dráma területén egyaránt. Nemes eszmeiségű és kiváló esztétikai minőségű alkotások születtek így az irodalomban. De abban Sütőnek tökéletesen igaza van, hogy a kritikában, a filozófiai esszében és a szépirodalomban olyan írások, művek is napvilágot láttak, amelyek megkerülték, feleslegesnek vagy provinciálisnak tartották a társadalmi-nemzetiségi lét- és tudathelyzetekkel való szembesülést, ezeknek a helyzeteknek az írói megfogalmazását.

Nem érthetek azonban egyet Sütőnek azzal a véleményével, hogy a valóság és az irodalom közötti „találkozásnak" a régi módon kell megtörténnie, úgy, ahogy annak idején Tamási, Tompa, a fiatal Kacsó és Méliusz tették. Ők akkor úgy viselkedtek, ahogy korszerű, lehetséges és szükséges volt. Ma már mást és másképp kell tenni: alapvetően megváltozott társadalmi, nemzetiségi és irodalmi közegben s új világhelyzetekben. Úgy kell cselekedni (gondolom az írást is cselekvésnek számítjuk), ahogy ma korszerű, szükséges és lehetséges. Lényegében Sütő is ezt teszi — és még sokan mások. A két idézett szövegrészletben rejlő ellentmondást úgy oldanám fel tehát, hogy Csipkerózsika — ha saját magunk és saját értetlenségeink által nemegyszer akadályoztatva —, mégiscsak ébredezik. Nem egy királyfi költögeti, de lehet, hogy ő most a kicsi király csókját fogadja elsőként. Ám a többi is kedves neki — ha valóban „királyfiak".

„A gyémánteszű Bretter György" — Sütő szavait idézem — annak idején kiváló és értékelő tanulmányt hozott a szerkesztőségbe egy általam nem ismert kéziratról. Beszélgettünk, vitatkoztunk: eszmékről, művészetről. No meg egy műről, amelyet csak ő ismert. Érveléseinek ereje, gondolatainak szintiszta világossága megfogott még akkor is, ha nem értettem történetesen vele egyet. Sütő András is olvasta a kéziratot: vesse össze Bretter esszéjével. Néha vannak különös egybeesések...

De azért ne játsszunk „Párizst Mucsán"! Tragikomikus egy „dans macabre" volna. És itt valójában adjunk igazat Sütőnek: „Földi utazásunkat úgy kell rendeznünk, hogy azt — az egyetemes humánum javára is — lehetőleg a magunk bőrében tegyük meg..."

•

Nos, „audiatur et altera pars"... Kezdjük a módszerrel. Panek, cikkében tulajdonképpen kettős vitát folytat. Egyrészt Gáll Ernővel hadakozik, majd Sütővel vitázik, legalább olyan egyoldalú kizáró-

lagossággal, amelyet — itt-ott — Sütő írásának is felróttunk. A megmegszakadó párhuzamossággal vezetett kettős vitavonal között felfedezhető a kapcsolás szándéka, ám alkalmilag és ötletszerűen, a gondolatok és gondolatsorok csak többé-kevésbé áttekinthető és logikus végigvitelével. Panek cikkéből — sajnos — hiányzik az okfejtő érvelés, az elgondolkoztató ítélet s a bizonyító példa. Példák vannak ugyan írásában, de visszafordíthatóságuk miatt funkciótlanok. A sor Homérosztól és Lukiánosztól Malraux-ig, avagy Apáczaitól Szász Jánosig és Szabó Gyuláig húzódik. Paneknek ez a „módszere" sem a Gáll Ernő tanulmányához való „hozzászólásra", sem a Sütő Andrással folytatott „vitára" nem alkalmas. A módszer kérdéséhez tartoznak azok a „dodonai" szójátékok is, amelyek egy vita-szegmentumot zárnak s egy újat indítanak. Példát rá? Íme: Panek, bizonyos — Sütőt „idegesítő" — fogalmakról szólva, ezeket mondja: „Sütő Andrásnak igaza lehet. Nekem csak véleményem van." (Az én kiemelésem — B. Á.) Nos, így játszik a szavakkal Panek, mielőtt — legalább részlegesen — körülhatárolná az igazság (itt igaz, helyes ítélet) és a vélemény fogalmát, mielőtt e fogalmakban rejlő objektivitás és szubjektivitás dialektikáját megközelítené.

Most pedig térjünk rá a formai fenntartásokra. Panek maga vallja be, hogy cikkének bevezetője felett, akárcsak Korondon, „van egy homály — de lassacskán világosodik majd az elménk, nyugalom". Ám ez a biztatás korántsem vigasztalja a magára optimizmust parancsoló olvasót, mert ez a homály egyre viharosabban sűrűsödik. Fogalmazzunk tehát világosabban, mondom, a formaiakról. Többszöri átolvasás után, meg kellett állapítanom, hogy Panek cikke logikailag következetlenül építkező, látványos álparadoxonokkal terhelt, íróilag nem eléggé igényes, nyelvhelyességi-nyelvtani szempontból számos helyen hibás „írásmű", amelynek személyeskedő és olcsón élcelődő vitahangja, snassz és hányaveti „stílusa" még azoknak a részigazságoknak a vonzását is ellenszenvessé teszi, amelyekben Paneknek valóban igaza van. Ki nem dolgozott érvelései, egymásnak sokszor ellentmondó asszociációi azoknak az esztétikai eszményeknek és normáknak a hitelét is rontja, amelyeket a mindenkori dogmatikus kizárólagosságokkal szembe kell szegezni, s amelyekért ő maga is nem egyszer tört lándzsát.

És most lássuk a tartalmi vonatkozásokat. Panek — Sütő Andrással ellentétben — nem tárgyának megfelelően szűkíti, hanem céljának megfelelően manipulálja a Gáll Ernő tanulmányában kibontott fogalmat és előadott gondolatokat. A sajátosság méltóságának pejoratívlekezelő megnevezései (például: „Csipkerozália", „megcsalt-elvált hajadon", „az álmából exhumálandó hölgy", „a sajátosan méltóságos vidék", a „méltatlan sajátosságnélküli", „jól szigetelt humanizmus", „genius lóca", „genius ülep" ésatöbbi) lényegében arra a két következtetésre vezethető vissza, amelyeket fentebb már kifejtettem, egyes esztéták véleményét értékelve. Nos, ezek a megnevezések olyan értelemben manipulálják Gáll Ernő (és Sütő András) gondolatait, hogy — egyrészt — a sajátosság méltóságát azonosítják a vidékiséggel, a „megyeiséggel" vagy egy szűk látókörű és szűkkeblű bornírt „csoportgondolkozással", másrészt pedig a sajátosság méltóságával nem tartják összeegyez-

tethetőnek a kitekintést, az európai gondolkodást. Következésképp: Panek olyan alkotás és közeg közötti összefüggéseket tagad meg, amelyeknek sem esztétikai alapjuk, sem közéleti-etikai értelmük nincs.

Ami a Panek cikkével kapcsolatos formai fenntartásaimat illeti, úgy tűnik, bizonyító anyagra nincs is szükség: aki tud olvasni, olvassa, s gondolkozzék el a cikkíró mondatain. Ám a tartalmi fenntartásokra részletesebben ki kell térnem. Mielőtt Panek kifejtené a sajátosság méltósága és a provincializmus azonosságának a gondolatát, fent nevezett fogalmat egy „állító" kérdőmondattal eleve kizárja az esztétikumot szülő és hordozó jelenségek szférájából: „Az is az én szabadságom, ha megértem mások szabadságát. Ennek okáért, ha lehet, én is ragaszkodnék eredeti rögeszmémhez. Ezért kérdem: vajon mi lehet a sajátosság méltósága, mint valamely irodalmi mű eszmei-formai: művészi megvalósultságának majdnem egyedüli (esztétikai?) ismérve mércéje?" Eltekintve az idézetet indító gondolat erősen vitatható (szubjektivista?) ítéletétől, Panek (igenlő) kérdéséből a művészi alkotás közéleti-nemzeti-nemzetiségi jellemzői és esztétikuma közötti teljes inkompatibilitás olvasható ki. Ezen még a „majdnem egyedüli" jelzős szerkezet megengedése sem enyhít, s az sem, hogy Panek „félreérti" Sütő igényét, amikor az irodalomtól helyünk és napjaink létkérdéseinek ábrázolását kéri számon. Sütő ugyanis sehol sem tagadja a közéletiségnek az esztétikumban való tárgyiasulását, s így éppen a Mű univerzitását tágítja, míg Panek — a látszat ellenére — az alkotásban megvalósulható autentikus értéklehetőségeket korlátozza. Tovább pedig: Sütő „igaza" korunk irodalmi-művészeti fejlődésvonalában munkál, ám Panek „véleménye" visszafelé. Következésképpen: Sütő nézeteit (mind a Mű teljességét, mind pedig a fejlődési tendenciák felismerését illetően) korszerűeknek kell minősítenünk, a Panekéit ellenben korszerűtleneknek, anakronisztikusoknak. Ezek után nem kell csodálkoznunk, ha Panek a sajátosság méltóságának lehetséges művészi objektivációját „helyi érdekű vakarózásnak" nevezi, nem éppen szalonképes kifejezéssel azonosítva e fenti jelenséget a provincializmussal. Persze, „helyi érdekű vakarózás", beszűkült vidékiség, az esztétikumot kizárólagos tételességgel helyettesítő szándék és gyakorlat is észlelhető irodalmunkban. De kinél? Mennyire? Milyen közönséghatással?

Így érkezünk el lassan „Erdélytől Európáig". Panek ezeket mondja: „Mellesleg: a vidék-vidékiség nem földrajzi pont, hanem szemlélet kérdése." Hát ezt tudtuk, de a „vidékiségből" való kilépésnek és az egyetemesség felé való közeledésnek az aranyalapja mindig az önmagából megújuló Phönix példája. Épp ezért — mint már említettem —, Panek irodalomtörténeti példaanyaga reverzibilis (akár Homéroszról, Goethéről, Dosztojevszkijről, Hemingwayről, Apáczairól vagy éppen Adyról legyen szó), s úgy tűnik, hogy Sütőt inkább igazolja, mint Panek önnön „véleményét". S itt jutunk el — egy kissé visszakanyarodva — a dolgok megdöbbentő visszafordításához: a „quod licet Sütő..." — kérdéséhez. Panek, az *Istenek és falovacskák* egyik kitűnő esszéjét (és a benne rejlő szellemiséget) parttalan és korszerűtlen deheroizálással így gúnyolja ki: „Fejtegeti mindezt az a Sütő András, aki közismerten perzsául

is kitűnően tud-tudósít-tudatosít..." A továbbiakban Panek különös ellentmondásba bonyolódik. Miután Sütőt — a sorok közé rejtetten — lefalusiazta, mégis elismeri drámáinak egyetemességigényét, csupán azt kifogásolja, hogy ezt a jogot Sütő a maga számára tartja fenn. Sütő cikke ugyan ezt sehol sem mondja, de azt már igen, hogy az egyetemességhez a sajátosság formáinak a segítségével lehet csak eljutni. Nos, nemcsak „Juppiternek", másoknak is szabad ezzel a lehetőséggel élni. És élnek is. Szász János és Szabó Gyula, Kocsis István és Bálint Tibor, Huszár Sándor és Szilágyi István és még sokan mások, hogy a „nagy öregekről", „fiatal" prózaíróinkról, lírikusainkról ne is beszéljek. Persze, nem egyformán, nem szabvány művészi megközelítéssel, hanem ezerszínűen, még „a személyiség kibontakozásának" áttételesebb művészi útján is. A legelvontabb „tudatfolyam", az emberi személyiségre fokozott összpontosítás is vallhat olyasmikről, amelyek a dolgok függvényei. Ezt a gondolatot Panek nagyon plasztikusan így fejezi ki: „Ne szabjuk meg tehát, ha lehet, ki miről írjon, milyen szögből és milyen módon lássa a világot..." A szövegösszefüggésből kiragadott és rosszul értelmezett Lukiánosz-idézettel („Ne a múltról beszélj, azt mondd, amit közelről láttál.") azonban már baj van. Ahhoz, hogy ismerjük „egyszemélyes önmagunk" is, ahhoz, hogy kialakuljon a reális tudatunk (személyi vagy entiási), ahhoz, hogy a jelent értsük és hogy a jövőt valamennyire is előrelássuk, nemcsak ismernünk kell a múltat: betéve kell tudnunk. És valósan: a heroizálás és a deheroizálás helyes arányaival.

Végül itt van Dublin kérdése. „Dublinunk egy életre szól, ha vállaljuk, ha nem. De vállaljuk — vállalom, ha valaki éppen erre kíváncsi. Ez így van és jól van így, ha már így van." Ellentmondok: Dublinból ki lehet bújni, el lehet utazni bárhová. Dublint nem kötelező és nem törvényszerű vállalni. Volt már példa rá...

Panek — úgy tűnik — az Esztétikumért, az Önmegvalósításért és Európáért küzd cikkében. Ám erről szó sincs. Épp azért, ne hallgassa meg Deianeira hamis szavait, s ne öltse magára az általa is emlegetett Nesszosz-inget.

BERNÁD ÁGOSTON

Cluj-Napoca, str. Gr. Alexandrescu, nr. 25

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

A ROMÁN-MAGYAR IRODALMI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

A román irodalomtörténetírás az úgynevezett eklektikus folyóiratoknak általában kevés figyelmet szentelt: nem dolgozta fel őket monografikus tanulmányokban, analitikus könyvészetekben sem igen. Ilyen folyóirat a Cugetul românesc is, amelyet a két világháború közötti időszakból az Azi (1932—1938), a Revista Fundațiilor Regale (1934—1947), a Revista română (1941), az Universul literar (1919—1931, 1938—1945), a România literară (1939—1940) vagy a Curentul literar (1939—1941) című kiadványokkal rokoníthatunk. Ezek az időszaki kiadványok nem képviselték valamely meghatározott irányzat vagy írói csoportosulás törekvéseit, a kor művelődési életének azonban jelentős szeletéről nyújtottak képet.[1]

A Cugetul românesc 1922 és 1924 között havonta jelenik meg, Bukarestben, Tudor Arghezi és Ion Pillat szerkesztésében. Feladatának a legkiválóbb tollforgatók megszólaltatását tekinti. Határozott program helyett abból a feltevésből indul ki, hogy a háború utáni évek új korszak nyitányát jelzik a román irodalom és művelődés történetében.

A Cugetul românesc semmilyen irodalmi irányzat, áramlat vagy törekvés elől sem zárkózik el. Az első számok egyikében, például, Nicolae Iorga a Sămănătorul irányítóinak a nevében utasítja el indulatosan a modern irodalmat és művészetet,[2] nem sokkal később pedig Tudor Arghezi a tradicionalizmust közvetve támadó szerkesztőségi cikkében kel az új költészet védelmére.[3] A folyóirat közli Alexandru Macedonski *Augusztusi éj* (Noapte de august) című kiadatlan költeményét, de közli Barbu Delavrancea *A második lelkiismeret* (A doua conștiință) című kiadatlan színművét is. Hasábjain felvonultatja a Sburătorul körének költőit, íróit (Vladimir Streinut, Camil Petrescut, Ion Barbut, F. Adercát), a szimbolistákat (G. Bacoviát, I. Minulescut, Claudia Milliant), a Viața românească szerzőit (Demostene Botezt, Al. A. Philippidét, Jean Bartot), a Gîndirea munkatársait (Cezar Petrescut, Lucian Blagát, Adrian Maniut, Gib. I. Mihăescut, Nichifor Crainicot, V. Voiculescut, Aron Cotruștot), de a Contimporanult szerkesztő Ion Vineát, avagy az avantgardizmus felől érkező s később a Cuvîntul liber, az Era nouă és a Reporter című baloldali kiadványokban publikáló Ion Călugărut is.[4] Nagy érde-

[1] Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*. Vol. I. Ed. Minerva, București, 1972. 170—1.

[2] N. Iorga, *Criza morală mondială*. Cugetul românesc I. (1922), 6—14, 132—41.

[3] C. R., *„Literatura nouă"*. Cugetul românesc I. (1922), 321—6.

[4] A folyóirat tömör leírását lásd in: *Presa literară românească*. Ediție în două volume, note, bibliografie, indici de I. Hangiu. Cu o introducere de D. Micu. Vol. II. Editura pentru literatură. București, 1968. 366—8.

ének tekinthetjük Urmuz prózájának közlését, valamint e próza értelmezésére tett kísérletét.[5]

Az egyetemes irodalom iránti érdeklődését a többi közt Blake-ről, Craducciról, Georg Traklról, Stefan Georgeról, Theodor Däublerről, Else Lasker-Schüllerről szóló írások, valamint számos fordítás jelzi. Tudor Arghezi Charles Baudelaire-t, Ion Pillat az új olasz költészet képviselőit, Oscar Walter Cisek Theodor Däublert és Else Lasker-Schüllert, Emanoil Bucuța pedig Okakura Kakuzót tolmácsolja.

Ilyen szövegkörnyezetben adja közre a folyóirat Ady Endre *Caii morții* (A Halál lovai) és Franyó Zoltán *Mysterium maternitas* című költeményét is, mindkettőt Nichifor Crainic sikerült tolmácsolásában.[6] Itt jegyezzük meg, hogy az említett Crainic-féle Ady-tolmácsolást az Ady-versek román fordításairól készített könyvészetek nem tartják számon,[7] holott ez a tolmácsolás semmivel sem marad el Eugen Jebeleanu, Mihai Beniuc, Paul Drumaru, A. E. Baconsky, Emil Giurgiuca, G. A. Petre, Al. Andriţoiu, Veronica Porumbacu, Tudor George, Aurel Buteanu és mások fordítói teljesítménye mögött, következésképpen a magyar irodalom bármely román nyelvű antológiájában szerepelhetne.

A folyóirat szemlerovatában Vintilă Russu-Şirianu népszerűsíti Adyt, ezt a „nyugtalanító nagy nyugtalant".[8] Ugyanaz a rovat közli Sextil Puşcariu recenzióját is Bitay Árpádnak *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése* című munkájáról.[9] A recenziót tartalmi szempontból még senki sem vizsgálta, indokolt tehát hosszabb részletet idéznünk belőle. „A szerzőnek — szögezi le Sextil Puşcariu — a román irodalom más nyelvű történetei közül a legjobbat sikerült megírnia. Mondandóját 124 lapra sűrítve, el tudta választani a lényegest az esetlegestől; jó érzékkel domborítja ki a román irodalom fejlődésében érvényesülő fő tendenciákat és mutatja be azok fő képviselőit. Bitay mint történész az irodalom fejlődését a művelődési élet egészének az összefüggésében szemléli, kellő megértést tanúsítva az átmeneti korszakok, valamint a kevésbé jelentős írók iránt, akik szerényebb munkáikkal mégiscsak az új törekvéseket készítették elő. Bitay mint tudós nem elégszik meg a tankönyvek nyújtotta információkkal, hanem a monográfiákból és igen gyakran magukból az irodalmi művekből, az irodalomtörténész elsődleges forrásaiból merít. Az a mód, ahogyan egyes krónikaírókról megemlékezik, vagy ahogyan a XIX. századi, valamint a kortárs szerzőkről ír, elárulja, hogy olvasta műveiket, s önállóan alkotott véleményt róluk. Téves adatot — amilyen például Iosif születésének és Anghel elhalálozásának az éve — ritkán közöl, értékelései viszont mindig helytállóak. A legszembetűnőbb az a felhőtlen szeretet, amellyel az írók többségéhez közeledik; Bălcescut, Gheorghe Lazărt, Eminescut különös melegséggel, Vlahuţát és Coşbucot nagy rokonszenvvel, Maiorescut pedig

---

[5] C. R., *Literatura d-lui Urmuz*. Cugetul românesc II. (1923), 481.

[6] Cugetul românesc I. (1922), 548—9.

[7] *Ady költeményei románul*. Összeállította Rodica Sălăgianu. In: *Irodalmi Évkönyv 1957*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1957. 491—500. — Réthy Andor, *Ady Endre — románul*. NyIrK. XIII. (1969), 2., 354—70.

[8] Cugetul românesc I. (1922), 604—5.

[9] Cugetul românesc I. (1922), 597—9.

elragadtatással mutatja be." A szemlelíró szerint a könyv hasznosságát, didaktikai hatékonyságát a román íróknak magyar szerzőkkel való rokonítása növeli. E tekintetben a Dosoftei — Gyöngyösi István, Antim Ivireanul — Geleji Katona István, Mihail Kogălniceanu — Széchenyi és Deák, Stolnicul Cantacuzino — Bethlen Miklós, Miron Costin — Zrínyi Miklós, Heliade-Rădulescu — Kazinczy, Brătescu-Voinești — Ambrus Zoltán, Matei Millo — Szigligeti, Alecsandri — Vörösmarty párhuzamokat említi. Egy esetleges újabb kiadással kapcsolatos javaslatai után, Sextil Pușcariu végül a kölcsönös megismerés és megbecsülés szükségességét, fontosságát hangsúlyozza.

A kölcsönös megismerés, a termékeny párbeszéd igénye a Cugetul românesc más közleményeiből, így például Al. Bădăuțának Fekete Tivadar *Szerelmes kert* című fordításgyűjteményéről írott cikkéből is kiolvasható.[10] A recenzens nem mindenben ért egyet a modern román lírát közvetítő Fekete Tivadar válogatási szempontjaival, a kötet egészéről azonban úgy vélekedik, hogy az — akárcsak Keresztury Sándor korábbi próbálkozása — a közeledés útját egyengeti.

A magyar folyóiratok szemléjét a Cugetul românesc hasábjain Vintilă Russu-Șirianu egymaga jegyzi. Az első évfolyamban — olyan kiadványokkal egy sorban, mint például a Revue des Deux Mondes vagy a Nouvelle Revue Française — a kolozsvári Napkeletet ismerteti.[11] A kéthetenként megjelenő folyóiratról megállapítja, hogy „szellemével és kiállításával egyaránt a magyarság egyik legjobb folyóiratát, a budapesti Nyugatot idézi, amelynek Ady, a századelő oly nagyra becsült magyar költője is munkatársa volt". Dicséri a kiadványt azért, mert a nyugati és a román irodalmi-művelődési törekvéseket igyekszik egyaránt figyelemmel kísérni. A szerkesztők közül Ligetit és Kádárt, a munkatársak közül Bárdot, Bartalist és Kaczért méltatja. Utal arra, hogy Jászi Oszkár is a Napkelet hasábjain közölte feljegyzéseit a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásairól.

1924 elején a Cugetul românesc felfrissített szemlerovatának az élén Vintilă Russu-Șirianu kifejti, hogy a folyóirat a következőkben még behatóbban kíván foglalkozni az erdélyi magyarság szellemi életével, mert az elmélyültebb tájékozódást és tájékoztatást az együttműködés elengedhetetlen feltételének tartja.[12] Folytatólag beszámol a Culturáról és a Pásztortűzről, a kisebb jelentőségű kiadványok közül pedig a Gyilkosról, az Erdélyi Életről, valamint a Színház és Társaságról.[13]

Egy újabb szemlecikkben Vintilă Russu-Șirianu ismét a Pásztortűz című folyóiratot méltatja.[14] Bartalis Jánosnak *A jövő dala*, valamint Tompa Lászlónak *Egy kezet keresek* című költeményéből eredetiben és saját tolmácsolásában idéz jellemző sorokat. Felhívja a figyelmet Reményik Sándornak, az erdélyi magyar líra egyik legkiválóbb képviselőjének *Káosz* című költeményére, a Rembrandt-tal, Barrès-szal és a német irodalom magyar kapcsolataival foglalkozó tanulmányokra (utóbbinak a

---

[10] Cugetul românesc II. (1923), 888—9.
[11] Cugetul românesc I. (1922), 224.
[12] Cugetul românesc III. (1924), 80—1.
[13] Cugetul românesc III. (1924), 81—3.
[14] Cugetul românesc III. (1924), 222—4.

szerzője György Lajos), valamint arra a színikritikára, amely Lucian Blagának a kolozsvári magyar színházban bemutatott *Zamolxe* című darabját elemzi.

A Hírnök című folyóirat irodalmi anyagát Vintilă Russu-Şirianu fenntartásosan ítéli meg. Ezzel szemben elismeréssel nyilatkozik a román értelmiségi körökben is jól ismert Franyó Zoltán szerkesztette Geniusról, amelynek anyagából a szerkesztő fordításait, Karinthy Frigyes egyik karcolatát, valamint a *Rina kincse* című Berde Mária-kötettel foglalkozó kritikát emeli ki. Méltatását bíráló megjegyzéssel zárja. Véleménye szerint a folyóirat túl kevés figyelmet szentel azoknak a problémáknak, amelyek „a magyarságnak a mai Romániában kialakult helyzetéből adódnak".[15]

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy a Cugetul românesc megjelenésének viszonylag rövid időszakában kellő illetékességgel és megértéssel fordult a magyar irodalom kérdései felé, s véleményformáló erejével a kölcsönös közeledés, az együttműködés ügyét szolgálta.

ELENA STAN
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă nr. 21

DIN ISTORICUL RAPORTURILOR LITERARE ROMÂNO—MAGHIARE

(Rezumat)

Autoarea prezintă material de referinţă din revista „Cugetul românesc", publicată la Bucureşti între anii 1922—1924 sub conducerea lui Tudor Arghezi şi Ion Pillat.

[15] Cugetul românesc III. (1924), 224.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

A *KERÍTÉS* ÉS FAJTÁINAK MEGNEVEZÉSEI AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVJÁRÁSOKBAN

A Romániai magyar nyelvjárások atlasza kérdőfüzetének Telek—udvar fejezetében méltán kapott helyet a *kerités* címszó. Kikérdezésével (Mi az, ami körülveszi a telket?) a gyűjtőmunka során gazdag szóföldrajzi adat felszínre kerülése volt várható. A néprajzi jelzések is erre utaltak: "A kerítésre sok szava van nyelvünknek" (MsgNépr. I, 119), de nyilvánvaló volt az is, hogy ennek kimutatásához nem elegendő csupán a fölérendelt fogalom, az összefoglaló elnevezés iránt érdeklődni, hiszen a kerítés "Vidékek szerint változóan, hol ganajból, földből, vályogból, kőből, nádból, hol meg élő vagy fonott sövényből, ágból, tövisből, kóróból, karóból, boronából készül, ismét máshol pallóból, deszkából vagy lécből. Ahány vidék, majd annyiféleképpen tömik, verik, rakják, vagy fonják, majd annyiféleképpen nevezik is" (uo.). Emiatt a 'kerítés' fogalmi mezejének, a mezőtagolás és jelölés mikéntjének legalább megközelítő bemutatásához, a kérdőfüzet összeállítói, még négy címszót iktattak be: *deszkakerités*, *léckerités*, *sövény*, *élősövény*. Kétségkívül a helyi, az egyes kutatópontokhoz sajátosan kötött kerítésfajtákból kiindulva még részletezőbb is lehetett volna a néprajzi és egyben a nyelvészeti kutatás, s nyomában a feltárt néprajzi és nyelvi valóság, de a gyűjtés természete megszabta, hogy csak olyan címszavak kerüljenek be a kérdőfüzetbe, amelyek a kutatott terület egészén kérdezhetők, illetőleg, hogy a kérdések a kutatópontok mindegyikén meglevő denotátumokra vonatkozzanak. A fölé és alárendelt viszonyban levő fogalomcsoportra vonatkozó kérdések a mezőtagolás mellett így is fényt vetnek a nyelvi kifejezés mikéntjére, típusára, a táji, nyelvjárási struktúrák különbözőségére. Alább felsorakoztatom előbb általában a 'kerítés', majd az egyes kerítésfajták elnevezéseit, körvonalazom a nyelvföldrajzi határaikat, végül rámutatok a nevekből felépíthető nyelvjárási részrendszerek különbözőségére.[1]

kerités: *kerités* (I:1,2,J:3,0:1), *keritę̀s* (F:4,R:2), *keritę́s* (E:6,13,F:1, K:2,L:1,9), *kerittés* (F:7,9,G:2,L:2,18,M:1,2,3,13,14,T:5,11), *kerittę́s* (E:2,L8, 12,T:13,U:5), *kerittę̀s* (L:5—7), *kerittę́s* (L:10,15,17), *kerittés* (R:1,T9,10), *keritiés* (B:2,8), *keritis* (D:1), *keritis* (A:3,D:5,J:1), *keritis* (A:1,B:3,7,D:3,6, E:1,3,5,8,11,12), *keritis* (E:9,10,J:2), *kerités* (B:5,E:7), *keritis* (B:1,F:13), *keritis* (B:6, F:2,6), *keritis* (F:8), *keritę́s* (F:10), *keritę́s* (D:4), *keritę̀s* (C2), *kerittę̀s* (T:8,17,U:5), *kerittę́s* (M:12,16), *kerittę̀s* (M:6), *keritę́s* (A:1,B:4,

[1] A betűjelnek és számnak megfelelő kutatópontok jegyzékét lásd NyIrK. X, 58.

E:4), *kerittéis* (M:5), *keritti̧ę̈s* (T:20), *keritti̧ę̈s* (U:6), *kerit'ę̈s* (B:9), *keritis* (A:2), *keritìs* (C:3,E:2,13), *keritis* (D:2), *keritti̧s* (T:6), *kęritę̈s* (N:4), *keritìs* (O:2),

kęrt (F:1, 5, 8, 11), *kèrt* (C:3, D:6, E:7, 11, F:6, 12, G:1, K:4, L:3, 13, 19, M:3, 6, 9, 10, 12, 14, T:3), *kę̀rt* (F:3, M:15, 18), *kę̀rt* (K:1, M:13, N:1, 2, 4, T:1, 4, 10, 12, 18, 19, U:2), *kärt* (M:8, U:1), *kert* (E:6, H:1), *kę̈rt* (L:14, M:2, T:5).

köszkèrt (K:1, U:7), *köszkę̀rt* (T:2, 7, 14), *kő̧szkę̀rt* (M:17, N:3, T:16, U:3, 4, 8), *kőszkę̀rt* (B:10).

udvàrkert (M:7),
kòrlát (M:6), *kollát* (L:11, M:4, 9), *kollàt* (L:18), *kallát* (L:4).
palánk (K:5), *palánt* (F:7), *palànt* (L:16), *palánt* (F:3),

A 'kerítés' heteronimái a vizsgált területen tehát a *kerítés*, *kert (közkert, udvarkert)*, *korlát* és a *palánk*. Területi elterjedésüket véve figyelembe, a Bánságban, Biharban, az Érmelléken és Szamosháton, a Szilágyságban és Kalotaszegen egységesen a *kerítés* lexéma hallható. Ez alól gyűjtésemben csupán két kutatópont kivétel: a bihari Bélfenyéren és a szilágysági Völcsökön már felbukkan a *kert*, illetve a *közkert*. Kolozsvártól keletre, a mezőségi nyelvjárásban már váltakozva hol a *kerítés*, hol a *kert* hallható, hogy még keletebbre, a székely nyelvjárásban egyre sűrűbben a *kert* vegye át a helyét a *kerítés* lexémának is. A *kert* itt csaknem egyeduralkodó, a *kerítés* csak mint a *kert* ritkább, „választékosabb" szinonimája fordul elő. A mezőségi nyelvjárásban a *kerítés* és a *kert* váltakozásához néhány esetben a *palánk (palánt)* társul, a mezőségi és a székely nyelvjárás érintkezési sávjában a *kert* egyeduralmát meg-megszakítja a *korlát (kollát)* lexéma.

A fenti összefoglaló nevek alá tartozó kerítésfajták jelölése az alábbi módon történik:

a) **deszkakerítés:** *kerítés* (O:1), *keritis* (E:12), *keritis* (D:5), *kerittës* (M:7),

deszkakeritës (F:1, L:9), *dëckakeritis* (D:3, E:8), *dëckakeritis* (E:9, 10), *dëszkakerítés* (I:1, 2, J:3, P:1), *deszkakeritis* (B:6), *deszkakeritis* (B:3, D:6), *deszkakeritis* (D:1), *deszkakeritę̈'s* (B:5), *deszkakeritéis* (A:1), *dëszkakerittę̈s* (T:13), *dęszkakerìtę̈s* (D:4), *dęszkakeritis* (A:2), *dęszkakęritę̈s* (F:5), *dęszkakerittis* (T:6), *dęszkakerittés* (L:6), *dëszkakerités* (N:4), *dëszkakerités* (E:7), *dëszkakeritę̈s* (B:2), *dëszkakerittę̈s* (T:8), *dëszkakerittés* (T:11), *dëszkakeritis* (F:2), *dëszkakeritis* (E:1), *dëszkakeritis* (A:3, O:2), *deszkakerittiés* (T:20), *dëszkakeritis* (E:11), *dëszkakerit'ę̈s* (B:8), *dëszkakerittię̈s* (U:6), *dëszkakerité's* (E:4), *dę̈szkakerittés* (O:2), *dę̈szkakerittés* (M:2), *deckakeritę̈s* (K:2), *deckakeritis* (E:5), *dęckakeritis* (B:7) *dęckakerittés* (F:7, L:6), *dęckakerittéis* (M:5), *dęckakerittę̈s* (L:5), *deckakerittés* (L:18), *dëckakeritis* (E:2), *dę̈ckakerités* (F:10), *dę̈ckakerit'ę̈s* (B:9), *dę̈ckakeritis* (B:10), *doszkakeritt'és* (T:12), *dëckás keritis* (E:13), *deszkás kerittés* (R:1),

kert (H:1), *kèrt* (M:6), *kę̈rt* (M:17, U:2),

dëckakèrt (M:6, 10, 12), *dëckąkęrt* (M:13), *dęckakèrt* (M:1), *dęckakèrt* (K:1), *dëszkakèrt* (C:3), *dëszkakęrt* (T:2), *dëszkakęrt* (T:14), *dëszkakärt* (M:8), *dęszkakęrt* (T:16), *dëszkąkert* (M:16), *dëszkąkęrt* (M:13, N:2, 3, T:10, 19, U:3, 5, 7), *dëszkąkärt* (U:4), *dëszkąkęrt* (M:18), *dęszkąkèrt* (M:3), *doszkakęrt* (N:1), *dęszkąkęrt* (T:9), *dęszkakèrt*, *dęszkakèrt* (G:1, M:14), *deszkakèrt* (J:1), *dëszkás kèrt* (T:4), *dëszkás kert* (E:3), *dëckąs kęrt* (T:1, 17, 18, U:1),

palántkèrt (F:10), *pąlántkèrt* (L:13), *palàntkèrt* (K:4), *palántkęrt* (F:8), *pąlàntkèrt* (L:17),

pálánk (T:3, 5), *palànk* (B:1, R:2), *palánk* (C:1, 2), *palánt* (T:3), *palànt* (F:12, L:1, 6, 10, 16), *palánt* (F:4, 11, 13), *pąlánt* (L:14), *pąlànt* (L:19), *pálánt* (M:4), *pallànt* (E:6, L:2),

dęszkapalánk (K:5),

kollát (B:4, L:3, 7, 8, 11, M:4, 9), *kallát* (L:4), *kollàt* (L:15), *kollát* (L:12), *kollànt* (M:15),

köszkollát (T:7),

keritiskallát (J:2),

sarampo (K:3).

A 'deszkakerítés' jelölésére tehát a következő heteronimákat találjuk a vizsgált területen: *kerítés*, *deszkakerítés*, *(deszkáskerítés)*; *kert*, *deszkakert (deszkáskert)*, *palántkert*, *palánk (palánt)*, *deszkapalánk*, *kollát*, *közkollát*, *kerítéskollát*, *sorompó*.

Területi szempontból a minden megszorító jelző nélküli *kerítés* lexéma szórványosan, mindössze néhány esetben jelentkezik (Keresztes, Nagyszalonta, Magyargyerőmonostor, Székelyvarság). Összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepet kap a jelölésben az a nyelvi megoldási forma, melyben a *kerítés* mint alaptag szerepel, s ehhez járul a fogalom körét megszorító *deszka-* előtag. A *deszkakerítés* lexéma igen nagy területen hallható: a Bánságban, Biharban, az Érmelléken, Kővár vidékén, Kalotaszegen, Aranyosszéken, valamint Dés környékén. Felbukkan igen szórványosan a Székelyföldön is. Önmagában a *kert* lexéma is csak nagyon ritkán jelöl 'deszkakerítés'-t, a *deszkakert* viszont jellemzi az egész székely nyelvjárásterületet, melyet csak ritkán tarkít a már említett *deszkakerítés*.

A *palánk (palánt)* lexéma a mezőségi nyelvjárás középső területeit jellemzi: Mócs—Sármás környékét, továbbá Marosludastól a Maros völgyét, Gogánváraljától, Küküllősárpataktól a Küküllők mentét a két folyó egyesüléséig. Néhány esetben e területen belül a teljesebb jelentésmező szegmentumainak jelölésétől függően a *palánt-* csak előtag, mely a *kert* alaptaghoz járul *(palántkert)*. Máskor meg a *palánk* lexéma mint alaptag szerepel, s a megszorító *deszka-* előtaggal együttesen jelöli a fogalmat *(deszkapalánk)*. A fenti területen kívül felbukkan még a *palánk* lexéma Máramarosban, Szamosháton, valamint Lozsádon.

A vizsgált területen a *korlát (kollát)* is a mezőségi és a székely nyelvjárás érintkezési sávjában (Mezőpanit, Szabéd, Héderfája, illetőleg Bözöd, Nyárádszentmárton körvonalában) összefüggő szóföldrajzi foltot alkot. Gyűjtésemben felbukkan még Hiripen, jelkapcsolatban Alsó-

rákoson *(közkollát)*, Tárkányban *(kerítéskollát)*. — Figyelmet érdemel, hogy 'deszkakerítés' jelölésére a *sarampó* csak egyetlen kutatóponton, Torockón fordul elő.

b) **léckerítés:** *léckerités* (I:1, 2, O:1), *léckeritęs* (F:1, L:9), *léckerittés* (F:7, G:2, L:2, 18), *lęckeritęs* (K:2, L:19), *lęckeritęs* (C:2, E:6, K:5), *lé'ckerités* (J:3, P:1), *lé'ckeritis* (A:1, B:7, E:9), *léickeritis* (B:3, 10, D:3), *léckeritis* (J:2), *léckeritis* (B:6, F:13), *léckerittés* (M:2), *léckerittis* (T:6), *lęckerité's* (B:4), *lęckeritis* (E:8), *lęckeritis* (F:8), *lęckerittęs* (L:6), *lęckeritis* (F:2), *lęckęritis* (F:5), *lé'ckeritis* (E:10), *lé'ckeritis* (D:1), *léickerités* (B:5), *léickerittés* (T:5), *lęęckeritis* (D:5), *lęickerittés* (M:4), *lęickeriteis* (E:4), *l'ęckerit'ęs* (B:8), *lięckerittiës* (U:6), *lięckeritt'és* (T:12), *léckerittęs* (T-13), *lęęckerittés* (M:5) *léickeritis* (O:2), *léckęrittés* (R:1), *lé'ckeritis* (E:11), *léickeritis* (D:6), *lé'ckerittis* (M:12), *léickerités* (B:2), *lęckerités* (B:1), — *léceskerittés* (F:9), *lécęskeritis* (E:12), *lécęskerittés* (L:8), *lécęskerittęs* (L:10), *lécęskerittęs* (L:12), *lécęskerittés* (T:11), *lécęceskerittés* (L:11), *lécęskerittis* (L:4), *lé'cęskeritis* (E:2), *lé'ceskeritis* (E:6), *léicęskeritéis* (A:1,) *léicęskeritis* (A:3), *lęcceskerittęs* (L:15), *lécęskęrittés* (R:1), *lé'cęskerités* (B:1),

ver'ęcekerit'ęs (B:9),

léckèrt (C:3, F:6, L:7), *léckèrt* (K:1, M:13, N:3, T:9, 10), *lęckèrt* (K:4, L:13), *lęckęrt* (U:2,4), *léickert* (F:11, J:1, M:9), *léckert* (F:13, L:5), *léckęrt* (L:14), *léckęrt* (F:3, M:15), *lęckèrt* (K:3), *lęckèrt* (L:17), *lęckęrt* (L:1), *lę'ckęrt* (T:14, U:3), *lę'ckęrt* (M:18), *lę'ckèrt* (M:10), *lé'ckèrt* (M:12), — *lécęskèrt* (E:7, M:7), *lécęskęrt* (T:18, U:1), *lécęskèrt* (F:10, 12, G:1, M:1), *lécęskęrt* (F:11, T:3), *l'ęcęskęrt* (N:4, U:5), *lécęskèrt* (M:3), *lécęskèrt* (T:4), *lęcęskèrt* (E:13), *lęcęskert* (C:1), *lęcęskèrt* (T:1), *lęcęskèrt* (M:14), *lęcęskęrt* (T:2), *lé'cęskèrt* (E:3), *lé'cęskęrt* (M:16), *léicęskęrt* (T:16), *lę'cęskęrt* (T:17), *l'écęskęrt* (T:20), — *kèrt lięzbül* (H:1),

láncsáskèrt (L:3),

né'mötkęrt (T:7),

rącsoskęrt (M:17),

szipcsąszkęrt (N:1),

ąllittotkęrt (T:8), *fennállittos kęrt* (T:19),

gyakakèrt (M:6),

veréiszë (D:2),

rostęj (F:4), *rosti* (D:5),

lęcpalànt (L:16), *lęcęspalánk* (R:2).

A 'léckerítés' jelölése a vizsgált területen tehát a következő heteronimákkal történik: *léckerités, léceskerités, verécekerités, léckert, léceskert, láncsáskert, gyakakert, némötkert, szipcsaskert, cándrakert, állitottkert, verésze, rostély, lécpalánt, lécespalánk*. A heteronimák területi súlya nem azonos. Tulajdonképpen a vizsgált terület nyugati felében túlnyomó részben a *léckerités, léceskerités*, keleti felében meg a *léckert, léceskert* az uralkodó lexéma. Közöttük van egy átmeneti sáv, a mezőségi nyelvjárás, itt váltakozva hol a *léckerités*, hol a *léckert* jelentkezik.

A többi elnevezés gyűjtésemben csupán egy-két településre korlátozódik. A *láncsáskert* (Mezőpanit) meg a *gyakakert* (Siklód) összetételben a *kert* alaptaghoz járuló *láncsás* és *gyaka* determináns a lécek (esetleg karók) hegyes, kihegyezett voltára utal. A *némötkert* (Alsórákos) motivációja: a szászoktól készített léckerités. A *szipcsaszkert* (Bogdánfalva), *cándrakert* (Pusztina) megnevezésben a *szipcs* 'lécfajta' és talán a *cándra* 'durva léc' is román eredetű tájszó (vö. r. şipcă, tbsz. şipci: DLRM.; MNyjRomK. 90). Az *állitottkert* (Erdőfüle), *fennállitos kert* (Tatrang) arra vonatkozik, hogy a léceket függőlegesen szegzik, állítják fel a vastagabb keresztlécekre. A *verésze* (Síter) a léckerités rácsos voltára utal, éppúgy mint a Sófalván meg Nagyszalontán hallható *rostély* (vö. TESz. *verőce* a.) A *lécpalánt* (Magyarsáros), *lécespalánk* (Lozsád) jelkapcsolatot megintcsak a teljesebb jelentésmező szegmentumaira vonatkozó jelölésviszony teszi érthetővé, ahol a puszta *palánk* jel más-más szegmentumra vonatkozik.

c) **sövény:** a lelőhelyekkel a fonetikus lejegyzésben felsorakoztatott adatokat lásd NyIrK. XX, 182—3. E szerint a vizsgált területen a 'sövénykerítés' jelölésére ezeket a heteronimákat találjuk: *sövény, sövénykert, sövénykerités, sövényeskert, fonottkerités, fonottkert, fűzöttkert, cserénykerités, kert, kertkerités, kerités kert, kertelés, vesszőkerités, vesszőkert, ágkert, csaposkert, csigolyakert, galuskakert, lészáskert, diákkert, rekesz, patics*. A nagyszámú elnevezés egyike sem alkot körülhatárolható szóföldrajzi egységet. A nevek szeszélyesen összefonódnak, váltják egymást. Legfőnnebb arról lehet szó, hogy az elnevezések egyike-másika egy bizonyos nyelvjárásterületen van túlsúlyban, vagy — más elnevezések mellett — csak egy bizonyos nyelvjárás sajátja.

Az elnevezések egy csoportjában a kerítésfajta készítésmódja: a szövés, fonás, fűzés mozzanata domborodik ki. A *sövény* lexéma egymagában is jelöli a kerítésfajtát, de sok esetben a *kerités* meg a *kert* alaptag determinánsa. A *sövény, sövénykerités, sövénykert* elsősorban Szamosháton és a Szilágyságban jelentkezik sűrűbben, de fellelhető a Bánságban, Máramarosban, Kalotaszegen, Aranyosszéken és csak nagyon gyéren ettől keletebbre a Maros és a Küküllők mentén, majd — mindössze négy kutatóponton — a Székelyföldön is. A *fonottkerités, fonottkert* sem köthető egy bizonyos nyelvjárásterülethez. Az előbbinél kisebb súllyal, de legalább egy-két kutatóponton valamennyi nyelvjárási egységben hallható, természetesen a *fonottkerités* a kutatott terület nyugatibb, a *fonottkert* a keletibb részein. A *fűzöttkert* viszont csak Háromszéken, illetőleg a székelyes-csángó Diószegen fordul elő, a *cserénykerités* csak egyetlen kutatóponton bukkan fel, a kalotaszegi Magyarbikalon.

Talán nem meglepő, hogy a puszta *kert* lexéma milyen sok esetben 'sövény' jelentésű. Több kevesebb gyakorisággal elsősorban a mezőségi nyelvjárás sajátosssága, de néhány esetben jelentkezik a mezőségi nyelvjárással érintkező nyugati-székelységben is. A *kert* lexémának 'sövény' jelentése magyarázza a *kertkerités* (Köröstárkány) jelkapcsolat kialakulását is. A képzett *kertelés* szóalak gyűjtésemben csupán Gogánváralján meg Kézdikőváron jelentkezik.

Az elnevezések egy másik, eléggé gyakori csoportjában a 'sövény' anyaga fejeződik ki. A *vesszőkerités*, *vesszőkert* nem alkot éles szóföldrajzi határt, hol ritkábban, hol sűrűbben Bihartól Moldváig mindenütt megtalálható, főleg Udvarhelyszéken nagyon gyakori jelentkezésű. A többi elnevezés, gyűjtésem alapján, csak egy-két faluban él, illetőleg ezeknek a környékén élhet: ilyen a *csigolyakert* (Csíklázárfalva), *ágkert* (Apáca), *csaposkert* 'fenyőágakból rakott kerités' (Gyergyószentmiklós), s talán e csoportba tartozik a *galuskakert* (Sepsikőröspatak) is.

A *lészáskert* (*lészа* 'vesszőfonadék') a Mezőségen jelentkezik (Mezőpanit, Magyarpéterfalva), a *rekesz* Szamosháton, a *patics* gyűjtésem szerint egyetlen esetben, Kőszegremetén. — A torockói és lozsádi *diákkert* keletkezése mögött meghúzódó szemlélet ezutáni megvilágításra vár.

d) **élősövény:** *sövény* (M:15,0:1), *sõviny* (A:2, B:3, C:3), *sõvẹ̣ny* (L:10), *sõvẹ̣ny* (T:3), *sõvìny* (J:3), *sõvéin* (T:5), *sõvényõs* (M:14),

sõvinkèrt (F:3), *sõvinykeritis* (B:6), *sövénkerité'ſs* (B:5), *sõvinkerité'ſs* (E:10),

élõ^{a}sõvẹ̣ny (B:4), *élõsõviny* (J:2), *ẹ́lõ^{a}sõvẹ̣ny* (D:1), *é'lõ^{a}sõvịny* (B:1), *élõsõvény* (R:1), *élõsõvin* (T:10),

élõkert (K:4, L:19, T:4), *ẹ̀lõkert* (F:4, 5), *ẹ̄lõkert* (E:6, F:8), *élõkẹ̀rt* (T:18), *élõkèrt* (M:16), *élõkẹ̀rt* (T:6), *élõkẹ̀rt* (T:17), *élékẹ̀rt* ! (T:13), *élõ^{a}-kèrt* (E:11), *ẹ̀lõkèrt* (L:17), *ẹ̄lõ^{a}kert* (T:15), *ẹ̄lõükèrt* (M:6), *ẹ̄lõkẹ̀rt* (T:19), *ẹ̄ilõükèrt* (T:16), *ilõkèrt* (F:9), *ilõkèrt* (F:6), *ilõükèrt* (D:8), *ilõkert* (R:2),

ilõükerìtis (D:4, O:2), *élõkerittẹ̣̄s* (L:5), *élõkeritẹ̣̄s* (F:1), *élõkerittẹ̣̄s* (L:15), *élõ^{a}kerités* (P:1), *élõkerités* (I:2), *ẹ̄lõkeritis* (F:2), *élõ^{a}kerité'ſs* (B:5),

elevensõviẹ̄nkerittẹ̣̄s (T:20),

elevenkẹ̀rt (B:9), *elevẹnkèrt* (B:7), *elẹvẹnkert* (B:10), *ẹlẹvẹnkẹ̀rt* (T-12), *elevenkèrt* (E:3),

elevenkeritẹ̣̄s (C:1), *elevenkeritis* (E:5),

tõviskèrt (L:13), *tõviskẹ̀rt* (T:14), *tõviskẹrt* (L:1), *tüviskèrt* (K:1, 2), *tüskert* (K:5),

carnakert (H:1),

csipkẹkert (U:8),

licijumkèrt (F:2),

glẹ̄dicsija (L:19), *glẹ̄dicskert* (L:14),

ficfabakárkèrt (G:1),

bakarkerittẹ̣̄s (L:16),

gyepü (A:3, E:1, 3), L:3, 4, 7, 8, 11, M:9), *gyẹpü* (T:2), *gyepjü* (M:10), *élõgyõpü* (E:7), *élõgyepü* (L:12), *élõgyepjù* (L:18), *ilõügyepü* (E:2),

elevengyepü (E:9),

zõüdgyepü (D:2),

mezsgye (D:5), *mẹ̄zsgyẹ* (N:1),

határ (G:2, M:1—3, 5, U:7), *határ* (M:7, 8, 18, N:3, 4, T:1, 9, U:4—7), *hạtạ̀r* (U:1—3),

élõhatár (T:10),

határkẹ̀rt (M:13), *hạtạ̀rkẹ̀rt* (N:2),

sòrkẹ̀rt (T:8),

spallir (L:2).

Az alábbi kutatópontokon a feltett kérdésekre nem kaptam feleletet: A:1, B:2, 8, C:2, D:3, E:8, 12, 13, F:7, 13, I:1, J:1, K:3, L:6, 9, M:4, 12, 17, T:7, 11.

Az 'élősövény' jelölésére tehát a következő heteronimákat találjuk a vizsgált területen: *sövény, sövényös, sövénykerítés, sövénykert, élősövény, elevensövénykerítés, élőkerítés, élőkert, elevenkerítés, elevenkert, tövis-kert, carnakert, csipkekert, liciumkert, gledicsia, gledicskert, bokorkerítés, fűzfabokorkert, gyepű, élőgyepű, elevengyepű, zöldgyepű, mesgye, határ, élőhatár, határkert, sorkert, spallir.*

A heteronimák egyik csoportját azok az elnevezések alkotják, amelyekben valamely már ismert alaptaghoz az *élő-* vagy *eleven-* determináns járul, bár a *sövény* determináns nélkül, önmagában is jelölheti az 'élősövény'-t. Területileg a *sövény* lexémával alkotott elnevezések nagyobb elterjedtséggel a Szamosháton fordulnak elő *(sövény, élősövény, sövénykerítés)*, de szórványosan, egy-két faluban felbukkan a Biharban *(élősövény)*, a Bánságban *(sövény)*, Kalotaszegen *(sövénykerítés)*, a Mezőségen *(sövény, sövénykert)*, Udvarhelyszéken is *(sövény, sövényös)*. Sem az *élőkerítés, élőkert*, sem az *elevenkerítés, elevenkert* nem alkot elhatárolható szóföldrajzi egységet, bár kétségkívül az *élőkerítés~élőkert* a Belső-Mezőségen, az *élőkert* Udvarhelyszéken igen sűrű jelentkezésű.

Szórványosan bukkannak fel azok az elnevezések is, amelyek az 'élősövény'-t alkotó növényre utalnak. Ilyen a mezőségi *tövis-kert* (felbukkan Apácán is), a székelyes-csángó *csipkekert*, a szásznyíresi *liciumkert*, a magyarlapádi *gledicskert*, a magyarsárosi meg magyarói *bokorkerítés*, illetőleg *fűzfabokorkerítés*.

Külön figyelmet érdemelnek a *gyepű, élőgyepű, elevengyepű* meg a *határ, élőhatár, határkert* jellegű elnevezések, mai szóföldrajzi elterjedésük. A *gyepű, elevengyepű, élőgyepű*, eléggé elhatárolható szóföldrajzi egységen belül, részint az Érmelléken és a Szilágyságban él, részint a mezőségi és a székely nyelvjárás érintkezésének sávjában hallható: Szabéd, Magyarsárpatak, Nyárádszentmárton, Nyárádkarácsonyfalva, Bede, Bözöd, Pipe vonalában. A *határ* izoglosszája már élesen megvonható. Előfordulása a keleti-székelységben, Gyergyó, Csík, Háromszék területén teljesen kizárólagos. A *határkert* Zetelakán és a székelyes-csángó Pusztinán hallható.

A tacsi *spallir* német eredetű tájszó (vö. Der Sprach-Brochaus: *spalier* 'korlátféle a gyümölcsösben').

•

A következőkben azt kell megvizsgálnunk, hogy a 'kerítés' fogalom alárendelt fogalmakra való tagolásának nyelvi kifejezői milyen nyelvi struktúrát, részrendszert alkotnak.

Az első típusba (A.) azt a megoldást sorolom, amelyben a főfogalmat jelölő lexéma alatt összetételekkel alkotott kerítésfajta-elnevezéseket találunk, a jelentésmező szegmentálását jelkapcsolat, az összefoglaló elnevezéshez mint alaptaghoz kapcsolódó determináns biztosítja.

		kerítés		
A	deszkakerítés	léckerítés	vesszőkerítés	sövénykerítés
A_1	deszkakerítés	léceskerítés	fonottkerítés	élőkerítés
A_2	deszkakerítés	léckerítés	vesszőkerítés	élőkerítés
A_3	deszkakerítés	léckerítés	sövénykerítés	élőkerítés
		kert		
A_4	deszkakert	léckert	sövénykert	tóviskert
A_5	deszkakert	léckert	vesszőkert	sövénykert
A_6	deszkakert	léceskert	vesszőkert	fűzfabokorkert
A_6	palántkert	léckert	vesszőkert	élőkert
A_7	palántkert	léckert	sövénykert	tóviskert
A_8	deszkakert	cándrakert	vesszőkert	határkert
A_9	deszkakert	léckert	vesszőkert	tóviskert
A_{10}	deszkakert	léceskert	galuskakert	élőkert
A_{11}	deszkáskert	léceskert	ágkert	élőkert
A_{12}	deszkakert	léckert	fűzöttkert	csipkekert

A *kert* és a *kerítés* keveredését mutatja az a megoldás, melyben az alárendelt fogalmak nyelvi kifejezői alaptagként (*-kert*) *nem* az összefoglaló nevet ismétlik (*kerítés*), illetőleg az összefoglaló fogalmat szinonimák (*kert~kerítés*) jelölik:

		kerítés		
A_{13}	deszkáskert	léceskert	sövénykert	elevenkert
A_{14}	deszkáskert	léceskert	fonottkert	élőkert
A_{15}	deszkakert	léckert	vesszőkert	élőkert
		kert ~ kerítés		
A_{16}	deszkakert	léckert	vesszőkert	határkert

A második, a B. típusba sorolt részrendszerekben a jelentésmező négy szegmentumából csak háromnak a jelölése történik az előbbi módon, összetételekkel. Az egyik szegmentum jelölésére a nyelvjárás tőszót, képzett szót vagy motiválatlan összetételt használ fel. Ez jelenti az első lépést a szintetikus jelölésmódtól az analitikus jelölésmód felé.

kerítés				
B	deszkakerítés	léckerítés	vesszőkerítés	spallír
B_1	deszkakerítés	léckerítés	fonottkerítés	sövény
B_2	deszkakerítés	léckerítés	vesszőkerítés	határ
B_3	deszkakerítés	léckerítés	fonottkerítés	határ
B_4	deszkakerítés	léckerítés	cserénykerítés	elevengyepű
B_5	deszkakerítés	léckerítés	vesszőkerítés	élőgyepű
B_6	deszkakerítés	léckerítés	patics	sövénykerítés
B_7	korlát	léceskerítés	sövénykerítés	élőkerítés

kert				
B_8	deszkakert	léceskert	fonottkert	határ
B_9	deszkakert	léckert	sövénykert	gyepjű
B_{10}	deszkakert	léckert	gyepűkert	határ
B_{11}	deszkakert	lécöskert	csigolyakert	gyepű
B_{12}	deszkakert	léckert	sövénykert	határ
B_{13}	deszkakert	léckert	fűzöttkert	határ

Ebben a típusban is előfordul, hogy az összefoglaló név más, mint az alárendelt fogalom jelölésére szolgáló, ismétlődő utótag. Máskor meg az összefoglaló fogalmat szinonimák jelölik:

kerítés				
B_{14}	deszkakert	léckert	vesszőkert	határ
B_{15}	deszkakert	léckert	vesszőkert	élősövény
B_{16}	palánt	léckert	vesszőkert	töviskert

kerítés ~ kert

B_{07}	deszkakert	léckert	vesszőkert	sövény
B_{18}	deszkakert	léceskert	csaposkert	határ

kerítés ~ korlát

B_{19}	deszkakert	gyakakert	sövény	élőkert

A harmadik, a C. típusba sorolt részrendszerekben a kiragadott jelentésmező négy szegmentumából ezúttal csak kettőnek a jelölése történik a szorosabb összetartozást biztosító összetételekkel; a másik két szegmentum jelölését a nyelvjárás tőszóval vagy képzett szóval biztosítja. Ez a típus mintegy átmenet a szintetikus és az analitikus jelölésmód között.

kerítés

C	deszkakerítés	léckerítés	sövény	gyepű
C_1	korlát	léckert	lészáskert	gyepű
C_2	deszkakert	léceskert	sövény	határ

kert

C_3	deszkakert	léceskert	sövény	határ
C_4	korlát	láncsáskert	sövénykert	gyepű
C_5	palánk	léckert	sövény	gledicskert
C_6	palánk	léceskert	vesszőskert	sövény
C_7	palánk	léceskert	fonottkert	sövény

A negyedik, a D. típusba sorolt részrendszerekben a kiragadott jelentésmező tagolását négy szegmentumra tőszó, képzett szó vagy a nyelvi struktúra szempontjából motiválatlan összetétel biztosítja; a tagolás analitikus.

kerítés				
D	palánk	léceskerítés	rekesz	élősövény
D_1	korlát	léckerítés	rekesz	élősövény
D_2	palánk	léckerítés	kert	sövény
D_3	korlát	léceskerítés	sövény	élőgyepű
korlát				
D_4	korlát	léckerítés	kert	gyepű
D_5	korlát	léckerítés	sövény	gyepű

A két utóbbi részrendszer azt is példázza, hogy a főfogalmat jelölő szó olykor az egyik alfogalom jelölésére is szolgálhat. A *korlát* mellett pl. a *kert* is lehet ugyanazon rendszerben összefoglaló név is és egyben jelölhet egy alfogalmat, pl. a 'sövény'-t.

A fentebb felsorakoztatott, viszonylag „tiszta" típust mutató részrendszerek mellett igen sok „kevert" típusú részrendszerrel is találkozhatunk, amelyek tulajdonképpen többnyire szintetikus részrendszertípusok egymásra hatásából keletkeztek. Szemléltetésükre elég bemutatnunk közülük néhányat:

kerítés			
deszkakerítés	verécekerítés	fonottkert	elevenkert
palánk	lécespalánk	diákkert	élőkert
deszkakerítés	léckerítés	sövény	élősövény
palánk	léceskert	sövénykerítés	elevenkerítés, Stb.

A kerítés és fajtáinak jelölésében mutatkozó nyelvjárási struktúrák különbözősége alkalmasint az egyik vagy másik kerítésfajta gyakoriságával, sűrűbb alkalmazásával függhet össze. Az elnevezések rendszerszerűsége és világos motiváltsága a felsorakoztatott típusok alapján mindenképpen szembeszökő. A szinkrón rendszerekben jelentkező motiválatlanság látszólagos, a részrendszer nyitottságából, történeti változásából, több részrendszernek a területi egymásra rétegződéséből, keveredéséből adódik, illetőleg ebből magyarázható.

MURÁDIN LÁSZLÓ
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă nr. 21

TERMENII PENTRU NOȚIUNEA DE „GARD" ÎN GRAIURILE MAGHIARE DIN R. S. ROMÂNIA

(Rezumat)

Autorul se ocupă de termenii maghiari populari care denumesc noțiunea de „gard" în general și în special: gard de scînduri, gard de leațuri, gard de nuiele, gard viu, și trasează izoglosele acestor termeni în graiurile maghiare din R. S. România.

Acești termeni sînt prezentați în sistem. Autorul indică totodată modul în care termenii discutați acoperă cîmpul semantic „gard", precum și segmentarea acestuia.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

ADATTÁR

A KOLOZSVÁRI *VASÁRNAP* ÉS *VASÁRNAPI ÚJSÁG* IRODALMI REPERTÓRIUMA

A Kriterion könyvkiadó megbízásából az elmúlt esztendőben összeállítottam két, méltatlanul elfelejtett és nehezen hozzáférhető kolozsvári hetilap, a *Vasárnap* és a *Vasárnapi Újság* irodalmi antológiáját. A rendelkezésre álló szűk keretek miatt természetesen csak igen csekély hányada láthat majd ismét napvilágot a lapok hasábjain megjelent alkotásoknak. Menet közben viszont elkészült a két lapban megjelent irodalmi termés repertóriuma, amelyet ezúton próbálok hozzáférhetővé tenni. Az idei kettős Benedek Elek-évforduló — halálának 50., születésének 120. évfordulója — külön is indokolja, hogy kiemeljük a feledés homályából azokat a lapokat, amelyeknek egykor főszerkesztője volt.

Négyéves időszakot fog át a két lap — 1921. november 13. és 1925. március 29. —, s noha a *Vasárnapi Újság* nem minden tekintetben folytatja a *Vasárnap*tól megkezdett utat, mégis egységes egészként foghatjuk fel a két lap pályáját.

A *Vasárnap*ot a Kaláka betéti társaság — Kós Károly, Nyírő József, Paál Árpád, Szentimrei Jenő és Zágoni István mindenféle tőkés csoportosulástól független irodalmi vállalata — adta ki, az 1921. június 5-én Bánffyhunyadon megalakított Erdélyi Néppárt szócsöve volt. Főszerkesztőként Benedek Elek, felelős szerkesztőként a mindenes, egy személyben szerkesztő, szervező és grafikus Kós Károly, majd 1922. június 15-től szerkesztőként Szentimrei Jenő jegyezte a lapot. A hetenként megjelenő 29×21 cm-es formátumú, 16—24 lap terjedelmű képes politikai néplap megszűnéséig — 1923. január 21. — három évfolyamot, ezeken belül összesen 63 számot ért meg.

A *Vasárnapi Újság* a „kalákás csoport" erőfeszítései eredményeként a Kaláka kibővítéséből a korabeli irodalmi bal- és jobboldal erőinek időleges összefogásával életre hívott *Haladás Lap- és Könyvkiadó Betéti Társaság* kiadásában jelent meg először 1923. május 6-án III. évfolyam 1. számmal, főszerkesztőként Benedek Elek, felelős szerkesztőként Szentimrei Jenő, művészeti munkatársként Kós Károly jegyezte. A Haladás egy év múlva felbomlott, a lap az 1924-es 13. számától V. évfolyamot jelez, visszatért a „kalákások" tulajdonába. Az 1925. március 29-én megjelent utolsó számáig összesen 96 alkalommal látott napvilágot. Ekkor beolvadt az *Újság* c. napilapba, amelyet megvásároltak a „kalákások".

A repertórium tartalmazza a szűk értelemben vett irodalmon (vers, novella, regény stb.) kívül az irodalmi publicisztikát is. Kimaradtak a mozival, sporttal, tudományos ismeretterjesztéssel kapcsolatos cikkek.

A rendelkezésre álló anyagot két fő részre bontottam: I. Eredeti művek; II. Fordítások. Az első rész alcsoportjai: 1. versek (V); 2. szépprózа (novella, elbeszélés, humoreszk, regény, tárca stb.) (SZ); 3. drámai alkotások (drámarészletek, jelenetek) (D); 4. irodalmi publicisztika (P); 5. róla (R) jelzéssel választottam külön az írókról, költőkről megjelent ismertetéseket, értékeléseket.

Az írás előfordulási helyére az utalás a következő: a római szám jelzi az évfolyamot, az arab szám pedig a lapszámot. Minthogy a *Vasárnap* évfolyamjelzését folytatólagosan követi a *Vasárnapi Újság*é, ezért csak a *Vasárnap* III. évf. 1—3. számánál tüntettem fel zárójelben a lap nevét, megkülönböztetve ezáltal a *Vasárnapi Újság* III. évf. 1—3. számától. Ha a cikk vagy fordítás szerzője nem teljes névvel vagy álnévvel szerepelt, de a rövidítést, illetve az álnevet sikerült azonosítani, akkor kiírtam a teljes nevet. A *Vasárnap*ban aláírás nélkül megjelent cikkek szerzőinek azonosításában Kós Károly segített, nem sokkal halála előtt.

A *Vasárnapi Újság*nak az Erdélyi Írok Otthon című állandó rovata és az Erdélyi Lapszerkesztők Galériája című szerkesztő-fölvonultatása a korszakot tanulmányozó számára különösen fontosnak látszott, ezért a szóban forgó írásokra zárójelben EIO, illetve ELG rövidítések hívják föl a figyelmet.

Könyvészeti leírás

Cím: *Vasárnap*. Megjelenés helye: Kolozsvár. Főszerkesztő: Benedek Elek. Felelős szerkesztő: Kós Károly. Szerkesztette: Kós Károly, majd 1922. június 15-től Szentimrei Jenő. Kiadó: Kaláka betéti társaság. Méret 29×21 cm.

I. évfolyam (1921), 1. (nov. 13); 2. (nov. 20); 3. (nov. 27); 4. (dec. 4); 5. (dec. 11); 6. (dec. 18); 7. (dec. 25).
II. évf. (1922), 1. (jan. 1); 2. (jan. 8); 3. (jan. 15); 4. (jan. 22); 5. (jan. 29); 6. (febr. 5); 7. (febr. 12); 8. (febr. 19); 9. (febr. 26); 10. (márc. 5); 11. (márc. 12); 12. (márc. 19); 13. (márc. 26); 14. (ápr. 2); 15. (ápr. 9); 16. (ápr. 16); 17. (ápr. 23); 18. (ápr. 30); 19. (máj. 7); 20. (máj. 14); 21. (máj. 21); 22. (máj. 28); 23. (jún. 4); 24. (jún. 11); 25. (jún. 18); 26. (jún. 25); 27. (júl. 2); 28. (júl. 9); 29. (júl. 16); 30. (júl. 23); 31. (júl. 30); 32. (aug. 6); 33. (aug. 13); 34. (aug. 20); 35. (aug. 27); 36. (szept. 3); 37. (szept. 10); 38. (szept. 17); 39. (szept. 24); 40. (okt. 1); 41. (okt. 8); 42. (okt. 15); 43. (okt. 22); 44. (okt. 29); 45. (nov. 5); 46. (nov. 12); 47. (nov. 19); 48. (nov. 26); 49. (dec. 3); 50. (dec. 10); 51. (dec. 17); 52. (dec. 24); 53. (dec. 31).
III. évf. (1923), 1. (jan. 7); 2. (jan. 14); 3. (jan. 21).

Cím: *Vasárnapi Újság*. Megjelenés helye: Kolozsvár. Főszerkesztő: Benedek Elek. Felelős szerkesztő: Szentimrei Jenő; az V. évf. 21-től (május 31) kiadó is. Művészeti munkatárs: Kós Károly. Kiadó: Haladás Lap- és Könyvkiadó Betéti Társaság az V. évf. (1924), 20-ig (május 24), utána Szentimrei Jenő. Méret 29×21 cm.

III. évf. (1923): 1. (máj. 6); 2. (máj. 13); 3. (máj. 20); 4. (máj. 27); 5. (jún. 3); 6. (jún. 10); 7. (jún. 17); 8. (jún. 24); 9. (júl. 1); 10. (júl. 8); 11. (júl. 15); 12. (júl. 22); 13. (júl. 29); 14. (aug. 5); 15. (aug. 12); 16. (aug. 19); 17. (aug. 26); 18. (szept. 2); 19. (szept. 9); 20. (szept. 16); 21. (szept. 23); 22. (szept. 30); 23. (okt. 7); 24. (okt. 14); 25. (okt. 21); 26. (okt. 28); 27. (nov. 4); 28. (nov. 11); 29. (nov. 18); 30. (nov. 25); 31. (dec. 2); 32. (dec. 9); 33. (dec. 16); 34. (dec. 23).
IV. évf. (1924), 1. (jan. 5); 2. (jan. 12); 3. (jan. 19); 4. (jan. 26); 5. (febr. 3); 6. (febr. 10); 7. (febr. 17); 8. (febr. 24); 9. (márc. 2); 10. (márc. 9); 11. (márc. 16); 12. (márc. 23).
V. évf. (1924), 13. (márc. 30); 14. (ápr. 6); 15. (ápr. 13); 16. (ápr. 20); 17. (ápr. 30); 18. (máj. 11); 19. (máj. 18); 20. (máj. 25); 21. (máj. 31); 22. (jún. 8); 23. (jún. 15); 24. (jún. 22); 25. (jún. 29); 26. (júl. 6); 27. (júl. 13); 28. (júl. 20); 29. (júl. 27); 30. (aug. 3); 31. (aug. 10); 32. (aug. 17); 33. (aug. 24); 34. (aug. 31); 35. (szept. 7); 36. (szept. 14); 37. (szept. 21); 38. (szept. 28); 39. (okt. 5); 40. (okt. 12); 41. (okt. 19); 42. (okt. 26); 43. (nov. 2); 44. (nov. 9); 45. (nov. 16); 46. (nov. 23); 47. (nov. 30); 48. (dec. 7); 49. (dec. 14); 50. (dec. 25).
VI. évf. (1925), 1. (jan. 4); 2. (jan. 11); 3. (jan. 18); 4. (jan. 25); 5—6. (febr. 8); 7. (febr. 15); 8. (febr. 22); 9. (márc. 1); 10. (márc. 8); 11. (márc. 15); 12. (márc. 22); 13. (márc. 29).

Repertórium

Ábrahám Ernő, P.: Bús király II. 17., Gesztiny Jóska IV. 9. (SZ)
Ady Endre: Boldog örvény VI. 11., Intermezzo V. 30., Zokszó Ferenczy Zsizsihez (fakszimilé) V. 28. (V); Kőmüves N. Lajos: *Ady Endre sírhói iskolája*. III. 12., Kuncz Aladár: *Ady Endre*. V. 29., Nagy Sándor: *Ady Endre ősi otthonában*. III. 21., Szentimrei Jenő: *Ady Endrét ünnepeljük*. V. 28., *Ady koszorúja*. VI. 2., *Petőfi és Ady*. II. 1., [a.n.] Ady Endre és a nők. V. 29., Ady Endre és a színház. V. 28., Anekdóta Ady Endréről. VI. 7., Grafológus Ady írásáról — ismeretlenül. III. 5. (R)
Ady Mariska, L.: De Jeruzsálem nem tanul. V. 40., Éjféli beszélgetés (Ady Endre szellemével). VI. 9., Mózes. V. 34. (V); Becsky Andor: *Én az őszben járok*. VI. 5—6. (R).
Anonymus: Gazdag vagyok. I. 2. (V).
Áprily Lajos: Feldkirchi hangulat III. 34., Nyár III. 16., Opitz Mártonhoz II. 41., Patroklos alszik (A halott Ady emlékének) V. 28., Tetőn I. 7., Vadludak III. 1. (V); Jancsó Béla: *Áprily Lajosnál*. (EIO) III. 15. (R).
Arányi Jenő: A szabad nő V. 38., A szépasszony becsülete V. 15., Bogdán karrierje VI. 3., Mese a zöld disznóról III. 31., Mihályt elüldözik a versek III. 25., Szent Demeter csodája V. 23. (SZ).
Áts József: Az új barát VI. 13. (D); Bukarest színházi élete V. 47. (P).
Babits Mihály: Keserédes VI. 11. (V); Az én kísértethistóriám III. 23. (SZ).
Balázs Ernő: Haladás — Sepsiszentgyörgy (ELG) V. 16. (P).
Bach Gyula: A konfliktus fellázad III. 12. (SZ).
Balassa József: Egy házasság története V. 13. (SZ).
Balázs Ferenc: Akik könnyen nevetnek V. 18., Lopott fa II. 52. (SZ); Ami a mienk II. 38., A vásárok jelentősége II. 10., Az iskola mindnyájunké II. 27., Földmíves ember és munkásember II. 40., Kaláka II. 50., Mi a drágaság II. 5., Mik azok a társadalmi intézmények II. 17., Nyitott kapu II. 47., Sohasem akarunk háborút II. 42., Társadalmi intézmények falun II. 34., Tisztség, tisztesség II. 44., Üllhozta II. 40. (P).
Baló Elemér: Özvegy lányok útja I. 5. (V)
Balogh Artúr: Ujság — Kolozsvár (ELG) V. 16. (P)
Baloghné Molnár Mária: Kár... III. 21., Miért félnek? VI. 7., Neked mondom V. 36., Predesztináció III. 9., Tragédia III. 4., Tükör előtt V. 45 (V); Megjött a szentlélek V. 20., A múlt visszajár V. 37. (SZ).
Bárd Oszkár: Beethoven felé III. 2., Megenyhülés IV. 3. (V).
Bárdos László: Ármányos szerelem III. 29. (V).
Bárdos Péter: A föld gyermekéhez II. 44., Májusban II. 33. (V).
Bársony István: Símándi elszerződik V. 45. (SZ).
Bartalis János: A Duna korlátján VI. 13., A karlsbadi levelekből IV. 1., Az én kedvesemnek V. 13., Égi rózsák után III. 23., Ha hárfa szól ... V. 23., Kosály IV. 11., Már Te ragyogsz V. 49., Sírbeszéd Ady Endréhez IV. 11., Szerelem III. 8. (V); Szentimrei Jenő: *Bartalis Jánosnál* (EIO) III. 20. (R).
Bartha István: Tanító úr, házasodjon meg II. 39. (SZ).
Baumgarten László (= Bányai László): A 18 évesekből egy (hozzászólás az irodalmi ankéthez) V. 46. (P).
Becsky Andor: L. Ady Mariska: *Én az őszben járok*. VI. 5—6., (Gulácsy Irén) *A „Falula" mint pályadíjnyertes darab*. VI. 12., Az erdélyi irodalom mai keresztmetszete V. 40., Az erdélyi kritika keresztmetszete V. 41., Kibédi Sándor: *Diadalmas élet*. V. 47., Mécs László: *Hajnali harangszó*. V. 24., Molnár Sándor: *Új tavaszvárás*. V. 43., Nyírő József: *Jézusfaragó ember* V. 18.,

Ormos Iván: *Ülelés dúlt földön* VI. 8., Összefoglaló (az irodalmi ankéthoz) V. 47., Pap József: *Kidülés barátért*. V. 48., Rab Géza: *Ének az éj kincséről*. V. 50., Reflexiók egy irodalmi kritikához VI. 4., Serestély Béla: *Zenitben*. V. 50., Szentimrei Jenő: *Nyári délután Egerben* V. 28., Tóth István: *Álomtragédia*. V. 21. (P).
Becsky Irén: A tavaszi napról V. 18., Április V. 16., Csendes kedves V. 29., Gyermekség V. 35., Pihenés nélkül V. 25. (V).
Bekény László: Inczinger Ferenc: *Vége a mesének*. V. 37., Kassai levél VI. 5—6., Rácz Pál: *Furcsa emberek*. V. 38., Sziklay Ferenc: *Hangzatba*. V. 21. (P).
Békési Károly: A régi Kolozsvár III. 11., 18., 25. (P).
Bencze Domokos: A vágy ódája V. 18., Álom V. 15. (V).
Bencze Miklós (= Czinczár Miklós): A félszemű VI. 1., A húszezredik konferencia III. 23., Az élet — agyvelő nélkül III. 29., Cél V. 17., Csoda III. 18., Irma története III. 13., Jótékony cél V. 32., Jóvátétel V. 25., Látogatás egy elnyomott tehetségnél V. 48., Lavina V. 40., Nagy hal a Berettyóban V. 19., Örök különbözet III. 27., Pál és a leány III. 16. (SZ).
Benedek Elek: A legszebb muzsika II. 34., A megváltó II. 16., Aranykalászok II. 7—9., 13., 22., 36., 38., 44., 46., A vén sas II. 11., Az erdő télen II.7., Becsüld a népet I. 3., Dal a búzavirágról II. 27., Kisbaconi farsangi levél II. 5., Öreg fülltető éneke II. 48. Piros pünkösd napján II. 23., Téli ének II. 1., Téli esték I., Vén almafa II. 3. (V); A csikó V. 45., A forgószél V. 29., A harismadár III. 11., A két Benkő II. 25., A múlt VI. 2., A pezsgő IV. 12., A pusztaszeri áldomás II. 18., A tékozló fiú III. 16—19., A tizenkettedik III. 28., A tücsökpár II. 23., A vén hámoros III. 34., A vén meg a kicsi Nyikuláj II. 12., A vén papné III. 31., Az anya V. 49., Az arckép IV. 6., Az etelközi áldomás II. 14., Az özvegyasszony búzája V. 26., Eke után I. 1., Egy juhról és egy bárányról IV. 3., Egy kis leányról V. 24., Egy könyv halála és feltámadása III. 1., István nagyapó II. 20., Judit II. 42., Két fehér kutyáról III. 24., Lili IV. 10., Miért nem mindjárt? II. 6., Petőfi halála II. 31., Soha V. 36., Százesztendős jövendőmondó II. 2., Szeretet I. 7., Szolfarina III. 6., Szotyori mester II. 4., Találkozás az erdőben V. 42., Tartóztasd a hitet II. 9., Vannak-e még ilyen emberek? I. 5., Vissza a faluba II. 29—30., 32—33., 35. (SZ); Bekköszöntő (Az erdélyi történetek előszava) VI. 13., Bevezető a Székely népballadákhoz II. 52., (Levél Szentimrei Jenőnek) V. 50. (P); Szentimrei Jenő: *Benedek Elekhez*. (EIO) III. 13. (R).
Benedek Marcell: A felrehúzódott nagy tü III. 17., Aki eladta a könnyeit III. 10., A legjobb ember lelke III. 26., A levél rosszkor talál érkezni V. 18., A Pávatoll-rend, avagy a büszkeség és hiúság V. 35., A százegyedik novella III. 14., Először életemben III. 34., Irodalmi levél Budapestről III. 31., Szent Makárius legendája III. 22., Tikosi III. 29. (SZ); Szentimrei Jenő: — —, *Modern magyar irodalomtörténet*. V. 41. (R).
Berde Mária: Jubileumra II. 41., Perbeszállás III. 2., Phaonnak III. 7., Szégyengyermek III. 13 (V); A férfi verve is rossz II. 40., Fanny asszony kenyere III. 3. (Vasárnap)., Virág az erdőn III. 28—30. (a mellékleten), Vízen hold III. 23—27. (a mellékleten), (SZ); Antalffy Endrénél III. 5. (P); Szentimrei Jenő: *Berde Máriánál* (EIO) III. 2. (R).
Bethlenfalvi Pál lásd *Padi Árpád*
Biró György: Csendes panaszkodás a júniusi erdőnek III. 11. (V).
Biró Dénes: Sugár és ború III. 2. (Vasárnap), Szívemhez II. 43., Türelem II. 30. (V).
Biró László: Az élet könyve II. 23., Kórházban II. 36. (V); Petőfi Zoltánt kicsapják II. 48. (P).
Bisztray Gyula: A rím IV. 7., A szépség fátyla V. 39., Bánatos őszi ének III. 29., Csodakút IV. 2. (V); Miklóst hazavárják IV. 5. (SZ).
Bodnár Mária Klára: Nász V. 18. (SZ).
Bodoni Miklós: Az Alpokon V. 41., Diadalmas zongora VI. 10., Halhatatlanság V. 49. (V).
Bodor Aladár: Gránátok jönnek II. 2. (V); A legbüszkébb lovag III. 32., Öröklés V. 32. (SZ).
Botos János: Koldustarisznyák V. 16. (SZ); Krassószörényi Lapok — Lugos (ELG) V. 16., Színházi élet Lugoson V. 37. (P).
Bölöny Bálint: Télen V. 49. (SZ).
Buday Árpád: Eredetiség és utánzás IV. 4. (P)
Bujk Béla: Az angol király III. 27. (SZ).
Bús Fekete László: Lengyel Menyhért új darabjáról VI. 1. (P).
B.: Byron híres szerelme V. 19., Csokonai emlékezete III. 30. (P).
bf.: Napló a hétről III. 31. (P).
bz.: A nép és a munkásság közeledése II. 37. (P).
Csanád Imre: Bagolyvár II. 13., Lovagvár II. 4., Orgonavirágok II. 9. (V).
Csányi Sándor: A feleségemhez V. 38. (V).
Csathó Kálmán: A házasságok az égben kötettnek V. 43. (D).
Csűrös Emilia: Emlékszel-e rája V. 49., Jairus leánya IV. 5., Nyár III. 21., Pán útja V. 20. (V); A vörös barát VI. 5—6., Erős gyengeség VI. 8., Hágár V. 37., Itthon V. 48. (SZ).
Czinczár Miklós — lásd *Bencze Miklós*
Darvas János: Kísértetek riadója III. 3 (Vasárnap)., Levél V. 21., Várandós a város V. 27. (V).
Dénes Sándor: A Géza meg a Bella IV. 2., Gondolatok evés közben IV. 10., Hagyom magamat rajzolni III. 19., Öröktűz az ecsedi lápon III. 17., (SZ); Szamos — Szatmár (ELG) V. 16. (P).
Detrehemi József, W.: Amerre mentem ... III. 13. (V).
Dienes László: Három nagybányai festőről V. 36. (P).
Dobai István: Ma II. 50. (V).
Dobay Ferenc: Furcsa sírkő II. 34. (V).
Dombai Mária: Vissza a rokkához VI. 3. (SZ).
Dózsa Endre: Apró dolgok nagyobb székelyeknél II. 7., „Az is román" II. 6., Bakó József II. 2., Gorski őrmester II. 44., Régi jó időkből III. 3., V. 13. (SZ).
Draskóczy Ilma: Keresztesek III. 17., Rózsasors III. 19., Szánka-dal IV. 8. (V); A szív lobogója alatt III. 13., Az otthon III. 33. (SZ).
Dsida Jenő: A színész VI. 3., A Titok V. 48., Altatódal V. 41., Az éjfeli vonat V. 20. (V).
Egyed Géza: Emlékezés Gyóni Gézára II. 7. (P).
Endre Károly: Invocatio III. 5., Monte San Gabriele III. 8., Tavaszi sugár III. 1., Ujévi vers IV. 1. (V); Pogány László: *Endre Károlynál*. (EIO) III. 8. (R).
Erdélyi Irók Olimpiásza: Aradi műsor III. 31—32., Marosvásárhelyi műsor III. 29—30., Nagyváradi műsor III. 28—29.
Erdélyi József: December II. 32., Fájó szívvel II. 26., Fordítás II. 27., Mindegy II. 38.(V).
Erdélyi Márta: Akácvirágzáskor V. 19. (V).
Éhes János: A tehetség V. 34., „Hozzá" V. 34., Internációnálé V. 34., No, nem? V. 34., Szezon előtt, mintavásár közben V. 34. (V).
Erdődy Mihály: Egy pohár pommery V. 37., Lélegzetet vettem V. 41. (SZ).
Erdős René: A pénz V. 13. (SZ).
Étédi János: Hontalanul I. 5. (V).
Faragó Sándor: Péterke a kétezredik VI. 7. (SZ).
Farcádi Sándor: A hóember III. 3 (Vasárnap)., A lófőszékely új nótája II. 10., Április II. 17., Apró tragédiák II. 23., A tönk szélén III. 1 (Vasárnap)., Az égi írnok II. 43., Egy ősrege II. 16., Élő karó II. 18., Farsang IV. 2., Időszerű ballada I. 7., Kánikulában II. 29., Nyári kedv II. 24., Tavaszi induló II. 19., Újra itt a rekkenőség II. 27. (V).
Farkas Antal: A vendéglős úr regénye II. 45—47., Hol vagy, Ádám? I. 3. Miért halt meg Marci bácsi? II. 16. (SZ).
Farkas Tibor: A forradalmár IV. 4. (SZ).
Fáskerti Tibor: A törvény II. 46., Az asszony verve jó II. 43. (SZ).
Fazekas Bertalan: Sipos László műtermében IV. 10., Szamosújvár, az erdélyi örménység metropolisa V. 23. (P).
Fegyverben álló lelkek. (Folytatásos regény, fejezetenként más és más a szerző) III. 1—7., 9—15., 20. (Pap József, Imre Sándor, Kaczér Illés, Sipos Domokos, Tabéry Géza, Gulácsy Irén, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Molter Károly, Berde Mária, Nagy Dániel, Darvas Simon, Zágoni István, Szentimrei Jenő és Fazekas Bertalan írása.)
Fehér Dezső: Nagyváradi Napló — Nagyvárad (ELG) V. 16. (P).
Fejér András: Amikor eljön az utolsó óra III. 2. (Vasárnap), A limonowi csatatéren II. 21., Benedek Elekhez

II. 53., Néma verkli II. 19., Várlak, Tavasz IV. 2. (V); Móric halála IV. 12. (SZ).
Fejér Gerő: Keresztúton II. 16. (V).
Felszeghy Dezső: Divat II. 17., Ha látsz I. 7. (V); Költemények prózában II. 13. (SZ).
Ferenczy György: Interjú Grozavescu Traiannal V. 46. (P).
Finta Gerő: Fák II. 42., Oktalan féltés szonettje V. 13. (V); Tompa Lászlónál III. 9. (P); Walter Gyula: — —, *A fák.* IV. 2. (R).
Finta Zoltán: Hivatlan vendég búcsúzása III. 1., Nihil IV. 12., Tavaszi szél III. 10., Tűző percek csillaghullása V. 40. (V); Csak egy kislány van a világon V. 33—34., Emmerencia néni V. 20., Emlékkönyv VI. 11., Nevetség tárgya V. 14. (SZ); Jancsó Béla: *Finta Zoltánnál* (EIO) V. 44. (R).
Fodor László: A nyári táncosnő V. 24. (SZ).
Fogarasi Albert: Régi diákélet a Bethlen-kollégiumban II. 41. (P).
Franyó Zoltán: Megkésett szonett III. 34., Minden tájon árván IV. 3., Misterium maternitatis III. 33. (V).
Fülöp Lajos: Úton III. 2 (Vasárnap). (SZ).
fz: Korunk hősei V. 22. (P).
Galambos Dezső: Lány a hídon III. 30., Szonja III. 16. (V).
Gárdonyi Géza: Mesék II. 23. (SZ).
Gulácsy Irén, P.: Fórgeteg III. 1—33., Mire megvirrad II. 50., Nem nőnek a fák az égig IV. 11. (SZ); Napáldozat V. 50. (D); Taléry Gézánál III. 10. (P); Becsky Andor: *A „Valuta" mint pályadíjnyertes darab* VI. 12., +++ Gulácsy Irénnél (EIO) V. 20. (R).
Gulyás Károly: A marosvásárhelyi kollégium kis képzőművésze [Bordi András] IV. 3. (P).
Gyallay Domokos: A szép szó III. 15., Kovács Pál III. 9. (SZ); Jakab Géza: *Gyallay Domokosnál.* (EIO) III. 19., Székely János: — —, *Föld népe.* V. 42. (R).
Gyalu: Tragédia IV. 3. (D).
Gyalui Farkas: Bróly Sándorról VI. 2. (P).
Gyárfás Endre: Beszélgetés a nappal VI. 7., Erdélyről mesélek VI. 7. Szegény diák hazabeszél VI. 7. (V).
Gyarmati Ferenc: Anyámnak üzenem II. 6., A remetekripták őre V. 14. (V); A dévai csángók kultúrtörekvései I. 5., Hunyadvármegye — Déva (ELG) V. 16. (P).
Gyomai Imre: A kisfiú meg a kiskutyája III. 12., Az emberölő bestia III. 22., Hétköznapi történet a félláb katonáról III. 12., Morfinista volt III. 14. (SZ).
Gyóni Géza: A béke jön II. 7., Levelek a Kálvárláról II. 7. Rab magyarok II. 7. (V); Egyed Géza: *Emlékezés Gyóni Gézára.* II. 7. (R).
Győri Ernő: A gazdag gyermekek hajót játszottak III. 27. (SZ).
Hajnal László: Add vissza IV. 3., Jól van III. 13., Májusnak múltán VI. 5—6., Mea culpa III. 20., Muzsika IV. 9., Nyári vers V. 34., Őszi kód III. 28., Parancs IV. 6., Rotondi éjszaka IV. 12., Talán III. 3., Úgy sajnálom V. 22., Úton V. 31. (V); Morfium II. 49. (SZ).
Halász József: Júniusi mámor III. 13., Meddő tűz IV. 4., Sorsommal nem szállok vitába III. 26., Tükörkép III. 6. (V); Sas László: *Isten lábánál.* III. 22. (P).
Harasztosy Béla: Testvéreim, szeressétek egymást II. 43. (V).
Harsányi Zsolt: Az aranyholló V. 36—50., VI. 1—9. (SZ).
Hary Márton, ifj.: A csók IV. 10., A jövő IV. 5., A szív II. 35., Egy vers Galileáról V. 20., Neked küldöm III. 32. (V).
Heltai Gáspár: Egy nemes emberről és az ördögről II. 22. (SZ).
Herczeg Ferenc: Tegnap királya VI. 1. (SZ).
Homo Patiens: Az igazolvány-őrült III. 5. (SZ).
Horváth Miklós: Megkondul a harang VI. 9. (SZ).
HL: Petőfi követjelöltsége II. 25. (P).
Incédy Ákos: A császár III. 21. (SZ).
Jacskó Olga: Ballada V. 20. (SZ).
Jakab Géza: Álmodik a gyopár IV. 5., A magam tüzében VI. 11., Cigarettafüst V. 29., Hegedűszó III. 29., Köd a Dunán III. 25., Monológ az őszben III. 17., Szobrászat V. 26., Tavaszi vers VI. 8., Utak V. 13., Üzenet Erdélybe III. 32 (V); A Magyar bibliofil szemle IV. 5., A művész és a szerelem VI. 8—10., Az erdélyi irodalom Magyarországon V. 25., Az örökkévaló dal III. 20., Anonymus nyomában IV. 7., Deus ex machina V. 29., Egy régi vers s egy régi költő (Adyról) VI. 11., Erdélyi estek IV. 8., Paul Géraldy VI. 10. Ligeti Ernőnél V. 34., Szentimrei Jenőnél V. 28. (P).
Jancsó Béla: A kalotaszegi varrottas megújhodása V. 15., Április Lajosnál III. 15., Az erdélyi irodalom és az erdélyi kritika V. 45., Élet és irodalom II. 52., Erdélyi színfoltok V. 17., Finta Zoltánnál V. 44., Kibédi László Sándor: *Így ahárom.* V. 35., Kovács Dezsőnél III. 25., Makkai Sándornál IV. 2., Olosz Lajosnál III. 34., Pásztortűz almanach VI. 1., Prattinger Ferenc: *Millisók útján.* V. 36. Reményik Sándornál V. 38., Szombati Szabó István: *Lavinák éneke.* V. 32., Walter Gyulánál III. 34 (P).
Járai István: A Bethlen-kollégium a demokrácia szolgálatában II. 41. Az ifjúsághoz II. 42. (P).
Jávor Béla: A sánta meg a vak V. 15. (V); Krizantém IV. 11—19. (a mellékleten) (SZ); Forradalom IV. 9. (P).
Jordache János: Mi ketten III. 10. (V).
Juhász Gyula: A költőnek VI. 5—6., Arany batár V. 44., A várta V. 48., Én Istenem V. 44., Gyászinduló V. 44., Krisztus a vargával V. 50., Macskazug VI. 2., Morus Tamás VI. 9., S.O.S. V. 42., Stanza V. 13. (V).
Július: Petőfi az orosz irodalomban II. 53. (P).
Jp: T. Imets Bélánál III. 23. (P).
Kacsó Sándor: Nem kell már III. 12., Tág hómezőben szobrot állok III. 2. (V); Az Élet színpadán IV. 9., Egyedül V. 20., Kétkrajcáros komédia III. 31., Temetni mennek III. 28. (SZ).
Kaczér Illés: Rarica III. 8. (SZ).
Kádár Imre: Csontvázak beszélgetnek IV. 1. (V).
Kakassy Endre: A szerelem bolygói VI. 3., Csak a szemed VI. 3., Hózene V. 50., Sorsom: sorsod: sorsa V. 48. (V); Jaj! VI. 4., Lélekrablók VI. 10. (SZ).
Kállay Sándor: Prológ III. 22., Sóhaj III. 6. (V).
Kálmán Jenő: Egy pártvacsora következményei V. 38., Margit-szigeti tanulmány V. 21. (SZ).
Karácsony Benő: Ecce Gölöncsér V. 27., Rövid történet egy fiúról III. 14. (SZ); Válás után (D); Nincs olyan nagy veszedelem V. 44. (P).
Karinthy Frigyes: Az embersze1lídítő V. 44., Az idegen V. 21., Dr. tévedés VI. 11., Miért nem írtam darabot V. 46. (SZ).
Karsa Ilonka: Kolárik bácsi rózsái V. 13.
Kemény Simon: A pofon VI. 13. (SZ).
Kent József: Bethlen álma II. 41. (V).
Keresztury Sándor: Levél a falu komoly bajáról II. 12. (P).
Kertész Mihály: A jószívű Zákány III. 15., Az asszony meg a három férfi III. 18., Mezítelen Mátyás II. 52., Sós a leves! II. 49., Szén III. 11. (SZ); A zárós kliens IV. 7., Önagysága kesztyűi III. 3. (D); Boldizsár István III. 14., Pesti levél III. 21—22., 24., 26., 29., 32., 34. (P).
Kibédi Sándor: A gyermekünk VI. 13., Köszöntés V. 48. (V); Petőfi cigánylelány-szerelme II. 31. (P); Becsky Andor: — —, *Diadalmas élet* V. 47., Jancsó Béla: — —, *Versek.* V. 39. (R).
Kilián Zoltán: A pótangol V. 25., Siebertus Larus VI. 2. (SZ).
Kiss József: Krisztus II. 2. (V).
Kocsis László: Örökség VI. 12. (SZ).
Komlós Aladár: Egy rossz novellát olvastam III. 22. (SZ).
Kós Károly: A Magyar Szövetség II. 2., A Székely Nemzeti Múzeum II. 6., Erdély a választások után II. 12., Erdély magyar népe választott II. 10., Erdélyi politika II. 24., Erdély számadása II. 17., Felhívás olvasóinkhoz I. 5., Guild of Handikraft III. 9., 12., Gyárfás Elemér: *Bethlen Miklós kancellár* VI. 12., Kétféle módszer II. 4., Lendülő mozgalmak II. 18., Magyar ruházat II. 9., Májusi eső és esővaluta II. 23., Mátyás királytól Dózsa Györgyig II. 9., Mi a népművészet? I. 7., Mi az igazság az ajtóni magyar kisgazdák panaszos ügyében? II. 11., „Mi magyarok olyan elhagyottak vagyunk" II. 7. (Móricz Zsigmond.) *Tündérkert* II. 27., Népmozgalmak Erdélyben I. 1., Népszavazás Sopronban I. 3., Öreg templomok II. 17., Tanulságok I. 1., Új kormány II. 5., Undi Mariska Kalotaszegen V. 34., Zászlót bontott Kolozsvár II. 4. (P); Szentimrei Jenő: *Kós Károlynál.* (EIO) III. 3. (R).
Kosáryné Rés Lola: Két boszorkánymester V. 22. (SZ).

Kosztolányi Dezső: Piros köd V. 26. (SZ).
Kovács Dezső: A kisasszony ispánja III. 5., Nagyasszony menni készül III. 1., (SZ); Jancsó Béla: *Kovács Dezsőnél* (EIO) III. 25., Székely János: *Apostolok és csavargók.* — — *novelláskönyve.* IV. 10. (R).
Kovács József: Orosz táncosok III. 15. (P).
Kovács Károly: A dicső múlt II. 24., A régi árnyék III. 7. (V); Déva és vidéke — Déva (ELG) V. 16. (P).
Kozma Andor: Demokrácia II. 26., Nagyemberek II. 26., Rossz és jó üzlet II. 26. (V).
Kőműves Lajos: Ady Endre zilahi iskolája III. 12. (P).
Körtvélyfáy János Imre: A sűrke ködben III. 1. (Vasárnap) (V).
Kővári Jolán: A kis borjú II. 33. (SZ).
Kövér Erzsébet: Áldozat III. 3., A múlt III. 3., Átok III. 3. (V).
Krisán F. Pál: Nagybánya — Nagybánya (ELG) V. 16., Ősi bányaváros, világhíres művészváros: Nagybánya V. 43. (P).
Krizsó Kálmán: Hull a hó II. 3., Úgy indulánk napkeletre II. 5. (V); Becsky Andor: — —, *Proletárversek.* V. 14. (R).
Krúdy Gyula: Mese Petőfiről II. 30. (SZ).
Krüszelyi Erzsébet: Az alkony énekel VI. 12., Az erdő villije VI. 4. Egykezűek VI. 7., Én már meghaltam IV. 9., Én nem tudok ölelni V. 25., Lelki nippek V. 19., Ne jöjjetek V. 46. (V).
Kubán Endre: Temesvári Híriap — Temesvár (ELG) V. 16. (P).
Kunez Aladár: Ady Endre V. 29. (P).
Lakatos László: Fej vagy írás (D).
Lampérth Géza: Őszi harmat I. 1. (V); A főgenerális meg a lőtőszékely II. 29. (SZ).
Lányi Sarolta: Ajándékos évek tűntén V. 32., Este a város határában V. 32. (V).
Lázár István: Gyikocska V. 46. (SZ).
Lengyel Menyhért: A rettenetes barát IV. 9. (SZ).
Ligethy Béla: Virágokat visznek III. 18., Megérkezés III. 14. (V).
Ligeti Ernő: Ez hát az én népem? III. 33., III. 5., Vers III. 17. (V); A história színpadán V. 25., 30., A szakállas ember IV. 5., Dujardin dinnyéi V. 33., Három óra a városban II. 34., Mariska III. 20., Ramazán II. 13. (SZ); Erdélyi antológiák III. 9., Nagyvárad III. 11., Régi kolozsvári bálok IV. 8., Ramindranath Tagore iskolája III. 21. (P); Jakab Géza: *Ligeti Ernőnél* (EIO) V. 34. (R).
Lovassy Andor: Holubár IV. 1., 2. (SZ).
Lőrinczy Lajos: A kicsi II. 7., 38. (SZ).
Lux Terka: Az első bánat V. 21. (SZ).
lb.: Könyvespolc III. 19. (P).
Makkai Domokos: Véleményem a Magyar Szövetség újjászervezéséről II. 29. (P).
Makkai Sándor: Jancsó Béla, *Makkai Sándornál* (EIO) IV. 2. (R).
Maksay Albert: Tenger IV. 4. (V).
Marót Sándor: Tabéry Géza, *Marót Sándornál* (EIO) III. 14., (ab): — —, Nincs halál V. 34. (R).
Marton Ernő: Új Kelet — Kolozsvár (ELG) V. 16. (P).
Mátrai Sándor: Megvigasztalódás V. 22. (SZ).
Mécs László: Napfogyatkozás III. 15. (V); Becsky Andor: — —, Hajnali harangszó. V. 24., SP: Szlovenszkói írók. — —. III. 15. (R).
Mihály László: A letiport fenyőcsemete III. 24., Gyűlölöm a tavaszt V. 17. (V).
Molináry Gizella: Tavalyi ősz II. 46. (V).
Molnár Albert: A fizetésemelés IV. 8., A gyermek mián ... III. 3. (Vasárnap)., A koronabeváltás II. 10., A pletyka II. 42., Hazajött Anti bá II. 26., Vallomás II. 6. (SZ); Asszonyom II. 39., Értsünk szót, Pista bá II. 33., Halottak napja II. 45., Legjobb otthon II. 37., Mikulás II. 49., Mikor Petőfi Krisztus volt II. 31., Ruha teszi az embert II. 48., Tavaszi hangulat vagy nem mindenkinek tavaszodott ki! II. 15., Tél küszöbén II. 43. (P).
Molnár Sándor: Én békés szívvel távozom III. 24., Jószívű stróták jószívű emberekről III. 11., Síró vágyam III. 31. (V); Romániai séták III. 4. (P); Becsky Andor: — —, Új tavaszvárás. V. 43. (R).
Molter Károly: Gondolatbörze III. 30., Kidobtak egy utast II. 45., Nyugati cipő V. 16., Tudós nők III. 18. (SZ); Bolondul az embör (D); +++ Molter Károlynál (EIO) IV. 5. (R).
Moly Tamás: A könyörtelen jótevő V. 30. (SZ).
Móricz Pál: A céhmesterné és a fia a generális I. 6., A tárnokmester II. 33., Nagyapám két története II. 50. (SZ); Egy moldvai fejedelem atyafiságkeresőben II. 44., A hortobágyi betyárvásár III. 1. (Vasárnap)., A szegedi szűcsök I. 2., Bihari leánykérés I. 4. (P).
Móricz Zsigmond: A levelibéka II. 42., Keserűvíz VI. 8. (SZ); Kós Károly: *Tündérkert.* II. 27. (R).
Mózes Károly: Értsük meg az idő szavát II. 32. (P).
MZ: Dezső Miklós képkiállítása Tordán IV. 2. (P).
Nagy Dániel: A művész III. 32., Aradi kincskeresők III. 1., Áron II. 1., A sváb asszony III. 7., Az asszony III. 24., Egy nem Mold-féle cukorka III. 17., Egy okos malac II. 5., Humoros írás 1923-ból III. 26., Három év egy leány életéből III. 9., Istentagadó V. 18., Janika névnapjára III. 16., Késői tavasz V. 17., Levelek IV. 3., Nápolyi virág III. 5. (SZ); A Vasárnapi Újság aradi száma III. 10., Hogy csinálódik egy regény V. 16., Karácsonyi riport az aradi költőkről IV. 2. (P); Szentimrei Jenő: *Nagy Dánielnél.* (EIO) III. 10. (R).
Nadányi Zoltán: Csúnya lány V. 41., Nyelvészet V. 27. (SZ).
Nagy Emma: Már hiába IV. 4. (V).
Nagy Sándor: Ady Endre ősi otthonában III. 21. (P).
Nikodémusz Károly: Engem is hívtak III. 27. (V); Az első ebéd IV. 5. (D).
Nil: Déryné nagyasszony estélye IV. 10. (V).
Nyirő József: A hazátlan ember I. 7., A mén nyomán II. 45., Imádkozó malmok I. 4. (SZ); Ahol a dal és Petőfi Sándor találkozik II. 31. A karácsonyi gyermek jár előttünk II. 52., Az új küszöbön III. 15. (P); Becsky Andor: — —, Jézusfaragó Ember. V. 18., Szentimrei Jenő: *Nyírő József.* V. 16.
Olosz Lajos: Fekete páva VI. 4., Győzelem IV. 3., Karácsony III. 34., Maya kertje V. 43., Mária Magdolna VI. 8., Misztérium IV. 7., Putifárné V. 14., Szüret V. 50. (V); Jancsó Béla: *Olosz Lajosnál.* (EIO) III. 34.
Ormos Ede: A hegytetőn I. 4. (V); A kert IV. 5., A tehénrevaló II. 2., 3., Az én autóm III. 26., Az új cipő V. 40., Döntő tanácskozás III. 32., Ingyen tej V. 48., Mindent ellopnak V. 46., Tisztességes asszony IV. 8. (SZ); Gyergyói emberek II. 37., Mi lesz, ha az erdők kifogynak? II. 47. (P).
OA: Vannak még elvhű emberek III. 16. (SZ).
Ölvedi László: A bányász éneke IV. 8., Egy nyári este V. 14. (V).
Paál Árpád (= Bethlenfalvi Pál): Baracklopás II. 7., Ciklopsz és szunyog I. 2., Fenyők szava I. 7., Imádság rezdül IV. 11., Leomló hullámok II. 21., Mindenki mást mond II. 25., Örökké III. 32., Sorsisten III. 34., Szemek I. 4., Vonzások II. 33. (V); Mese Felországról II. 52. (SZ); A demokrácia és a reakció II. 27., A gyermekért V. 26., 27. A jövendő ígéretei III. 3., A nadrágosok I. 2., A nő hazug élete III. 2., 4., 8., 11., Az egyedülvalóságtól a magárahagyatottságig V. 44., Bízni kell erős lélekkel II. 21., Felhívás VI. 12., Feltámad az eltemetett igazság II. 16., Jóakaratú emberek I. 7., Mi hiányzott a koronázási ünnepen II. 43., Nyelvek békéjének ünnepén II. 23. (P); Szentimrei Jenő: *Paál Árpád.* II. 33., +++ Paál Árpád (EIO) V. 13. (R).
Pálffy Márton: Húsvéti ének II. 51., Prológus V. 46. (V).
Pálffy Miklós: Elmúlt a nyár II. 39. (V); A jó asszony koronája férjének III. 1. (Vasárnap)., Hogyan éljünk II. 40. (P).
Páli Tamás: Médea V. 15. (SZ).
Pap József: Bűs szonett III. 7., Kis versek III. 14. (V); Az ember a világban IV. 11., Madárfészek II. 27., Párbeszéd II. 47., Wulfhoop az élet csúcsain III. 19., 20. (SZ); Bajok az erdélyi irodalom körül V. 43., Bájligeti Ernő. A szűzitő ifjú. VI. 5—6., Nyílt level Kristóf György, Borbély István és György Lajos tanár urakhoz. VI. 3. (P); Becsky Andor: — —, Kiáltás barátért. V. 48., Szentimrei Jenő: *Pap József.* (EIO) IV. 3., +++: — —, Első könyv. V. 14. (R).
Papp Andor: Delvidék — Arad V. 16. (ELG), Arad irodalmi életéről VI. 4. (P).
Pécsy Horváth Rezső: Az utolsó fejezet III. 23., Egy éjszaka III. 21. (SZ); Magyar fejek Jugoszláviából III. 26. (P).

Perédy György: Fénytelen éjszakák ciklusból III. 8., Hasztalan sorok III. 12., Melyikben vagy te III.21. (V); Látogatás a regényhős özvegyénél [Jókai: Egy az Isten] V. 18. (P).
Petelei István: A harangok II. 16., Falusi történet I. 7., Költözködés II. 13. (SZ); Két levél III. 7. (P); Szentimrei Jenő: *Petelei István.* I. 7. (R).
Petőfi Sándor: Csalogányok és pacsirták II. 31. (V).
Petres Kálmán: Vihar után II. 40. (V).
Pintér Ferenc: Ostromolják a várost VI. 4. (V).
Pogány László: Béke III. 7. (V); Endre Károlynál III. 8. (P).
Porkoláb István: Petőfi Ostffyasszonyfáján II. 28. (P).
Pröhle Vilmos: Áprilisban V. 16., Hóesésben IV. 6., Régi húron IV. 9. (V).
Rab Géza: Himnusz ahhoz, akit szeretek VI. 13., Tavaszi riadó V. 49. (V); Becsky Andor: — —, *Ének az új kincséről.* V. 50. (R).
Rab Gusztáv: A vendég VI. 7. (SZ).
Rácz Imre: Este a kurucvilágban IV. 3. (SZ).
Ravasz László: Karácsony I. 7. (P).
Reményik Sándor: Elérhetetlen V. 38. (V); Jancsó Béla: *Reményik Sándornál.* (EIO) V. 38. (R).
Rév József: Libera nos a malo V. 16. (V).
Révész János: Petőfi és Nagybánya III. 1. (Vasárnap) (P).
Ritoók Emma: Közös sorsok útja V. 2. (V).
Salamon László: Hozzászólás irodalmi életünk kérdéseihez V. 47. (P).
Salgó Olga: A jó ura III. 29. (SZ). Csucsa előtt IV. 12. (V).
Sárosi Árpád: Áldozok a napnak V. 21. (V).
Sas Jolán: A hajnalt várom III. 31. (V).
Sas László: Barátom Bux Pál III. 9. (SZ); Halász József: — —, Isten lábáról III. 22., Szentimrei Jenő: — —, Viviana III. 34. (R).
Schöpflin Aladár: Gög V. 46. (SZ); Vége a nyárnak (a szerző nyilatkozik a darabjáról) VI. 13. (P).
Schubert János: Meddig járom még az utat V. 15. (V).
Sényi László: Székely napló — Marosvásárhely (ELG) V. 16. (P).
Serényi József: Szalontai lapok — Nagyszalonta (ELG) V. 16. (P).
Simon László: Az isteni Gergely IV. 7. (SZ).
Sipos Domokos: Az első levél a feketeszemű leányról IV. 9., 10., 11., Hotrány a bálban IV. 2. Karácsonyestén II. 53. (SZ); Válasz a Vasárnap körkérdésére II. 29. (P).
Somlyó Zoltán: Az egyén III. 22., Élet III. 27., Gyengeség panasza V. 13., Szerencse IV. 6., Tisztaság III. 31. (V); Vázlatkönyvemről III. 33., V. 26. (P).
Somlyói Eller Gizella: Kérdés, amire nincs felelet? V. 32., Miért lettem én ember? V. 21., Mindig mindenben őt köszöntöm V. 43. (V); A jósnő halála V. 39., Kolozsvári emlékkönyv V. 50. (SZ).
Staibl Miklós: Ének a holdról V. 29., Őszi rigmusok V. 38. (V).
Surányi Miklós: Pán V. 39. (SZ).
SP: Levél Szlovákiából II. 52., Szlovenszkói írók: *Mécs László* III. 15., *Tamás Mihály* III. 20. (P).
Szabó Imre: Magyar grafikus sikerei Prágában [Tábor Jenő] III. 61. (P).
Szabó Jenő: Magunk között II. 42., Még jár ... III. 10. (V); Ikafalvi Dienes Jenő: *Szabó Jenőnél.* (EIO) III. 18. (R).
Szabó Mária: Megoldás II. 36. (SZ).
Szabolcska Mihály: Jézus, ki a jászolban született II. 52., XXIII. zsoltár III. 2., XXIX. zsoltár III. 11. (V); +++ *Szabolcska Mihálynál* (EIO) III. 21. (R.
Szász Béla: A templomjuss III. 2. (Vasárnap). (SZ).
Szász Endre: Ellenzék — Kolozsvár (ELG) V. 16. (P).
Szederkényi Anna: Amiért egy asszony visszafordul VI. 3—13 (SZ).
Szegedi István: Száz hölgycigaretta VI. 1. (SZ).
Székely Huszár lásd *Benedek Elek.*
Székely János: A Marosban arany van V. 17. (SZ); Apostolok és csavargók, Kovács Dezső novelláskönyve. IV. 10., Bróly Sándor, a probléma V. 33., Consum — Kolozsvár (ELG) V. 16., Ferenczy Gyula VI. 11. Gyallay Domokos: *Föld népe* V. 42., Tiruatól Kolozsvárig V. 34. (P).
Szekula Jenő Az éjféli vendég V. 41. (SZ).
Szeles Béla: A gépírónő — egy színpadi szerző naplójából V. 46. (P).
Szentimrei Jenő: Asszony III. 14., Don Juan második élete V. 17—28., 32—34., 36—38. és 45., Feljebbvalónak II. 13., Kinek lova nincs II. 18., Nyári vers II. 30., Öreg diák 1922-ben II. 41., Régi húron V. 41., Sóhaj II. 40., Versike III. 1. (V); A szegény ember a viharágyúval V. 42., A vándor III. 1. (Vasárnap)., Fiúk IV. 1., Pacifizmus VI. 3., Szép szelíd őszelő II. 46., Zavarok a disznóval I. 6., II 13—16. (SZ); Ady Endrét ünnepeljük V. 28., A mi Pantheonunk [paródiák — Áprily Lajos VI. 9., Bárd Oszkár VI. 10., Bartalis János VI. 11., Becsky Andor VI. 12., Berde Mária VI. 13.]., A segesvári Petőfi-napok II. 32., A „Valuta" bemutatója előtt VI. 11., A Vasárnapi Újság irodalmi ünnepe Tordán V. 45., A „Vörös malom" főpróbáján V. 37., Asszonyok a kultúraterjesztés szolgálatában V. 40., Az erdélyi fejedelmek Versailles-a IV. 5., Az erdélyi lapszerkesztők galériája elé V. 16., Az új nemzedék V. 48., Bartalis Jánosnál III. 20., Becsky Andor és Antal János III. 2., Benedek Eleknél III. 13., Benedek Marcell: *A modern magyar irodalom története* V. 41., Berde Máriánál III. 2., Beszélgetés az ünnepiő Szentgyörgyivel VI. 8., Beszélgetés Isac Emilivel VI. 9., Bizakodva várjuk az új esztendőt II. 53., Borsos Sebestyén krónikája II. 18., Dávid Ferenc II. 24., Elek nagyapó kolozsvári unokái között V. 25., Elek nagyapó ünneplése Szatmáron V. 42., Erdély lelke irodalmában II. 17., Erdélyi porcelánok V. 35., Estélyt rendezek V. 47., Gyulafehérvár, a bojárok és Erdély II. 38., Heltai Gáspár II. 22., Janovics Jenő V. 14., Janovics Jenő és az új erdélyi irodalom V. 15., Jónapot, szerkesztő úr! V. 15—18., 20—23., 39—43., 48., Jósika Samu III. 6., Karácsonyi tárlatok V. 50., Képek a pesti választásokról II. 26., Kik hozták be a reformációt Erdélybe II. 20., Kós Károlynál III. 3., KósKároly kalendáriuma V. 49., Lenci bácsi V. 30., Levél Kristóf György dr. professzor úrhoz III. 2. (Vasárnap)., [levele Kállai Sándorhoz] III. 22., Molter Károlynál IV. 5., Marosvásárhelyi Nagy Szabó Dániel Memoriáléja II. 19., Mozi és színház V. 50., Nagy Dánielnél III. 10., Napló a hétről III. 31—34., IV. 6., 11., Nyírő József V. 16., Paál Árpád II. 33., Paál Árpádnál V. 13., Pap József IV. 3., Petelei István I. 7., Petőfi és Ady II. 1., Petőfi-ünnepek szerte Erdélyben II. 34., Poór Lili V 19., Sas László: *Viviana* III. 34., Székely János VI. 13., Szombati Szabó Istvánnál III. 4., Tizenegyekről III. 6. (P); Becsky Andor: — —, Nyári délután Egeresen V. 28., Jakab Géza: *Szentimrei Jenőnél* V. 28. (EIO). (R).
Szent-Iványi Sándor: Új Monte Cristo III. 19. (SZ).
Szentimihályi Gyula: Gondor hajad simítsd hátra II. 37. (SZ).
Szép Ernő: Ványay V. 34. (SZ).
Szombati Szabó István: Beszélgetés önmagammal III. 18., Csillaghullás V. 32., Csodálkozó gyermekszemű vers III. 13., Emlékszel még? V. 16., Este van III. 4., Hangulat ősz felé II. 40., Hitvallás messiások földjén II. 45., Imádság vénség ellen III. 23., Kinézünk az ablakon II. 50., Szegénység katona-nótája II. 35., Téli valpurgisz-éj IV. 8., Vetélytársak II. 12. (V); Jancsó Béla: — —, Lavinák éneke V. 32., Szentimrei Jenő: *Szombati Szabó Istvánnál* (EIO) III. 4. (R).
Szondy György: Nyár fordulása V. 33. (P).
Tabéry Géza: Frank Fritz a trén IV. 6., Lakásvédelem III. 33., Nem fog a horog III. 27. (SZ); Illetlenkedés III. 8. (D); Marót Sándornál III. 14. (P). Gulácsy Irén: *Tabéry Gésánál* (EIO) III. 10.
Táborl Terka: Megtéres V. 49. (V).
Tamási Áron: Rég már annak ... IV. 5. (V); Báts Eszter, mi lettél? V. 31., 32., Ha igazság harmatozzék V. 17., Két kicsi magyar V. 50., Ne félj, világ! III. 10., Ördögváltozás Csíkban III. 34., Székely ember észbelileg III. 4., Székely legény levele Amérikából III. 23., 25., 28., 30., IV. 3., 7., 10. (SZ); Sorok a közönséghez VI. 2. (P).
Tárainé Molnár Margit: Zsákmány III. 8. (SZ).
Tarzinszky Kázmér: Szabad szó — Nagykároly (ELG) V. 16. (P).
Telek A. László: Le se ment a hajnalcsillag II. 52., Ökapámtól énhozzámig II. 52. (V).
Tersánszky Józsi Jenő: A sapka V. 48. (SZ).
Tessitori Nóra: Torockó, „Egy az Isten földje" III. 14. (P).

Tompa László: A magam halotti jelentéséül II. 34., Elvesszett III. 16., Hálálkodás köszönyösöknek III. 26., Májusi hajnalodás V. 19., Személyvonat, III. osztály II. 52., Velence III. 19., Vén segédszínész III. 30. (V); Mónsi II. 41–44. (SZ); Pinta Gerő: *Tompa Lászlóndi* (EIO) III. 9. (R).
Tóth György: A magyar népoktatás Erdélyben II. 23. (P).
Tyrnauer István: Kiadó lett egy szoba V. 17., Sándor bácsi beteg V. 19., Szakítás IV. 12. (SZ).
ti.: Sztrájkol a kolozsvári sajtó V. 28. (P).
Ujgyulai Prattinger Ferenc: Kossuth Lajos amerikai partra lép II. 50., Petőfi Amerikában II. 34. (P).
Valkó Sándor: Pali VI. 2. (SZ).
Vargha Péter: Bűjdosik a szelő II. 19., Isten II. 24. (V).
Váró Béni: Különös atyafiság II. 34–36. (SZ); Nyelvújítás és nyelvtanulás II. 11., 12., Párizsi képek II. 24. (P).
Vértessy Gyula: Petőfi virágja II. 24. (P).
Vidor Imre: Trude kisasszony csodavize IV. 8. (SZ).
Vuchetich Endre: Temesvári Hírlap – Temesvár (ELG) V. 16. (P).
Walter Gyula: Az árnyékom és én III. 34., Téli tájkép IV. 4. (V); Pinta Gerő: *A fák* IV. 2. (P); Jancsó Béla: *Walter Gyulándi* (EIO) III. 34., + + + *Isznat a világnak* V. 45. (R).
WK: Petőfi Szászsebesen II. 51. (P).
Zágoni István: Tűz I. 7. (SZ); A Jósika-nemzetség III. 7., Amiben egyesülni kell II. 33., Amiért a miniszterek erre járnak II. 34., A szövetség újjászervező gyűlése II. 32., Édes anyaföldem. *Benedek Elek*: Egy nép és egy ember története II. 16., Fejedelemválasztás Erdélyben II. 43., Gyulafehérvári koronánk II. 42., Petőfi utolsó útja II. 21., Keleti Újság – Kolozsvár (ELG) V. 16. (P).
Zsolt Béla: Egy ember, aki majdnem boldog volt IV. 8. (SZ).

[Aláírás nélküli cikkek]: A diadalmas erdélyi öntudat II. 49., A fájós lábú báró II. 3., A háromszázéves kollégium története II. 41., A Kaláka felhívása II. 46., A legfiatalabb írók III. 1., A lélekben ébredő egység II. 45., A magyarság a király előtt II. 21., A megbomlott óraszerkezet II. 22., A munka világünnepe II. 18., A nép és a történelem II. 7., Anyanyelv és testvérnyelv II. 28., A szegény nép nyugtalansága II. 35., A választások és Erdély II. 6., A vergődő magyar iskola II.26., A tőke és a munka harca II. 21., Az Arany János Társaság pályázatának eredményei III. 10., Az egyház és az iskola II. 25., Az Erdélyi Magyar Néppárt az iskola kérdéséről II. 7., Az egyik tojás és a másik tojás II. 26., Az erdélyi magyarság kálvária-járása II. 22., Az irodalom útja Erdélyben II. 48., Benedek Elek példája II. 51., Egy esztendővel ezelőtt II. 24., Emlékezzünk Gyulafehérvárra I. 4., Erdély II. 20., Erdély az erdélyi nemzeteké II. 9., Erdély és a választások eredményei II. 11., Erdélyi képzőművészet alkotásai V. 19–21., Erdélyi magyar kösmüvelődés II. 14., Erdélyi mozgalmak II. 19., Figyeljünk a kormányválságra I. 7., Fődolog a tanulás I. 3., Harc a választások után II. 13., Három négy különvonat II. 39., 300 éves az enyedi kollégium II. 38., Jugoszláviai magyar írók IV. 6., Készüljünk a küzdelemre II. 15., Madách Imre III. 1. (Vasárnap)., Magyar pártok egyesülése II. 44., Magyar pártra szavazunk II. 5., Magyar őszinteség a választásokon II. 7., Március tizenötödike II. 11., Megalakult a Magyar Néppárt II. 4., Mikor a bányalég robban II. 19., Mindennek rendelt ideje vagyon II. 25., Működhet a Magyar Szövetség II. 5., Nagyenyed nagy ünnepnapján II. 42., Nem ezt ígértük a falunak II. 36., Nem gyűlöljük többé egymást III. 3. (Vasárnap)., Országgyűlési napok II. 14., Őszinteség a bizalom alapja II. 34., Pártok egyesülése után II. 44., Petőfi-ünnep a bécsi Burgban III. 1. (Vasárnap)., Sírhantolás szilveszter napján II. 1., Veszélyben a szövetségi gondolat II. 30., Világválság tetőpontján III. 2. (Vasárnap). (P).

II. Fordítások

Agârbiceanu, Ion: A falu szája V. 30. (SZ). ford. Feri Vilmos
Aho, Juhani: Gyürke II. 19., Másoknak II. 22. (SZ). ford. Popini Albert.
Averesenko, Arkagyij: Egy kutya naplója II. 48. (SZ). ford. Julius.
Barbusse, Henri: A fehér kísértetek VI. 12. (SZ).
Björnson, Björnstern: Az apa II. 11., Veszedelmes leánykérés II. 11. (SZ). ford. Kós Károly.
Brăescu, Gheorghe: Az akadály V. 43. (D). ford. Áts József.
Caragiale, Ion Luca: A diplomatikus asszony V. 38–39. ford. Feri Vilmos., A kérvény V. 44. ford. Áts József., Barátok V. 31. ford. Áts József., Barátok II. 39. ford. Kovács Gyula., Five o clock VI. 5–6., ford. Áts József; Hőség V. 27. ford. Feri Vilmos; Látogatás III. 12. ford. Borka Alajos III. 12; (SZ). Szemet szemért, forgat fogért (= Megtorlás – részlet) V. 45. ford. Janovics Jenő.
Coppée, Francois: Egy posztumusz verskötet VI. 13. (SZ).
Courteline, George: A kis beteg III. 10. (D).
Csehov, A. P.: A modern házasságkötés V. 29., Felsülés II. 51., Nyaralás V. 22. (SZ). ford. Ila.
Dehmel, Richard: Borongás III. 26., Végzet III. 30. (V). ford. Csillag Árpád.
Ezeregyéjszakákból VI. 12., 13. ford. Antalffy Endre. (SZ).
Ewers, Hans Heinz: Tündérvilág V. 25. (SZ). ford. Vécsey Leó.
France, Anatole: Az új és a régi III. 25. (SZ).
Géraldy, Paul: Csetepaté VI. 10. (V). ford. Kosztolányi Dezső.
Goga, Octavian: Hazátlanul II. 37. ford. Weigl G., Minálunk II. 31. ford. Kádár Imre. (V).
Gorkij, Makszim: Mese az égőszívű emberről II. 21. (SZ). ford. K. A.
Harry, Alis: A hála V. 36. (SZ). ford. Áts József.
Henchel, Karl: Himnusz az élethez III. 3. (Vasárnap). ford. Erdélyi Lajos. (V).
Herz, A. de: P.T.T. V. 32. (SZ). ford. Áts József.
Hollo, Juho: A rabszolgák dala II. 51. ford. Pálffy Márton (V).
Iosif, St. O.: Szent ének III. 24. ford. Áprily Lajos (V).
Japán költők: II. 14., 32., III. 10. ford. Szombati Szabó István.
Kappus, Franz Xaver: Különbség III. 2. ford. Pogány László (SZ).
Koljcov, Alekszej: Öreg dala II. 7. ford. Takács Lajos (V).
Kroner, Friedrich: A bolond katona V. 44. ford. Ormos Ede (V).
Lascarov-Moldovanu, A.: A segélybélyeg VI. 13. ford. Áts József (SZ).
Maartens, Maarten: Az utolsó szó V. 43. ford. Esty Jánosné (SZ).
Mark Twain: Ádám naplója II. 37–40., A hangya IV. 9., Egy ember aki Gadsbysnél leszállott III. 16., Egy földim IV. 4., Nóé bárkája III. 7., Schwarzwaldi történetek receptje IV. 6. ford. Szombati Szabó István (SZ).
Maupassant, Guy de: A keresztelő V. 19., Az őrült V. 14., Nyafinyaff V. 47. ford. Kuncz Aladár (SZ).
Meieş, Petru: Egy György története II. 47. (SZ).
Nasszreddin Hodzsa trefái I. 1. ford. Kós Károly (SZ).
Patraşcanu, D. D.: A kihallgatás VI. 2. ford. Áts József; Séta V. 41. ford. Feri Vilmos (SZ).
Ropsin, Vladimir: A merénylő V. 24. ford. Ila (SZ).
Sadoveanu, Mihail: Két vitéz V. 36. ford. Feri Vilmos (SZ).
Slavici, Ion: Tanda pópa II. 53., III. 1–3. (Vasárnap). ford. Pálffy Márton (SZ).
Tolsztoj, Lev: Az ördögfiú meg a karaj kenyér II. 28. (SZ).
Wells, H. G.: A mélyben III. 31–34., IV. 1–10. ford. Murányi Győző. (A mellékleten). (SZ).
White, William: Három perc V. 35. ford. R. I. (SZ).
Wildgans, Anton: És aztán nyár lett III. 9. ford. Komlós Aladár (V).

SZABÓ ZSOLT

XVI. SZÁZADI LEVELEK A BRASSÓI ÁLLAMI LEVÉLTÁRBÓL

1557

Az zotyor falua es asz Illyefalwa keowetsege Illyen keppen vagyon

Az zatyor falwÿaknak Mÿkor czĵordaĵat be haĵtottak volna az ket falwiak keoz Nÿomasarol es kezest veonek oda, hogy asz keszesekel Meg kernek asz szatĵor faluiak es Megĵs kerik teorwenre asz Illĵefalwĵaktól, de aszok valamÿ gondolatokban meg nem Adak. Mĵ Nekewnk szatĵor falwyaknak Nem leon es nemis tudank mÿt tenneonk feleolle hanem az Bĵronak es asz feo Nepeknek szolnak feleolle, Asz Bĵrak peneg esz mondak asz feo Nepekel egĵetembe, hogĵ Im Mÿ embert adunk keszessegre hogĵ aszual kĵ vehessetek, teoruenjre es hogĵ ha asz ember keszesegere Meg nem Adnak Legĵjen teorveny abban es asz ember legĵjen teorwenyes ha peneglen Meg nem agyak asz ember legĵjen teorwenyes es Naposichĵa be asz hat emberet teorwenĵre Mĵ eleonkbe mynd asz baromal asz eo Meg nem Adaszokrol okat Adnĵ, esztis hagĵjak hogy asz hat ember (zonda dienes, zonda Marton, Irkwn Gĵeorgĵ, szentÿraly Istwan, Benechy Kelemen, erdely Janos) asz Barmokat hadnak asz szatyor falwĵaknak meg beoczĵwĵjnÿ asz teorwenis peneg asztt hatta volt hogĵ Meg beoczĵwllĵek, Eok peneg ugian aszon feliwl meg nem adat szatyorĵak keszek leo nek reja és Meg beochĵwl(ek)tek (így kihúzva, tehát: *beochĵwltek*), *Mĵkor peneglen asz teorwenyre be Jeowenek asz Barom Meg nem adasarol okott adnĵ asz barmot oda ne hoszak asz biraknak es feo Nepeknek hâgĵjasa zerĵnt Mert aszok vgy hattak wala, Mĵkor* (kihúzva!) *esz latwan asz szatyor falwĵak asz Illye falwĵ hat embernek eszt Mondak, Nem vgĵ Jeottetek vgĵmond mĵnt asz Bĵrak es asz feo Nepek hagyak fakkoron ot asz Baromnak be]* (kihúzva!) *teonek tagadas ebben asz Illye falwĵak hogy Igĵ Nem hattak volna, Asz szatĵor fawĵak penig Bĵzonytÿak vala Meg aszon Byro Atta emberrel Asz aldobolÿ Nagy Mĵhallĵal kyt asz Biro keszesewl adot vala teoruenybe vgĵ lelek, hogĵ asz keszest be kellĵen vennÿ hogÿ asz teoruenyes kezes, es Biro atta ember volna eszt asz Illĵe falwĵak nem Igaszlak veowk asz feo szekre hogĵ aszt monttak vala hogĵ eok be Nem veszĵk mert peresek volna Asz eo Nekĵk. Es ott hagĵak asz Barom Beochewyen asz Illĵe falwajakath asz elseo szekenis, Asz feo zekenis hog be kellett volna Asz Bĵszont vennĵ vgyan aszon teorwenyen Maraztak, eszt Nem Igaszlak hogĵ asz Bĵszonyt Be kelletne vennĵ es Asz Aszonĵunknak eo felsege szekyre wewĵk Asz zatyor falwĵak Peneg jelentek hogÿ esz Mellet Mĵnden Igassagokat el forgattĵak*

Az Napĵja peneg wrnap	*Ez dologba dalaĵ szekelĵ gyorgy keowet Ide*
vtan walo pĵntekne k	*kyt asz Bĵro es asz hadnagĵ hagyot eszen*
tĵszen eoteod Napĵara	*dolognak forgatasert*

1557 feria tertia post visitationis Maria Levata pro a(ctoribus) Zatyorfalwa Alexius Nagh pro Illie falwa sex personis georgius Thamas probatum judicium sedium utre (?)

Ex missa concordandi gratia qve si concordare poterint bene qvidem, alioqvin dum miht presentes signatura repartata fuerit (így!) *litteras ad iudicatorias extradare partibus debelo.* *Pronotarius m.p.*

Alexius Nagh de Zothyor pro sententia soluit florenos ii) Reginales Walentinus et thome Kalnokhĵ de Kewrewspathak, Albertus pathe, Andree Daczo de Zenthyrgh, Andree Gereb, Domino Hegies de zenthmariazzion, Francisco Mĵko de Olczene, Johannes kewer de Kyllen.

Verso

Declaratio executionis in repetentis pecoribus zottaoriensium Contra Illyefalulusibus, qycae attestionalium etadiudicatorialium sedius loco esse pessunt.

Arhivele Statului Braşov, Colecţia Stenner. Seria latină nr. 114 anexa 6.

Majlát Gábor levele, 1564

Prudentes et circumspecti dominij amici et vecini nobis honorandi, salutem et bone vicinitatis nostre comendationem

Az mj̃nth az k(egyelmetek) embere altal erthem hogij k(egyelmetek) akarnaj̃a megh ertenij az napoth mj̃kor az Sarkaný dolognak vegenek kellene se adadnj̃, ha k(egyelmed) ezt nem kwldete volna is enmagam k(egyelmeteknek) akartam kvldenij merth jol lehet az nap Dominica palmarum vala de mj̃erth, hogj̃ az nemes vraij̃m gwyesbe voltak mostan is kyraynal vannak, de behattom senkit de az napnak ek kellj ez okaij̃erth mulny, de en tij̃ k(egyelmeteknek) hamar nap bj̃zoniossa akarom tenni melj nap legien merth en is akarnam hogij̃ hamar vege lenne. Egy bolgar felol irth tij̃ k(egyelmed) kith felesege el hagioth volth. Azt is megh lattathom thórwen zerenth es az mij̃ az igassagh annak kelj lenij hogij̃ az lelky esmeretem is megh ne bantassek az tij̃ k(egyelmetek) embere jelen volth mj̃kor az azzonth eló hewattam es tórwenre hattam dolgokot. Isten tartchia meoh k(egyelmeteket).

Datum ex castro nostro fogaras feria sexta post dominicam Letare Anno domoni 1564

Gabriel Mayladh Liber dominus
et perpetuus comes terre fogaras

(Külcím:)
Prudentibus et circumspectis dominis judici ceterisque juratis civibus civitatis Brassoiensis dominis et vicinis nobis observandis.

Arhivele Statului Braşov, Colecţia Stenner, Seria latină nr. 151.

Sárpataki Mihály levele, 1583

Szolgallatomath irom kegj̃elmeteknek mijnt uitezló nemes uraij̃mnak, touaba ezt adom kegjelmeteknek ertesere hogij en nemu nemu szwksegemert mentem uala brassoba pwnkóst utan valo pjnteken anno domini 1583 es angem talaltatanak megh brassaj̃ bj̃ro wram az egez tanaczal es jelentek azt hogj az Bwk falwj̃ak kertek uolna megh bj̃ronal az ó czordajokatt melj uolna Tatrongba hogj az hites biro tólók meze wolna es órómest bj̃ro kezhez adnak, mert uolna ma harmad napia es nem akarnak el mulatni az harmadnapott hanem bj̃ro kezhez akarnak adni, es ennekem ugj̃ mj̃ntt nemes bj̃ronak az en igassagomatt az tizenket pj̃nzt megh adak es en kezembe ugj̃ mint bj̃ro kezhez adak az bwk falui czordat es en ugj mynt bj̃ro kezemhez uóm de nyert hogj az marhsok (?) uala en esmet ó kegyelmek kezebe hagj̃om hogj gongiatt ueseltessek mj̃ert hogj ennekem sem emberem, sem hatarom mig marhahoz nem uala, mj̃nt adég azmig hj̃tes bj̃rot oket ueuek azonis protestala Brassaij̃ bj̃ro wram mj̃nd az egez tanaczal egyetembe, hogj biro keresere az marhatt megh agyak, czak hogj azok az bwk falujak feyeruar megj̃ebelj jambor nemes embereket uissenek kezesen hogj aznek az bj̃ro keresnek feyeruarmej̃eben okat agiak melj dólogh igj leven es el vegeztetnem. Irom tw kegjelmeteknek az en hj̃tem zerent k leuel kólt az feljwl megh irt napon es eztendóben Brassoban. Kegj̃elmetek szegeny atiafia es szolgaia

Sarpatakj mihaly ugian Sarpatakj
feyer uarmegjeben melj wagjon

Ez leuel adassek feyeruarmegiebelij fo szolgabij̃roknak forro Simonnak es Gáltóy martonnak nekem bizott wraimnak
1583. In octavis sancte pentecostes apertum per notarium comitatus albensis manu propria. In Bikffaluiensium.

Arhivele Statului Braşov, Colecţia Schekk II. 194.

Béldi János levele, 1587

Zolgalthomatt aianlom kegyelmednek minth bizott uramnak Istentol kegyelmednek minden iokatt kewanok megh adattni thowaba wram ez el mult napokbanis irtam uala kegyelmednek az en iobagjom feleol az Mikul feleol hogj kegyelmed el ereztettne, mely irasomra kegyelmed az walazt teotte vala hogj megh tekinti kegyelmed az iozomzedsagotth es kegyelmed el ereztj chyak hogj en kegyelmednek feleljek hogy sem uarmegÿe ispanj sem senki ezertt nem haborgattya, azert az Mikul el ereztesseyertt, kegyelmedet mostis kerem mintt uramatt hogy kegyelmed ereztesse el, ne mutasson kegyelmed engem uzia (?) hogj az uarmegÿe ispanitol kegyelmednek ualami bantasa lenne mertt kegyelmed nem az uarmegye ispany iurisdictioja alatt vagjon, hanem kegyelmed az kiteol fugjon es kiteol lenne bantasa kegyelmednek ezertt tudtam en azt de ezbeol kegyelmedet senki nem bantia sem haborgattia hizen ha valakinek ualami gongia lezen melle en teoruinth zolgaltatok feleolle, ezen kerem kegyelmedet mintth zomzed vramat, hogj kegyelmed ereztesse el nÿjaualÿjast enis megh zolgalom kegyelmednek ha Isten eltet. Isten tarchija the kegyelmed.

Irtam Vzonba. Zentt mihalÿ napian 1587

Ioannis Beldj de wzon

(U.i.)*Ha penigh Kegyelmednek aztol vagjon felelme hogj az varmegje ispani megh erttwen kegyelmedteol elekernek en mindenwtt valazt tezek nekik az feleol az en jobagyom feleol es en ugjan felelekis az feleol hogj kegyelmedet ezert ők nem keresik.*

(Verso) *Prudenti ac circumspecto domino Lucae hersel domino et iudici primario ciuitatis Brasso vicino observando.*

(15)87. Litterae Ioannis Beoldi cum evictoria caucione pro parte Mikul valachi, assecurant nos adversus onnes impetitores.

Arhivele Statului Braşov. Colecţia Stenner, seria latină nr. 173.

Közli: BINDER PÁL

MAGYARSZOVÁT HELYNEVEI

Kolozs megye délkeleti szélén fekvő Magyarszovát jellegzetesen mezőségi település. A falu hosszan, hepehupás dombvidéken, dombok között nyúlik el. Átfolyik rajta a *Szováti-patak*, mely felveszi az *Aranykúti-patak*, *Nagypatak* és a *Csorgó* vizét, a falu északi határában pedig a *Gyéresi-patak*kal egyesül, majd a Szamosba ömlik. A falu két, jól elkülönithető részre, *Alsó-* és *Felsőszovátra* tagolódik, a lakosság *Alszeg* és *Felszeg* néven nevezi. A faluhoz tartozó, de a falutól délnyugatra eső, különálló kerek dombok közötti falurész neve: *Dombfalu*. Ilyen különálló falurész a *Hangás*, a *Nagyvölgy*, a *Szurduk* és az *Erdő-megett*. A domboldalakon szántóföldek és legelők vannak, aránylag kevés gyümölcsössel. A régen még kopár *Bánfi-hegyen* teraszos művéléssel, az utóbbi évtizedekben, nyolcvan hektár szőlőt és tíz hektár gyümölcsöst telepítettek.

Az alább bemutatandó helynévanyagot 1976—77-ben gyűjtöttem. Főbb adatközlőim: Kovács Ferenc (Broszkoj) 70 éves, Székely Anna (Genci) 65 éves, Crişan Pantea 48 éves, Cheseuan Vasile 48 éves földművesek. A közlés rendjén alkalmazott rövidítések: sz = szántó, k = kaszáló, ke = kert, f = forrás, e = erdő, l = legelő, r = rét, fr = falurész, p = patak, é = épület, gy = gyümölcsös, t = temető, sz = szőlő, u = út, utca. Elsőként a magyar, ezt követően pedig a román adatokat közlöm.

1. *Agyagdamb* — *Dealu lutului* (vályogtégla készítésére alkalmas domb); 2. *Akácos* — *Acăţ* (e); 3. *Akácosba* — *Pă Acăţ* (u); 4. *Akasztófáknál* — *La Căstăi* (sz, a hagyomány szerint akasztófák álltak itt); 5. *Akasztófadomb* — *Dîmba Căstăii* (l); 6. *Alszeg: Alsószovát* — *Alsig: Joseni* (f); 7. *Alszegi-szénafű* — *Finaţele din Alsig* (k); 8. *Alsó-Forduló* — *Fordulaşu dă Jos* (sz); 9. *Arankúti út* — *Strada Arăncutii* (u); 10. *Arankúti-patak* — *Pârău Arăncutii* (p, Aranykútról folyik Szo-

vatra); 11. *Arankúti-határ — Hotaru Arăncutii* (Aranykút falut elválasztó határvonal); 12. *Arankúti-erdő — Pădurea Arăncutii* (e); 13. *Arankúti-Csorgó — Ciurgău Arăncutii* (f); 14. *Autóállomás — Staţie Autobuzului* (a városközi autóbusz megállója); 15. *Állatorvosi rendelő — Dispensarul veterinar* (é); 16. *Árija — Arie* (szérű); 17. *Áron kúttya — Fîntîna lui Aroneasa: Fîntîna Aronesei* (k); 18. *Átojjáró — Atăiar* (útrövidítés); 19. *Balázs-birc — Balajbirţ* (sz, a Birc nevű dombnak egy része); 20. *Borozdábo — Pă Răzoare* (teraszosan kiképzett sz); 21. *Beta Ferijé — A lu Beta Feri* (sz); 22. *Borozdák alatt — Sub Răzoare* (sz); 23. *Bartacsinas ~ Baltacsinas — Baltacini* (régen k, most sz); 24. *Bánotasoké — A lu Bănătoşeşti: A Bănătoşeştilor* (sz, a volt tulajdonos neve után); 25. *Bánotas-damb — Dîmba Bănătoşeştilor* (l); 26. *Bálind Gyurijé — A lu Balin Ghiuri* (sz, ragadványnév után); 27. *Bagas út — Spă Bogoş* (u); 28. *Bánfi-hegy — Dealu Banfi* (szőlő, régebb kopár domb, a Bánffy bárók hajdani birtoka); 29. *Bánfiba — Pă Banfi* (l); 30. *Beltelek — Vatra Satului* (fr); 31. *Bercijé — A lu Berţi* (sz); 32. *Berci szőllője — Via lu Berţi* (ma sz); 33. *Berci gyümőcsöse — Livada lu Berţi* (gyü, faiskola); 4. *Betáknál — Le Beta* (mesgye); 35. *Berek ucca — Pă Bărc* (sikátor); 36. *Berek — Bărc* (berek); 37. *Berkenyesi-erdő — Pădurea Berchieşului* (e); 38. *Bèristya — Berişce* (u); 39. *Bèristya-kút — Fîntîna Berişcei* (k); 40. *Bèristya-hegy — Dealu Berişcei* (sz); 41. *Birc — Birţ* (sz, l, vő. Nagy- és Kisbirc); 42. *Birc úttya — Pă Birţ* (u); 43. *Besinák — Băşini* (cigányok lakta útszakasz); 44. *Bihajak réttye — Ritu Bivolilor* (r, régebb bivalylegelő); 45. *Biró Károjé — A lu Biro Caroi* (sz); 46. *Bikadamb — Bicadîmb* (l, régen bikákat legeltettek itt); 47. *Biró Jóskájé — A lu Biro Ioşca* (sz, ragadványnév után); 48. *Bodor Dani malma — Moara lu Bodor Dani* (régen malom volt, ma raktár); 49. *Bodoraké* (sz); 50. *Bodorak kúttya : Szászok kúttya — Fîntîna Săseştilor* (f); 51. *Bodarics dambja — Dîmba lu Bodorici* (l); 52. *Borpince — Pogniţă* (é, juhistálló); 53. *Borsos er — Borşoş er* (l); 54. *Bothházaji erdő — Pădurea Bothăzii* (e); 55. *Bothházaji út — Drumu Bothăzii : Pă Vale* (u); 56. *Budurló — Budurlău* (r); 57. *Budurló szájo* (a rét bejárata, eleje); 58. *Budurló potaka — Părău la Budurlău* (p); 59. *Burcselé — A lu Burcel : Purcel* (sz); 60. *Boldásé — A lu Boldaş* (l); 61. *Bléduj dambja — Dîmba lu Bledui* (l); 62. *Bléduj-darab — A lu Bledui* (sz); 63. *Bubusnál — Lîngă Bubuş* (r); 64. *Bubánál — La Buba* (mesgye); 65. *Borbéjnál — La frizerie* (é, borbélyüzlet); 66. *Bullika mellett — Lîngă Bulica* (l, ragadványnév után); 67. *Buhájok réttye — Ritu lu Buhai* (r); 68. *Bulgerek dambja — Dîmba lu Bulgăr* (l); 69. *Burik úttya — La Buric* (u); 70. *Burik almássa — Livada lu Buric* (gyü); 71. *Burik kúttya — Fîntîna lu Buric* (kú); 72. *Buna-kút : Bunánál — La Buna* (fr, itatóvályú); 73. *Buna-damb — Dîmba lu Buna* (fr); 74. *Carkájé — A lu Ţarca* (l, ragadványnév után); 75. *Carán dambja — Dîmba lu Ţăran* (l); 76. *Cinterem — Ţinţirim* (ortodox templomkert); 77. *Cilukák kertye — A lu Ţiluca : Gridina lu Ţiluca* (gyü, ragadványnév után); 78. *Cikarnyásé : Cikarnyás Árpijé — A lu Ţicorneas* (l, ragadványnév után); 79. *Cigányé ~ Cigáné : A lu Ţigan* (községi legelő); 80. *Ciglák ~ Cigleák — Ţiglè* (három kopár sziklaszerű domb, mely kb. 200 éve a Téglahegyből szakadt le. A következő monda fűződik hozzá: Nagy szárazság idején történt, hogy egy idegen kereskedő érkezett a faluba szénát vásárolni. Nemigen akadt senkinek eladó szenája. Este a kocsmában egy furfangos ember mégis azt mondta, hogy neki bizony van három kazal szénája a mezőn, s ha jól megfizeti, ő eladja. Hogy megmutassa, elég volt kimenni a kocsma elé, mert a holdvilágos éjszakában odáig látszottak a hatalmas „szénakazlak". A kereskedővel gyorsan meg is kötötték az üzletet, mert nem volt nagy a kért összeg. Az előlegből áldomást ittak, s örömében az idegen a kezét dörzsölte a jó üzlet miatt. Csak akkor látta, hogy becsapták, mikor másnap jött elszállítani a szénát. Azt az embert, ki becsapta már hiába kereste, senki sem tudott róla.); 81. *Cudriknál — La Ţudri* (sz, ragadványnév után); 82. *Cunár réttye — Ritu lu Ţunăr* (r, ragadványnév után); 83. *Csarnaknál — La lăptărie* (útkereszteződés); 84. *Csarnak-hid — Podu pă la crucile drumului* (h); 85. *Csira-damb — Dîmbu lu Cira* (l); 86. *Csira-malam — Moara lu Cira* (é, 1965-ig működött, ma ifjúsági klub); 87. *Cseresnyésnél — La cireşi* (gyü); 88. *Csorgó — Ciurgău* (f); 89. *Csorgó-damb — Dîmba Ciurgăului* (l, a Csorgó fölött); 90. *Csorgóbirc — Ciorgobirţ* (h); 91. *Csorgópijac — Piaţa Ciurgăului* (tér); 92. *Csorgó ucca — Strada Ciurgăului* (u); 93. *Csorgó pataka — Părău Ciurgăului* (p); 94. *Csonkuj réttye — Ritu lu Cioncui* (r, ragadványnév után); 95. *Csup — Ciup* (magaslati jelző); 96. *Csűres-kert — Grădina şurii* (l, t, valamikor nagy csűrök voltak itt); 97.

Csopika dambja — Dimba lu Şciopica (l); 98. *Csujga pataka — Pârău pă la Ciuiga* (p); 99. *Dejáki udvar: Dejákinál — La Diachi* (é, a volt földbirtokos udvarháza, most néptanács); 100. *Dejáki gyümőcsöse — Livada lu Diachi* (gyü); 101. *Dejáki dinnyése — Pepenăria lui Diachi* (r); 102. *Drágu-léli — Draguleli* (egy ott lakó öregasszony szavajárása volt); 103. *Disznó-ódal ~ Disznyó-ódal — Coasta porcului* (l); 104. *Diszpenzárnál — La Dispensar* (é); 105. *Doktar higgya — Podul doctorului* (h, a volt Erdődy birtok közelében lévő híd, most fia után *Viktor higgyá*-nak is nevezik); 106. *Doktar kúttya: Viktor kúttya — Fintîna lu Victor* (k); 107. *Dambi-kút — Fîntîna lu Dombi: Fîntîna Roşului* (k); 108. *Dambi-rét — Rîtu lu Dombi* (r); 109. *Dambfalu — Dîmburi* (fr); 110. *Dambaknál — La Dîmburi* (k, sz); 111. *Damnánál — Intr-a Doamnei* (l, a volt földbirtokosné megszólítása után); 112. *Dögbe — Groapa seacă* (dögtemető volt); 113. *Eklézsija — Clejia: Cleja* (sz, az egyháze volt); 114. *Elek Pista réttye — Rîtu lu Elec Pişta* (r); 115. *Elnöknél — La Preşedinte* (é, 1920-ig postahivatal); 116. *Erdő-alatt — Su Pădure* (r); 117. *Erdő-megett — După Pădure* (fr); 118. *Észkas* (sz); 119. *Erzsi-kút — Erjicut* (f); 120. *Faiskola — Grădina de Puieţe* (gy); 121. *Falusi kút — Fîntîna Comunală* (k); 122. *Falusi rét — Rîtu Comunal* (r); 123. *Faluvége — Capătu Satului* (fr); 124. *Fányahangás — Faniahăngaş* (l, a Hangás egy része, melyet egy Fanie nevű ember vett meg); 125. *Fehéribe — Feeribe* (l); 126. *Felső-Forduló — Fordulaşu de Sus* (fr); 127. *Fenékbe — Pă Dos* (sz, északos hely); 128. *Felszeg— Felsig* (fr); 129. *Felszegi-Szénafű — Fineţele din Felsig* (k); 130. *Forrásoknál — La Izvoare* (több f); 131. *Források réttye — Rîtu Izvoarelor* (r); 132. *Források úttya — Drumul Izvoarelor* (u); 133. *Forcátba — Forţate* (l, é, sz; kisajátított földek); 134. *Forcátkút — Fîntîna Forţată* (az előbbi földeken levő k); 135. *Fodbalpája — Terenu dă fodbal* (r); 136. *Főút — Srada Principală* (u); 137. *Friggyesé — A lu Frigheş* (é, Sándorházi Frigyes udvarháza volt, ma traktorállomás); 138. *Frumosza — Frumoasa* (r, egy itt lakó asszony gúnyneve után); 139. *Frumosza-kút — Fîntîna Frumoasă* (k); 140. *Floráné kúttya — Fîntîna Comunală* (Floráné melletti k); 141. *Fundatura — Fundătura* (l); 142. *Futák — Futac* (f, l); 143. *Füvesekközt — Intre Fînaţe* (k); 144. *Gagyijé — A lu Gaghi* (sz); 15. *Gagyi malma — Moara lu Gaghi* (é); 146. *Garc — Gorţ* (l); 147. *Garc-borozda — Răzoara* (sz, a hegy oldalán lévő széles földsáv); 148. *Garc alatt — Sub Gorţ* (sz); 149. *Gábrisnénál — La Găvrişoaia* (é, fogadó volt); 150. *Gábris-tanya — Toneia lui Gavriş* (sz); 151. *Gázsáknál — Pă la Gaja* (sz, ragadványnév után); 152. *Genci kúttya — Fîntîna lu Ghenţi* (k); 153. *Gérás ~ Gyérás — Ghergheveghi* (sz, hajdan terméketlen sósföld, ma jó termőtalaj); 154. *Geuci mellett — Lîngă Gheuţi* (sz, ragadványnév után); 155. *Gilla — Gîrlea* (a Nagypatak mélyebb része); 156. *Glézseré — A lu Gleja* (sz, ragadványnév után); 157. *Gójánál — La Golea* (sz); 158. *Gotárába — A lu Gotar* (sz); 159. *Göderbe — Pă Groapă* (sz, l); 160.*Göder úttya — Spre Groapă* (u); 161. *Gujások malma: Gujásoknál — Moara Gulenilor* (é, hajdani vízimalom); 162. *Gyéresi-híd — Podu Ghireşului* (híd); 163. *Gyéresi-ódal — Dealu Ghireşului* (l); 164. *Gyeszkulcnál — Pă la Gesculţ* (u, ragadványnév után); 165. *Györberke — Giurbărc* (l); 166. *Györberke szája — Gura Ilenei: Gura Giurbărcului* (l, bokros terület. A néphit szerint itt *prikulicsok* járnak. Gyakran lelegeltetik éjjel a füvet, s másnap a juhoknak nincs mit enniük a legelőn. Egy pásztor megleste őket a legelőn, és „látta is".); 167. *Gyurika kúttya — Fîntîna lu Giurica* (k); 168. *Gyurimarci réttye — Rîtu lui Giurimarţi* (r); 169. *Gyümőcsös — Pomărie* (gyü); 170. *Glédics-sor* (tövises sáv); 171. *Hampák — Hampe* (mélyedés); 172. *Hangás — Hăngaş* (fr); 173. *Hasadomb — Haşadîmb* (fr, a domb közepén szakadék, benne forrás, út. A monda szerint tündérek lakták e helyet. Mikor egyik nap egy leány vizért ment a forráshoz, a domb meghasadt, s őt elnyelte.); 174. *Határ-közt — Intre Hotare* (sz, Aranykút és Szovát határvonalában); 175. *Harangazójé: Pintyukájé — A lu Pintiuca* (sz, egyházi föld); 176. *Hácskujé — A lu Haşcui* (r); 177. *Házak megett — După Căsi* (sz, Dombfalu házain túl); 178. *Hágó — Hagău* (u); 179. *A hegyen — Pă Coastă* (sz, régebb l); *180. Hegy úttya — Drumu spre Coastă* (u); 181. *Hernekut — Chernecut* (r, k); 182. *Hidek-kút — Hidecut* (f. Monda szerint innen ittak az óriások. Az óriás leánya beleejtette gyűrűjét a kútba, amint merte a vizet. Ez a gyűrű még most is ott van a kút fenekén, látható is, csak nem mernek belenézni. Ezért a kútat *Óriásgyűrű* néven is nevezik.); 183. *Holdvilág* (e); 184. *Hirickójé — A lu Hiriţco* (sz); 185. *Hiroszéba — A lu Hiros* (sz); 186. *Horbona — Horgona* (a patak őrvénylő

része); 187. *Hoppáknál — La Hopa* (u, ragadványnév után); 188. *Hoppa-erdő — Pădurea lu Hopa* (e); 189. *Horgasba* (sz); 190. *Hosszujér — Husuier* (l); 191. *Hosszszus — Husuş* (sz, hosszan elnyúlik); 192. *Ifjúsági klub — Clubu Tineretului* (é, a volt *Csira-malam*); 193. *Innensö Pad — Podereii dinapoi* (sz, a Pad része); 194. *Iskolakert — Grădina şcolii* (ke); 195. *Iskola-köz* (u); 196. *Istállóknál — La Grajduri* (é); 197. *Juhlab — Husuş* (sz.); 198. *Kabána — Cabana* (é); 199. *Kájáni határ — Hotaru Căianului* (fr); 200. *Kájáni-erdő — Pădurea Căianului* (e); 201. *Kájáni út — Drumu Căleanului* (u); 202. *Kájáni felöl — Dinsprre Călean* (sz); 203. *Kanaknál — La Cănac* (u); 204. *Cărarea* (u); 205. *Kádáré — A lu Cadar* (l); 206. *Kádár Mihály kúttya — Fîntîna lu Cadar Mihai* (k); 207. *Keresztútnál — La Incrucişare* (u); 208. *Kerek-tó — Tău Rotund* (v); 209. *Kerek-damb — Dîmbu Rotund* (k); 210. *Kertek-közt — Intre Garduri* (fr); 211. *Kertekbe — În Grădini* (sz); 212. *Kertek megett — După Garduri* (sz); 213. *Kisbirc — Birţu Mic* (sz); 214. *Kis-Hangás — Hăngaşu Mic* (l); 215. *Kiskút — Chişcut* (f); 216. *Kiskút-vögy — Chişcutveghi* (l); 217. *Kis-Pad — Podereiu Mic* (l); 218. *Kispad-szöllö — Via de la Poderei* (sz); 219. *Kicsikovács higgya — Podu lu Chicicovaci* (h); 220. *Kisucca — Strada Mică* (u); 221. *Kissambakar — Sîmbăcoru Mic* (l); 222. *Kisverőfény — Pă Faţă* (sz); 223. *Király Janijé — A lu Chira Iani* (sz); 224. *Kokogyi réttye — Rîtu lui Cocodi* (r); 225. *Kolozsi Firmánál — La Firma Cojocnei* (é); 226. *Kolozsi-erdő — Pădurea Cojocnei* (e); 227. *Kolozsi-határ — Hotaru Cojocnei* (fr); 228. *Kolozsi út — Strada Cojocnei* (u); 229. *Kis-Kájáni út: Tyükszar ucca — Strada Căleanului* (u); 230. *Komis-tábla — Tabla lu Comiş: La Comişel* (sz, grófi birtok volt); 231. *Korábija ~ Korábja — Corabia* (csónakszerűen elkeskenyedő völgy); 232. *Korábijai-legelő — Păşunea din Corabia* (l); 233. *Kolcseré — A lu Colcer* (sz); 234. *Kopasz-hegy: Kopasz — Coposa* (l); 235. *Kótuj — În Cot* (u); 236. *Kozák-rét — Rîtu lu Cozac* (r); 237. *Kőbánya — Baia dă Piatră;* 238. *Kötődamb — Chetedom* (lejtős út, ahol megkötik a szekérkerket); 239. *Közlegelő — Păşuna Comunală* (l); 240. *Kövespad — Cheşpod* (l); 241. *Krécujaknál — La Créţui* (sz); 242. *Krucsánál — La Cruce* (sz, l, u); 243. *Kultúrház — Căminu Cultural* (é); 244. *Kumpana — Cumpăna* (fr); 245. *Kumpana-kút — Cumpăna* (f); 246. *Kumpana úttya — Spre Cumpăna* (u); 247. *Lapas-erdő — Lopoşa: Păduria Luptilor* (e); 248. *Lapas alatt — Sub Lopoşa* (sz); 249. *Laló réttye — Rîtu lu Lalo* (r); 250. *Lajasnál — La Loaioaş* (u); 251. *Lénija — Linia* (erdőirtás); 252. *Lenföldek — Ineşi* (sz); 253. *Librerija — Librăria* (é); 254. *Lénár-hid — Podu lu Lenar: Podu Nahidului* (h); 255. *Lovak réttye — Rîtu Cailor* (r); 256. *Luka mellett — Lîngă Luca* (sz); 257. *Mácsi-kút — Macicut* (k); 258. *Mámabo — La Mama* (sz); 259. *Mányijé — A lu Manii* (sz); 260. *Mányi-kút — Manicut* (f); 261. *Mákkos — La Maccoş* (sz); 262. *Malomnál — La Moară* (sz); 263. *Martika kúttya: Mártikájé — A lu Martica* (k); 264. *Megfigyelő — Observatoru* (magaslat); 265. *Mérgestó — Mergheşto* (tó, a partján növő sástól a juhok megdöglenek); 266. *Mercsolog mellett — Lîngă Merciolog* (sz); 267. *Mikójeba — A lu Mico* (sz); 268. *Mitás-damb — Mitaşdîmb* (l); 269. *Mócsi-határ — Hotaru Mociului* (fr); 270. *Mócsi-falka — Falca Mociului* (sz); 271. *Mócsi-hegy alatt — Sub Dealu Mociului* (fr); 272. *Mócsi út — Spre Moci* (u); 273. *Magyaros — Aluniş* (e); 274. *Mosó-kút — Moşocut* (ennél a kútnál mosnak a dombfalusi asszonyok); 275. *Mosó-kút ucca — Spre Moşocut* (u); 276. *Nagybirc — Birţu Mare* (sz); 277. *Nagyforrás — Izvoru Mare* (A Tó végében buzgó meleg vizű forrás. A hagyomány szerint háború idején ide rejtették a nagytemplom harangját, mely „veszély idején meg is kondul".); 278. *Nagypatak — Pârău Mare* (p); 279. *Nagypatak-gyűtő — Fîntîna Mare* (f); 280. *Nagy-tó — Tău Mare* (v); 281. *Nagy-Hangás — Hongaşu Mare* (l); 282. *Nagyborozda — Pă Brazdă* (sz); 283. *Nagy-kút — Naghicut* (k); 284. *Nagy-nyilba* (sz); 285. *Nagy-rét — Rîtu Mare* (r); 286. *Nagy Pistájjé — A lu Naghi Pişta* (sz); 287. *Nagy Lajasé — A lu Naghi Loaioaş* (k); 288. *Nagy-út — Strada Mare* (u); 289. *Nagyverőfény — Pă Faţă* (sz); 290. *Nagy-vögy — Noghivegi* (sz, l); 291. *Napos — Pă faţă* (sz); 292. *Nagy-temető — Cimitirul Mare* (unitárius t); 293. *Nacsánál — Lîngă Nacia* (u); 294. *Nyisztoré — A lu Nistor* (l); 295. *Nagyvögy-patak — Pârău Nodveghiului* (p); 296. *Nagyvögy-tető — Coasta Nodveghiului* (l); 298. *Nemeseké — A Nimişilor* (k); 299. *Nemes ucca — Strada Nimişilor* (u); 300. *Néptanács — Sfatu Popular* (é); 301. *Nyerges — Nierghes* (l, nyereg alakú dombtető); 302. *Nyicuj réttye — Rîtu lu Niţui* (r); 303. *Nyomás — Nimaş ~ Imaş* (l); 304. *Nyomás ucca — Spe Nimaş* (u); 305. *Országút — Şosea naţională* (u); 306. *Osz-*

lapnál — La Stilpi (sz); 307. *Óvóda — Grădiniță* (é); 308. *Ökrek-gödre — Groapa Boilor* (l, régebb döglemető); 309. *Ortodox-templom — Biserica Ortodoxă* (é); 310. *Ördeg-gödre — Groapa Dracului* (a néphit szerint az ördögök tanyája); 311. *Ördeg nyoma — Ierdenimea* (fr); 312. *Ötlábú vasnál — La Stilpu cu Cinci Picioare* (sz, az ötlábú villamos vezeték mellett); 313. *Pad úttya — Spe Poderei* (u); 314. *Padba — Podereii* (pad alakú terület, sz); 315. *Pallag-rét — Palagrit* (r); 316. *Pálányéc dambja — Dimbu lu Palaneț* (l); 317. *Pap-hegy — Popheghi* (fr); 318. *Papaké — Cleja* (sz); 319. *Pap nyilja — A Popilor* (e); 320. *Pap András kúttya — Fîntîna lu Poap Oandraș* (k); 321. *Patak — Pârău* (a szováti p); 322. *Patak közt — Între păraie* (é, ke); 323. *Párcsényé — A lu Partenie* (r); 324. *Pálé — A lu Pal* (sz, régebb szőlő); 325. *Pál Marci kúttya — Fîntîna lu Pal Moarți* (k); 326. *Páskájéba: Páskánéje — A lu Pașca* (sz); 327. *Pásztor-damb — Pastordîmb* (l); 328. *Pestyannál — La Pește an* (r); 329. *Petrezsejmes — Pătrunjel* (sz); 330. *Pikker dambja — Dîmba lu Picher* (l); 331. *Pilót bányája* (rossz kő); 332. *Pipiriga: Pipiri-kút — Pipiriga* (f); 333. *Pincsa-potaka — Pârău lu Pintea* (p); 334. *Pincsukájé — A lu Pintiuca* (ke); 335. *Pistijé — A lu Piști* (sz); 336. *Pisti potaka — Pârău lu Piști* (p); 337. *Pistuka Mártony kúttya — Fîntîna lu Pișituca Márton* (f); 338. *Pojána — Poiana* (k, erdei tisztás); 339. *Polacsek-hid — Podu lu Polacec* (h); 340. *Posargyé — Poșardei* (l); 341. *Pózmánál — Pozma* (a villanypoznánál lévő sz); 342. *Puskás-damb — Dîmbu lu Pușcaș* (l); 343. *Pucér réttye — Rîtu lu Pușer* (r); 344. *Református parókija — Parohia reformată* (é); 345. *Református templam — Biserica reformată* (é); 346. *Romány templam — Biserica catolică* (é); 347. *Romány parókija — Parohia* (é); 348. *Raktárnál — La magazii* (é); 349. *Rásztüvisen — Rastuviș* (l); 350. *Rezervácijó — Rezervație* (botanikai védett terület); 351. *Rétek — Rîturi* (r); 352. *Réva — Reva* (r); 353. *Roskájé — A lu Roșca* (sz); 354. *Salatáblo — Tabla lu Soaloa* (sz); 355. *Sálaj-damb — Dîmba lu Șalai* (l); 356. *Sárgás — Șargaș* (sz); 357. *Sikátor — Șicator* (u); 358. *Sándor-tó;* 359. *Sándorikánál — La Șandorica* (r); 360. *Scsirbuj-kút — Fîntîna lu Ștîrbu* (f); 361. *Sándorházijé — A lu Șandorhazi* (sz); 362. *Sombakar — Șimbocor* (l); 363. *Sósfődek — Sărături* (sz); 364. *Sósba — Pă Sărături* (sz); 365. *Sós Jancsi malma — Moara lu Șoș Ioanci* (é); 366. *Sóskút-hegy — Dealu Șoșcutului* (gyü); 367. *Sóskút — Șoșcut* (k); 368. *Sóskút ucca — Strada Șoșcutului* (u); 369. *Szabó-damb — Dîmb lu Sabo* (sz); 370. *Szakadason — La Rupturi* (l); 372. *Szászak kúttya: Szászaké — Fîntîna Săseștilor* (k); 373. *Széráknál — La solare* (melegágyak); 374. *Szamas — Somoșa* (l, esős időben sok víz gyül itt össze); 375. *Szénás-kert — Depozit de furaje* (szénatároló); 376. *Szénafű úttya — Spe Fînațe* (u); 377. *Szénafű — Fînațe* (k); 378. *Szilágyinál — La Silaghi* (sz); 379. *Szediunál — La Sediu* (a téesz székháza); 380. *Szkobor — Scobor* (sz, lejtős oldal), 381. *Simijon réttye — Rîtu lu Simion* (r); 382. *Szőllőbe — La Vie* (szőlő); 383. *Szőllő ucca: Szőllők alatt — Sub Vie* (u); 384. *Szőllő-kert — Grădina Viei* (gyü); 385. *Szőllő gödre — Groapa Viei* (l); 386. *Szőllő-kút — Fîntîna Viei* (k); 387. *Szövetkezet: Koperátiva — Coperativa* (é); 388. *Sztupáré — A lu Stupar* (l); 389. *Szurduk — Surduc* (fr) 390. *Szurduki-düllő — Spre Surduc* (u); 391. *Szurduki-csúp — Ciupul din Surduc* (magaslat); 392. *Szurduki-erdő — Pădurea din Surduc* (e); 393. *Tekenyő — Covata* (teknő alakú bemélyedés a domboldalon); 394. *Tekenyő-damb — Dîmba Coveții;* 395. *Tarka-erdő: Tarkáta — Tărcata* (többféle fától tarkított e); 396. *Tarisnya ucca: Sikátor* (u); 397. *Temető úttya — Spe cimitir* (u); 398. *Templam megett — Dosul bisericii* (fr); 399. *Tégla-hegy — Vatruca* (innen váltak le a Ciglák); 400. *Tó — Tău;* 401. *Tó ucca: Tóház — Spe Tău* (u); 402. *Tó-hid — Podul Tăului* (h); 403. *Tó megett — După Tău* (u); 404. *Tó-farka — Coada Tăului* (sással benőtt, vizenyős terület); 405. *Tonarak — Tonorii* (fr); 406. *Tüvisek-közt — Între spini* (fr); 407. *Tukábo — La Tuca* (fr); 408. *Tuka-damb — Dîmba Tuka* (fr); 409. *Tuka-kút — Fîntîna de la Tuca* (k); 410. *Tuka-berek — Tucabărc;* 411. *Túlsó-pad: Viktor paggya — Podereiu Dinapoi* (sz); 412. *Tündérvár: György-berke — Giubărc* (f, l, e. Az alábbi monda fűződik hozzá: György-berke a tündérek tanyája. A tündérek minden hét évben egyszer kijönnek a várból. A kijárat György-berke szájánál van. Éjfélkor korsóikkal a közelben levő forráshoz mennek, hogy friss vizet merjenek. Aki látni akarja őket, annak a hét év letelte után éjfélkor lesben kell állnia, miután előzőleg hét napig böjtölt. Mikor kijönnek a tündérek, ő is bemehet, de hét évig nem jöhet ki, csak akkor, amikor hét év után megint a forráshoz mennek a tündérek. Egy pásztornak sikerült bejutnia a várba, s miután a tündérek bezárták a kaput, maguk közé

SEPSIKÖRÖSPATAK HELYNEVEI

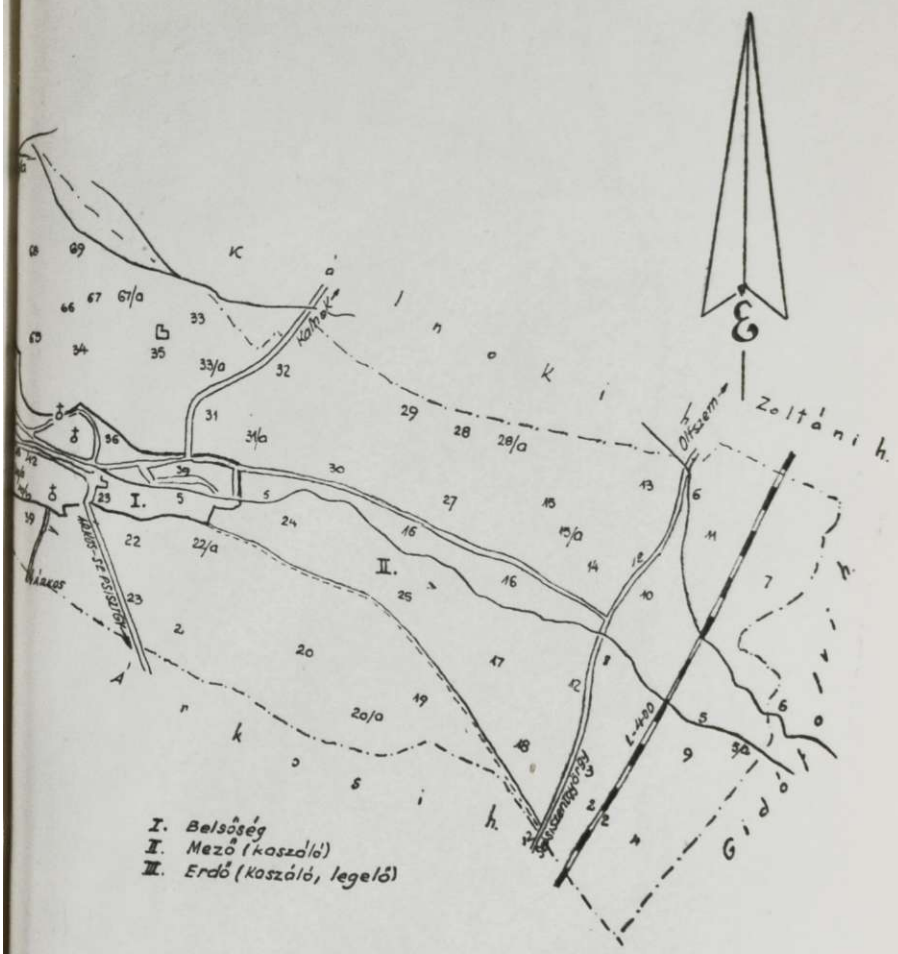

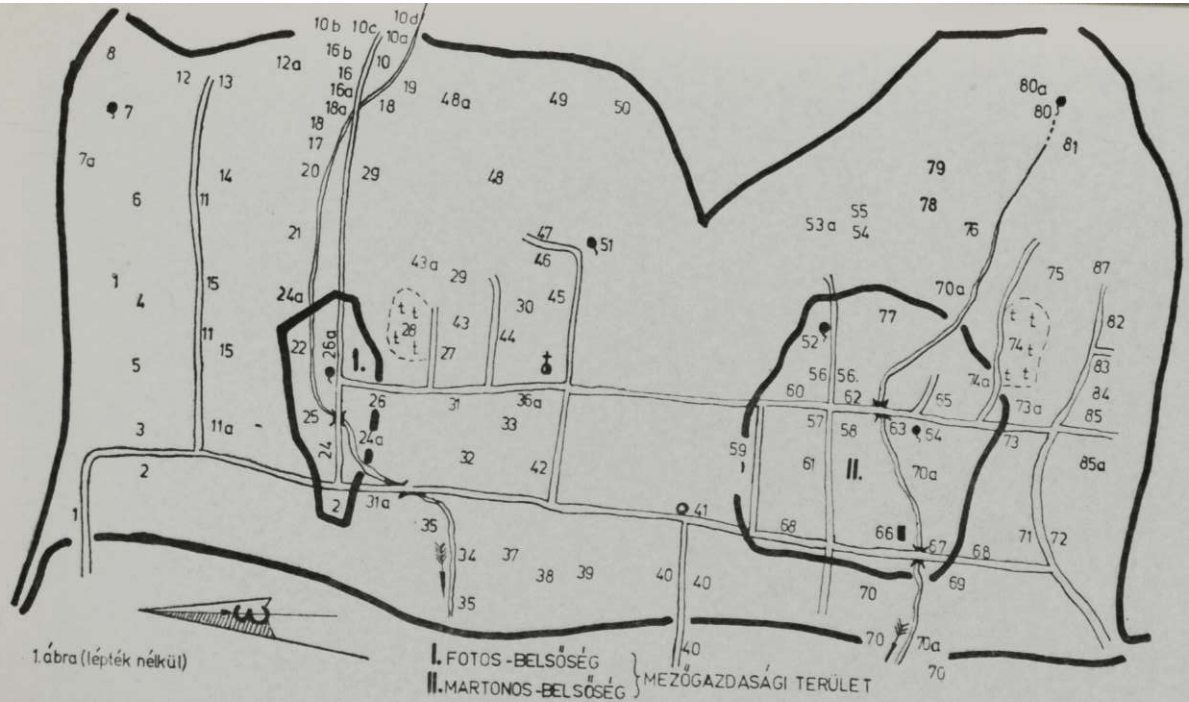

1. ábra (lépték nélkül)

I. FOTOS-BELSŐSÉG
II. MARTONOS-BELSŐSÉG
} MEZŐGAZDASÁGI TERÜLET

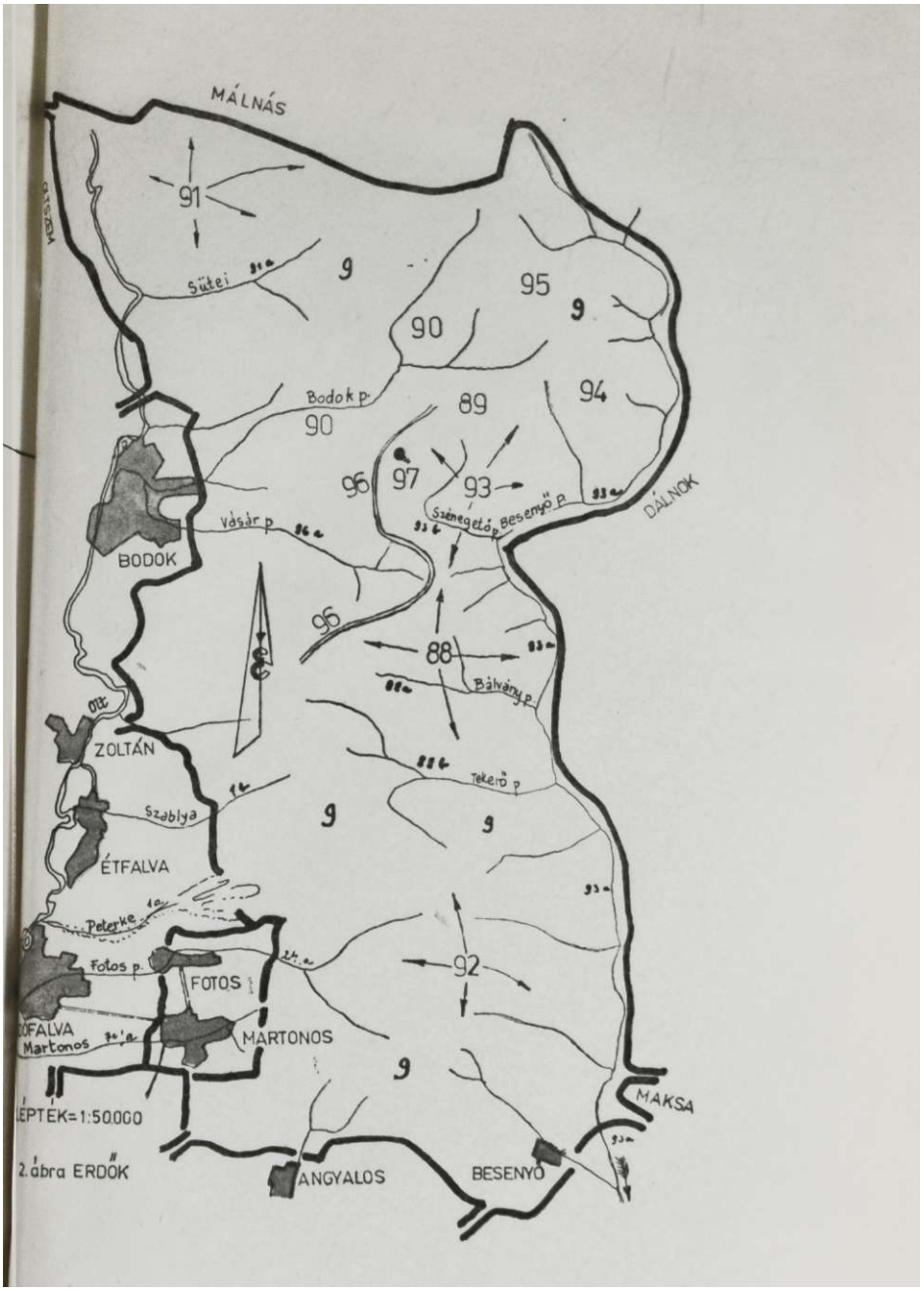
MÁLNÁS
MÁSZ
91
Südei
9
95
9
90
Bodok p.
90
89
94
96
97
93
Szénegető p.
Besenyő p.
DÁLNOK
Vásár p.
BODOK
96
88
Bálvány p.
ZOLTÁN
Tekerő p.
Szablya
9
9
ÉTFALVA
Peterke
Fotos p.
FOTOS
92
MARTONOS
Martonos
9
MAKSA
ÉPTÉK=1:50000
2. ábra ERDŐK
ANGYALOS
BESENYŐ

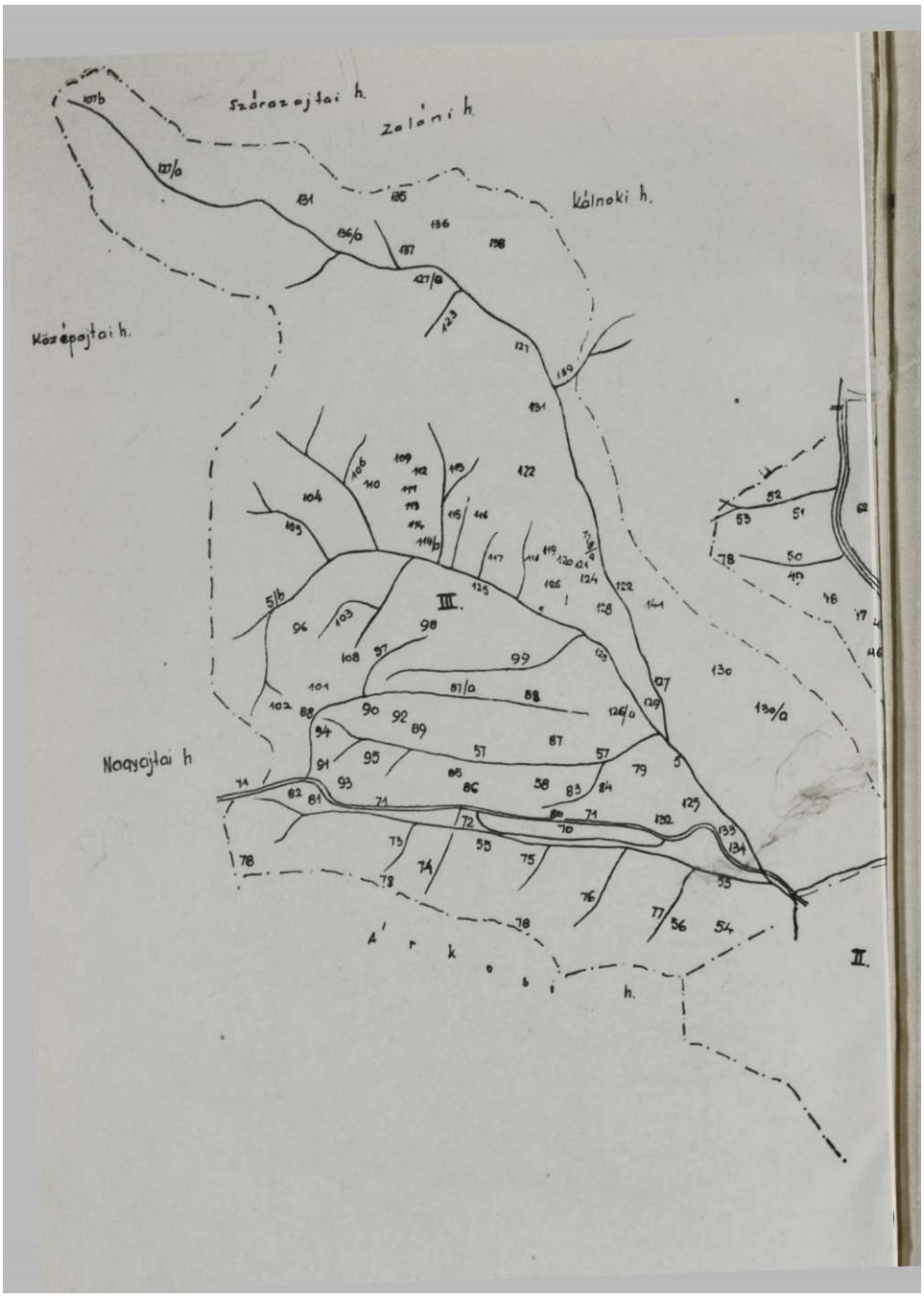
Szárazajtai h.
Zalóni h.
Kálnoki h.
Középajtai h.
Nagyajtai h
Árkosi h.
III.
II.

vették és hét évig táncoltak, közben nem is ettek. Az évek észrevétlenül teltek, s mikor a pásztor kikerült a várból, azt hitte, csak most került be. Kereste a juhait, de nem találta. Az emberek csodálkoztak, mikor meglátták, mert eltűntnek hitték. A pásztor ekkor mesélte el, hogy hol is járt.); 413. *Tyúkszar ucca: Kiskájáni út — Strada Mică* (u); 414. *Csukász-damb : Csúkáz-damb — Ciucasdîmb* (l, valamikor tyúkólak voltak a helyén); 415. *Unitárius temető: Nagytemető — Cimitirul Mare;* 416. *Unitárijus parókija — Parohia unitariană* (é); 417. *Unitárijus templam: Nagytemplam: Nagyrészű templam — Biserica unitariană* (é); 418. *Út mellett — Lîngă drum* (sz); 419. *Úton fejül — Peste drum* (ke); 420. *Útmesteré — A lu Comişelu* (r); 421. *Újkút — Fîntîna Nouă : La Ionaş* (k); 422. *Ústeknél — La căldare* (pálinkafőzde); 423. *Vágóhídnál — La vagohid* (r); 424. *Vágóhíd — Vagohid* (régen közvágóhíd); 425. *Vágóhíd-patak — Pîrău Vagohidului* (p); 426. *Vatruca: Téglashegy — Vătruţa* (hegy); 427. *Vén Balázs főggye: Vén Balázsé — A lu Ven Balaj* (sz); 428. *Vájagas — Spoielişte* (sz); 429. *Verőfényen — Pe faţă* (sz); 430. *Vigláb: Viglág — Viglag* (sz); 431. *Viglág út — Spre Viglag* (u); 432. *Viktar réttye — Rîtu lu Victor* (r); 433. *Viktar kúttya — Fîntîna lu Viktor* (k); 44. *Vilma kertye — Grădina lu Vilma* (gyü); 435. *Vőgyben — La Veghi* (l); 436. *Zövér úttya — Cărarea lu Zăver* (mesgye); 437. *Zejk-ódal — La Zeicu* (l); 438. *Zúgónál* (sz); 439. *Zsákutca — Strada Sacului* (u); 440. *Zsidójába: Zsidókába — Intr-a Jidovilor* (sz); 441. *Zsidótemető — Criptă* (temető kriptával); 442. *Zsimzsák dambja — Dîmba lu Jimjac* (l).

TAMÁS IRÉN

SEPSIKŐRÖSPATAK ÉS FOTOSMARTONOS HELYNEVEI

1. **Sepsikőröspatak** (Valea Crişului) Sepsiszentgyörgytől északi irányban 6 km-re, 605 m tengerszint feletti magasságban található. Lakossága 1466 fő. Mezőgazdasági területe 2709 ha, ebből 1116 szántó, 1157 legelő (erdős: 329), 318 kaszáló és 68 hektár gyümölcsös. Erdőgazdálkodási terület a hozzátartozó két faluval együtt 3746 ha. A község területe a Baróti-hegység 950—1000 m magas főgerincétől keletre az Olt völgyéig terjed.

A település helyneveit 1977-ben gyűjtöttem. Számuk a változatokkal együtt 244. Cs. Bogáts Dénes *Háromszéki helynevek* (1929) című munkájában 65, post mortem adatközlésében (NyIrK. II, 213) 2 helynevet, Orbán Balázs *Székelyföld leírása* c. művének kőröspataki részében még 13, a *Kovászna megye* (1969) c. monográfiában 20 helynévre bukkantam. Gyűjtőmunkám során érdekes feladatnak bizonyult a Bogáts gyűjtötte történeti és az Orbán Balázstól említett múlt századi adatok összevetése a mai köztudattal. Több helynév változatlanul tovább él, másoknak alakjuk változott meg, de tekintélyes azoknak a száma is, amelyekről a mai köztudat már nem tud. Érdeklődtem a helynevek helyi értelmezése, magyarázata felől, s ha volt ilyen, pontosan lejegyeztem. Adatközlőim: Asztalos József, Asztalos Vilmos, Asztalos János és Bálint Dénes. A helyneveket betűrendben közlöm. A térképen a helynevet nem a sorszám, hanem a helynév utáni zárójelbe tett szám jelöli. A helynevek lejegyzésében fonetikai, hangszín-árnyalatbeli pontosságra nem törekedtem. Rövidítések: u=út, utca, p=patak, sz=szántó, kú=kút, e=erdő, l=legelő, f=forrás, fr=falurész, gyü=gyümölcsös, k=kaszáló, ke=kert.

1. *Ajtára járó út* (u: 70); 2. *Alámënő* (sz: 19); 3. *Almás* (sz: 96, nevét egykori vadalmafáiról kapta); 4. *Almás pataka* (p: 5b); 5. *Adi-kút* (kú: 37, az előtag családnév); 6. Bogáts, 1779: Alsócsont (ma ismeretlen); 7. *Dijóhëgy* Bogáts, 1698: Alsódióhegy (39); 8. *Alsó-gyepű pataka* (p és a körülötte levő e: 77); 9. *Alsó-hëgyesbérc* (e: 117); 10. *Alsó-hëgyesbérc arra* (*arr 'orr'*, a terület elvékonyodó része, 114); 11. Bogáts, 1698: Alsómáj (ma: Émáj); 12. Bogáts, 1798: Alsósuatag (ma: Suhatag); 13. *Ártal~Által* (sz: 20); 14. *Ártal-alámënő* (sz: 20a); 15. *Ártalvég* (sz: 21); 16. *Balazsér ~ Balázs-ér ~ Balazsé* (e: 56); 17. *Balazsér pataka* (p: 55), 18. Bogáts, 1661: Bakator (ma ismeretlen); 19. *Bányász árka* (p, e: 107); 20. *Bedeházi út* (az egykori, a tatárok által feldúlt Bedeháza nevű faluhoz vezető út: 1); 21. *Bedeházi útra jövő* (sz: 18); 22. *Bedő kútja* (f: 119); 23. *Bedő-szer* (sz:18); 24. *Belső-csipán* (l, sz: 4); 25. *Bogdán-kert* (l: 129); 26. *Bokor-kert* (ke: 61); 27. *Boszkók árka* (p és e: 76); 28. Bogáts, 1779: Botafája (ma a kálnoki határhoz tartozik); 29. Bogáts, 1580: Bőfőg

(ma ismeretlen); 30. *Büdöskút* (kénhidrogénes f: 130); 31. *Condol árka* (p, e: 82); 32. Bogáts, 1698: Cseke út átal szökő (ma a kálnoki határhoz tartozik); 33. Bogáts, 1771: Csiaút átkelő (ma ismeretlen); 34. *Csiki út* (Csíkba vezető országút: 12); 35. *Csinált* (k, e: 131); 36. *Csinált ódala* (a hagyomány szerint az oldalt a kálnokiak emelték, hogy elvegyék a kőröspatakiaktól a patakot, k: 131); *Csinált pataka*, Orbán Balázsnál: Csinádpataka (p és k: 127); 38. *Csipán* (l, k: 2); 39. Bogáts, 1698: Csókos (Ma gidófalvi határrész, mert a hagyomány szerint valamikor két Kálnoky gróf sétált e szép határrészen, s az egyik meglátott egy cigánynét, s azt mondta, ha megcsókolja, neki adja a földet. A felszólított gróf nem habozott, s így 'övé lett a határrész.); 40. Bogáts, 1752: Csontátalkelő (ma ismeretlen); 41. *Csüdör árka*, Orbán Balázsnál: Csüdör pataka (p, e: 63b); 42. *Dávid-kút:* (f:95); 43. *Derezsnye ~ Deresnye* (e: 49); 44. *Derezsnye pataka* (p: 50); 45. *Dérlő* (a Nagypataknak az a része, ahol a delelő marhák átkelnek: 128a); 46. Bogáts, 1661: Diákkereszt (ma ismeretlen); 47. *Dijóhëgy* (sz: 39); 48. *Dögkút* (elhullott állatok eltemetésére szolgáló gödör és környéke: 67a); 49. *Duka kúttya* (f: 118); 50. *Émáj* (sz: 22); 51. Bogáts, 1752: Falkabikkfeje (ma ismeretlen); 52. Orbán: Farkaság (ma ismeretlen); 53. *Farkas-kert* (sz: 22a); 54. *Feleltető* (a helyi magyarázat szerint nevét onnan kapta, hogy a felkapaszkodó lovakat, szekerest egyaránt megfeleltette, próbára tette, l: 102); 55. Bogáts, 1779: Felsőcsont (ma ismeretlen); 56. Bogáts, 1698: Felsődióhegy (ma: Dijóhëgy); 57. *Fëlső-határ* (sz: 34a); 58. *Fëlsőhëgyesbérc arra* (e: 113); 59. Bogáts, 1698: Felsőhegyre hágó (ma ismeretlen); 60. *Felsőmező-ódal* (e, l, k: 131); 61. Bogáts, 1698: Felsőpeleske (ma: Peleske); 62. *Fenyő* (e: 59); 63. Bogáts, 1698: Fövénygödör (ma: Füvenybánya); 64. *Fülöp vápája* (sz: 25); 65. *Füvenybánya* (elhagyott homokbánya: 7); 66. Bogáts, 1661: Gerébhegy (ma ismeretlen); 67. Bogáts, 1798: Gyalogkert (ma ismeretlen); 68. Bogáts, 1752: Gyékkútja | *Gyék-kút* (f és sz: 21); 69. *Gyepű* (kőröspataki határ Árkos felől, erdős k: 78); 70. *Gyepű árka* (p és e: 75); 71. *Gyepűkasár* (a juhokat kosározzák itt e, l: 92); 72. *Gyükeres* (meredek hegyoldalon kiálló gyökerek, e, k: 116); 73. *Gyükeres árka* (p, e: 117); 74. *Halastó: Kétpatakköze* (kiöntésekor sok hal marad vissza a tócsákban, sz: 10); 75. *Halastó-hát* (sz: 13); 76. *Hëgyes* (e: 111); 77. *Hëgyes-bérc* (e: 112); 78. *Hëgyesbérc pataka* (p: 114); 79. *Hëgyre hágó* (sz: 32); 80. Bogáts, 1798: Herczeg (ma ismeretlen); 81. *Hollós-kút* (f: 63); 82. Bogáts, 1779: Héthold (ma ismeretlen); 83. *Homokbánya* (7); 84. *Hosszú-rét* (k: 9); 85. *Hosszúrét-csipán* (2, 9); 86. *Húgyoztató* (itt pihennek meg a lovak, l: 133); 87. *Itató* (a Nagypatak egy része: 134); 88. *Ivány* (e, l: 51); 89. *Ivány arra* (az előbbi erdőrész vége: 53); 90. *Ivány-dülő* (Ivány névváltozata: 51); 91. *Ivány pataka ~ Iván pataka* (p: 52); 92. *Jávoros ~ Jáhoros* (k, e: 138); 93. *Jáhoros arra* (az előbbi nyúlványa: 137); 94. *Jáhoros pataka* (p: 127a); 95. *Kálnok pataka* (p és a körülötte levő k Kálnokkal határos részen: 6); 96. Bogáts, 1843: Kápolnáshegy, Orbán: Kápolnahegy *Kápolna: Kápolna-ódal* (a „veresbarátok" templomának romja, sz: 35); 97. *Káruj-kert* (k: 47); 98. *Káruj-kút* (f: 47a); 99. *Kendëráztató* (a Nagypataknak kenderáztatásra használt holt ága: 40a); 100. *Keskeny* (k, e: 108); 101. *Keskeny éle* (e: 98); 102. *Keskenyéli út* (erdei u: 97); 103. *Keskeny pataka* p: 103); 104. Bogáts, 1698: Kétpatakköze (vö. 74. helynévvel); 105. Bogáts, 1698: Kétpeleske köze (ma: Peleske); 106. *Kicsiköves* (köves sz: 28a); 107. Bogáts, 1815: Kicsimacskás (ma: Macskás); 108. *Kicsi-nyír* (1: 64); 109. *Kincsës* (a hagyomány szerint itt kincseket találtak, sz: 30); 110. *Kincsës-gödör* (Bogáts is így 1752-ből, sz: 30); 111. *Kisalarr* (*arr* 'orr' a terület nyúlvány jellegére utal, e: 126a); 112. *Kisarr árnyéka* (e: 86); 113. *Kisarr ódala* (e: 85); 114. *Kocsmahej* (valamikor itt állt az ún. felúti kocsma, sz: 8); 115. *Kontraversiás* (e: 136a); 116. *Kőház-kert* (kert romokkal: 41); 117. *Költő-kert* (az előtag gyakori családnév; sz: 42); 118. *Kőrös-köze* (sz: 27); 119. *Kőrösköze-dülő* (sz: 27); 120. *Kőrös pataka* (a Nagypatak Gidófalva felőli része, de a kőröspatakiak nem nevezik így, csak a gidófalviak: 5a); 121. Bogáts, 1580: Kőröspatak feje (ma ismeretlen); 122. *Köves-dülő: Köves* (Bogáts is 1698-ból, sz: 28); 123. *Köves* (e: 104); 124. *Köves pataka* (az erdőn átfolyó p: 105); 125. *Közép-patak: Kurta-patak* (két másik erdei patak között, p: 57); 126. Bogáts, 1779: Középsőcsont (ma ismeretlen); 127. *Kurta* (sz: 87a); 128. *Kurta-almás* (sz: 87a és 96); 129. *Kurta pataka: Középpatak* (p és a körülötte levő e: 57); 130. *Kurta arra* (erdőnyúlvány: 87); 131. *Kurta-ponk* (a terület kiemelkedő része: 90); 132. *Kurta úttya* (u: 88); 133. *Kurta-verőfele* (déli, napsütötte oldala: 89); 134. *Külső-csipán* (l, k: 3); 135. *Külső-kert* (kert, sz: 65); 136. Bogáts, 1698: Lemenő (ma ismeretlen); 137. *Lenes-kert* (Bogáts 1798-ból

is, hajdan lent termesztettek itt, sz: 43); 138. *Lókert* (valamikor lólegelő, sz: 62); 139. *Macskás* (Bogátsnál is 1698-ból, sz: 17); 140. *Magos-nyír* (Bogátsnál is 1698-ból, sz: 23); 141. *Magyarós* (e: 109); 142. *Magyarós pataka* (p: 106); 143. *Magyarós-puszta* (l: 110); 144. *Malom* (elhagyott malom a falu nyugati részén: 44); 145. *Malomárok* (a Nagypatak mesterséges ága: 45); 146. *Meszes* (e: 135); 147. *Muszkahatár* (az elnevezés 1848-cal kapcsolatos, de pontos tartalma ismeretlen, sz: 67); 148. Bogáts, 1698: Nádasarra (ma ismeretlen); 149. *Nagykert: Kőház-kert* (41); 150. *Nagy-nyír* (l: 63a); 151. *Nagypatak* (p: 5); 152. *Nagypatakon fel* (út a Nagypatak mentén: 125); 153. *Nagypatak ódala* (k: 124); 154. *Nagyszeg* (Bogátsnál is 1698-ból, sz); 155. *Nyires ódal* (l: 131a); 156. *Nyír-melléke* (l, k: 60a); 157. *Nyirtető* (hajdan vár volt rajta, a Kálnokyak ősi fészke); 158. *Nyirtető* (nem azonos az előbbi helynévvel, l, k: 141); 159. *Ördög ucca* (u: 36); 160. *Padlott út* (rövid erdei út, melyet a sár miatt fával kipadoltak: 115); 161. *Pálos* (e: 100); 162. *Pálos pataka* (99); 163. *Pap-kert* (gyümölcsös, valamikor egyházi tulajdonban: 132); 164. *Patak arra* (két patak közé eső területnyúlvány, l: 126); 165. *Patak-fenék* (a Nagypatak egy mélyedésben folyó része: 26); 166. *Patak köze* (sz: 10); 167. *Patak melléke* (sz, l: 16); 168. *Pázsint* (Bogáts is 1661-ből, sz: 24); 169. *Pëlëske* (Bogátsnál 1772: Peles, 1721: Peleske, 1698: Peleskép, l, k: 122); 170. *Pëlëske arra* (l, k: 128); 171. *Pëlëske-tető: Pëlëske teteje* (k: 121); 172. *Pityóka-hëgy* (burgonyatermő terület, egy része k: 66); 173. *Ravaszlik árka* (p és e: 73); 174. *Rét* (k: 9); 175. *Rom* (lásd a 96. helynevet: 33); 176. *Rozsoskert* (Bogáts, 1698: Rosáskert; ma beépítve, korábban sz: 31a); 177. Bogáts, 1698: Sárbássa (ma ismeretlen); 178. *Siás* (k, l: 140); 179. *Siás pataka* (p: 139); 180. *Sorbán pusztája* (e, l: 48); 181. *Sorbány úttya* ~ *Sorbán úttya* (l és u: 74); 182. *Söget: Söget pusztája* (k, l, e: 68); 183. *Söget pataka* (p: 69); 184. *Suhatag* ~ *Sugatag* (e, sz: 14); 185. *Száltamos* ~ *Száltamás* ~ *Szartamás* (a 3. változat a népi humort tükrözi, sz, e: 46); 186. *Száltamos-dülő* (sz: 46); 187. Bogáts, 1698: Szeged (ma ismeretlen); 188. *Székely úttya: Vadas úttya* (u: 71); 189. *Székorotvány* (e: 87); 190. *Székorotvány pataka* (p: 84); 191. *Szénafű* (sz, k: 40); 192. *Szëntgyörgyi út* (Sepsiszentgyörgyre vezető út: 23); 193. *Táncterem* (tánchelynek használt legelőrész: 40b); 194. Bogáts, 1771: Tavaszforduló (ma ismeretlen); 195. Bogáts, 1898: Tekeres (ma ismeretlen); 196. *Tekse* (e: 107b); 197. Bogáts, 1798: Telekláb (ma ismeretlen); 198. Bogáts, 1752: Telekpataka (ma ismeretlen); 199. *Téglacsűr* (régebb téglavető hely, ma sz és gyü: 33a); 200. *Tók* (vizenyős árterület, ma halastó és kemping van rajta: 54); 201. *Tolvaj kúttya* (f: 101); 202. Bogáts, 1779: Újfogás (ma ismeretlen); 203. *Újhatár* (a tagosítás után keletkezett név, sz: 34); 204. *Vacsora pataka* (erdei p: 99); 205. *Vadas* (p és e: 79); 206. *Vadas ága* (e: 94); 207. *Vadas árnyéka* (a terület északos oldala, e: 58); 208. *Vadas arra* Bogátsnál is 1752-ből, e: 72); 209. *Vadas feje* (e: 80); 210. *Vadas pataka* (p: 55); 211. *Vadas pusztája* (l: 91); 212. *Vadas-tető* (e, l:93); 213. *Vadas úttya: Székej úttya* (u: 71); 214. *Vadas verőfele* (a terület verőfényes oldala: 81); 215. Bogáts, 1752: Válaszút (ma ismeretlen); 216. *Vár: Kőház-kert: Nagy-kert* (41); 217. Bogáts, 1746: Vártető (ma ismeretlen név); 218. *Verőfényës* (e, k, l: 138); 219. Bogáts, 1698: Vikáriuskert; (ma ismeretlen); 220. *Zabos-kert* (sz: 38); 221. Bogáts, 1798: Záton (ma ismeretlen); 222. *Zoltánka* (Bogátsnál is 1698-ból, sz: 11); 223. *Zudor* (k: 120).

2. **Fotosmartonos** (Fotoş-Mărtinuş) Sepsiszentgyörgytől észak-keletre, az Olt jobboldali teraszán 545—580 m tengerszint feletti magasságban fekszik. A településnév tulajdonképpen két falut jelöl: Fotost és Sepsimartonost. Az 1567-i regestrumban *Fothos* tíz, *Martonos* tizenegy kapuval szerepel. A két falu nevét a néphagyomány, a népetimológia így értelmezi: Régebben a falu területét erdő borította. Az idetelepülők kezdték kivágni a fákat, s a kivágott helyeken „ide-oda, szittyel-szottyal" egy-egy házat építettek, s ezért „Foltos" a neve. — Egy másik magyarázat szerint, amikor idetelepedtek az első lakók, tél vége lehetett, az egyik helyről el volt olvadva a hó, a másikról nem. Ezért látszott a hely „fótos"-nak és lett a neve Fotos. — Martonos nevéről azt tartják, hogy mivel e terület árkos volt, a házak „martok"ra, árokszélére voltak építve. Ezért lett a falu neve kezdetben Marti, majd azután Martonos.

A helyneveket a helyszínen 1978-ban gyűjtöttem. Adatközlőim: Berde Izabella, id. Fejér Gáspár, ifj. Fejér Gáspár, id. Szinte István, Porzsolt András, Fejér Márta és Incze Mihály. A helyneveket itt is betűrendben közlöm, a helynév utáni szám a térképen feltűntetett lelőhelyre utal.

1. *Alszeg* fr: 61); 2. *Avas* (A helyi magyarázat szerint a nevét onnan kapta, hogy a favágók megkérdezték egy szalonnát sütő öregembertől: Mi ennek a hegynek a neve? Mivel az öreg s két volt, a kérdést a szalonnára értette, s így felelt: E bizon avas, fiaim! Ebből a félreértésből keletkezett az erdő neve. 10); 3. *Avas környéke* (e: 10); 4. *Balázsi-kert* (ke: 22); 5. *Balázsi-puszta* (l: 16); 6. *Balázsi-tag* (sz: 73a); 7. *Bálvány* (e: 88); 8. *Bálvány-avas* (88); 9. *Bálványavas-dűlő* (88); 10. *Bálvány-avas alól* (88); 11. *Bálvány pataka* (p: 88a); 12. *Bakcsi* (családnévből, sz: 23); 13. *Bakcsi-tag* (sz: 73a); 14. *Bakpál* (régebb sz, ma gyü: 86a); 15. *Bánatos* (a szájhagyomány szerint ezt a szántót az apa eladta amíg a fia katona volt. A legény sokáig búsulta, hogy eladták, s ezért lett *Bánatos* a hely neve. 38); 16. *Bara környéke* (sz: 79); 17. *Bara-tető* (sz: 79); 18. *Bazin* (víztároló medence: 66); 19. *Besenyő pataka* (p: 88a); 20. *Bodok pataka* (p és a felső folyása körül e: 90); 21. *Bodokpataka ódala* (e: 90); 22. *Büdöskút* (nevét egykori kénes forrásáról kapta, sz: 85a); 23. *Cibre kuttya* (f: 97); 24. *Császár-kút* (f: 51); 25. *Csegéj* (sz: 6); 26. *Csegéjre menő* ~*Csegéjre menős* ~ *Csegére menő* (sz: 6); 27. *Csegéjre-menő-láb* (sz: 6); 28. *Csemetés* (gyü: 55); 29. *Csigója gödre* (sz: 33); 30. *Csorgó* (csorgókút a faluban: 52); 31. *Délre menő* (sz: 69); 34. *Délre-menő higgya* (martonospataki hid: 67); 35. *Délre-menő úttya* (u: 68); 36. *Dombos* (sz: 72); 37. *Dombos úttya* (u: 71); 38. *Dónat* (sz: 85); 39. *Dög-kút*: Dög-temető. Dög-tár (elhullt állatok temetője: 53a); 40. *Egé* (sz: 37); 41. *Egris pusztája* (l: 96); 42. *Eperfák* (u: 42); 43. *Erdőlő út* (u: 11); 44. *Evethegyi út* (u: 7a); 45. *Falka-nyír* (sz: 4); 46. *Falkanyír-dűlő*. *Falkanyír-aldűlő* (sz: 4); 47. *Falu ajja* (sz: 2); 48. *Falu higgya* (hid: 25); 49. *Falu nyíre* (e: 18); 50. *Falurajövő-láb* (sz: 11a); 51. *Fehér-kő* (útelágazásnál levő fehérre meszelt kő: 41); 52. *Félfogott* (fiatal, ültetett erdő, melyben fát vágni vagy legeltetni tilos: 8); 53. *Felső-határ* (sz: 17); 59. *Felszeg* (fr: 56); 60. *Fenyős* : *Fenyőes* (e: 1); 61. *Fotos felé vezető út* (u: 36, 36a); 62. *Fotos köze* (u: 24); 63. *Fotos pataka* (p: 24a); 64. *Gödrök* (l, k, gyü: 54); 65. *Gödrös* (u: 73); 66. *Hágdosó* (u: 26); 67. *Hágó* (u: 53); 68. *Hacashát mége* (e: 10a); 69. *Heggodal* (gyü: 21); 70. *Heggyorma*: *Hegyormán* (sz: 30); 71. *Hegyorma-dűlő* (sz: 20); 72. *Herec* (e: 91); 73. *Herec-dűlő* (e: 91); 74. *Hosszú* (sz, u: 40); 75. *Izénk-tető* (etetés után itt hagyott takarmánytöredék, *izénk* a név előtagja, sz: 17); 76. *Judit-kuttya* (f: 7); 77. *Kalasis* (Martonos – központja: 57); 78. *Kecskes* (sz: 84); 79. *Kecskés úttya* (u: 83); 80. *Kert mége* (u és sz: 59); 81. *Kicsihatár* (sz: 3); 82. *Kicsi-nyír*: *Kicsinyír-dűlő* (e: sz: 19); 83. *Kicsi utca* (u: 62); 84. *Kilenc falu erdeje* (kiterjedt erdőség, kilenc falu — Fotosmartonos, Angyalos, Besenyő, Ottszem, Bodok, Oldófalva, Eltalva, Zoltán — hajdani tulajdona: 9); 85. *Kőles-kert* (sz: 13); 86. *Kőtefa-csárda* (kocsma, Martonos központjában: 58); 87. *Kurta* (e: 92); 88. *Lapos-tere* (l: 16b); 89. *Magyaros árka* (árok: 81); 90. *Magyaros kuttya* (f: 86); 91. *Málódal* (l, sz: 43); 92. *Málódali út* (u: 44); 93. *Máltető-dűlő* (sz: 43a); 94. *Martonos felé vezető út* (u: 31, 31a); 95. *Martonos pataka* (p: 70a); 96. *Mégye erdeje* (e, sz: 46); 97. *Nagykapu* (l: 49); 98. *Nyír* (l, sz: 18); 99. *Orotvány* (e: 89); 100. *Ösvény* (Oldófalva és Fotos közötti átrövidítő ösvény: 34); 101. *Pacal* (l, k: 75); 102. *Pad* (e, l: 47); 103. *Padi út* (u: 46); 104. *Patak*: *Patak-dűlő* (l, sz: 18a); 105. *Patak mejjéke* (sz a fotosi patak mellett: 35); 106. *Patak mejjéke* (sz a martonosi patak mellett: 70); 107. *Pap utca* (u: 60); 108. *Peterke* (p: 1a); 109. *Pünkösdös vőgye* (l: 46a); 110. *Reméte* (sz: 87); 111. *Reméte úttya* (u: 86); 112. *Rigahegy* (sz: 78); 113. *Sárik higgya* (a hagyomány szerint egy Sári nevű öregasszony esett itt bele a patakba: 63); 114. *Sáson környéke* (e: 16b); 115. *Sáson-környéke aldűlő* (e: 16b); 116. *Sező* (l, sz, hajdan itt „sőzték" a „kihűlő" csordát: 77); 117. *Sugó* (e: 94); 118. *Sűtet pataka* (p és e: 91a); 119. *Szabja* (p és e: 1b); 120. *Szemérje* (e, l: 10d); 121. *Szénégető környéke* (e: 93); 122. *Szénégető pataka* (p: 93b); 123. *Szűrös utca* (u: 65); 124. *Szőke* (világos talaju sz: 56); 125. *Tatár úttya* (u: 95); 126. *Tekerő* (l, e: 10c); 127. *Tekerő pataka* (e, p: 88b); 128. *Temető* (fotosi: 28, martonosi: 74); 129. *Temető úttya* (fotosi: 27, martonosi: 74a); 130. *Telekhát* (sz: 76); 131. *Templom ajja* (sz: 33); 132. *Templom felé*: *Templom felett* (sz: 45); 133. *Templomfejű-dűlő* (sz: 29); 134. *Templom felül* (sz: 30); 135. *Templom úttyán fel*: *Templom úttyán fellül* (sz: 29); 136. *Tőfej*: Tőfej-dűlő (mindig nedves kis sz: 32); 137. *Torákdomb* (sz: 82); 138. *Üti-kút* (a fotosi útban: 26a, az egyik martonosi útban: 64); 139. *Vakaródula* (a sok csipkerózsa megvakarja az áthaladó oldalát, l: 16a); 140. *Vásár pataka* (p és e: 96a); 141. *Vetettjű* (e: 95); 142. *Vőgyire menő* (sz: 4a); 143. *Vőgyire menő-hát* (sz: 4a).

BEBIK MÁRIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXIII. évf. 1979. 2. szám

SZEMLE

BORI IMRE, Krúdy Gyula

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 260 l.

A Krúdy-centenárium az irodalom kutatói számára is alkalom az újrafelfedezésre. Lehetőség arra, hogy a magyar irodalom egyik legegyénibb hangulatú, legkülönlegesebb világú íróját másként is felfedezzük, mint ahogy az időnként meg-megismétlődő Krúdy-reneszánszok kapcsán eddig történt. A mostani évforduló egyúttal arra is ösztönöz, hogy korszerűen szóljunk az oly gazdag (a magyar írók közül csak Jókai írt annyit, mint ő) és annyiféleképpen magyarázott Krúdy-életműről, hogy megpróbáljuk megkeresni helyét századunk modern művészi törekvései közt. Krúdy Gyula esetében különösképpen szükség van erre már csak azért is, mert regényei (számuk meghaladja a nyolcvanat), elbeszélései (majdnem két és fél ezret tesznek ki) nem közelíthetők meg hagyományos módon, kipróbált esztétikai kategóriákkal.

Az évfordulóra közreadott tekintélyes Krúdy-bibliográfia (Gedényi Mihály állította össze és a Petőfi Múzeum bibliográfiai füzetei sorozatban jelent meg) tanúság rá: a Krúdy-filológia igen vegyes értékű. Cikkek, emlékezések garmadáját írták róla, nemegyszer legendák vonják ködbe, homályosítják a műveket, nem hiányzik az egyes kötetek sajtóvisszhangja sem, ismertünk jónéhány szép esszét, tanulmányt, nyelvi-stilisztikai vizsgálódást is. Összegező irodalomtörténeti értékelést már jóval kevesebbet, az életmű teljes (viszonylagosan teljes) felmérésének csak a feltételei teremtődtek meg. Igaz, az előzmények nem hiányoznak. Alig öt évvel az író halála után Kelemen (Perkátai) László kis könyvben nyújt összefoglalást Krúdy prózájáról (bibliográfiával), 1964-ben Krúdyra vonatkozó írásokból, dokumentumokból készül vaskos kötetet (Tóthné Áron összeállításában), az Arcok és vallomások sorozatban Szabó Éde rajzolja meg az író életútját (1976), a pályakezdés filológiai feltérképezését Katona Béla végezte el az Irodalomtörténeti Füzetek egyik kiadványában (1971), Krúdy stílusához képalkotási módszeréhez Kemény Gábor munkája nyújt segítséget (1974), Fábry Anna nemrég megjelent esszékötete főleg az író alakteremtő művészetére hívja fel a figyelmet (1976), Barta András filológiai kutatásai pedig mintegy kísérői az új Krúdy-sorozatnak.

Ebbe a sorba illik bele a jugoszláviai irodalomtörténész Bori Imre 1978-ban megjelent Krúdy-monográfiája. (Bori Krúdy-képéről egyébként a Hid 1974-es évfolyamában közölt folytatásos tanulmányából, illetve Feldolin és testvérei című 1976-os kötetéből tudomást szerezhetett az érdeklődő.)

Milyen ez a Krúdy-kép? Miért tekinthetjük Bori Imre kismonográfiáját a Krúdy-irodalom értékes darabjának?

Mindenekelőtt azért, mert a szerző a teljes pályaív megragadására vállalkozik, s a kivételesen termékeny író egész munkásságáról van mondanivalója. S főképp új szempontjai, összefüggéseket kereső értelmezései miatt. (Még akkor is, ha egyik-másik szempontja megmarad az ötlet szintjén.) Bori Imre az irodalomtudomány (irodalomelmélet, esztétika, irodalomtörténet, kritika) korszerű módszereit alkalmazni tudja konkrét vizsgálódásai anyagához. Krúdy újító kísérletei műhöz, művekhez kötötten próbálja meg felmutatni. A különböző kifejezési módszereket (az annyit emlegetett líraiságot, a Krúdynál gyakori ejtőzős technikát, a szövegháttér változatait, a romantikát korszerűsítő „leki szemszögeket" (az ő kifejezése), műfaji sajátosságokat, „eseménytelenséget"), hőseinek változatos és szines galériáját az írói világképpel, a kor (egy válságos kor) társadalmi és morális viszonyaival szoros kölcsönhatásban elemzi. Már a korai Krúdy-írásokban felfigyel az író társadalmi élményére, ismeretére, arra, hogy a korabeli elbeszélések romantikus kulisszái mögött modern lelkületű emberek élnek. Ezért foglalkozik be-

hatóbban a Krúdy-irodalom nemigen méltatott regényével, *Az aranybánya*val, illetve a századfordulón keletkezett — a Szindbád-történetek előtti — novellákkal. És ezért van az, hogy az első korszak híres regényét, *A vörös postakocsi*t sem az álomvilág regényeként értékeli, hanem a „valóságlátó író realitásai" miatt. Olyan műként, amelynek hősei a századvég hétköznapjaiból érkeznek meg a regény színterére, s amelyben a város művészi meghódítására vállalkozott az író. E szemlélet révén válik a folytatás, az *Őszi utazások a vörös postakocsin* a „téli Magyarország" regényévé, s a dércsípte remekek között számon tartott művészregényében, a *Hét Bagoly*ban is az „élet kérdéseit" tartja előbbvalónak.

Mindezt azért tartom szükségesnek nyomósítani, mert Bori Imre Krúdy-szemléletét meghatározza, mert a Krúdy-irodalomban csak ritkán, utalásszerűen tűnnek fel az álomvilág mögötti realitások. (Csak jelezni kívánom, hogy a Jókai-centenárium alkalmával írott Jókai-tanulmányában szintén a századforduló világára, annak új emberi kapcsolataira érzékeny írót exponálja.)

Köztudomású, hogy Krúdy művészete a magyar prózastílusban is korszakjelző. Éppen ezért a monográfia írója különös gondot fordít Krúdy stílusesközeire, az egyéni és korstílus, illetve a műfaji sajátosságok együttes vizsgálatára, ami a műfajbontó Krúdy esetében a szokásosnál nagyobb jelentőséget kap. Azt vitatni lehet, hogy az induló Krúdy írásaiban csak annyira kísértene a mikszáthi anekdotizmus hagyománya, mint azt Bori vallja — azt viszont meggyőző erővel bizonyítja, hogy csakugyan nem szerencsés ebben az időszakban c s a k mikszáthos pályaszakaszról beszélni. Elbeszélések egész sora tanúsítja: már a kísérletezés éveiben jelen vannak a majd csak később kiteljesedő krúdys motívumok. Nem alaptalanul perlekedik a könyv szerzője a Krúdy-irodalom egy másik tévedésével: az írói tudatosságra nem (vagy alig) fogékony, inkább az ösztönösséget felerősítő szemlélettel. Bori szerint az utolsó évek művészi eredményei fokozott mértékben állítják előtérbe az írói tudatosság szerepét. Krúdynak — úgymond — csak ekkor, a harmincas évek elején sikerült eltépni azokat az érzelmi szálakat, amelyek a tízes évek műveiben olyan szorosan fűzték az írót teremtményeihez. S bár a korszak egyik fő művészi törekvésének, a tárgyiasságnak az erőteljesebb jelenlétét nem eredezteti következetes művészi programból, a céltudatosságnak nagyobb szerepet juttat ilyen vonatkozásban is.

Így lesz a tudatosság — a líraiság és az emlékezés mellett — Krúdy alkotómódszerének egyik legjellemzőbb sajátja.

Bori Imrének egyik fő érdeme éppen az, hogy e „kategóriák" sokszempontú vizsgálatára vállalkozott, teljesebbé és árnyaltabbá téve eddigi ismereteinket.

KOZMA DEZSŐ

Dicționar cronologic — Literatura română

Coordonatori: I. C. Chițimia — Al. Dima. Autori: Mircea Anghelescu, Dorina Grăsoiu, Emil Manu, Nicolae Mecu, Mihai Moraru, I. Oprișan, Despina Spireanu. Editura științifică și enciclopedică. București, 1979. 864 l.

A bukaresti Tudományos és Enciklopédiai Kiadó kronológiai elvű kézikönyveinek sorozatában adta közre a román irodalomtörténet áttekintését, amely a kezdetektől 1979 júniusáig követi nyomon az irodalmi folyamat alakulását. A kötet szerzői közül Mihai Moraru az 1800-ig, Mircea Anghelescu az 1800-tól 1830-ig, Dorina Grăsoiu és Despina Spireanu az 1830-tól 1866-ig, Emil Manu és Nicolae Mecu az 1866-tól 1900-ig, Dorina Grăsoiu és Emil Manu az 1900-tól 1944-ig, I. Oprișan pedig az 1944-től napjainkig terjedő szakasz anyagát gondozta. A szerzők, I. C. Chițimia és az időközben elhunyt Al. Dima irányításával, minél részletesebb adatfeltárásra törekedtek. Figyelmük nemcsak a vitathatatlan esztétikai értéket képviselő művekre, hanem a kevésbé jelentős tollforgatókra és kiadványokra is kiterjedt. Kötetükben, naptári évek szerint csoportosítva, nagy bőségben sorakoztatják egymás alá a népköltészetre, a lírára, prózára és drámára, a románra és a románból fordított alkotásokra, az irodalomtörténeti, irodalomkritikai, irodalomelméleti és irodalompublicisztikai munkákra vonatkozó tudnivalókat. Az adatok között fontosságbeli különbséget nem tesznek, csupán a kezdetekre utaló informá-

ciókat nyomatékosítják ritkított szedéssel. Így jelzik, például, az első ismert keltezésű román nyelvű szöveget (1521. január 29—30.), a legrégibb fennmaradt román nyelvű nyomtatványt (1551—1553), az első román nyelvű világi verseket (kb. 1592—1604), az első román nyelvű színházi előadást (1816. december 27.) stb. Adataik száma, az időben előre haladva, évről évre gazdagabb. Az 1830-cal záruló időszakról 84 lapon számolnak be, az 1944—1979 közötti korszak adatait viszont már több mint 350 lapon sorjáztatják. Az adatközlés mellett, esetenként, értékelésre is vállalkoznak. Értékelik az egyes kiemelkedő fontosságú alkotásokat, illetve a már elhunyt szerzők közül a jelentősebbeket. Értékelést fejez ki a hivatkozások gyakorisága, vagyis az, hogy kötetükben a szépírók közül Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Vasile Alecsandri, I. L. Caragiale és Lucian Blaga, a teoretikusok közül pedig George Călinescu, E. Lovinescu, Ov. S. Crohmălniceanu és Tudor Vianu neve fordul elő a legsűrűbben.

A kötet — megjelenésének pillanatában — a román irodalomtörténetnek kétségkívül a legátfogóbb kézikönyve. Éppen ezért nem fölösleges talán megjegyeznünk, hogy a kézikönyv használhatóságát az adatgyűjtés és az adatközlés kritériumainak egyértelmű körvonalazása nagymértékben növelte volna. E kritériumok hiányában nehezen alkothatunk véleményt a kötet lapjain említett mintegy 44—45 romániai magyar szerző szerepeltetéséről is. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy az Asztalos István, Bartalis János, Csehi Gyula, Franyó Zoltán, Gaál Gábor, Horváth István, Kemény János, Kós Károly, Mikó Imre, Nagy István, Olosz Lajos, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Szilágyi Domokos és Tompa László munkásságának szentelt sorokat hasznosnak ítéljük a román olvasók tájékoztatása szempontjából.

MÓZES HUBA

DÁVID ANDRÁS: **Délszláv epikus énekek — magyar történeti hősök**

Forum Könyvkiadó. Novi Sad — Újvidék, 1978. 309 l.

Thomas Mann legmonumentálisabb művét, a *József és testvérei* tetralógiát a múlt mélységesen mély kútjáról szóló elmélkedéssel indítja, melybe bármily mélyre bocsássuk is „mérőónunkat", az elért eredmény, vagyis a felmért mélységek mögött „újabb múltszakaszok tárulnak föl", s „minden egyes megmászott agyagos fövénykulissza mögött új távolságok csábítanak új hegyfokok felé". Valahogy a múlt végtelenségének ez az irodalomtörténetre is vonatkoztatható távlata kerített hatalmába Dávid András monográfiájának a forgatása közben. A szerző mint a Novi Sad-i egyetem tanára hosszú évtizedes munkával a délszláv epikus énekhagyomány magyar vonatkozású anyagának azt a rétegét vizsgálta át, amelyben a XIV. és XVI. század közötti időszak történelmi szempontból is hiteles és tetteiknél fogva kimagasló magyar személyeinek költészeti emléke maradt fenn. Vállalkozása számunkra annál izgalmasabb, mivel Atanasie Marienescu, Veress Endre részlettanulmányaiból, valamint a román népi epikának nemrég Kiss Jenő remek átültetésében megjelent magyar „corpusá"-ból hasonlóképpen kirajzolódnak egy ilyen mindmáig kellőképpen fel nem tárt gazdag hagyomány körvonalai. Mindemellett az öt részre tagolt könyv módszertani szempontból is tanulságos. Dávid András választott témáját a magyar—délszláv történelmi—társadalmi, valamint művelődési és irodalmi kapcsolatoknak csupán egyetlen láncszemeként tárgyalja, „amely megfelelő előzmények nélkül, gyökértelenül, önmagában el sem képzelhető". Éppen ezért a szerző korántsem érte be az európai rangú szerb-horvát népköltészeti gyűjtemények anyagának a feldolgozásával, hanem a lehetőségekhez mérten hasznosítja mind a folklórtudomány érdeklődési köréhez kevésbé kapcsolódó „rejtett" forrásokat, mind pedig a délszláv nyelvterület peremvidékeinek szlovén, macedón, valamint boszniai és hercegovinai mohamedán énekanyagát. A hiteles magyar hősökről szóló énekek számbavétele így hát egyben a délszláv epikus énekköltészet fejlődéstörténetének is a keresztmetszetét adja, lévén hogy szinte lépésről lépésre nyomon követi a motívum fokozatos folklorizálódását (széteneklését) az ősibb hosszúsoros énekek, a

15—17, ritkábban még több szótagú bugarsticák-tól kezdve — amelyeknek elsődleges funkciója a magyar históriás énekekéhez hasonló hirközlés volt — a guslarske pesmé-kig, a tíz vagy nyolc szótagú rövidsoros énekekig.

Miként a mondottakból kitűnik, Dávid András széles megalapozású szintézise jelentőségében annyira túllépi a népköltészet-szabta határokat, hogy megállapításai szervesen beépülnek majd a régi magyar irodalom történetén kívül minden olyan más tudományág tényanyagába is, amelyeknek létjogosultsága múltba vesző támpilléreken nyugszik. Egyébiránt már maga a könyv szerkezeti felépítése is nagyban megkönnyíti ezt a sokrétű hasznosítást. A bevezető rész néhány szabatosan körvonalazott kutatási elv után a kérdés eddigi szakirodalmának kritikai áttekintését nyújtja annak a sommás megállapításnak az előrebocsátásával, amely szerint a magyar és szerb kutatók közös hibája, „hogy a délszláv hagyományt nem egységben tekintik, hanem nemzeti korlátok közé zsugorítva, amiért a magyar vonatkozású délszláv anyag általános jegyeinek a megkörvonalazásához sem juthattak el, és még kevésbé bonthatták ki ennek az anyagnak szerves kapcsolatait a délkelet-európai népek énekköltői hagyományanyagával".

Erre vonatkozóan nyomós érveket már a Hunyadiak előtti hősöknek szentelt rész első fejezete szolgáltat, amely a magyar hősök föltűnéséről szóló legkorábbi följegyzéseket és költői utalásokat veszi számba a délszláv énekhagyományban. E tanúságtételekből kiderül, hogy a törökellenes összefogás századaiban megszaporodó énekek az Anjou-korig tételesen visszavezethető délszláv énekszerzői gyakorlatnak az eredményei (termékei), amely helyenként a vele párhuzamosan virágzott, rokonihletésű magyar énekmondási hullám emlékét is megőrizte. Az a tény viszont, hogy a közvetett feljegyzések javarésze a magyarlakta területektől legtávolabb eső dalmát és szlovén városközpontok irójánál maradt fönn (pl. a Dubrovniki kör barokk költőinek műveiben), két következtetésre is feljogosítja Dávid Andrást. Mindenekelőtt arra, hogy a magyar tárgyú történeti énekek, melyeket kezdetben szoros szálak fűztek a francia chanson de geste-ekhez és lovagregényekhez is, már a XV. század közepén kialakultak, s szerb-horvát közvetítéssel reátelepedtek egy helyi (szlovén, ill. dalmát) hősökről szóló rétegre. Továbbá arra is, hogy a Hunyadiak koráról szóló délszláv énekirodalom — ennek a monográfia két különálló részt biztosít *Hunyadi János és köre, Mátyás király és a környezetébe tartozó vitézek* címen — szinte szinkrónban szegődik az események nyomába, akár a török megszállástól ment dalmát tengerparton szerezték hosszúsoros históriás énekek formájában a literátus deákok, akár a hódoltság alatt sínylődő délszláv területek sajátos, rövid kiképzésű, úgynevezett guzlicás énekeinek alakjában töltötte be hirközlő szerepét.

Az áthasonulási folyamatot elég egyetlenegy példával szemléltetnünk: A Hunyadiak előtti kor délszláv történeti énekeinek leggyakrabban felbukkanó hősei Nagy Lajos király (Kralj Lauš) és Zsigmond császár olasz származású hadvezére, Ozorai Pipo, alias Filip Madžarin. Mindketten korabeli magyar történeti források által igazolt színben jelennek meg. Nagy Lajos, a fejlett hűbéri szokásjog képviselője gyanánt kénytelen-kedvetlen jó képet vág ahhoz, ha az asszonyok francia fabliaukra emlékeztető leleményességgel járnak túl az eszén. Ellenszenvesebb szerepet juttat a délszláv hősepika erkölcsi kritériuma Filippo Scolarinak (ez az eredeti neve), tudniillik mint a délszláv népi hős, Markó királyfi ellenlábasa, benne testesül meg a hőstettekkel való kérkedés, a nagyarányú építkezésekben kifejezésre jutó pompavágy és az egyedüllét, a rokontalanság érzetétől gyötört zsarnok tragikuma.

Teljes mértékben igaza van a szerzőnek tehát akkor is, midőn az összefoglaló ötödik rész végén azt hangsúlyozza, hogy a délszláv epikus énekek történetileg hiteles magyar hőseinek számbavétele csupán egy átfogó közép- és kelet-európai kutatás egyik vetülete, amelynek az lenne a feladata, hogy egybevesse az albán, bolgár, görög, román és török énekanyagot is, hiszen e közös tematikájú, de sajátos földolgozásban formai keretet nyert költészeti hagyomány tudatosítása a mának is tanulságul szolgál.

KÖLLŐ KÁROLY

ION GHEŢIE, Istoria limbii române literare

Privire sintetică. Editura ştiinţifică şi enciclopedică. Bucureşti, 1978

Jóllehet a román irodalmi nyelv kérdésének már a múltban is voltak kutatói (például Victor P. Haneş már 1904-ben kiadta *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea* című munkáját), de csupán mintegy negyedszázada, hogy a szakemberek figyelme nyomatékosan az irodalmi nyelv története felé irányult. Egyes írók nyelve divatos kutatási téma lett. Az irodalmi nyelv külön diszciplinaként is bekerült az egyetemi oktatásba. Az ilyen jellegű tanulmányok között Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Şerban Cioculescu, Ion Coteanu, Boris Cazacu, Alexandru Andriescu, Gheorghe Bulgăr, Ion Gheţie, Gavril Istrate, Ştefan Munteanu, Liviu Onu és mások nevével találkozunk. E tanulmányok nagy része a *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* című gyűjteményes munka három kötetében jelent meg (I. k. 1956, II. k. 1958, III. k. 1962). A román irodalmi nyelv történetét tárgyaló első átfogó munka Al. Rosetti—B. Cazacu, *Istoria limbii române literare* I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea* címen 1961-ben jelent meg. A második, 1971-ben megjelent kiadás címlapja feltünteti L. Onu nevét is. Ez a munka lényegében időrendben tárgyalja a legjelentősebb írók nyelvét, s ezt szövegszemelvényekkel illusztrálja. A fő fejezetek élén a szerzők betekintést nyújtanak a régi korszak, illetve a modern korszakhoz vezető átmeneti szakasz művelődési, politikai és társadalmi viszonyaiba, s átfogó képet nyújtanak az említett két korszak legjelentősebb és legjellemzőbb nyelvi sajátosságairól. Teljesen didaktikai szükségességből fakad Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală* (Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1978) című munkája. E munka érdeme többek között a román irodalmi nyelv történetének korszakolása. E szerint a régi korszak az írásbeliség kezdetétől 1780-ig, a modern korszak pedig 1780-tól napjainkig terjed. Az írók nyelvén túlmenőleg a szerzők figyelmeznek az irodalmi nyelv nyelvjárási gyökereire, alapjaira.

Az előttünk álló könyv, Ion Gheţie műve, amint az előszóból megtudjuk, nemcsak a román nyelv történetével foglalkozó szakembereknek szól csupán, hanem mindazoknak, akik meg akarják ismerni a művelt román nyelv fejlődését (9). Igen sok tekintetben a szerző a *Baza dialectală a românei literare* (Bucureşti, 1975) című művére alapoz. (Ismertetését l. NyIrK. XXV, 230—2.) Ion Gheţie számára az irodalmi nyelv története nem lehet az egyes írók nyelvéről és stílusáról készült monográfiák eredményeinek időrendi felsorolása. Egyébként is az irodalmi nyelv nem azonos a szépirodalom nyelvével. A szerző osztja Iorgu Iordan véleményét, amely szerint az irodalmi nyelv valamennyi emberi művelődési termék kifejező eszköze tekintet nélkül arra, hogy melyik területhez tartozik: irodalom, tudomány, ideológia, politika, közigazgatás területéhez stb. Iorgu Iordan gondolatát átvette Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu is említett munkájában. Alexandru Graur az irodalmi nyelv *gondozott* jellegét emeli ki. Ion Coteanu szerint az irodalmi nyelv a köznyelv *leggondozottabb* aspektusa. Amint látjuk Graur és Coteanu az irodalmi nyelvnek a *gondozottságát* emelik ki, s kisebb jelentőséget tulajdonítanak e nyelv *egységes* jellegének. Ion Gheţie szerint, aki hasznosítja az említett vélekedéseket, az irodalmi nyelv a nemzeti nyelvnek leggondozottabb aspektusa, amely a művelődés legkülönbözőbb megnyilvánulásainak kifejező eszköze, s annak a közönségnek a számára, amelyhez szól kötelező érvényű norma jellemzi. Amint látjuk Ion Gheţie különösen nagy jelentőséget tulajdonít az irodalmi *normának*, amely egy bizonyos nyelvi használat egyezményes kifejezője az irodalmi nyelv szintjén, s így, kisebb vagy nagyobb kényszerítő erővel, kötelező a nyelvközösséghez tartozó művelt emberekre.

Történelmi fejlődése folyamán, írja Ion Gheţie, az irodalmi nyelv két alapvetően fontos tényező hatására egy egész sor változáson megy át. Ezek a tényezők: a *nyelvjárások*, amelyek alapján az irodalmi nyelv kialakult és a *kultúra*, a *művelődés*, amelyeknek kifejezőjévé vált. Mivel a nyelv nyelvjárásokra tagolódik, magától értetődő, hogy ennek irodalmi aspektusa kezdetben egyes helyi, területi változásokat ismer, azoktól a nyelvjárásoktól függően, amelyek alapján az ország különböző részein az irodalmi nyelv kialakult. Mivel az irodalmi nyelv általános tendenciája e különbségeknek a csökkentése és végső fokon megszüntetése, érthető, hogy az irodalmi nyelvben végbemenő folyamatok közül a legjelentősebb az

egységesítés folyamata. Ez a folyamat az irodalmi nyelv gazdagodásához, tökéletesítéséhez, a szakirodalom műszavával élve, az irodalmi nyelv modernizálásához vezet. Tehát az *egységesítés* és a *modernizálás* között szoros kapcsolat van, írja Ion Gheţie (20).

Az egységesülés rendszerint nem a nyelvjárások, hanem a nyelvjárások írott irodalmi változatainak, variánsainak a szintjén történik. A szakirodalomban rendszerint azt olvashatjuk, hogy egy bizonyos nyelvjárás emelkedik irodalmi nyelvi szintre. Ez így nem igaz, mondja a szerző. Nem egy nyelvjárás (A) győzedelmeskedik egy másik nyelvjárás (B) felett, hanem az egyik nyelvjárás írásban használt irodalmi aspektusa (A') jut abba a helyzetbe, hogy a másik nyelvjárás megfelelő aspektusát (B') helyettesítse. Az uralkodó nyelvjárás hosszú ideig megőrzi sajátos vonásait még azután is, hogy a közös nyelvi normává vált változata, variánsa ezek közül a vonások közül egyeseket elhagyott.

Az irodalmi nyelv történetének másik meghatározó folyamata, amint erről már fennebb szóltunk, a *modernizálás*. Ez szoros kapcsolatban van a művelődés folyamatával. A modernizálás különösen két szinten, a mondattanban és a szókészletben tükröződik. Minden fejlődésben levő kultúra jellegzetes folyamata az elkülönülés. Az emberi tevékenység folytonos kiszélesedésének újabb és újabb területhódításának nyelvi vetületei az irodalmi nyelv funkcionális stílusai. E stílusok száma annak a társadalomnak a fejlettségi színvonalától függ, amely a nyelvet beszéli. Iorgu Iordan hat ilyen stílust ismer, éspedig: művészi, tudományos és műszaki, publicisztikai, hivatalos, szónoki és családias stílus. Ion Coteanu szerint publicisztikai stílus nincs, mivel a sajtó a többi stílusok kifejezési eszközeihez folyamodik.

Szükségesnek tartottam a fenti elvi kérdéseknél elidőzni, mivel Ion Gheţie a román irodalmi nyelv korszakolásánál ezekre alapoz. Éppen abban rejlik munkájának eredetisége, hogy a korszakolást a román irodalmi nyelv egységesülésének és korszerűsödésének legfőbb mozzanataihoz köti.

A fentiek alapján a román irodalmi nyelv történetét két nagy korszakra osztja: a régi korszak (1532—1780) és a modern korszak (1780—1960).

A régi korszakot két szakaszra osztja: a) az 1532 és 1650 közötti időben kialakulnak és megerősödnek a román irodalmi nyelv főbb területi változatai. 1532 a legrégibb román irodalmi szövegek, a moldovai *Evanghelie* és *Apostolul* adatolásának az éve, 1650 pedig a *Scutul Catehismului* megjelenésének éve Gyulafehérvárt. b) Az 1650-től 1780-ig terjedő szakaszt az irodalmi nyelv területi változatainak kölcsönhatása és az egységesülés kezdete jellemzi.

1780 Samuil Micu és Gheorghe Şincai *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* megjelenési éve. Ebben a munkában találjuk meg az Erdélyi Iskola (*Şcoala Ardeleană*) nyelvészeti elveit, amelynek később igen nagy szerepe van a román irodalmi nyelv egységesítésében.

A modern korszakot, a már említett kritériumok alapján, Ion Gheţie három szakaszra osztja: a) 1780 és 1836 között a nyelvi elkülönülés szakasza, amelynek végén az előző évszázadban elért irodalmi nyelvi egység nagyrészt megsemmisül. 1836-ban kezdődik az I. Heliade-Rădulescu és C. Negruzzi közötti levelezés, amely módot nyújt az előbbinek, hogy az irodalmi nyelv egységesülésével kapcsolatban rendkívül jelentős nézeteit kifejtse. b) 1836-tól 1881-ig terjed a mai egységes román irodalmi nyelv főbb normáinak, szabályainak a meghatározása. 1881-ben megjelenik a Román Akadémia első helyesírási szabályzata, amely az irodalmi nyelv írásos aspektusának egységesítését hivatott megvalósítani. c) 1881 és 1966 között történik meg a mai román irodalmi nyelv szabályainak, normáinak részletekbe menő véglegesítése. Az 1960-ban megjelent *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* jelzi a korszak végét.

Ebben a keretben követi nyomon a szerző a román irodalmi nyelv fejlődését a hangtan, alaktan, szóalkotás, szóképzés, mondattan és a szókészlet szintjén. Könyvének első részében a román nyelvjárások fejlődését mutatja be a XVI—XX. században. Majd az 1932 és 1960 közötti román írásbeli kultúrát tekinti át, s végül a román irodalmi hagyományok régiségét teszi mérlegre. Könyve második része a régi kort, a harmadik része pedig a modern kort tárgyalja.

Ion Gheţie könyve nemcsak a román irodalmi nyelv, hanem annak kapcsán a román művelődés történetének főbb mozzanatait is elénk tárja. Munkája a szakemberek számára nélkülözhetetlen és hasznos kézikönyv.

KELEMEN BÉLA

ZSEMLYEI JÁNOS, A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai

Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979. 240 l.

Az utóbbi három évtizedben kibontakozó román—magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában — mint ismeretes — a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tanszékének nyelvészei értek el jelentős eredményeket (vö. StUnBB. Phil. 1959. 2:29—41; NyIrK. V, 179—3). Ezt bizonyítja a címbeli monográfia is, melynek szerzője csaknem egy évtizedet (1965—1974) szentelt egy olyan erdélyi magyar tájszólás román eredetű szókincselemeinek az összegyűjtésére és feldolgozására, „amelyben közepes erősségűnek minősíthető a román hatás". (8).

A kötet — bár vannak előzményei — bizonyos szempontból úttörő munka. Anyaga *speciális* gyűjtésből származik, s így egységes korpuszt alkot. Amint a *Bevezetés*ben (7—13) olvassuk, a szerző az adatok nagy részét kérdőívvel gyűjtötte, s a „kérdőíves anyagot passzív megfigyeléssel feljegyzett adatokkal, valamint szövegfelvételekkel" (8) egészítette ki. Az adatok 30 kutatópontról, 153 adatközlőtől származnak, „tehát helységenként átlagosan öt adatközlővel" (13) dolgozott. A kérdőív természetesen kizárólag a román eredetű elemek vizsgálatára irányult, s így a vele felszínre hozott anyag nem biztos, hogy éppoly adekvátan tükrözi a nyelvi valóságot, mint a passzív megfigyeléssel és szövegfelvétellel gyűjtött adatok. (Sőt, mivel a román eredetű szókincselemek átvétele közvetlen nyelvi érintkezés útján történik, a kétnyelvűséggel, illetve a román nyelv nagyfokú ismeretével is számolni kell (vö. 10). Az így összegyűjtött anyag nagyon jól hasznosítható a nyelvi interferencia tanulmányozására, illetve szocio- és pszicholingvisztikai vizsgálódás céljaira is.) „E kötet célja — amint a szerző írja — annak tanulmányozása, hogy a kölcsönszók miként illeszkedtek bele az átvevő nyelvjárás szókészletébe, hogyan idomultak az átvevő nyelvjárás rendszeréhez lexikológiai, jelentéstani, hang- és alaktani tekintetben." (8)

E célnak megfelelően a monográfia első fejezete a *Szókészlettan* (14—48). A szerző itt vizsgálja a mintegy 1300 szó fogalomköri, illetőleg szófaji megoszlását, a szókészletben elfoglalt helyét, bemutatja „az összegyűjtött kölcsönszavak ismeretében és használatában nemek és nemzedékek szerinti" (43) eltéréseket, feltárja „a számba vett kölcsönszavak földrajzi elterjedtségét" (44) és az átvétel korát. A román eredetű szavak lehetnek régi (kb. 1920 előtti) és újabb (1920 utáni) átvételek. A szavaknak „mintegy 70%-a régi elemek közé sorolható", és „mintegy 30%-át az újabb elemek alkotják" (47). Az előbbiek egy része (39 szó) „adatokkal igazolhatóan már évszázadok óta" (45) él a tájszólásban, más része azonban „adatokkal nem igazolható ugyan" (47), de bizonyos ismérvek alapján (a hagyományos népi élettel kapcsolatos; meglehetősen elterjedt; szócsaládja alakult ki; többjelentésű; hangtani tekintetben idomult az átvevő nyelvjáráshoz) régi átvételnek tekinthető. A bizonyítással a szerző azonban adós marad, mivel a csaknem 900 szó közül példaként egyedül az *áfonyát* említi.

Az összegyűjtött szavakat tizenhárom fogalomkörbe sorolja. Sajnos, az egyes fogalomköri csoportok szóanyagát nehéz áttekinteni, mivel — bizonyára terjedelmi okokból — a szerző a könyv végén nem közöl összefoglaló szómutatót. Ezt azért is hiányolhatjuk, mert „a többjelentésű szavak annyi fogalomköri csoportba is bekerülhettek, ahány jelentésük van" (17, 8. jegyzet). Ez néha tévedéseket meg fölösleges ismétléseket eredményezett. A *fiszu* például — bár nem többjelentésű szó — ugyanazon fogalomköri alcsoportban két helyen — a 18. és 19. lapon — is szerepel. Idézem: 'rendetlen öltözetű, rossz erkölcsű nő': *buländru* (2), *fiszu*, *flándura* (2), *flenduros*, *matraguna* (2), *zdránca* (2), *zdrencosz*, *zdrencurosz* és külön 'rendetlen nő': *fiszu*; ugyanígy a 'tejpille': *pelica* (4) és 'tejpille' *pelica* (4) is a 22. meg a 26. lapon egyaránt megtalálható. Egyébként *ez* a fejezet sikerült a legkevésbé. Redundancia is van benne. Redundáns a nem új fogalmak hordozóiként átvett szavak értelmezése, a magyar megfelelők megadása helyett. Például *traka* 'szűrő eszköz, melyet a felfúvódott marha horpaszába szúrnak' — a szótározott *szűrcsap*, *trokár* helyett.

A második fejezetben (*Jelentéstan*: 49—79) a szerző a szavak jelentésszerkezetét (egyértelműség, többértelműség), a többjelentésű szavak poliszemantikus viszonyait, a jelentésmegőrzés, jelentésváltozás, a homonímia, a motiváció kérdéseit és a román eredetű elemeknek a tájszólás szókészletében betöltött szerepét

vizsgálja. Az elemzés során megállapítja, hogy a román szavak a leggyakrabban alapjelentésükben kerültek át a magyar tájszólásba. Tehát a legtöbb román eredetű szó (majdnem 90%) „megőrizte átadó nyelvjárásbeli jelentését, jelentéseit" (62). Figyelemre méltó megállapításokat tesz e szavak szerepére vonatkozóan is, de ezzel kapcsolatos lapalji jegyzetében azt írja: „A román kölcsönszavak funkciójára vonatkozó megjegyzések csak hozzávetőlegeseknek tekinthetők" (74).

A könyv legjobban kimunkált, legterjedelmesebb fejezete a *Hangtan* (80—190). Ebben a szerző azt vizsgálja, hogy mi történik a román etimonokban levő hangokkal az átvevő nyelvjárásban, hogyan történik a szavak beilleszkedése a hangrendszerbe, „figyelembe véve mind az átadó, mind az átvevő nyelvjárásbeli hangkörnyezetet, kontextust, a magánhangzók esetében a hangsúlyos, illetőleg hangsúlytalan környezetet is" (80). Az elemzés során bemutatja a mássalhangzók meg a mássalhangzó-torlódás viselkedését, továbbá a magánhangzók (velárisak, palatálisak, diftongusok, triftongusok) beilleszkedését és tárgyalja a palato-veláris összhang kérdését is. A román eredetű szókincselemek megítélésében lényeges a szerzőnek az a megállapítása, hogy ezek a szavak többnyire megőrzik átadó nyelvjárásbeli hangalakjukat, még a magyar nyelvben ismeretlen magánhangzók meg diftongusok, triftongusok is gyakran megőrződnek. A vegyes hangrendűség megszüntetésére irányuló törekvés is gyenge. A mássalhangzó-torlódás feloldására is csak ritkán kerül sor. (Bizonyára más következtetésekre jut, ha csak a jövevényszavakat vizsgálja.)

Az *Alaktan* (191—208) című fejezetben Zsemlyei azt vizsgálja, hogy a román eredetű szókincselemek miként illeszkedtek be az átvevő nyelvjárás alakrendszerébe. Vizsgálódásának eredményei — amint írja — lényegében megegyeznek Márton Gyulának a csángó nyelvjárás román jövevényszavaira vonatkozó korábbi megállapításaival. A névszók beilleszkedése során a román nyelvtani nem elveszti jelentőségét, s a nyelvjárás különböző tótípusaiba való bekerülésüket a tővégi magánhangzó határozza meg. Idevágó fontos megállapítása, hogy: „...a beilleszkedést döntő módon az átvevő nyelvjárás alaktani rendszerének rendszerkényszere szabja meg" (197). Az igék az alaktani rendszerbe való beilleszkedés során — függetlenül attól, hogy a román etimonok a négy igeragozási csoport közül melyikbe tartoznak — „más igei kölcsönelemekhez hasonlóan fölveszik az *-l* végződést" (199). Némely esetben „a hangrendiség is közrejátszhatott abban, hogy az illető ige ne *-il*, hanem *-ál*" végződést kapjon. Bár itt „az is figyelembe vehető, hogy a magyarban jóval több az *-ál*, mint az *-il* végződésű szavak száma" (200). Az igék az alaktani beilleszkedés során olykor „a román ige visszaható jelentésének hatására az *-l*-en kívül az *-ód(ik)*, *-őd(ik)*" (201) képzőt is felveszik. A képzőkön kívül az alaktani beilleszkedés „eszköze az igekötő felvétele is" (201). Az alaktani fejezetet a szerző a származékszók, az összetételek, az állandósult szókapcsolatok, a szóelvonással, valamint a kontaminációval létrehozott alakok elemzésével zárja.

Az *Összefoglalás* (209—14) a monográfia fontosabb megállapításainak tizenhárom pontba sűrített összegezése. Ezek között figyelemre méltó, hogy: a) a nyelvi rendszer részrendszerei közül az alaktan a legszilárdabb; a román hatás nem idézett elő módosulásokat az alaktan szintjén; b) a szókészletben jelentkező hatás a legerőteljesebb; c) ez a hatás a hangrendszert is érintette, mivel a román eredetű szavakkal olyan magánhangzók kerültek át a nyelvjárás magánhangzó-rendszerébe, amelyek addig ismeretlenek voltak; a hosszú magánhangzós fonémák gyakori megrövidülése is a román hatással magyarázható; a tanulmányozott tájnyelvben nem honosodtak meg román mássalhangzók, de a vizsgált szavakban vannak olyan mássalhangzó-kapcsolatok, amelyek a nem román eredetű elemekben nem fordulnak elő.

A könyv bemutatását azzal a megjegyzéssel kell zárnom, hogy a címét nem tartom megfelelőnek. De nem csupán azért, mert a magam részéről teljesen egyetértek Lőrincz Jenővel, aki „a jövevényszó-kutatással kapcsolatos terminológiai egységesítés szükségességét" ismételten tudatosítja (l. *Jövevényszó vagy kölcsönszó?* MNy. LXIV, 86—8), hanem azért is, mert a cím és a tartalom nem fedi egymást. Zsemlyei ugyanis lemondott a vizsgált jelenség világos és szabatos tartalmi, fogalmi meghatározásáról, s így a *kölcsönszó* mint terminus technikus olyan parttalan fogalmat hordozó műszóvá degradálódott, amelybe a tanulmányozott tájszólás minden román eredetű szókincseleme belefért. S ezt nemcsak „a mintegy

1300 kölcsönszó", hanem maga a szerző is bizonyítja: „A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román eredetű szókincselemei (ez lett volna a találó cím!) között is találunk olyanokat, amelyek valójában nem is tekinthetők kölcsönszavaknak" (77). Éppen, ezért a monográfiát úgy tekintem, mint egy magyar tájszólás valamennyi felszínre került román eredetű szókincselemének a teljes feldolgozását, s mint ilyent a szakirodalom jelentős nyereségének tartom.

SZÁSZ LŐRINC

Current Trends in Romanian Linguistics

Edited by A. Rosetti and Sanda Golopenţia-Eretescu. Revue roumaine de linguistique, t. XXIII, Nos. 1—4, Cahiers de linguistique théorique et appliquée, t. XV, Nos. 1—2, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România. 652 l.

0.1. Az itt ismertetendő kötet az elmúlt harminc év romániai nyelvtudomány hű és átfogó története, olyan, amely az elődökre való hasznos és mindenféleképpen szükséges utalásokat is magában foglalja. A témabeli változatosság, valamint a szerzők nagy száma elméleti és módszertani egyenetlenségekkel járt, annak ellenére, hogy a szerzők nagy többsége korszerű és erőteljes magyarázó erejű modellekhez igazodott.

0.2. A kötet tanulmányai három csoportba sorolhatók: (1) amelyek a tárgykör általános képét rajzolják meg, de a jelentősebb részletekre is tekintettel vannak, (2) amelyek a kérdéses tárgykör főbb tendenciáit fedik fel, de részletkérdéseket nem érintenek, és (3) amelyek a tudományág fejlődésének részletkérdéseit tárgyalják, de lemondanak az általános, átfogó tendenciák bemutatásáról.

1. A kommunikációs folyamat egyik kérdése a kezdeti fázisra, azaz a gyermek beszédére vonatkozik. Tatiana Slama-Cazacu megállapítja, hogy ebben a fázisban a gyermek kommunikációja a környezet közleményeinek „szelektív visszhang"-jából áll (596). A fonémarendszer elsajátításának bizonyos kérdéseit Andrei Avram alapos és átfogó tanulmánya tárgyalja (és a fonémarendszer elvesztésével foglalkozó tanulmányokat is számba veszi).

Jelentős az az L +L (l. még a 4.2. alatt is) érintkezésben megvalósuló L vagy L hatása okának kérdése is.

2. A kompetencia/performancia viszonyt elmélyülten tárgyalja Avram, Vasiliu, Slama-Cazacu, Sanda Golopenţai-Eretescu, Szabó Zoltán és többen mások.

2.1.1. Vasiliu, Golopenţia-Eretescu, Slama-Cazacu a szemantikát mint a kommunikációs rendszer alapkomponensét ragadják meg. Vasiliu azt a módozatot vizsgálja (273), ahogyan a román nyelvtudományban a tartalom és a kifejezés síkjához tartozó szimbólum közötti viszonyt tárgyalják. A szemantika és szintakszis elhatárolására a következő szempontot javasolja: „ami a lexikonban található, az lexikológiai, amit viszont alakító szabályokkal vezetnek be és nem tartozik a lexikonba, az gramatikai" (267). Elismeri persze, hogy ez a kritérium is konvencionális jellegű.

2.1.1.1. Vasiliu a szemantika tárgya ontologikus státuszát is tanulmányozza, annak megfelelően, ahogyan ezt a román logikai és nyelvészeti szemantikai kutatások megvilágították, és a szemantikaelméletet az igazságelmélettel összekötötték (275). Jelentősnek látszik az (amerikai) strukturalizmus szemantikaellenességének a román nyelvtudományi dolgozatokban olvasható bírálata is. (275 kk.).

Golopenţia-Eretescu sem került el bizonyos szemantikai kérdéseket: a Laurenţiu Theban által kidolgozott (183—185) rendszer túlnyomóan szemantikai jellegű, hisz tekintettel van a KÖZLEMÉNY TARTALMÁRA; tanulmányainak témája a szemantikai és szintaktikai vizsgálat TÁRGYA közötti viszony objektív tükröződése is: a dinamikus közlemény (l. az 5. al. is).

2.1.1.2. Vasiliu bemutatja azt, ahogyan a szemantikát a kommunikációs folyamatban *részvevők* szempontjából is tárgyalták, és kiemelték a funkcionális, a kategoriális és a denotatív tartalom közötti viszonyt (269). Érdekes és tanulságos a román szemantikai tanulmányokban olvasható hjelmslevi felfogás tükröződésének a bemutatása is (268). Ezeknek a kérdéseknek a nyelvlélektani tanulmányozása Slama-Cazacu szintézisének is tartozéka.

2.1.2. Mondattani kérdések a kötet több tanulmányában is szóba kerülnek: Vasiliu (265) megjegyzi, hogy az olyan szimbólumok, mint amilyen a [— Megszámlálható] csak mint elméleti konvenciók eredményei „mondanak" valamit a szó jelentéséről.

2.2. Slama-Cazacu (593) miután tisztázta azt, hogy a KONTEXTUS fogalmának körébe a közleménycsere társadalmi és művelődési tényezői is beletartoznak, a kontextushoz való igazodás tőle korábban kidolgozott elvét tárgyalja. Ez az egyik olyan tényező, amely meghatározza azt, ahogyan a mélyszerkezetet felszíni szerkezetté alkalmazó transzformációkat alkalmazzák (l. Golopenția-Eretescunál is).

Nem mindig világos a *langue-parole/mélyszerkezet-felszíni szerkezet/beszédtett* stb. (l. a 4. lapalji jegyzetben is, 590) műszó (és a megfelelő tárgyak) közötti viszony; az *egyéni nyelvi rendszerek/egyéni nyelvi tények* kategóriájának — egy adekvát kontextusba való — bevezetése elősegíthetné e viszonyok jellegének a tisztázását.

3. Többen is tanulmányozzák a nyelvi rétegződést, és mindegyik esetben a vizsgálat alapjául egy implicit ellentét szolgál: *standard/szépiról, standard/tudományos, standard/tájnyelvi.* Mindegyik oppozícióban a második fogalom n-náris oppozíciókban elemezhető kell hogy legyen. A nyelvnek e rétegei mellett Florica Dimitrescu és Mihaela Mancaş (l. az 1. lapalji jegyzetet, 31) figyelemmel vannak egy közös nyelvezetre, amelyik a nyelvezet — a tájnyelvi és a funkcionális-stilisztikai változatokon kívüli — általános megjelenési formája lenne.

Két olyan meghatározást olvashatunk, amelyben a *meghatározandó* a standard nyelvezet és a *meghatározó:* (1) „a közös nyelvezet legkiműveltebb változata" és (2) „a szépiról nyelvezet" (31); vagy pedig a standard nyelvezet egy olyan absztrakció, amely a tájnyelv, az argó stb. hatásától mentes, a művelt emberek által használt valamennyi nyelvezeti forma közös vonásait tartalmazza. Néhány tanulmányból (l. Magdalena Vulpe (295), Gheorghe Mihăilă (390), Szabó (471) kiderül, hogy több nyelvész számára nyelvjárás és a standard nyelvezet (vagy a közös nyelvezet) közötti viszony nem egészen világos.

Marcus a költői nyelvnek pontos, matematikai vagy ahhoz hasonló módszerekkel végzett vizsgálatairól szóló tanulmányokat összegezi. Ezek közül néhányat Alexandra Roceric (529), Dimitrescu és Mancaş (36) stb. is számon tart.

4.0. A román nyelv történeti szempontú tanulmányozásával (explicit vagy implicit módon) több tanulmány foglalkozik (Dimitrescu és Mancaş, Grigore Brâncuş, Alexandru Graur, Mihăilă, Szabó stb.).

4.1. Dimitrescu és Mancaş (7—8) kimutatja, hogy a román nyelv története nem esik egybe a román művelődés történetével, ami különbözőképpen a stilisztikai rétegződésre is kihatott.

4.2. Dimitrescu és Mancaş (11—12) a román nyelv szubsztrátumának bizonyos kérdéseit tárgyalja — meglehetősen röviden — (és utalnak Brâncuş összegezésére, aki Sextil Puşcariu [l. 368] munkáit is alapul véve a román nyelvnek a balkáni nyelvekkel közös sajátosságait emeli ki); úgy véljük azonban, hogy a román nyelv túl sok sajátosságát vonja a balkáni alapréteg körébe (elégséges logikai és rendszertani érvelések nélkül), bár a balkáni nyelvi közösség egyikmásik megnyilvánulása, amint azt Papahagi és mások értelmezték, elfogadhatónak látszik.

5. Marcus (561) a (NYELV)-nek mint kutatási tárgynak kétféle megközelítéséről beszél: a GRAMMATIKÁtól a NYELV felé, illetőleg a NYELVtől a GRAMMATIKA felé; ugyanezt a kérdést tárgyalja más szempontból Slama-Cazacu is (594). Golopenția-Eretescu (181) a GRAMMATIKA műszó két jelentését különbözteti meg: (1) a nyelv transzformációs elméletét és (2) azokat a transzformációs szabályokat, amelyek a NYELV szabályos mondatait generálják.

A szemantika tárgyát mint a tartalmi egységek és a köztük levő viszonyok összeségét (255—256) és mint a NYELV szabályos mondatai generálásának kiindulópontját határozzák meg (l. a 2.1.1. — 2.1.1.1. al. is).

6. A fentebb állítottakból kiderül, hogy az ismertetett kötet tanulmányai között „érintkezések" és „átfedések" vannak. Arvinte és Szabó cikkei más tanulmányok (más nyelvekre vonatkozó) problémáit érintik, például a román nyelvre vonatkozó kérdéskörök a magyar és a német nyelvről szóló összegezésekben megismétlődnek (minthogy Romániában a magyart és a németet mint anyanyelvet is

vizsgálják), a Dimitrescu és Mancaş tanulmányában vizsgált kérdések egy része — persze más összefüggésekben — Magdalena Vulpe, Brâncuş stb. tanulmányaiban is szóba kerül. Az ismétlődések azonban a legtöbb esetben szükségszerűek és emiatt hasznosak.

Sajnos, néhány szintézisszerző nem mindig vette tekintetbe a romániai nyelvészek külföldön közölt munkáit, valamint külföldi szerzőknek a román nyelvre vonatkozó kutatásait. Sajnálatosnak tartjuk továbbá azt is, hogy bizonyos esetekben néhány szerző a szintézisük tárgykörébe eső fontos munkákról szót sem ejtett. Arra is gondolhatunk, hogy jelentősebb, valamelyik világnyelven írt ismertetéseknek (legalább a megfelelő bibliográfiában való) megemlítése hasznos lett volna a külföldi olvasó számára.

Az Alexandru Rosetti és Sanda Golopenţia-Eretescu által szerkesztett — mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt — imponáló kötet (az elődökre is tekintettel levő kiegészítésekkel) hű tükörképe az elmúlt három évtized romániai nyelvtudomány fejlődésének, alapos és átfogó összegezéseivel jelentős és értékes forrása lehet a romániai nyelvtudomány jövőben megírandó történetének (és ugyanúgy a konkrét nyelvészeti kutatásoknak is). A kötet hasznos olvasmány a romániai nyelvtudomány iránt érdeklődő külföldi nyelvész számára, de nem érdektelen a hazai szakemberek számára sem.

PAUL SCHVEIGER

Helyesírásunk

Szerk. Fábián Pál. Tankönyvkiadó. Bp., 1978. 253 l.

A helyesírás kialakulása jelentős mértékben járult hozzá az írásbeliség és az irodalmi nyelv egységesüléséhez, érthető hát, hogy számos kiadvány foglalkozik történetével, elvi, gyakorlati jellegű kérdéseivel. A nyelvművelésben játszott szerepe pedig szükségessé tette több iskolai és általános használatra szánt helyesírási kézikönyv megjelentetését. Éppen ezért — úgy véljük — nem lesz fölösleges, ha a teljességre való törekvés igénye nélkül áttekintjük a vele kapcsolatos különböző céllal készült kiadványokat.

Kniezsa Istvánnak *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig* (1952) című átfogó munkájából, valamint Fábián Pálnak *Az akadémiai helyesírás előzményei* (Nyelvészeti Tanulmányok 9. sz.) és Szemere Gyulának *Az akadémiai helyesírás története* (1974) című értekezéséből megismerhetjük a magyar helyesírás fejlődését, és képet alkothatunk magunknak arról, milyen módon jutottunk el mai helyesírási gyakorlatunkig. Szervesen egészíti ki ezeket a műveket Farkas Vilmos értekezése: *Helyesírásunk hangjelölés-rendszerének története* (NyTudÉrt. 74. sz.).

A mai helyesírásunkra vonatkozólag elvi, módszertani tekintetben kiemeljük Deme László, *Helyesírási rendszerünk logikája* (MNyTK. 110. sz.), Deme László — Fábián Pál — Benczédy József, *A magyar helyesírás rendszere* (NyTudÉrt. 54. sz.), Benkő Loránd, *Helyesírásunk időszerű kérdései* (NyTudÉrt. 4. sz.), valamint Fábián Pál, *A „Helyesírásunk időszerű kérdései" vitája* (NyTudÉrt. 9. sz.) című kiadványokat.

Amint említettem, nem törekedtem teljességre a fölsorolt művek számbavételében, amint nem törekszem erre a gyakorlati célú és jellegű munkák áttekintésében sem. Mindössze a figyelmet szeretném felhívni velük arra, hogy milyen kérdések merültek föl a helyesírás kapcsán, illetőleg milyen céllal állítottak össze eddig helyesírási kézikönyveket.

Elsőként természetesen a Magyar Tudományos Akadémiától kiadott helyesírási szabályzatot, *A magyar helyesírás szabályai*-t említhetem, amelynek a mai elveket és gyakorlatot rögzítő alapkiadása 1954-ben jelent meg, és azóta több levonata is napvilágot látott. Ugyancsak a szakemberek és a nagyközönség számára készült a Deme László és Fábián Pál szerkesztette *Helyesírási tanácsadó szótár* (1961), amely nagyon gazdag szóanyagot tartalmaz. Ez szintén több kiadást ért meg. Ilyen jellegű kiadvány az 1969-ben nálunk közzétett *Helyesírási tájékoztató*,

melynek szabályzati részét Szabó T. Attila gondozta, a szótári anyagot meg Gálffy Mózes, Kelemen Béla és Márton Gyula állította össze. Ennél jóval gazdagabb szóanyagot tartalmaz az 1978-ban *Magyar helyesírási szótár* cimen megjelent helyesírási kézikönyv. Szerkesztői közül Márton Gyulát Balogh Dezső váltotta föl.

Nyomdák számára készült kiadványok: *Az egységes magyar helyesírás szótára és szabályai.* A Budapesti Korrektorok és Revizorok köre megbízásából szerkesztette Ballasa József (1929), és *Helyesírási és tipográfiai tanácsadó,* melyet Timkó György szerkesztett (1971). Céljuk, hogy a nyomdászok ezirányú tevékenységét megkönnyenyítsék. Sajátos jellegű *A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai* (Bp., 1962).

Ugyancsak sajátos jellegűek azok a helyesírási kézikönyvek, amelyeket iskolai használatra állítottak össze. Ilyenek: *A helyesírás tanítása,* mely 1953-ban jelent meg az oktatószemélyzet számára. Egyed Mária, Kerékgyártó Imre és Szemere Gyula munkájaként a Magyar Oktatásügyi Minisztérium megbízásából; a Szemere Gyulától készített *Hogy is írjuk?* (1961) nyelvtani ismeretekkel egybekapcsolt helyesírási kézikönyv; Szabó Kálmán, *Játékos nyelvtan, játékos helyesírás,* melynek alapkiadása 1975-ben jelent meg Budapesten, romániai változata 1978-ban Bukarestben Rózsáné Balogh Mária gondozásában; részben más jellegű a Bartha János és Vincze Frigyes szerkesztette *Magyar helyesírás és fogalmazás. Női kereskedelmi szaktanfolyamok számára* (1930) című, gyakorlatokat is tartalmazó segédkönyv; ehhez hasonló a Szemere Gyulától összeállított *Helyesírási segédkönyv a középiskolák számára* (1955), és a Szende Aladár — Szabolcs Árpád *Helyesírás lépésről lépésre* (1970), című munkája, valamint Tyukodi Császár István *Helyesírási útmutatója* (1971), mely az Országos Pedagógiai Intézet kiadásában jelent meg; a nagyközönségnek is szóló kiadvány még a *Helyesírási önképző* (1978).

És ezzel eljutottunk tulajdonképpeni ismertetésünk tárgyához, a Fábián Páltól szerkesztett *Helyesírásunk* bemutatásához. Ez a munka valójában folytatása újító eljárásaiban a Simonyi-féle iskolai helyesírásnak. Az akadémiai helyesírás ugyanis három alapelvet jelöl meg. A *Helyesírásunk* két fő és két további elvet vesz alapul. A két fő elv a kiejtés szerinti és a szóelemző írásmód, a további két elv pedig, a hagyományos írásmód és az egyszerűsítés elve. Szerencsésen csoportosít ugyanakkor a szabályzati részben egyes jelenségeket, hogy áttekinthetőbbé és könnyebben rögzíthetővé tegye őket a tanulók számára. Mindössze két kérdéscsoportot emelnék ki szemléltetésképpen. Az egyik a toldalékok írása (16—9) a kiejtés szerinti írásmód című részből. Aszerint csoportosítja az ide tartozó helyesírási szabályokat, hogy milyen esetben írunk rövid, illetőleg hosszú magán- és mássalhangzókat. — A másik kérdéscsoport az írásjelek használata. Nyelvtani alapra támaszkodva foglalja össze az írásjelhasználatot (ilyen alfejezetekben: A mondatot záró írásjelek. A tagmondatok közötti írásjelek. A mondatrészek közötti írásjelek. A közbevetéseket elkülönítő írásjelek. Az írásjelhasználat egyéb tudnivalói).

A szótári rész szigorúan megrostált anyagot tartalmaz a szükségtől megkívánt bokrosított eljárással, és igen helyesen utal a címszavakban a megfelelő szabályzati pontra, hogy ezzel is megkönnyítse a helyes írásmód tudatosítását.

A köznevek között mértékkel közöl nemzetközi szókat; megtaláljuk benne az iskolai oktatáshoz alkalmazkodva a földrajzi neveket, a történelmi művelődéstörténeti szempontból legfontosabb tulajdonneveket. De viszonylag kis számban vették föl egyes szavak szótagolt alakját. Bizonyára azért, mert a szabályzati részben részletesen tárgyalják az elválasztás kérdését.

Nagy hiányt pótol ez az új szempontú, mintaszerűen megszerkesztett, ízléses kivitelű kis segédkönyv.

GÁLFFY MÓZES

Intreprinderea Poligrafică Cluj Municipiul Cluj-Napoca 3070/1979